

GESTA INNOCENTII PP. III,

AB AUCTORE ANONYMO, SED COÆTANEO, SCRIPTA,

Quæ, a Baluzio olim edita, nunc, ad fidem codicis optimæ notæ manuscripti, Romæ in bibliotheca Vallicellana asservati, recensita et emendatiora et multo auctiora denuo prodeunt.

MONITUM.

In codice manuscripto qui Romæ in bibliotheca Vallicellana asservatur, signatus littera J, n° 49, exemplar illud, ad cuius fidem Gesta Innocentii hic recudi curavimus, hunc titulum profert :

INNOCENTII PAPÆ III VITA ET GESTA,

Ex antiquo exemplari, in archivio inferiori palatii apostolici Avenionensis existente, descripta ab ERASTO ANDRENTIO de terra Collis-Veteris in Sabinis, anno Domini 1603.

Ad calcem Operis hæc leguntur :

Ego, Erastus Andrentius, de terra Collis-Veteris in Sabinis, præsens volumen, per me repertum in archivio inferiori palatii apostolici Avenionensis, existens inter libros sacræ theologiæ, n° 13, antiqua littera et antiquo tempore descriptum, ex suo proprio originali manu propria, de verbo ad verbum transcripsi et transsumpsi. Actum Avenioni in palatio apostolico, hac die trigesima mensis Septembris, anno millesimo sexcentesimo tertio, pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini nostri, domni Clementis, divina providentia papæ VIII anno XII. ERASTUS ANDRENTIUS.

Quisquis fuerit ille Erastus Andrentius, quocunque consilio transcriptionem illam Gestorum Innocentii tanta cura aggressus fuerit, certe, majori quam habuit prudentia et providentia ad fidem transcriptioni conciliandam uti non potuit. Nam propriæ ejus attestationi aliæ istæ quinque indubitatissimæ fidei attestationes subjiciuntur, quibus ipse suam muniri voluit.

I. Collationatum, et concordatum originali mihi exhibitio per superscriptum domnum Erastum Andrentium, die tertia Octobris, anno millesimo sexcentesimo tertio.

Subscriptus : ROBERTUS.

II. Attestor ego, Vincentius Siffredi, notarius et sacri palatii apostolici hujusce civitatis Avenionis grafarius et scriba, prænarata, et inserta in hæjusmodi et præsentis libro, centum triginta sex folia descripta continente, præsentis incenso (1) fuisse extracta a proprio originali libro intitulado, VITA AC GESTA INNOCENTII PAPÆ III, albo coreo et aliis coloribus cooperto, et inter libros sacræ theologiæ, numero decimo tertio, in archivio inferiori dicti palatii apostolici, reperto, et collationato per superscriptum domnum Robertum, in quorum fidem me subsignavi. Avenioni, die tertia mensis Octobris, anno Domini millesimo sexcentesimo tertio, pontificatus sanctissimi in Christo Patris et domini nostri, domni Clementis, divina providentia papæ octavi, anno duodecimo.

*Subscriptus : VINCENTIUS SIFFREDI,
grafarius.*

III. Attestor ego, Joannes Antonius Fabri, notarius apostolicus ac dicti sacri palatii grafarius, ut fuit supra per dictum domnum Siffredi attestatum. In quorum fidem me subsignavi.

*Subscriptus : FABRI,
grafarius.*

*Sigillentur : BARTHOLOMÆUS, PERTUSIUS,
judex.*

IV. Ego Fulgentius Regnier, notarius apostolicus et regius, ac dicti sacri palatii unus ex scribis, attestor, ut supra fuit attestatum per dictos dominos Siffredi et Fabri. In quorum fidem me subsignavi, anno et die prædictis.

*Subscriptus : REGNIER,
grafarius.*

V. Nos, judex ordinarius..... Sancti Petri Avenionensis, pro sanctissimo domno nostro papa, et sancta sede apostolica, certum facimus et attestamus dominum Vincentium Siffredi, Joannem Antonium Fabri, et Fulgentium Regnier, qui supradictam attestationem subscripserunt et signarunt, fuisse et esse notarios apostolicos et regios, ac grafarios sacri palatii apostolici, bonæ famæ, et conversationis honestæ, et ad eos tanquam tales habeatur..... fidesque in judicio et extra, similibus signis et subscriptionibus munitis, integra adhibeatur. In quorum fidem, nos, judex præfatus, hanc præsentem per grafarium dictæ nostræ curiæ fieri, ac sigillum apponi solitum mandamus, et nos subscripsimus. Datum Avenioni, die tertia mensis Octobris, anno Domini millesimo sexcentesimo tertio.

*Sigillentur : BARTHOLOMÆUS PERTUSIUS,
judex.*

Subscriptus :

Notarius.

Loco † sigilli.

Quid autem a nobis in hac nova Gestorum editione præstitum sit, jam in Prolegomenis nostris, versus finem, lectores edocuimus.

(1) Sic in cod. Vallic., sed mendose, ut videtur.

GESTA INNOCENTII PP. III.

I. Innocentius tertius papa, ex patre Transmundo (1), de comitibus Signiæ, matre vero Clarina (2), de nobilibus urbis (3), fuit vir perspicacis ingenii et tenacis memoriæ, in divinis et humanis litteris eruditus, sermone tam vulgari quam litterali disertus, exercitatus in cantilena et psalmodia, statura mediocris et decorus aspectu, medius inter prodigalitem et avaritiam, sed in eleemosynis et victualibus magis largus, et in aliis magis parcus, nisi cum necessitatis articulus exigebat; severus contra rebelles et contumaces, sed benignus erga humiles et devotos; fortis et stabilis, magnanimus et astutus; fidei defensor, et hæresis expugnator; in justitia rigidus, sed in misericordia pius; humilis in prosperis, et patiens in adversis; naturæ tamen aliquantum indignantis, sed facile ignoscens.

II. Hic primum in Urbe, deinde Parisius (4), tandem Bononiæ, scholasticis studiis insudavit, et super coætaneos suos tam in philosophica quam theologica disciplina profecit, sicut ejus opuscula manifestant, quæ diversis temporibus edidit et dictavit. Fecit enim, ante pontificatum, libros De miseria conditionis humanæ, et De missarum mysteriis, et De quadripartita specie nuptiarum; post pontificatum autem, libros Sermonum, et *Postillam su-*

A per septem psalmos (5), Epistolarum, Regestorum, et Decretalium (6); quæ manifeste declarant quantum fuerit tam in humano quam in divino jure peritus.

III. Hunc sanctæ memoriæ Gregorius, octavus papa, in subdiaconum ordinavit (7); et Clemens III papa promovit in diaconum cardinalem (8), vicesimum nonum ætatis annum agentem (9), assignans ei ecclesiam Sanctorum Sergii et Bacchi (10), cujus ipse fuerat diaconus cardinalis (11). Proficiebat autem, sicut ætate, sic etiam probitate coram Deo et omni populo, ita ut omnes de ipsius sublimatione præsumerent et sperarent.

IV. Infra biennium postquam promotus fuit in cardinalem, præfatam Sanctorum Sergii et Bacchi ecclesiam, quæ nimis erat deformis et ruinosa, ut magis crypta quam basilica videretur, suis sumptibus restauravit (12), parietes erigens, et renovans tectum, super novos gradus construens novum altare, novaque pectoralia faciens ante chorum. Statim autem postquam fuit ad apostolatus apicem assumptus, jussit fieri ante ipsam ecclesiam porticum columnatam (13), de bonis quæ in cardinalatu contulerat sibi Deus; multis mirantibus unde in novitate sua tantas invenisset expensas, cum manus suas ab omni turpi munere excussisset, nullam a

(1) *Transmundo*. Sic apud Baluzium et in cod. Vallicell. legitur; melius apud Ciaconium et Raynaldum, *Trasimundo*.

(2) *Clarina*. Apud Baluzium *Claricia*.

(3) « Hic, Anagninæ Hænicorum, nobili comitum Signiæ genere, in Campania, ortus, cum aliquot fratres haberet, inter hos Thomam et Richardum, qui familiæ splendorem rebus profanis sustentare possent, ab inenite ætate, clericali instituto se totum dedit. » CIACON., tom. II, col. 4.

(4) In theologicis magistrum habuit Petrum Corboliensem, quem episcopum Cameracensem, deinde archiepiscopum Senonensem fecit, postremo etiam cardinalem, ut aliqui scribunt. Complures alios magistros Parisienses, et quosdam alios, quos in scholis noverat, ad dignitates ecclesiasticas promovit, eisque et toti Academiæ vehementer addictus fuit, ut patet ex multis privilegiis quibus eam decoravit. Nec parum ipse se commendatum putat, cum ait (*epist. pass.*) se, in minoribus constitutum, magisterii honore insignitum fuisse. BUL., *Hist. Univers. Parisiens.*, tom. II, pag. 749.

(5) Hæc desunt apud Baluzium.

(6) De diversis Innocentii PP. III operibus, vide novam Fabricii Bibliothecæ mediæ et infimæ latinitatis editionem, tom. II, pag. 34, col. 2.

(7) Gregorius PP. VIII, electus anno 1287, XIII Kal. Novembris, sedit mensis unum, dies 27, obiitque xviii vel xvii Kal. Januarii, eodem anno.

(8) Auctori nostro concinit Ciaconius, qui Lotharium (hoc Innocentio, antequam ad pontificatum; apicem evectus fuisset, nomen erat), a Cle-

mente PP. III anno 1190, mense Septembri, in quarta cardinalium creatione, tituli SS. Sergii et Bacchi diaconum cardinalem renuntiatum fuisse tradit.

(9) Natus ergo Innocentius anno Christi 1171, vel 1172. Antequam cardinalis dignitate fulgeret, in basilica Vaticana S. Petri canonicus exstitit, ut ipsemet testatur in epistolis (libri primi 296 et 536) ad canonicos illius ecclesiæ datus, cum jam pontificias infulas adeptus esset.

(10) Ea de causa ecclesiam illam sub speciali protectione semper habuisse videtur Innocentius. Confer epistolam libri secundi 102, *Romano archiepiscopo, et clericis SS. martyrum Sergii et Bacchi*, ubi confirmat ipsorum privilegia, et possessionem bonorum ad ipsos spectantium; dat. Laterani, per manum Raynaldi, Acheruntini archiepiscopi, cancellarii vicem agentis, vi Non. Julii, indictione II, Incarnationis Dominicæ an. 1199, pontificatus II. Vide infra, § 4.

(11) Paulum Scholarium, Romanum, de regione Pineæ, cui in pontificem assumpto Clemens III nomen inditum est, tituli SS. Sergii et Bacchi diaconum cardinalem fuisse nusquam alibi legitur. Ipsum, ex canonico S. Mariæ Majoris, episcopum cardinalem Prænestinum ab Alexandro PP. III Romæ, anno 1180, in quinta creatione renuntiatum fuisse expresse tradit Ciaconius (tom. I, col. 1099); nec dissentit Ughellus (*Ital. sacr.* tom. I, col. 228).

(12) Vide supra, not.

(13) Confer et infra § 145.

quoquam donationem vel promissionem accipiens, A antequam ejus esset negotium terminatum, nihil exigens a quoquam, via regia semper incedens, non declinans ad dexteram vel sinistram, inter fratres sine querela conversans, non dividens se in partem.

V. Defuncto igitur Cœlestino, cum quidam cardinalium se contulissent ad Septa Solis monasterii Clivisauri (14), ut liberius et securius ibi possent de successoris electione tractare, ipse cum quibusdam aliis apud basilicam Constantinianam voluit decessoris exsequiis interesse. Quibus honorifice celebratis, ipse cum illis ad præfatum locum accessit. Missarum solemnibus in honore sancti Spiritus a solis ibidem cardinalibus celebratis, cum ad tractandum de substitutione pontificis consedisent, B placuit omnibus in communi, ut ad terram humiliter inclinati, singuli pacis osculum sibi darent. Et, exhortatione præmissa, examinatores fuerunt secundum morem electi, qui, sigillatim votis omnium perscrutatis, et in scriptis redactis, examinationem factam retulerunt ad fratres. et, quoniam in eum plurimi convenerunt, licet tres alii fuissent ab aliquibus nominati, post disputationem super ætate habitam inter eos, quia tunc erat annorum triginta septem, omnes tandem consenserunt in ipsum, propter honestatem morum et scientiam litterarum, eum in summum pontificem eligentes, flentem, ejulantem et renitentem, vocantes ipsum Innocentium, cum prius Lotharius vocaretur. Et publicata C electione, cum laudibus ductus est a multitudine cleri ac populi, qui inferius expectabant, ad Constantiniam basilicam, et inde ad patriarchium La-

teranense perductus, peractis omnibus secundum morem solitum et antiquum.

VI. Cum autem celebraretur electio, hujusmodi signum apparuit, quod videlicet tres columbæ frequentabant volatus in locum in quo cardinales sedebant congregati; et, cum ipse, post nominationem, fuisset a cæteris segregatus, una illarum, quæ candidissima erat, ad eum volitans, juxta dexteram insidebat. In visione quoque nonnunquam ostensum est quod ipse matrem suam duceret in uxorem. Et aliæ multæ revelationes factæ sunt viris religiosis de ipso, quas scribere prætermitteremus, quoniam et ipse nolebat hujusmodi præsentia indicari.

VII. Celebrata est ejus electio sexto Idus Januarii, anno Incarnationis Dominicæ millesimo centesimo nonagesimo septimo (15). Et, quia tunc diaconus erat, dilata est ejus ordinatio in presbyterum usque ad Sabbatum Quatuor Temporum, Nonas Kalendas Martii; et sequenti Dominica, in qua tunc occurrit festum Cathedralis sancti Petri (16), fuit apud Sanctum Petrum in episcopum consecratus, et in ejusdem apostoli cathedra constitutus, non sine manifesto signo et omnibus admirando. Interfuerunt autem consecrationi ejus, quam ipse cum multa cordis compunctione et lacrymarum effusione recepit, quatuor archiepiscopi et viginti octo episcopi, sex presbyteri et novem diaconi cardinales, et decem abbates; cum quibus omnibus, et tam priore cum subdiaconis, quam primicerio cum cantoribus, nec non iudicibus, et senescalcho (17), advocatis, et scriniariis, et cæteris scholasticis, præcessit solemniter coronatus per Urbem, a basilica Sancti Petri

(14) *Septa Solis monasterii Clivisauri*. Sic in codice Vallicellano: sic et apud Baluzium. Raynaldus vero (*Annal. eccles.* tom. XIII, p. 2, ad an. 1198), in margine notat legendum esse potius, *Septem solia*. Scimus equidem ecclesiam S. Lucie dictam in *Septisolio*, al. in *Septodio*, al. in *Septasolis*, al. in *Septem viis*, diaconiam fuisse, in qua Gregorius PP. IX, summus pontifex renuntiatus fuit, ac proinde, de ecclesia illa hic agi posse videretur. Verum obstant verba *monasterii Clivisauri* (pot. *Clivi Scauri*), quibus monasterium S. Andreae apostoli, dictum S. Gregorii in monte Caelio, evidenter designari credimus. « In monte Celio, lungo e stretto dove col Palatino fronteggia, è da una salita assai agile diviso in due parti, la qual salita vi fu anticamente, e fu detta il *Clivo di Scauro*, siccome dalla 13 epistola di S. Gregorio si raccoglie: *Abbatem monasterii S. Andreae apostoli, positi in hac urbe in Clivo Scauri*. La chiesa fondata dal medesimo S. Gregorio nella casa sua paterna e in piedi anche oggi. » FAMIAM NARDIN., *Rom. Antic.* edit. 1771, in-8°. Tom. I, pag. 250.

Quid si legeretur *Septizonium*? Septizonio enim vicina erat ecclesia monasterii supradicti. Cæterum, de Septizonio, aut potius de Septizoniis (nam diversa, hoc nomine designata, in urbe fuisse ædificia fere constat), qui plura velit, adeat Famian. Nard. *Rom. Antic.*, edit. cit. pagg. 301, 4107, 4108, 4109, 4110, 4111, 4199, 4200, 4201.

De monasterio autem S. Andreae apostoli, dicto S. Gregorii, ad Clivum Scauri, audiendus Mitta-

rellus, *Annal. Camaldul.* tom. I, pag. 66, ad an. 945.

(15) Hoc est, juxta nostrum computandi morem, die octava mensis Januarii, anno 1198. Verum hic difficultatem notat Muratorius (*Annal. Ital.* tom. VII, part. II, pag. 128, ad an. 1298). « Nella di lui vita (d'Innocenzo) è scritto che fu eletto nel dì 8 di Gennaro, *sexto Idus Januarii*. Ma o papa Celestino (quem dicunt obiisse eodem die vi Id. Januarii) dovette morire un giorno prima, o gli essere eletto un giorno dopo, perciocchè sappiamo che non si veniva all' elezione, se non dappoichè era stata data sepoltura all' antecessore; e questo pio cardinale apud basilicam Constantinianam voluit decessoris exsequiis interesse. » (Vid. supra, § 5.)

Meminimus equidem, apud Ciaconium (tom. I, col. 1154) legi Cœlestinum, nocte quæ diem vi Idus Januarii præcessit, Romæ, in patriarchio Lateranensi obiisse. Sed, etiamsi initio noctis oculos clausisset Cœlestius, nec sic facile intelligeretur quo pacto ipsius exsequiæ die sequenti, mane, celebratæ fuissent, mane dicimus, nam exsequiis, celebratis missarum solemnibus, interfuisse dicitur Innocentius (*ibid.*).

(16) Concurrent optime notæ chronologicæ. Anno enim Dominicæ Incarnationis 1198 dies nona Kalend. Martii, id est dies 21 mensis Februarii, incidebat in Sabbatum, ac proinde festum Cathedralis S. Petri, quod celebratur die 22 ejusdem mensis, in Dominicam. Confer *l'Art de vérifier les dates*, nouv. édit. toqn. I, pag. 24.

(17) Apud Baluzium desunt.

usque ad Lateranense palatium, comitantibus præfecto et senatore, cum magnatibus et nobilibus Urbis, multisque capitaneis et consulibus, ac rectoribus civitatum. Coronata est tota civitas, et clerus cum thuribulis et incenso; populus autem cum palmis et floribus, utrique cum hymnis et canticis, sparsis de more missilibus, obviam illi catervatim venerunt; factaque laude tam infra ecclesiam Sancti Petri quam ante Lateranense palatium, postquam ascendit in domum majorem, quæ Leoniana vocatur, presbyterio (18) per ordinem distributo, solemne convivium celebravit.

VIII. Statim post electionem ipsius, Romanus populus cœpit apud eum vehementer instare, supplicans et deposcens ut eos ad fidelitatem respiceret, et consueti sibi dona conferret. Ipse vero induci non potuit ut ante consecrationem super hoc eis vellet præbere consensum. Sed, post consecrationem, cum turbulentius conclamarent, deliberavit super hac petitione populi diligenter. Et, quoniam status Romanæ Ecclesiæ pessimus erat, pro eo quod a tempore Benedicti Carissimi (19) in senatum Urbis perdidit, et idem Benedictus, seipsum faciens senatorem, subtraxerat illi Maritimam et Sabiniam, suos justitarios in illis constituens, Henricus autem imperator occupaverat totum regnum Siciliæ, totumque patrimonium Ecclesiæ usque ad portas Urbis, præter solam Campaniam, in qua tamen plus timebatur ipse quam papa, in hoc devenit consilium, ut petitionem populi exaudiret, quatenus et tempus rediret malum, et patrimonium recuperaret amissum.

A Verum, antequam populo responderet, volens scire utrum thesaurus Ecclesiæ sufficeret ad hoc opus, usus est hac cautela quod per singulas parochiales ecclesias fecit singulos parochianos occulte describi, ut sciret et numerum et qualitatem ipsorum; et, ita veritate comperta, jussit illos recipi per singulas regiones, sed nunquam tantam potuit adhibere cautelam quin fraus committeretur in multis.

Forma vero juramenti quod præstitit populus, talis fuit:

« Ego, etc. » (20)

Sequenti die post consecrationem suam, Petrum, Urbis præfectum, ad ligiam fidelitatem recepit, et per mantum, quod illi donavit, de præfectura eum publice investivit, qui usque ad id tempus juramento fidelitatis imperatori fuerat obligatus, et ab eo præfecturæ tenebat honorem (21); sed et ab aliis baronibus circumquaque juramentum fidelitatis recepit, missisque nuntiis per totum Ecclesiæ patrimonium, fecit sibi fidelitatem ab omnibus exhiberi; et, exclusis justitiariis senatoris, qui ei fidelitatem juraverat, suos justitarios ordinavit; electoque per medianum suum alio senatore, tam infra Urbem quam extra, patrimonium recuperavit nuper amissum.

IX. Porro non sufficit hoc sibi; sed, statim post suam electionem, destinavit duos presbyteros cardinales, Cinthium, tituli Sancti Laurentii in Lucina (22), et Joannem, tituli S. Priscæ (23), contra Marcualdum in Marchia (24), ut eum ad dominium Ecclesiæ revocarent. Ipse autem Marcualdus misit

(18) Id est consuetis largitionibus et donativis. Vide apud Baronium (*Annal.* tom. XII, pag. 793, ad an. 1188, § 29), nec non apud Muratorium (*Antich. Ital.*) diploma senatus, de concordia quam cum Clemente papa III iniit, quibusdam conditionibus servandis appositis, quarum septima, *Ut Romanus pontifex senatoribus, iudicibus, advocatis, et scriuariis, et senatus ministris consuetas largitiones et donativa, quæ presbyteria vocantur, statutis temporibus tribueret.*

(19) Sic in cod. Vallicellano; apud Baluzium, *Cariscum*; veremur ne utrobique mendose. Legendum forte *Carosomi*. Ex epistola enim 259 libri secundi, *Stephano abbati, et conventui S. Sylvestri, de causa quæ inter ecclesiam S. Mariæ in Via Lata, et J. de Atteia vertebatur; dat. Laterani, v. Kal. Decembris, an. 11, multoties agitur de B. Carosomi senatore.* « Sæpefactus enim B. (Carosomi) cum seipsum intruserit ad senatoriam dignitatem, nec apostolicæ sedis favorem habuerit, ad quam institutio pertinet senatorum... Quamvis autem dictus B. (Carosomi) circa prælationis suæ primordia gratiam sedis apostolicæ non habuerit, tamen ab ea fuit tempore procedente receptus. »

Cave autem ne, cum auctore libri cui titulus *Giornale de' Letterani*, (an. 1747, cit. in prefaz. al tom. VII degl' *Annal.* di Murator., pag. xxvii), credas *Benedictum* illum *Carosomi*, tempore quo Innocentius electus est, senatoria dignitate adhuc potuit fuisse. Multo anteriorem fuisse ex epistola supra citata evincitur.

(20) Confer epistolam 23 libri primi: *Juramentum fidelitatis exhibitum domino Innocentio, successoribus ejus, et Romanæ Ecclesiæ, a Petro, præfe-*

cto Urbis, Oddone de Palumbaria, et Oddone de Monticillo; et epistolam ejusdem libri primi 577: *Juramentum fidelitatis Innocentio PP. III præstitum a Petro, præfecto Urbis.*

(21) « Notizia degna de osservazione, per la conoscenza de' tempi addietro, e di quelli che succedono, perchè spirò qui l'ultimo flato l'autorità degli Augusti in Roma, e da li innanzi i prefetti di Roma, il senato, e gli altri magistrati giurarono sedeltà al solo Romano pontefice. » MURATOR., *Annal. d'Ital.* tom. VII, part. I, pag. 429, all' an. 1198. Sed vide il *Giornale de' Litterat.*, an. 1747, ubi multa de hoc adversus Muratorium.

(22) Vide epistolam libri tertii 31, not.

(23) Vide epistolam libri tertii 15, not.

(24) Marcualdum, al. Marquardum, ducem Ravennæ, et marchionem Anconæ creaverat Henricus imperator VI, versus annum 1195. « Nè si dee tacere che l'imperadore Arrigo, in questo anno (1195) dichiarò duca di Ravenna e marchese d'Ancona Marquardo. E considerabile lo strumento di concordia seguita fra lui e il popolo di Ravenna, di cui Girolamo Rossi ci ha conservata la memoria. Da esso apparisce che anchè Ravenna si governava in republica, ed aveva il suo podestà, e giurisdizione e rendite; ma doveano al duca restar salve le regalie quas imperator et ipse Marcoaldu in civitate Ravennæ et ejus districtu habere consuevit. La terza parte di Cervia apparteneva ad esso Marquardo, o Marcoaldo, un'altra all' arvescovo, e un'altra al comune di Ravenna, che partivano insieme le entrate; massimamente del sale. » MURAT., *Annal. d'Ital.* tom. VII, part. I, pag. 116 et 117, ad an. 1195.

nuntios suos, videlicet Camerinensem (25) et Venafranum (26) episcopos, et nobilem virum, Rambertum Monaldi, ad dominum Innocentium, petens per illos ut faceret ipsum ad præsentiam suam secure conduci, quia et de persona, et de pecunia, et de terra volebat esse ad mandatum ipsius. Et, sic in animam ejus juravit nobilis antedictus. Erat enim idem Marcualdus senescalcus imperii, dux Ravennæ et Romaniolæ, marchio Anconæ et Molisii, vir ingeniosus et subdolos, multam habens pecuniam, sub Henrico imperatore in regno Siciliæ acquisitam, quem inter omnes familiares suos ipse imperator habuerat prædilectum, et eum executorem sui fecerat testamenti. Unde promittebat eidem domino papæ quod, si eum in gratiam suam admittere dignaretur, ipse Romanam Ecclesiam amplius exaltaret quam exaltata fuerat a tempore Constantini, cum testamentum illud ad ingentem redundaret Ecclesiæ Romanæ gloriam et honorem. Petebat tamen ut, donec ad præsentiam ejus accederet, et reverteretur in Marchiam, cardinales non reciperent ad fidelitatem Ecclesiæ marchianos. Ipse vero concessit ut interim invitos non cogent, sed reciperent voluntarios; mittens ad ipsum Guidonem, tituli Sanctæ Mariæ Transtiberim presbyterum cardinalem (27), qui eum ad præsentiam suam secure conduceret, si vellet præmissa complere. Sed noluit, quia dominus papa præsenarat et vitaverat ejus fraudem, negans se Ramberto Monaldi mandasse ut in animam ejus præscripto modo juraret. Qui, cum scriptum proferret quod illi tribuerat, secundum quod ipse juravit, respondit se non didicisse scripturam, ideoque quid notarius ejus scripserit ignorare. Cardinales autem excommunicaverunt eum (28) propter scelera quæ patrabat; et, recipientes ad fidelitatem Ecclesiæ marchianos, receperunt terram ad dominium Ecclesiæ revertentem. Qui, cum multam pecuniam expendisset, et cognosceret quod non posset Marchiam retinere, obtulit domino papæ pecuniam copiosam, annum censum promittens, si, recepta fidelitate,

concederet ei terram. Quod cum dominus papa facere nollet, quia suspectam habebat fraudem ipsius, reliquit Marchiam, et regnum intravit. Reducta est igitur tota Marchia, præter Asculum (29), ad dominium et fidelitatem Ecclesiæ, videlicet Ancona, Firmum, Auximum, Camerinum (30), Fanum, Esim, Senegalia, et Pensaunium, cum omnibus diœcesibus suis.

IX. Conradus ergo, natione Suevus, dux Spoleti et comes Asisii (31), videns terram suam pari modo ad dominium Ecclesiæ Romanæ redire, multis modis tentavit si posset apud dominum papam gratiam invenire, offerens ei decem millia librarum incontinenti, et annum censum centum librarum argenti, et obsequium ducentorum militum per patrimonium Ecclesiæ, a Radicofano usque Ceperanum. Pro securitate vero, præter hominum et fidelitatem suam, et juramenta suorum, promittebat tradere filios suos obsides, et omnes munitiones tribuere suis custodiendas expensis. Licet autem dominus papa conditionem istam utilem reputaret, quia tamen multi scandalizabantur ex ea, tanquam vellet Theotonicos in Italia confovere, qui crudeli tyrannide redegerant eos in gravissimam servitutem, in favorem libertatis declinans, non acceptavit oblata. Dictus ergo Conradus, cum taliter non proficeret, reddidit se ad mandatum ipsius sine pacto quolibet et tenore: qui misit Narniam Octavianum, Ostiensem episcopum (32), et Gerardum, Sancti Adriani diaconum cardinalem (33), in quorum præsentia, coram episcopis, baronibus et multitudine copiosa, juravit super Evangelium, reliquias et crucem, stare universis mandatis domini papæ; et, absolvens incontinenti omnes vassallos a sua fidelitate, mandansque omnibus ut ad dominium Ecclesiæ Romanæ redirent (34), statim etiam reddidit duas munitiones quas ipse tenebat, videlicet Roccham de Vualdo, et Roccham de Cese. Roccham autem Asisii reddi mandavit. Sed Asisinales, qui eam tenebant obsessam, non permisissent illam reddi domino papæ, quin captam penitus destruxerunt (35). Recuperavit ergo Romana

(25) Attonem, de quo mentio ab anno 1197, usque ad an. 1215. UGHELL., *Ital. sacr.* t. I, col. 597.

(26) Quis fuerit ille pro incomperito habemus; de episcopis Venafranis, circa hæc in quibus versatur tempora, pauca admodum apud Ughellum, *Ital. sacr.* tom. VI, col. 732.

« VI. Raynaldus in concilio Lateranensi, sub Alexandro PP. III celebrato, anno 1179, subscriptus reperitur episcopus Venafranus, etc. Æserniensis præsul denominatur in bulla Lucii PP. III, anno 1182, dat. Velletri, xiii Kal. Aprilis, ad favorem Æserniensis Ecclesiæ.

« VII. N. Venafranus episcopus a Frederico imperatore II exsilio multatus, inde carceri mancipatus, in ea necatus occubuit anno 1230, ut scribit Nicolaus cardinalis de Aragonia, in Historia manuscripta. »

(27) Vide epistolam libri tertii 27, not.

(28) Vide epistolam, apud Baluzium, libri 1, 38, *Universis episcopis per Marchiam constitutis, de confirmatione sententiæ per legatos Romanæ curiæ adversus Marcualdum; sine data.*

(29) Confer epistolam 4 libri II, *Consulibus et populo Æsinis, ut in reducenda Marchia ad obedi-*

tiam pontificis diligenter laborent; dat. Laterani, xvi Kal. Aprilis, an. II (id est 1199).

(30) Camerinum non tam cito sub dominio papæ reductum fuisse, testis Camillo Lillii (*Dell' historia di Camerin.*, part. 1, lib. VIII, pag. 226): « Restava li però Camerino e Ascoli a superare, implorando a quest' effetto gli aiuti de i popoli d'Assisi e dell' Umbria. Ma la città ritorno per se stessa alla devotione della sede apostolica, e da cardinali legati consegui segnalate prerogative, e per esse uno stato quasi d'intera libertà. »

(31) Conradus (qui *Musca in cerebro* dicebatur) ducatum Spoleti acceperat ab Henrico imperatore VI, versus annum 1195. « Nè si dee tacere, che l'imperadore Arrigo, ni questo anno creò e confermò duca di Spoleti Corrado Moscaincervello. » MURAT. *loc. cit.*, ad an. 1195.

« (32) Vide epistolam 11 libri tertii, not.

(33) Vide epist. 83 libri quinti, not.

(34) Confer epistolam 356, *potestati et populo Spoletanis, baronibus, etc., ut cardinali, et Romani pontificis magistratui obtemperent; sine data.* Verum ad tempora paulo posteriora pertinet.

(35) Vide epistolam 88 libri primi, *Rectoribus*

Ecclesia ducatum Spoleti et comitatum Asisii, videlicet Reatem, Spoletum, Asisium, Fulgineum et Nuceram, cum omnibus diocesisibus suis. Quia vero mora prædicti Conradi erat valde suspecta, de mandato domini papæ rediit in Theotoniam. Recuperavit etiam Perusium (36), Eugubium, Tudertum (37), et civitatem Castelli (38), cum comitatibus suis, recepto juramento fidelitatis a civibus, baronibus et canonicis (39). Fecit autem destrui castrum Montis Sanctæ Mariæ, in quo, tempore prædecessoris sui, Conradus, qui *Musca in cerebro* dicebatur, captum detinuit præfatum Octavianum, episcopum Ostiensem, de Francia redeuntem, ut esset demolitio hæc in titulum memoriæ sempiternæ.

X. Celebrato ergo apostolorum festo, dominus papa (40) Urbem exivit, et in ducatum Spoletanum accessit, quem ad fidelitatem Ecclesiæ nuperrime revocaverat, ut illum personaliter visitaret, venisset Reate (41); ubi receptus cum ingenti gaudio et honore, consecravit ecclesiam Sancti Eleutherii (42) martyris, et ecclesiam Sancti Joannis evangelistæ (43). Inde, profectus Spoletum (44), dedicavit ecclesiam cathedralis (45); ibique quiddam miraculosum evenit, quod, cum cives anxiantur super

Tusciam, quod nolit arcem Assisii aliasque terras ab Ecclesia alienare, dat. Romæ, apud S. Petrum, xvi Kal. Maii, an. 1.

(36) Confer epistolam 375 libri primi, *Joanni potestati, et populo Perusini; qua eos recipit sub protectione, salvis eorum antiquis privilegiis, dat. Tuderti, vi Non. Octobris, an. 1.*

(37) Confer epistolam 424 libri primi, *Consulibus et populo Tudertinis, simili argumento, sine data.*

(38) Confer epistolam 369 libri primi, *Consulibus et populo Castellanis, nobilibus viris, et aliis, etc., ut pontifici juramentum fidelitatis præstent, sine data. Confer etiam epistolas 33 libri secundi: Episcopi et potestatis Castellansium ad papam, qua mittunt tributum, pontificisque opem postulant adversus Aretinos; sine data; 78: Episcopo civitatis Castellane, ut civitas Castellana ab interdicti sententia, pro electione rectoris, liberetur; dat. Laterani, iv Kal. Junii; 256: Universo populo Castellane civitatis, qua concedit rectorem juxta civium postulata; dat. Laterani, xi Kal. Januarii, an. 11.*

(39) *Id est capitaneis. Vid. Cang. Gloss., t. II, col. 256.*

(40) Die 29 mensis Junii.

(41) Innocentium jam ante diem 19 mensis Julii Romam exiisse, Reateque se contulisse, et ibi saltem usque ad diem 15 Augusti moratum esse, abunde probatur ex notis chronologicis, quæ diversis ejusdem pontificis epistolis subjectæ leguntur in Registro anni primi. Vide epistolas libri primi, 334, dat. Reate, xiv Kal. Augusti; et 336 dat. Reate xviii Kal. Septembris.

(42) Vide infra, § 145.

(43) Vid. *ibid.*

(44) Epistola, data Spoleti, xii Kal. Septembris, habetur lib. I, n° 335.

(45) Vide infra, § 145.

(46) Perusium adierat ante diem 2 Septembris. Vide epistolam 351 libri primi.

(47) Vide epistolas libri primi, 375, dat. Tuderti, vi Non. Octobris; 376, dat. Tuderti, v Non. Octobris; 372, dat. Tuderti, iv Non. Octobris.

(48) Vide epistolam 356 libri primi.

(49) Vide epistolam 356 libri primi, et 60 libri quinti, not.

A aquarum penuria, cœperunt circa civitatem studiosè perquirere ubi fodiendo possent aquarum copiam invenire quæ sufficeret equorum multitudini adæquandæ, ac subito sub muro civitatis viderunt aquam scaturire de rupe, quæ fossas ibi factas replevit, ita exiens abundanter, quod omnibus equis sufficiebat ad potum; vocatusque est Fons Papalis. Processit inde Perusium (46), ubi majoris ecclesiæ consecravit altare; veniensque Tudertum (47), altare Sancti Fortunati solemniter consecravit, et ad ornatum omnium altarium quæ propriis manibus consecravit, obtulit serica pallia pretiosa et pallas subtiliter operatas; statuensque rectorem in ducatu Spoleti et comitatu Assisii, terrisque vicinis (48), videlicet Gregorium, Sanctæ Mariæ in Aquiro diaconum cardinalem (49), per Ameliam (50), Ortam (51), et civitatem Castellanam (52), circa festum Omnium Sanctorum remeavit ad Urbem (53).

XI. Civitates autem Tusciæ, quæ, propter importabilem Alemannorum tyrannidem, quasi gravem incurrerant servitutem, societatem hanc ad invicem inierunt, præter civitatem Pisanam, quæ nunquam potuit ad hanc societatem induci (54), et obtinuerunt

(50) Vide epistolam 377 libri primi, dat. Ameliæ, iii Non. Octobris.

(51) Vide infra, § 145.

(52) Vide epistolas libri primi, 382, 383, 384, dat. ap. civitatem Castellanam, ii Non. Octobris; 380, dat. *ibid.* viii Id. Octobris; 385, *ibid.* vii Id. Octobris; 381, *ibid.* vi Id. Octobris; 387, *ibid.* iv Id. Octobris.

(53) Romam redierat, ante diem 16 mensis Octobris. Vide epistolam 386 libri primi, dat. Romæ, xvii Kal. Novembris.

(54) « Erano da gran tempo malcontente degl' imperadori Suevi le città della Toscana, cioè Firenze, Lucca, Pistoja, Siena ed altre, perchè laddove tante altre città di Lombardia godevano una piena libertà, nè supra di loro aveano marchese, o duca, che esercitasse jurisdictione, elleno si trovavano maltrattate, prima da Federigo Barbarossa, poi da Arrigo suo figliuolo, ed ultimamente da Filippo già dichiarato duca di Toscana, figliuolo anch'esso del medesimo Federigo. Però, giacchè il vento era propizio, coll'essere mancato l'imperadore Arrigo, la cui crudeltà e potenza faceva star tutti col capo chino, si misero al forte, per non voler più sopra d'loro ministro alcuno imperiale, senza pregiudizio nondimeno della sovranità Cesarea. *Strinzero dunque una lega collo stesso, pontefice Innocenzo, per sostenersi colle forze unite contro chiunque in avvenire volesse pregiudicare alla lor libertà.* Simile era questa alla lega di Lombardia. *I Pisani, siccome soli che in Toscana godevano di tutte le Regalie, nè poteano guadagnare di più, essendo attaccatissimi agl'imperadori, non vollero entrare in essa lega, che noi riguarderemo da qui innanzi per lega Guelfa... Imperchicchè questo nome di GUELF, e GIBELLINI, (originato, siccome accennai di sopra, dalle gare continue delle casa de' duchi ed imperadori di Suevia, discendenti della casa GIBELLINA degli Arrighi Augusti, per via di donne, colla casa degli Estensi di Germania, duchi di Sassonia e Baviera, discendenti per via di donne degli antichi GUELF) questo nome, dissi, cominciò a prendere gran voga in Italia. Chi era aderente de' Papi, per custodire la sua libertà, ne' essece più conculcato dagli Uffiziali Cesarei, si dicea seguitar*

a summo pontifice ut civitates et ecclesiæ quæ sunt in Tuscia et ducatu Spoleti se illis in hac societate conjungerent, salvo semper in omnibus apostolicæ sedis dominio et mandato (55). Constituerunt ergo singulos rectores de singulis civitatibus, et unum priorem, cui tempore sui prioratus omnes intenderent ad societatis negotia peragenda; omnesque tam rectores quam alii, juraverunt quod societatem servarent ad honorem et exaltationem apostolicæ sedis, et quod possessiones et jura sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ bona fide defenderent, et quod nullum in regem vel imperatorem reciperent, nisi quem Romanus pontifex approbaret. Ab eo autem non poterunt aliud nisi hujusmodi litteras obtinere :

« Innocentius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis, priori et rectoribus Tusciæ et ducatus, Laterani, in Kalendas Novembris (56). »

XII. Post hæc, dedit operam ad recuperandum Radicofanum, Aquampendentem, Montem-Flasconem (57), atque Tuscanum; quæ tandem recuperavit non sine laboribus et expensis, liberans Aquampendentem ab Urbevitanis, qui eam acriter impugnabant. Misit præterea nuntios et legatos ad recuperandum Exarchatum Ravennæ, Briconorium, et terram Calvacacomitis (58). Sed archiepiscopus Ravennas (59) asserebat Exarchatum antiquitus fuisse concessum a Romanis pontificibus Ecclesiæ Ravennati, et privilegia ostendebat; Briconorium quoque concessum fuisse de novo ab Alexandro papa, dum Venetiis moraretur (60). Supersedit ergo dominus Innocentius prudenter ad tempus magis quam super hoc vellet aliquid experiri. Permisit tamen ut archiepiscopus Ravennas, salvo jure apostolicæ sedis, recuperaret Briconorium, et teneret.

la parte o fazione GUELFA; e chi aderiva all' imperadore, si chiamava di parte o fazion GIBELLINA..... e massimamente presero piede..... queste due fazioni, negli anni susseguenti, perchè risvegliossi più che mai la discordia fra le case suddette, de' GUELFII e GIBELLINI, in Germania, a cagione dei due rè che vedremo fra poco eletti, cioè di Filippo duca di Svevia, di sangue GIBELLINO, e di Ottone IV, procedente dai GUELFII; a quali poi succedette Federigo II, figliuolo di Arrigo VI, et perciò d' origine GIBELLINA..... » MURATOR. *loc. cit.*, pag. 131.

(55) Conferendæ sunt libri primi epistolæ: D 15. P. basilicæ XII Apostolorum, et B. tituli S. Petri ad Vincula, presbyteris cardinalibus, A. S. legatis; super colligationibus factis cum episcopis et consulibus civitatum Tusciæ; sine data. — 54. Potestati et consiliariis Viterbiensibus, quod in tractatu habito inter ipsos Perusinos, et rectores Tusciæ, sine mandato apostolico non procedant. Dat. Laterani. — 55. Petro, basilicæ XII Apostolorum, et B. tituli S. Petri ad vincula presbyteris cardinalibus, A. S. legatis. De eodem argumento. Dat. Laterani. — 556. Archiepiscopo et capitulo Pisanis; ut cives suos hortentur illam pacem atque concordiam servare, quam reliqui ordines Tusciæ servabant.

(56) Est epist. 401 libri primi.

(57) Vide epistolam 361 libri primi.

(58) Confer epistolam 27 libri primi: Archiepiscopo Ravennati, et suffraganeis ejus, ut Cassendino, subdiacono, domini papæ legato, in Exarchatu Ravennatensi et

XIII. Cum autem per legatos suos, ad hos specialiter destinatos, requireret terram comitissæ Mathildis a civitatibus detinentibus eam, licet ipsæ civitates vellent eamdem per Romanam Ecclesiam sub certis pactionibus recognoscere ac tenere, quia tamen pactiones illæ convenientes non erant, noluit ex ipsa terra quidquam concedere, præter id quod concessit episcopo Mantuano (61), differens in aliud tempus idoneum, quia tunc ei sollicitudo gravior supervenit ex divisione imperii et turbatione regni Siciliæ, quibus eum intendere principaliter oportebat (62).

XIV. Has autem munitiones ad manus suas dominus Innocentius detinebat, et custodiri faciebat per proprios castellanos: in Tuscia, Radicofanum, Montem-Flasconem (63), et Ortam [BALUZ. Orelam]; in ducatu Spoletano, Vualdum et Cese; in Sabinia, Roccam Anticuli, in Campania, Sarianum et Castrum; in maritima, Roccam Cicergii (64). Apud palatium Montis-Flasconi fecit fieri capellam, et removeri domos post palatium usque ad muros castrum, construens hinc inde parietes a palatio usque ad muros illos, et in muro faciens largam portam, ut haberet ipsa mutatio ingressum, non solum communem per Castrum, sed etiam proprium et specialem per illum locum. In Rocca de Radicofano fecit exaltari veteres muros, et novos construi, cavari fossatum, et locum bene muniri. Roccam vero Cicergii redemit a Rolando Guidonis de Leculo, cui Oddo et Robertus Frajapanis in feudum concesserant, quamvis eam ab Ecclesia Romana tenerent solius custodiæ ratione. Patrimonium autem apostolicæ sedis in Tuscia diversis temporibus commisit regendum diversis personis, a quibus faciebat annuatim colligi feudum [BALUZ. fodrum], per civitates

comitatu Brittonorii, diligenter assistant. Sine data.

(59) Erat is, nomine Guillelmus, sive Guillelmotus Curianus, quem etiam multi Othonem appellant. Post excessum Gerardi archiepiscopi adlectus anno 1190, decessit anno 1201. UGHELL., *Ital. sacra.*, tom. II, col. 375.

(60) Rem aliter narrat Muratorius, *Annal. d'Ital.* tom. VII, part. II, pag. 129, ad an. 1198. « Tantò ancora di ridurre sotto il suo dominio l'Esarcato di Ravenna, Bertinoro, e la terra del conte Cavalconte, con ispedir colà lettere e legati, mà non gli venne fatto; perchè l'arcivescovo di Ravenna tenne forte, allegando e mostrando le investiture imperiali, da lungo tempo addietro date di quel paese a' suoi antecessori, et alla chiesa sua: il che fermò i passi alle pretenzioni del papa. » Sed de his videndum il *Giornale de' Letterati*, an. 1747.

(61) Henricus ad Mantuanam sedem adlectus fuit anno 1194. Excessit et vivis non ante annum 1220. Vide UGHELL., *Ital. sacra.* tom. I, col. 933.

(62) « Nè lasciò in dietro papa Innocenzo la ricerca e la recuperazione dei beni della contessa Matilda; nel che provò non pochi intoppi e contraddizioni. » MURATOR., *loc. cit.*, pag. 130.

(63) Confer epistolam 184 libri secundi: *Friderici, regis Siciliæ, ad homines de Monte-Flascone, qua hortatur eos ut sint obedientes summo pontifici; dat. Pannoni, 22 mensis Junii, indictione XI (id est an. 11919).*

(64) Apud Raynaldum, *Euregii*, vel *Sirtigii*.

et castra. In aliis autem regionibus proprium accipiebatur afflictum [cod. Reg. officium].

XV. Duo vero nobiles, Guido et Nicolaus, temporibus suis, et prædecessorum suorum, graviter Romanam Ecclesiam offenderunt, vulnerando, capiendo et spoliando venientes ad eam, et redeuntes ab ipsa. Unde, cum dominus papa non posset id ulterius sustinere, mandavit rectoribus Patrimonii beati Petri, ut, procedentes in Tusciam, eos, si moniti sponte contemnerent ad mandatum ejus redire, coercerent invitos. Qui eos contemptores pariter et rebelles intra castrum Risampini obsederunt, vastantes segetes, et arbores incidentes, abducentes greges ipsorum, damnunquæ ipsis trium millium librarum et amplius inferentes. Cumque pararent ligna, lapides et cæmentum, ut ante præfatum castrum Risampini ad capiendum ipsum turrim ædificarent excelsam, prædicti nobiles, protinus desperantes, ad mandatum ejus humiliter redierunt, sine aliqua conditione, jurantes stare mandatis domini papæ super facto Vetrallæ, Petrognani, strætæ securitate, mattolectis (64*), et ecclesiarum indemnitate, ac insuper pacem ei, universis fidelibus suis peregrinis et omnibus viatoribus fideliter observare, insuper bene munitum restituere castrum Marthæ, fidejussoriam cautionem mille librarum Senensium super omnibus supradictis. Insuper domino papæ fidelitatem, secundum morem et consuetudinem aliorum fidelium, juraverunt (65).

XVI. Circa vero suæ promotionis primordium, Narnienses Utriculum graviter molestabant. Quod licet eis sub interminatione interdicti et banno mille librarum firmiter vetuisset (66), ipsi tamen, inhibitione contempta, castrum illud ceperunt et destruxerunt. Idem vero pontifex, justus et fortis, fecit exercitum contra illos, tam de Romanis quam de forinsecis, congregari, per quem graviora sunt quam intulerant damna perpepsi; et tandem, reedificato castro, bannum mille librarum ab illis accepit, jurantibus ejus stare mandatis, faciens ducentas libras præstari pro restauratione murorum.

XVII. Quia vero longum esset explicare per singula quam diligens et studiosus existiterit circa patrimonium Ecclesiæ reformandum, sufficiat dixisse pauca de multis, quia multa possunt excopitari de

A paucis; quamvis hanc sollicitudinem quodammodo haberet exosam (unde sæpe dicebat: Qui tangit picem, coinquinabitur ab ea [Eccl. xiii, 1]), maxime quia labor erat magnus, et fructus parvus, et propter excrescentem malitiam homines non poterant facile coerceri.

XVIII. Cæterum, quo amplius cupiebat a sæcularibus negotiis expediri, eo magis est mundanis curis implexus. Defuncto namque Rogerio (67), filio Tancredi, regis Siciliæ, quem pater in vita sua regem constituens, fecerat coronari, eique filiam Isacii, Constantinopolitani imperatoris, duxerat in uxorem, consequenter etiam pater ejus præ nimio, sicut dicebatur, dolore defunctus est (68), relinquens tres filias, et unicum filium parvulum, nomine Guillelmum, quem mater ejus Sibiliam coronari fecit in regem. Regno igitur taliter destituto, Henricus imperator, aspirans ad illud occasione Constantiæ, conjugis suæ, filia quondam Rogerii primi, regis Siciliæ, avi prædicti Tancredi, congregavit exercitum maximum de pecunia quam extorsit pro redemptione Richardi, regis Anglorum, nequiter capti, dum rediret de terra promissionis ab obsequio Crucifixi. Hic ergo regnum ingressus, sine pugna illud obtinuit, nemine resistente. Præfata vero Sibiliam, cum filio suo et filiabus, et Salernitano quoque archiepiscopo (69), et fratribus ejus, recepit se in quodam castello Siciliæ; cum qua imperator fecit de pace tractari, et concordaverunt pariter in hunc modum: quod imperator, interposito juramento, concessit Guillelmo filio ejus, et hæredibus suis, comitatum Licii, quem pater ejus Tancredus habuerat ante regnum, et addidit ei principatum Tarenti, promittens salvare personas et res. Mox autem, postquam eos in sua potestate habuit, occasione captata (70), cepit illos et quosdam alios nobiles regni, eosque captivos in Teutoniam destinavit, faciens fratres præfati archiepiscopi aliosque nonnullos privari luminibus oculorum, archiepiscopum vero, reginam, et filium ac filias, in arcta custodia detineri. Frater autem imperatoris, Philippus, relictam præfati Rogerii filiam imperatoris Constantinopolitani, duxit uxorem; quem frater ejus Alexius luminibus orbans, Constantinopolitanum imperium usurpavit (71).

XIX. Henricus igitur imperator, ex quo regnum

(64*) *Leg. maletollettis, vel maltollettis.* Id est *malepartis*, quæ per vim et contra jus tolluntur. Italice, *maltolto*.

(65) Confer epistolam 378 libri primi: *Nobilibus viris, Uguitioni, et Guidoni marchioni, fidelibus papæ, qua recipiuntur cum ipsorum subditis sub protectione; sine data.*

(66) De hoc nescio an aliquid in Regestis reperiri possit.

(67) Obiit Rogerius anno Christi 1193.

(68) « Tancredi, sentendosi poi aggravato da febbri, si ridusse verso il fine del anno (1193) in Sicilia, dove restò trafitto da inesplicabil dolore per la morte che gli rubò sul fior degli anni il primogenito suo, cioè il re Ruggieri. Questo colpo quel fu, che sul principio dell' anno seguente 1194 fece tracollare la sanità dell' infelice Tancredi, il qual tenne dietro

D al figliuolo... » MURATOR., *Ann. d'Ital.* tom. VII, pag. 105, ad an. 1193.

(69) Vide epistolam 63 libri quinti, not.

(70) « Nel giorno santo di Natale (an. 1194) tenne l'imperadore Arrigo un solenne parlamento, di tutto il regno, in Palermo, e quivi cacciò fuori delle letere, credute dai più di sua invenzione, dalle quali appariva una cospirazione formata contrò di lui da alcuni baroni del regno. Dopo di che fece mettere le mani addosso a moltissimi vescovi, conti e baroni, etc. Alcuni d'essi furono accecati, altri impiccati, altri fatti morir nelle fiamme, e il resto mandato, e condotto in Germania in esilio. » MURATOR. *loc. cit.*

(71) « Trovavasi nella corte di Sicilia Irene vedova del giovane re Ruggieri figliuolo di Tancredi. La trovò assai avvenente Filippo, fratello dell' im-

Siciliæ totum obtinuit, spolians illud auro et argento, et lapidibus pretiosis, rediit in Teutonium cum ingenti triumpho (72), efficiens apud principes, ut filium suum Federicum, infantem nondum duorum annorum (73), necdum etiam baptizatum, in regem Romanorum eligerent, eique fidelitatis juramenta præstarent; inter quos præfatus Philippus fidelitatis ei præstitit juramentum,

XX. Quo facto, iterum venit imperator in regnum, et tandem apud Messanam, præsentem imperatricem, diem clausit extremum (74). Post cujus obitum, quidam familiares ejus, exeuntes de regno, Marchualdus accessit in Marchiam; Conradus rediit in ducatum; Philippus autem, frater ipsius, recepit se apud Montem-Flasconem, et inde rediit in Theutonium patrimonium occupans universum. Remanserunt autem in regno aliqui de Theutonicis, in Sicilia Guillelmus Capparonus, in Calabria Federicus, in Apulia et Terra-Laboris Diupuldus, et fautores ipsius, multas munitiones tenentes.

XXI. Post mortem imperatoris, infra tres menses obiit Cælestinus, et substitutus est Innocentius, rebus taliter et aliter variatis. Imperatrix vero Constantia, reversa Panormum, misit ad ducissam Spoletinam, quæ filium suum in Marchia nutrebat, et perductum ad se coronari fecit in regem, cœpitque cum illo regnare (75). Direxit autem incontinenti nuntios cum muneribus ad dominum Innocentium, devotissime postulans ut regnum Siciliæ, ducatum

Apuliæ, et principatum Capuæ, cum Castris [Baluz. cæteris], et adjacentiis, sibi et filio suo concedere dignaretur, secundum formam qua prædecessores ejus concesserunt illa prædecessoribus suis. Ipse vero sagacissimus pontifex, diligenter attendens quod privilegium concessionis, indultum primo ab Adriano, et renovatum postmodum a Clemente, super quatuor capitulis, videlicet electionibus, legationibus, appellationibus et conciliis, derogabat non solum apostolicæ dignitati, verum etiam ecclesiasticæ libertati, mandavit imperatrici ut illis capitulis renuntiaret omnino, cum ea non esset aliquatenus concessurus. Tentavit illa propositum ejus muneribus immutare; quod cum efficere nequiverisset, missis honorabilibus nuntiis, Anselmo, Neapolitanensi archiepiscopo (76), Aimerico, Syracusanensi archidiacono, Thoma justitiario, et Nicolao iudice, post tractatum diutinum, obtinuerunt concessionis privilegium innovari (77), capitulis illis omnino remotis, sub censu, fidelitate ac hominio consuetis. Privilegium non pervenit ad illam, mortis acceleratione præventam (78).

XXII. Idem vero piissimus pontifex, ad liberationem captivorum clementer intendens, præsertim cum per detentionem Salernitanensis archiepiscopi nimis detraheretur apostolicæ dignitati, statim, circa suæ promotionis primordium, misit (79) Sutrinum episcopum (80), natione Theutonicum, et abbatem Sancti Anastasii, ordinis Cisterciensis (81), in

peradore, e forse pensando egli, che questa principessa potesse anche portar seco dei diritti d'importanza, per essere figliuola d'un Greco imperadore, la prese per moglie, di consentimento d'Arrigo, che allora gli diede a godere il ducato della Toscana e i beni della contessa Matilde. » Id. *ibid.*, ad an. 1195.

(72) Bella gloria al certo, guadagnata con tanti spergiuari, coll' ingratitude, colle barbarie, e con lasciare in Sicilia un' incredibile odio e mormorazione contro della sua persona. » Id. *ibid.*, ad an. 1195.

(73) Della nascita di questo principe, che fu poi Federigo imperadore II, e del luogo dove Costanza Augusto il partorì, molte favole si leggono presso li storici lontani da questi tempi. V' ha anche disputa intorno ell' anno della sua nascita; ma, oltre al Riccardo di S. Germano, l'Anonimo Casinense, e Alberto Stadense, il fanno nato nel fine dell' anno 1194, cioè, mense Decembri, in festo S. Stephani. » Id. *ibid.*, ad an. 1194.

(74) Succedette essa morte, nella seguente forma: fece Arrigo venire a se l'imperatrice Costanza sua moglie, e, mentre essa era nel Palazzo di Palermo, Guillelmo, castellano di Castro Giovanni, si ribellò all' imperadore. Portossi in persona Arrigo, all' assedio di quella fortezza, e quivi stando fu preso da una malattia, a cagion della quale condotto (per quanto s'ha da Giovanni de Ceccano, e dall' Hovedeno), a Messina, quivi terminò i suoi giorni nella vigilia di S. Michele, cioè nel dì 28 Settembre. Altri dicono nella festa di S. Michele, altri nel dì quinto d'Ottobre, e negli Annali Genovesi, la sua morte è riferita nell' ultimo dì di Settembre. » Id. *ibid.*, ad an. 1197.

(75) « Il che vedendo l'imperatrice Costanza, che aveva assunto il governo di quel regno, e la tutela del figliuolo Federigo Ruggieri, con farlo venire da

C Iesi, dove era stato lasciato sotto la cura de' Conti di Celano, e di Copersano (Richard. di S. Germ. in *Chron.*), ovvero, come altri scrive, della duchessa di Spoleti, et con farlo coronare di poi, ordinò che uscissero di Sicilia le truppe straniere, » etc. *MURATOR.*, *loc. cit.*, pag. 133.

(76) Vide epistolam 44 libri tertii, not.

(77) Confer, libri primi epistolas 410: *Constantiæ imperatrici, et Friderico, regi Siciliæ erga Romanam Ecclesiam observantia, deque pontificis in illos voluntate; sine data; 411, Eisdem, de forma et modo in electionibus pontificum observanda; dat. Laterani.*

« (78) Certo è, che la medesima (Costanza imperadrice) finì di vivere nel dì 27 di Novembre, dopo aver dichiarata Balio, o sia tutore del re suo figliuolo, papa Innocenzo III, ell' ordinato che, durante la di lui minorità, si pagassero ogni anno trenta mila Tari per tal cura ad esso pontifice, oltre a quelli che egli spendesse per difesa del regno. » *MURATOR. Annal. d'Italia*, ad an. 1198, t. VII, part. 1, pag. 134.

(79) Vide libri primi epistolas 24. — *Spirensi, Argentinensi et Wormaciensi episcopis, pro liberatione archiepiscopi Salernitani, sine data; — 25. Episcopo Sutrinensi, et abbati S. Anastasii, pro reconciliatione Philippi, ducis Sueviæ, et liberatione captivorum, sine data; — 26. Eisdem, de eodem argumento; sine data.*

(80) Præsulis hujus nonien ignorasse videtur Ughellus (*Ital. sacr.* tom. I, part. signatæ col. 19), qui nihil aliud de eo, præter factum istud de quo hic mentio, memorat.

(81) « Quisnam hac tempestate præfectus esset celebri monasterio S. Anastasii, non potui hactenus invenire. Constat, quemcumque, virum strenuum prudenstemque, cui simul cum episcopo Sutrino tanta Innocentius negotia commenda-

Theutouiam, scribens episcopis, quatenus detentores eorum monerent, et, si necesse foret, compellerent per excommunicationem in personas, et interdictum in terras, ut illos dimitterent absolutos; comminando principibus universis, quod, nisi ad hoc impenderent operam efficacem, ipse totam Alamaniam supponeret ecclesiastico interdicto. Quia vero Cælestinus papa, prædecessor suus, excommunicaverat præfatum Philippum, ducem Sueviæ, dum esset dux Tusciæ, propter invasionem et devastationem apostolicæ patrimonii, et excommunicationem illam publicari fecerat etiam Henrico imperatori, hanc formam dedit super ipsius absolutione præfatis episcopo et abbati, ut, quia superioris sententia per minorem relaxari non potest, et ob hoc oporteret eundem Philippum accedere ad sedem apostolicam absolvendum, ipsi tamen hoc modo remitte-

A rent ei laborem itineris, si præfatum archiepiscopum liberaret, et recepto secundum formam Ecclesiæ juramento, quod super omnibus, pro quibus excommunicatus fuerat, mandatis apostolicis obediret, absolutionis ei beneficium exhiberent. Illi ergo, in Theutouiam procedentes, invenerunt supradictum Philippum a quibusdam principibus electum in regem. Qui, Vuarmatiam ad ipsos accedens, de facto se fecit absolvi, non publice, sed occulte, nec præstito juramento secundum formam ecclesiæ, sed promissione facta per stolam (82). Præfatum tamen archiepiscopum et fratres ipsius gratuito liberavit. Post modicum autem, idem Philippus fecit se inungi et coronari, non Aquisgrani, sed Maguntia, nec a Coloniensi archiepiscopo (83), sed a Tarentasiensi (84), quia nullus archiepiscoporum Theutoniarum id facere attentavit. Sed nec aliquis episcoporum,

verit. » *Angel. Manrique, Annal. Cisterc. tom. III, pag. 321, ad an. 1198, cap. 11, § 4.*

(82) Stola est una e vestibus ecclesiasticis, quæ et orarium dicta, Gallice *étole*. Hanc olim omni tempore gestare tenebantur presbyteri. *Sub stola jurare*, tactis etiam sanctis Evangelii, presbyterorum seu sacerdotum proprium fuisse videtur, prout in charta Friderici imperatoris (apud BAUNONEM, ad an. 1166): « Idem quoque juramentum archiepiscopi et omnes episcopi, atque electi, qui interfuere, numero 40, super sancta Dei Evangelia, propria manu, unusquisque sub stola sua præstiterunt et publice firmarunt. » Verumtamen, et ipsi laici hac juramenti forma sæpissime usi sunt. In epistola quadam Gregorii papæ VII (apud BAUNONEM, *De bello Saxonico*, pag. 125), de Henrico imperatore: « Hoc idem etiam postea a confratribus et legatis nostris, Humberto, Prænestino episcopo, et Geroaldo, Ostiensi episcopo, quos ad illum misimus, ad pœnitentiã susceptus, in illorum manus, per sanctas stolas, quas in collo tenebant, repromittendo confirmavit. » Hugo Flaviniacensis (*Chron.* pag. 209), de eodem Henrico imperatore: « In illorum manus, per *sacratas eorum stolas*, quas collo gestabant, jurejurando confirmans. » Vetus charta, an. 1248 (in *Metropoli Salisburgensi*, tom. II, pag. 267): « Albertus, præpositus, et totus conventus ecclesiæ Diessensis, obtinuerunt sub stola sua jurejurando, quod nec cives ibidem, nec quisquam hominum aliquid juris habeant, vel habere debeant in eo prædio. »

Qui plura velit, adeat Cangium, *Glossar. tom. III, col. 4616, et tom VI, col. 748.*

(83) Vide epistolam 54 libri tertii, not.

(84) Quis fuerit tunc temporis Tarentasiensis archiepiscopus, statuere non adeo facile est. Multum inter se discrepant veteris et novæ Galliarum Christianarum auctores; ac primum veteris scriptores audiamus: « XXXV. Aymo de Briancone (*de Briançon*), ex monacho Carthusiano creatus episcopus (Tarentasiensis) 1178, nominatur in concilio Lateranensi 1179, et Ticini 1186 a Friderico privilegia obtinuit quæ 1196 Henricus imperator Taurini confirmavit; moritur anno 1197. Cæterum, Angelus, Tarentasiæ antistes, vicarius imperialis in Italia, 1196 sententiam tulit ad favorem episcopi Vercellensis, de quo Ferrarius in Catalogo præsulum ejusdem Ecclesiæ. Forte idem est cum Aymone, qui in citatis Tabulis Angelus vocatur. »

« XXXVI. Joannes II, ad infulas assumptus ex alumino Majoris Carthusiæ, in qua aulam ædificat.

« XXXVII. Bertrandus I, sive Bernardus, ex re-

ligioso jam dictæ Carthusiæ electus anno 1217, supremum diem obiit anno 1229, ex Necrologio Carthusiensi. »

Hactenus Sammarthani, *Gall. Christ. vet. tom. I, pag. 665.* Et ea quidem quæ referunt de Angelo, Tarentasiensi antistite, vicario imperiali in Italia 1196, quem eundem existimant cum Aymone, habuerunt forte ex Ughello *Ital. sacr. tom. IV, col. 4088*, ubi de Alberto, Vercellensi episcopo, agit. Juxta eundem igitur, Joannes II, quem Aymoni, anno 1196 defuncto, successisse memorant, erat archiepiscopus ille Tarentasiensis, de quo hic in Gestis Innocentii.

Verum multo aliter apud novæ Galliarum Christianarum auctores, tom. XII, col. 707

« XXXVII. Emericus de Briancone (*de Briançon*) germanus Aimo, ex monacho Carthusiæ creatus archiepiscopus, astitit concilio Lateranensi, an. 1179, et Ticini 1186. Eodem anno a Friderico imperatore privilegia obtinuit, quæ an. 1196 ab Henrico Taurini confirmata sunt. Subscripsit anno eodem (1196) diplomati ejusdem imperatoris ibidem dato pro Ecclesia Viennensi. Transfretavit anno 1201. Acquisivit a Verla de Salino quædam feuda apud Allodia, et vitam pertraxit ad annum 1210, inquit. Ac proinde Tarentasiensis est archiepiscopus, qui Philippum, Ducem Sueviæ, in Romaniam regem coronavit anno 1198, de quo conquestus Innocentius III, sub pœna suspensionis ei præcepit, ut coram se hac de re adesset ad Dominicam *Latare, Jerusalem*, v Non. Octob. an. pontificatus v. (Vide epistolas Innocentii ad negotium imperii spectantes, apud Baluzium, tom. I, pag. 723, col. 4, epist. 74 et 80 [hujusce novissimæ editionis tom. III, ad calcem *Regestorum. EDIT. PATR.*])

« XXXVIII. Bernardus. Ex monacho quoque Carthusiæ factus est archiepiscopus Bernardus. Huic Hugo de S. Vitalli cessit iv Kal. Junii 1213 feuda quæ habebat in parochia Allodiorum et Valle S. Desiderii. »

Hactenus auctores novæ Galliarum Christianarum.

Difficultates augent et cumulant ea quæ narrantur apud gravissimi in hac materia ponderis auctorem, P. D. Benedictum Tromby nomine, diligentissimum rerum ad Carthusianos spectantium indagatorem, qui in quarto et quinto operis sui (cui titulus, *Storia critico-chronologica-diplomatica del patriarca S. Brunone, e del suo ordine Cartusiano, Neapoli, 1775*) tomis, non nisi an. 1775 in lucem editis, multa de istis ex ordine carthusiano ad Tarentasiensium sedem electis præsulibus, habet et refert, quæ nequaquam cum Sammarthanorum et novæ Galliarum Christianarum

qui fuerunt in illa coronatione præsentes, Pontificalibus indui præsumpserunt, præter solum Surinum, qui ad illud fuerat destinatus. Unde, cum ad summi pontificis præsentiam rediisset,

A veritate per propriam confessionem comperta, tum de forma neglecta, tum de præsumptione commissa, fecit eum extra suum episcopatum usque ad finem vitæ manere. Pro prædictis vero captivis, li-

auctorum narrationibus conciliari facile possunt. Quæ apud supralaudatum auctorem leguntur, (cum libri sui exemplaria in bibliothecis nostris non tam facile cuivis obvia sint) excerptæ, atque hic lectorum oculis subijcere, operæ pretium duximus.

Sic ille igitur: (*Storia critico-cronologica-diplomatica del patriarca S. Brunone, e del suo ordine cartusiano*, tom. IV, ad an. 1178, § 347, pag. 218): « Noi di sopra fatta abbiamo memoria del nobile e magnifico uomo una volta nel secolo, Aimone, poscia monaco della Gran Certosa, di gran pietà. Colui appunto, che, trovandosi presente al benavventuroso passaggio all' altra vita dell' nostro S. Antelmo, fù il mezzano della riconciliazione del conte Umberto di Savoia, col moribondo suddetto prelato (a). Questi adunque chiaro, e reputato assai per lo splendore degli avi della famiglia Brianzone, ma viepiù per gli adornamenti delle sue proprie virtù, prima dispirare questo stesso corrente anno (1178), creato venne ad essere arcivescovo di Tarantasia (b). Eglianno seguente si vedrà cogli altri PP. al général concilio celebrato nel Laterano, e si sa che l' anno 1196 si rinveniva annoverato fra vivi (c). Il dottissimo P. Teofilo Rainaud, pone accuratamente l' anno della di lui promozione sotto del corrente anno 1178. Ma poi registra con pur troppo grossolano abbaglio quello della sua morte niente meno che nell' anno 1290 (d), dal che si raccoglie, che detto famoso per altro scrittore, rispetto a chronologia, riuscito non abbia con quella felicità maravigliosa, che nell' altre materie..... »

Ibid. ad an. 1186, § 409, pag. 260:

« (Anno 1186.) Portatosi nella città di Pavia, dove dimorava l' imperator Federigo, insieme con suo figlio, Arrigo di lui successore, Aimone, da monaco della Certosa di Grenoble creato arcivescovo di Tarantasia (e), conforme si è detto nell' anno 1178, ottenne da loro ampla conferma de' privilegi della sua Chiesa (f). »

Id. T. V, lib. 1, § 20, ad an. 1196, pag. 13:

« Passò bensì da questa a vita migliore, nella stagione in cui siamo, Aimone de Brianzone, da monaco (g) della gran Certosa, fin dall' anno 1178, creato arcivescovo di Tarentasia. Egli, dopo un corso di vita molto esemplarmente menata, ritrovandosi, nell' anno che corre, vicario imperiale in Italia, in cui qualità pronunziò favorevol sentenza a pro del vescovo di Vercelli, andò a riceverne, come si spera, il guiderdone nel cielo (h). Il P. Rainaudi, o perchè forse al medesimo altri succeduto fosse del nome stesso, o per altra a noi niente nota cagione, usa con esso una prodigalità ben grande, ed anacronismo certamente grandissimo. Onde, qualor non sia, come più verisimilmente stimo, un de' soliti errori degli stampatori, si fa a darlo fra vivi fin' all' anno 1290, concedendo gli niente meno che 112 anni di arcivescovato (i). Il che, se abbia potuto aver cammino, senza di esser ritornato il secolo d'oro, si lascia alla savia considerazione

del leggittore il deciderlo. Mentre io, a dirla fuor fuori in quanto a me, salva la di lui pace, non lo credo. Tanto maggiormente, che al di sopra di questo anno 1196, in niun monumento nominato si trova (k). »

Ibid. ad an. 1197, § 28, pag. 16:

« Vacando per la morte di Aimone, come si è raccontato nell' anno antecedente, la Chiesa di Tarantasia, tanto era il buon nome, che di loro stessi lasciavano dovunque presedevano i Certosini, che di altro soggetto proverder non si volle quella Sede arcivescovile, che di un monaco dell' ordine stesso. Fioriva nella Certosa di Grenoble, fra gli altri molti che si numeravano, sotto la savia, e santa disciplina del P. D. Giancellino, uom tagliato al modello della perfezione degli antichi PP. il monaco D. Giovanni (l), personaggio e per sapere, e per probità di vita, assai singolare. Preso adunque costui di mira, tanti e tali furono i maneggi, e le più aggiustate misure, che si pigliarono, che alla perline, con universal contento e piacere, al riservo del proprio, nato dal lungo esercizio nella vera cognizione di se stesso sollevato si vide, nella stagione che siamo, ad un posto, e grado così eminente. Egli, per ubbidire chi sopra di lui avea autorità di precettarcelo, condiscese, dopo varie inutili scuse, sempre però con sommissione, ad accertarlo; ed è ben da credersi, che il Signore, vero scrutatore de' cuori, a tanta virtù dimostrata in simili troppo critiche, per la miseria umana, congiunture, mancato non abbia di assister lo con modo particolare. Noi di lui ulteriore notizia più, che questa non abbiamo. Onde meglio che andar giocando all' indovinello, di tanto e non più ci dichiarando appagati..... »

Ibid. lib. IV, § 187, ad an. 1217, pag. 102:

« Uno vi era, fra gli altri molti PP. che fiorivano, secondo si è accennato, sotto la savia condotta del P. Giancellino. Primo, in gran Certosa, e per bontà di vita, e per fondo di sapere, altamente dalla pubblica fama decantato veniva il P. D. Bernardo, da molti scrittori pur appellato Bertrando. Vacava frattanto, nella stagione presente (an. 1217), la Sede arcivescovile di Tarentaise, anticamente detta, oggi Moustiers, ossia Moustiers en Tarentaise. Ivi, con somma sua lode, altra volta allegato si vide dell' Ordine nostro il P. D. Aimone (m). Egli lunga pezza governò quella chiesa, ed a lui si vuol successo, della professione medesima, il P. D. Giovanni, Monaco della Certosa di Grenoble, siccome al suo luogo narrammo (n). Tosto pensossi di far lo stesso (o) dunque del suddetto P. D. Bernardo, conforme appunto segui, con guibilo ed applauso universale... Corrispose egli coi suoi religiosi e santi portamenti, senza che anima defraudata rimanesse dall' aspettazione comune. Ma avendosi occasione di parlar di lui in altro luogo, ci reserbiamo di farne allora meglio e più à disteso menzione..... »

(a) Vit. S. Anthelmi, cap. 25. Ap Surium ad diem 26 mens. Junii.

(b) Morot, pag. 44, n. 20, an. 1178.

(c) Claud. Robert. *De archiep. Tarentasiæ*, pag. 153.

(d) Teoph. Rain. *Brunone Myst. punct. X*, § 6, n.

(e) Rayn. in suo *Brunone, Stil. Myst. punct. X*, § 6, n. 3.

(f) Ex tabulario ejusd. Ecclesie.

(g) Ex ms. Catalog. viror. illustr. ord. Carthus. qui ad episcopales, aliasque dignitates promoti fuerunt.

(h) Augustin. ab Eccles. Saluten. archiep. de Taren-

tasiens. archiep.

(i) Theoph. Rayn. *loc. cit.*

(k) Claud. Robert. in sua *Gall. Christ.*, pag. 153.

(l) Ex ms. serie Viror. illustr. ordin. Carthus. qui ad episcopales aliasque dignitates promoti fuere. Vide etiam Sammarth. *de Galliar. Episcopis*.

(m) Vide eundem ad, an. 1178.

(n) Vide eundem ad ann. 1197.

(o) Sammarth. et Franc. Augustin. ab Ecclesia, *Te* *episc. Gall.*

cet jam liberatis, adhuc tamen exulibus, rogavit imperatricem per nuntium ad hoc specialiter destinatum, eisque restitutionis gratiam impetravit. Sed et Sibilis, relicta regis Tancredi, cum filiabus suis, ergastulum captivitatis evasit, et, in regnum Francorum confugiens, primogenitam suam Gualtero, Brenensi comiti, tradidit in uxorem.

Coloniensis autem archiepiscopus, et quidam alii principes, tam ecclesiastici quam seculares, videntes se in electione Philippi fuisse contemptos, vocaverunt Othonem, filium Henrici, quondam ducis Saxoniae, comitem Pictavensem, et apud Coloniam elegerunt in regem; eumque Coloniensis archiepiscopus coronavit solemniter Aquisgranis; et sic facta est divisio in imperio longo tempore duratura. Nam Othoni adhæserunt Coloniensis archiepiscopus et suffraganei universi. Præterea Cameracensis (85), et Padeburgensis (86), et illi deservientes (87) episcopi, nec non Bremensis archiepiscopus (88), dux

(85) Verisimiliter Hugo, quem in Cameracensem episcopum, anno 1197, electum, usque ad annum 1199 sedisse probant novæ Galliae Christianæ auctores, tom. III, col. 33.

(86) Bernardum II, ab Osyde, aliis Dysede, Padeburnensem episcopum, ab anno 1186 usque ad annum 1202 sedisse affirmat Bucelinus, *German. sacr. part. II*, pag. 20. Idem sane ac Bernhardus, qui subscriptus invenitur ad epistolam 10 de negotio imperii (Vide infra post libros Regestorum).

(87) Et illi deservientes episcopi. Sic legitur apud Baluzium, Raynaldus vero, nec non codex ms. Vallicellanus, et *Ildesemensis episcopi*. Quæ quidem lectio et nobis valde antepenultima videretur, nisi difficultas inesset, ad quam solvendam nihil in promptu habemus. In epistola 14, de negotio imperii, inter principes et prælatos Alemanniæ, qui, Philippo adhærentes, in ipsius favorem ad Innocentium scribere dicuntur, Ildesemensis episcopus, imperialis aulae cancellarius, diserte nominatur. Concineri videtur Bucelinus, *German. sacr. part. II*, pag. 18, qui post Bernonem, anno 1198 defunctum, immediate Conradum de Rabensburg memorat, de quo sic: « XVII. Conradus de Rabensburg, Philippi regis Romanorum cancellarius, dehinc Lubecensis, demum Hildesheimensis episcopus vir in imperio spectatissimus, post annum resignans, sit episcopus Herbipolensis et Franconiæ dux. »

Quid igitur? Num dicendum erit hic Gestis Innocentii agi posse vel de Bernone, Conradi antecessore, qui non nisi corrente anno 1198 fato functus, per aliquot menses Othonis causæ favere potuit? Videant rerum Germanicarum peritiores.

(88) Nec non Bremensis archiepiscopus. Eadem fere, imo major, hic nascitur difficultas. Bremensis enim archiepiscopus, Philippo fidelitatem fecisse hominum dicitur in epistola eadem, quam supra allegavimus, Regesti, de negotio imperii, 14. Verum, post epistolam ejusdem Regesti 11, in qua Innocentius Coloniensi archiepiscopo, aliisque Alemanniæ vel prælati vel proceribus, Othoni addictis, gratias egit, pontifex in eumdem modum Bremensi archiepiscopo, velut etiam Othonis partes foventi, scripsisse diserte dicitur.

Cæterum, post Harduinum, sive Harivicum (quem anno 1188 sedisse affirmat), Gerardum, ex episcopo Osnaburgensi, Bremenses infulus gessisse scribit Bucelinus, *German. sacr. part. II*, pag. 53.

(89) Erat is nomine Henricus, dictus Bellator, comes Lovaniæ, simul ac dux inferioris Lotharin-

A Lovaniæ (89), dux Limburgi (90), comes palatinus Rheni (91), Lantgravius Thuringiæ (92), multique comites. Itaque terram obtinuit ultra Mosellam, a Cameraco usque Daciam (93), pene totam. Philippo vero reliqua terra cum cæteris principibus se submisit; quamvis nec isti, nec illi firmiter adhærent, sicut ex postfacto patebit.

XXIII. Interim autem Constantia imperatrix, cognoscens quod perfidus Marculdus machinabatur invadere regnum, disfidavit eundem, et mandavit per litteras suas, eum, tanquam hostem regis et regni, ab omnibus evitari. Habebat etiam valde suspectum Gualterum, Trojanum episcopum, regni Siciliæ cancellarium (94); ita, quod subtraxerat illi sigillum (nam et fratres ipsius reduxerunt Marculdum) sed, ad nullam intercessionem summi Pontificis, recepit illum in gratiam, ita, quod, cum eadem Imperatrix parum post annum a morte Imperatoris agere in extremis (95), statuit eum familiarem regum cum Panormitanensi (96), Montis-Re-

giæ. Jam ab anno 1172, ad comitatus Lovaniensis regimen, a patre suo, Godofrido, associatus fuerat. Anno 1183, in terram sanctam iter arripuerat. Inde redux, anno 1190, patre defuncto, ipsi et in regimine ducatus inferioris Lotharingiæ successit. Anno 1197 in terram sanctam iterum profectus est. Anno sequenti 1198, Othoni, in regem Romanorum electo, adhæsit. Vixit annos 77. Obiit anno 1235, die 5 Novembris, Coloniæ. Vide *l'Art de vérifier les dates*, nouv. édit. tom. III, pag. 104.

(90) Henricus III, Henrico II, patri suo, in ducatu Limburgensi successerat anno 1170. Regnavit annos 51, fato functus anno 1221, ante diem 28 mensis Augusti. Othoni, cui primum adhæsit, non semper fidelis fuit. Vide *ibid.*, pag. 112.

(91) Henricus de Sassonia, Henrici (qui dicebatur Leo) ducis Sassoniæ, ex Mathilde Anglica, filius primogenitus, anno 1170 natus, palatinatus investituram ab Henrico imperatore VI, anno 1196, accepit. Anno 1197 una cum Hannoniæ duce in terram sanctam profectus est. Inde redux anno 1198, titulum ducis Sassoniæ cum titulo comitis palatini conjunxit. Othoni primum addictus, postea Philippo favit. Deinde, anno 1208 Othonis partes ierum amplexus, eas denuo deseruit in gratiam Frederici II, cui nec semper fidelis fuit. Obiit anno 1227. Vide *ibid.*, pag. 322.

(92) Erat is nomine Hermannus I, Frederici imperatoris I nepos, qui Ludovico III, Thuringiæ landgravo, successerat anno 1190. Primum Philippo, in regem Romanorum electo, adhæserat, et ab ipso quasdam civitates, adhæSIONIS præmium acceperat. Sed, nec sic contentus, Othonis partes paulo post secutus est. Mox ad Philippum rediit, et regi Francorum adversus Othonem auxilium fuit. Gothæ obiit die 26 Aprilis an. 1215, non an. 1218, prout affirmat Albericus, *Chron.* pag. 499. Vide *ibid.* pag. 307.

(93) Usque Daciam. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Raynaldum (*Annal. Eccles.* tom. XIII, pag. 18, ad an. 1198, § 62). Apud Baluzium, *Vidanam*.

(94) Vide epist. 39, libri quinti, not.

(95) Constantia obiit die 27 Novembris. Vide supra § 21, not. 78.

(96) Erat is Bartholomæus, quem Panormitanæ Ecclesiæ, ab anno circiter 1194 usque ad annum 1200, præfuisse docet Rocchus Pirrus, *Sicil. sacr.* tom. I, pag. 129.

galis (97), et Capuano (98) Archiepiscopis; balium A vero regni domino Papæ dimisit, ab omnibus juramento firmandum, quoniam ad eum spectabat, tanquam ad dominum principalem; constituens, ut singulis annis, durante balio, perciperet de proventibus Regis triginta millia tarenorum (99), et, si quas expensas pro regni foret defensione facturus, omnes sibi ex integro redderentur; sicque debitum carnis exsolvit, rege pupillo in familiarium custodia derelicto.

Marcualdus autem, regressus in regnum, ad occupandum illud totis viribus intendebat, præten-

dens, quod, ex testamento imperatoris, ipse debebat esse balius regis et regni. Statim ergo dominus papa Gregorium, Sanctæ Mariæ in Porticu diaconum cardinalium (100), legatum in Siciliam destinavit, ut ibi cum familiaribus regis de regni negotiis ordinaret (1). Qui profectus, recipit ab eis balii juramentum, et fecit illud ab aliis per Siciliam exhiberi. Verum, quia non bene intendebatur ei a familiaribus regis, et præsertim a cancellario (2), qui dedignabatur eum superiorem habere, cum et omnes non regiis sed propriis utilitatibus insudarent, post non multum temporis ad sedem apostolicam est re-

(97) Carus, archiepiscopalem Montis-Regalis sedem obtinuit anno 1189. Obiit non nisi post annum 1215. Id. *ibid.* pag. 415.

(98) Matthæus, archiepiscopus Capuanus, Alphano successit jam ab anno 1185. Exstant diversæ Innocentii epistolæ, quibus Matthæum familiarem fuisse Frederici, Siciliæ regis, dignoscitur. Hic enim, non modo vita integer, verum multis præclare, et cum summa prudentia in regno Siciliæ gestis, famam existimationemque apud omnes, tum summam apud Henricum VI, ejusque uxorem Constantiam imperatricem, tum apud Innocentium eandem PP. III gratiam collegit, ut ab ipso post Constantiæ obitum unus inter multos præclarissimos præsules, ad regni Siciliæ moderamina, Frederico tum puero, delectus fuerit. Eodem in munere Panormi defunctus est circa annum Domini 1205, ibidemque sepultus. UGHELL. *Ital. sac.* t. VI, col. 404.

« Affrmat igitur Ughellus, Matthæum in eodem munere Panormi defunctum esse circa annum Domini 1205, ibidemque sepultum. Pergit auctor ille: « Quo defuncto, Innocentius ad capitulum Capuanum de successore eligendo insignem epistolam scripsit, cujus pars habetur in Corpore Juris canonici; integram exscribo ex monacho: *Cum inter universas*, etc. Hinc ergo habemus, Matthæum archiepiscopum post Constantiam decessisse, nempe post annum 1197 (imo 1198). Pervenisse ad annum 1202, comperimus ex instrumentis.

« XXI. Raynaldus, Petri, Celani comitis, filius, ac Innocentii III nobilis alumnus, subdiaconus et capellanus, post obitum Matthæi, canonica capituli electione deligitur capuanus archiepiscopus, anno 1204. De cujus electione habemus partem epistolæ Innocentii in Corpore Juris, et integram damus, sequentibus verbis conceptam: *Archidiacono et capitulo Capuanis. Cum olim nobis de obitu B. M. archiepiscopi Capuani*, etc.

Hactenus Ughellus, cui Matthæum ad annum 1202 pervenisse, Raynaldum vero non nisi anno 1204 electum fuisse asserenti, fidem adhibere nequaquam possumus. Ac primum:

Epistolas illas Innocentii, quas ipse refert, habemus in Regesto anni secundi. Vide epistolas libri secundi, 190, *Capitulo Capuano. ut mature novum archiepiscopum eligant, non diu expectatis his qui longius aberant*; — 277, *Archidiacono, et capitulo Capuanis, ubi varia de electione et postulatione Prælatorum disserit pontifex, demumque R. (Raynaldi) in archiepiscopum ab ipsis electi, electionem confirmat.*

Desunt equidem, tam ad unam quam ad alteram epistolam, notæ chronologicæ. Verum, cum in Regesto anni secundi exhibeantur, patet eas saltem ante finem Februarii anni 1200 scriptas fuisse, ac proinde Matthæum ante initium ejusdem anni obiisse supremum.

Concinere videtur alia ejusdem pontificis epistola, scilicet epistola libri secundi, 187, *Archiepiscopis*

Panormitanensi, Montis-Regalis, et Messanensi aliisque, ut de regni Sicilia bonis alienata restituant; data (ut illic discrete dicitur) *Laterani, v Kal. Octobris an. 11* (id est 1199). Non, quod in ea de archiepiscopo Capuano mentio habeatur, sed quia notari potest, quod, cum in diversis aliis Epistolis (vide epistolas libri primi, 390, 391, 392, 357, 358, 364), quoties agitur de negotiis regni Siciliæ, archiepiscopus Capuanus iisdem archiepiscopis Panormitanensi, etc. semper adjunctus videatur, in ista sola libri secundi epistola 187, nomen ejus nequaquam reperitur; unde forsitan conjecturari licet eum jam ante mensem Octobris anno 1199, fato functum fuisse.

Quoad electionem Raynaldi, ejus successoris, eam jam ab anno saltem 1201 locum habuisse, evincitur ex iis quæ apud Ricchardum de S. Germano leguntur (*Her. Italic. Script.* tom. VII, col. 980), ad an. 1201: « Gualterius, Brennensis comes, in odium Thentonicorum in regnum mittitur ab Innocentio papa, qui, apud Capuanum congregiens cum ipso Diupuldo, vicit et fugavit eundem, decimo mensis Junii, et exinde Tranum venit, una cum RAYNALDO, TUNC CAPUANO ARCHIEPISCOPO, FILIO CELANI COMITIS. »

Idem affrmat D. Agostino Inveges, *Annal. di Parterno*, part. III, pag. 515, ad an. 1201.

(99) Tarenus, al. *taris*, moneta aurea apud Apulos et Siculos. Matth. Silvaticus: *Tarenus ponderat grana* 20. Computus an. 1335, et seqq., tom. II, *Hist. Delphin.*, pag. 285: *Qualibet uncia computata pro quinque florenis, et quolibet floreno pro sex tarenis, et quolibet tarenis pro duobus caroenis, et quolibet caroleno pro decem granis.* Falcandus pag. 656: *Domunque reversus, 700 millia tarenorum hostiariis, qui cum eo missi fuerant, assignavit.* Adde pag. 658, et 661. Charta an. 1451, 18 Febr. *Illas uncias mille 36, et illos tarenos 20, et in cortenis argenti gillatis boni et justi ponderis 60 eorum pro uncia qualibet, et duobus pro tarenis singulis, juxta modum et cursum regni Siciliæ.* Vide Cang. *Glossar.* tom. VI, col. 996.

(100) De isto cardinale vide quæ adnotavimus ad epistolam 29 libri octavi.

(1) Confer epistolas libri primi, 557, *Archiepiscopo Panormitano, Reginensi, Capuano, Montis-Regalis, et episcopo Trojano, ut necessariam contra hostes regni pecuniam transmittant*; dat. Laterani, VIII Kal. Februarii, an. 1 (id est anno 1199); — 558, *Clero, baronibus, iudicibus, militibus, et universo populo, Capuanis, ut pro patria contra hostes fortiter decerent*; sine data; 562, *G. S. Mariæ in Porticu diacono cardinali, A. S. L., qua ipsi gubernationem regis minoris, et regni Siciliæ committit*; sine data; — 564, *Archiepiscopo Panormitano, Capuano, Reginensi, et Montis-Regalis, et episcopo Trojano, de eodem argumento*; sine data.

(2) Erat is Gualterus, episcopus Trojanus, de quo supra.

versus (3) nuntiis cum litteris regis per regnum A transmissis, ut ab omnibus domino papæ juramen- tum balii præstaretur. In terram vero Laboris do- minus papa direxit (4) Joannem, tituli Sancti Ste- phani in Cœlio monte Presbyterum (5), et Girardum, Sancti Adriani diaconum (6), cardinales, ut civita- tes, comites et barones inducerent ad resisten- dam perfido Marcualdo, qui, congregato exercitu, intendebat imprimis capere monasterium Casinense, ut ingressum regni liberum obtineret (7). Cum ergo Casinensis abbas (8) in instantis necessitatis articulo summi pontificis auxilium imploraret, misit nobilem virum, Landonem de Montelongo (9), consobrinum suum, rectorem Campaniæ, cum quingentis pene mili- tibus et centum archariis conductis ad solidos (10), qui cum præfatis cardinalibus receperunt se in villa B Sancti Germani, ut eam defenderent contra impe- tum Marcualdi. Homines autem ipsius villæ, tan- quam pussillanimes et imbelles, illo veniente fuge-

runt ad Montem Cassinum cum filiis et uxoribus suis; et post eos cardinales et milites discesserunt. Cardinales vero cum habitatoribus mille in tra monasterium sunt recepti, et milites cum archariis se in vallo ante monasterium receperunt, quos, capta villa et spoliata, Marcualdus obsedit, æstimans eos ad deditionem posse compellere propter inopiam vi- ctualium, aliorumque necessariorum defectum. Quo audito, summus pontifex vehementer doluit, statim- que misit Jordanum, tituli Sanctæ Pudentianæ pre- sbyterum cardinalem (11), et Octavianum, subdia- conum, consobrinum suum, cum unciis auri mille quingentis, ad Petrum, comitem Celanensem (12), ut cum eo, prout melius possent, efficerent, qua- tenus obsessis saltem in victualibus subveniret. Ipse vero aurum recepit, et distribuit illud militibus suis, propriam magis utilitatem quam obsessorum necessitatem attendens. Nam vix tandem fecit illuc intromitti aliquas summas farinæ. Sed illi, licet in

(3) De reditu cardinalis S. Mariæ in Porticu, nescio an in Regestis mentio habeatur. Sed ipsum usque ad mensem Maium, nec ultra mensem Augu- stum 1199 in Sicilia moratum fuisse, evincitur ex epistola libri secundi 164, *Clero et Populo Reginen- sibus, ubi archiepiscopi Reginensis electio confirma- tur*; dat. Laterani, xvii Kal. Septembris, an. ii (jd est 1199). In ista enim epistola dicitur: « Cum dilectus filius noster, G. S. Mariæ in Porticu dia- conus cardinalis, cui vices nostras tam super balio regni quam officio legationis commiseramus, apud Messanam, pro ipsius regni negotiis moraretur, dilecti filii, canonici Reginenses, eidem obitum B. M. Reginensis archiepiscopi, tam per litteras quam per suos canonicos, nuntiarunt..... » Archiepiscopum autem Reginensem « (erat is nomine Guillelmus), de cuius obitu hic agitur, die 7 Aprilis anno 1199 lato functum fuisse (ex *Emortuali Ecclesiæ Ca- thaniensis*) docet Ughellus, *Ital. sacr.* tom. IX, col. 458.

Imo, Gregorium, tituli S. Mariæ in Porticu diaconum cardinalem, Romæ jam ante iv Non. Julii reducem fuisse probari potest ex epistola 296 in append. ad lib. ii, *Joanni, priori de Maria- dura, ejusque fratribus, tam præsentibus quam fu- turis; de confirmatione privilegiorum*; dat. Laterani, per manum Raynaldi, archiepiscopi Acheruntini, cancellarii vicem agentis, iv Nonas Julii, indictione secunda, *Incarnationis Dominicæ anno 1199, ponti- ficatus vero domini Innocentii PP. an. ii*. Ibi enim Gregorius, tituli S. Mariæ in Porticu diaconus car- dinalis, cum 18 aliis cardinalibus subscriptus reper- tur D

(10) Id, antequam cardinalis S. Mariæ in Porticu in Siciliam legatus mitteretur, contigisse, evincitur ex epistolis Innocentii supra laudatis. Quibus addi debet epistola. 565 Libri primi, *Nobili viro, L. de Aquila, comiti Fundano, ut legatis apostolicis* (Joan- ni, tituli S. Stephani in Cœlio monte presbytero, et Girardo, tituli S. Adriani diacono, cardinali- bus) obtemperet, et consilio atque auxillio sit; sine data.

(5) Vide epistolam 83 libri quinti not.

(6) Vide epistolam 140 libri quinti not.

(7) « Divulgatosi per Sicilia, Calabria, e Puglia la morte dell' imperadrice, subito (dice la Cronica di Fossa-nova) Marcualdus, Diupuldus et Corradus, nobilissimi Tedeschi, ch'erano stati discacciati dal regno, l'an. precedente (1197, agitur enim hic de rebus circa finem anni 1198 gestis). da Costanza,

*Sorolle congregato magno exercitu Teutonicorum, ce- perunt S. Germanum, et depradaverunt..... deinde 8 dies monasterium Montis-Casini in festo S. Martini obsederunt.... et abbas Roffridus, et magister Ger- arduus cardinalis, dederunt 300 uncias auri Mar- coualdo. Ma questa Cronica erra nel tempo, poiche a gli 11 di Novembre (in festo S. Martini), l'impera- drice era ancor vivente (utpote quæ non nisi die 27 Novembris diem obiit supremum. [Vide supra § 21, not. 78]; onde con piu verita narra Riccardo; Marcoaldus, cognito de morte imperatricis, congre- gato malignorum exercitu..... veniens in comitatu C Molisii, in quo fidei suæ reliquæ servabantur, ad Casinensem abbatem legatum misit, ut sibi regni ju- raret Balium, quod sibi Imperator reliquerat, dicebat. Seppe subito il papa questa intima di Marcoaldo fatta al abate Casinese, e lo scomunicò; e anco li mando contro, dice l'istesso, duos cardinales, cum exfortio militum Campanorum.... unde ipse, furoris impatiens, cepit, more Theutonico, in terram monasterii descævere; e questo fu il principio della sangui- nosa guerra Marcoaldese, che 7 anni travaglio la Sicilia, Puglia, et Calabria; fatta forto quel pretesto, quod imperator Marcoaldum regni balium reliquerat, e l'imperatrice Constanza non solo glie l'havea tolto. ma anco dal regno discacciato. » D. Agostino INVEGES, *Annal. di Palermo*, part. III, ad an. 1198, pag. 510.*

Conferendus etiam Muratorius, *Annal. d'Ital.* Tom. VII, pag. 136, ad an. 1199.

(8) Roffridus, de quo ad epistolam 38 libri quinti.

(9) Ad istum dirigitur epistola 62 libri secundi, *Nobili viro, L. de Montelongo, consobriano papæ; ut inventum thesaurum conserret, donec pontifex suam voluntatem declaret*; dat. Laterani, v Id. Maii.

(10) *Ad solidos*, id est, Gallice, *soudoyés. Soli- data* (stipendium unius solidi, quod datur militi), *soldata, soldada, solidum, soldum, soldus, solidus*; hæc omnia idem sonant. Hinc, *solidare, soldare, soldeare*; nec non *solidarii, soldarius, soldaderius, soldaerius*, etc. Vide Cangium, *Glossar.* tom. VI, col. 573 et seqq.

(11) Vide epistolam 74 libri quinti, not.

(12) Erat is sororius cancellarii, prout evinci- tur ex epistola 258 libri secundi, *Clero et populo Civitatisibus; ut R. comitem Theatinum, non vero P. comitem Celanensem, in custodem suum reci- piant*; data Laterani, iii Kal. Januarii, an. 11 (jd est 1199).

multa penuria et timore essent, restiterunt tamen viriliter et constanter, ita, quod, cum quosdam corripissent pecunia de exercitu Marcualdi, et ad suum præsidium attraxissent, idem Marcualdus post duos menses ab obsidione recessit, aliquisque malo fuit usus in illo. Nam, capta villa, et fugatis militibus, tantus omnes terror invasit, quod, si cum illo triumpho protinus processisset, pene nullos invenissent suæ malitiæ resistentes. Sed, interim timore sedato, spirituque resumpto, ad resistendum ei se plurimi paraverunt. Ille vero non solum viribus, sed et fraudibus insistebat, ut præconceptam malitiam duceret ad effectum; et, licet quosdam viribus superasset, alios vero fraudibus decepisset, non tamen potuit prævalere, cum summus pontifex obstaculum sibi poneret in omnibus viis suis. Sperans autem quod eum posset inclinare promissis, per Conradum, Maguntinensem archiepiscopum (13), de Hierosolymitanis tunc partibus redeuntem, et sæpe per alios, secreta fecit et caute tentari, utrum eum posset oblatione munerum mitigare, promittens quod, si solummodo ab ejus impedimento cessaret, quamvis nullum sibi præstaret auxilium, incontinenti daret ei valentiam auri viginti millium unciarum, et, postquam obtinisset Panormum, totidem sibi auri uncias exhiberet, ligiam sibi fidelitatem præstaret, duplicaret censum, et multiplicaret obsequia, quæ Romani pontifices de regno Siciliae consueverunt habere, ipsumque regnum ab apostolica sede immediate teneret. Nec debebat obstare quod summus pontifex regem infantulum in sua cura susceperat, quia, sicut ipse firmiter assererat, puer ille nec imperatoris, nec imperatricis filius fuerat, sed suppositus partus; quod testibus astruere promittebat. Porro, summus pontifex, tantam ipsius iniquitatem attendens, promissiones et oblationes ipsius execrabiles judicavit. Cumque non posset hoc modo proficere, ad aliam se fraudem convertit, proponens quod reconciliari vellet ecclesiasticæ unitati. Sed, cum fuisset illi responsum quod oporteret eum juramento firmare, ut super omnibus, pro quibus excommunicatus erat (14), mandatis apostolicis obediret, respondit quod in spiritualibus absolute pareret, in temporalibus autem justis mandatis parendi præstaret juratoriam cautionem. Quod cum sibi fuisset asseritum, quia propter eum consueta forma jurandi nullatenus mutaretur, tandem in scriptis promisit quod super omnibus pro quibus

A excommunicatus erat, juraret absque pacto quolibet, et teneret, se universis mandatis apostolicis pariturum. Licet autem dominus papa fraudem ipsius haberet valde suspectam, quia tamen redire volentibus non est aditus Ecclesiæ obserandus, misit (15) Verulas in Campaniam Octavianum, Ostiensem episcopum (16), et Guidonem, Sanctæ Mariæ Transtiberim presbyterum (17), ac Hugolinum, sancti Eustachii Diaconum (18), Cardinales, ut dictum Marcualdum, illuc ad eorum præsentiam accedentem, sub forma reciperent suprascripta. Qui cum venisset, post multas altercationes, prædicto modo juravit, rogans episcopum et cardinales prædictos, ut ad faciendum mandatum descenderent ad monasterium Casemarii, dictæ civitatis vicinum, ut coram sociis suis, quorum illic remanserat multitudo, audiret, usus hac fraude, ut, cum a loco munito ad locum descenderet immunum, non auderent ei grave proferre mandatum. Acquievit Ostiensis episcopus, seductus consilio nobilis viri, Leonis de Monumento (19), consobrini sui, qui reconciliationis hujusmodi fuerat mediator. Acquieverunt et alii, licet improvide ipsius Ostiensis episcopi persuasione seducti. Cumque ad præfatum monasterium descendissent, paratum est illis convivium, in quo præfatus Marcualdus eis accuratissime deservivit, et, sub finem convivii, submurmuratum est quod capi deberent, ut sic terribiliter, mandatum quod displiceret illi facere non auderent. Vehementer ergo confusi, quid facerent ignorabant. Sed præfatus Hugolinus, sancti Eustachii diaconus cardinalis, resumpto spiritu fortitudinis, coram omnibus qui convenerant ad audiendum mandatum, protulit scriptum bulla domini papæ munitum, in quo mandatum, quod illi faciendum erat, continebatur expressum, et ait: « Ecce mandatum domini papæ. Nos aliud facere non valemus. » Hanc autem cautelam summus pontifex adhibuerat, tum propter se, tum propter illos. (20) Mandatum est ergo illi (sicut continebatur in scripto), *sub debito prestiti juramenti, ut a balio regni, invasione quoque ac molestatione per se ac suos omnino desisteret, nec ipsum, aut patrimonium beati Petri aliquatenus molestaret; universa quæ de regio per se vel suos violenter ac fraudulenter invaserat, restitueret quæ haberet; quæ vero detinerentur ab aliis, pro posse suo restitui faceret bona fide; super damnis autem et injuriis irrogatis, præsertim Ecclesiæ Romanæ. ac monasterio Casinensi, satisfaceret*

(15) Vide epistolam 4 libri tertii, not.

(14) Forma excommunicationis habetur, in epistola innox citanda.

(15) Conferendæ sunt omnino epistolæ libri secundi, 167, *Archiepiscopis, episcopis, etc. in regno Siciliae constitutis de absolute Marcualdi, sine data*; — 168, *Marcualdo, imperii senescalco, ubi ipsi gratulatur de conversione et hortatur ad prosequendum*; sine data.

(16) Vide epistolam 11 libri tertii, not.

(17) Vide epistolam 28 libri tertii, not.

(18) Vide epistolam 29 libri quinti, not.

(19) De Leone de Monumento agitur in epistola 325 libri primi, *Corrado et Petro, filiis quondam Malabrançæ; de dissolvendo matrimonio, quod factum fuerat inter Joannem, filium nobilis viri, Leonis de Monumento, et S. filiam quondam Matthæi de Fortebrachio, nondum septennem*; sine data.

(20) Quæ sequuntur, Italico characterè distincta, de verbo ad verbum repetita sunt ab epistola supra citata, libri secundi 167

competenter, secundum dispositionem summi pontificis, et proprias facultates; in clericos et viros ecclesiasticos manus de cætero non injiceret, nec injici faceret violentas; cardinales et legatos apostolicæ sedis nec capi faceret, aut etiam obsideri, nisi forsitan impugnatus ab eis, in defensionem propriam id facere cogeretur; non quod id ei diceret tunc licere, sed quia hoc ei non interdicebat ex debito juramenti (21).

XXIV. Audito mandato, factus est ingens tumultus in populo. Sed ipse Marcualdus, quanvis valde commotus, non tamen permisit ut in cardinales committeretur aliquid inhonestum; quin potius usque Verulas eos in propria persona conduxit, proponens, quod ad præsentiam summi pontificis vellet accedere, ut ei quædam secretissima patefaceret, quæ nulli alii revelaret. Unde, petebat ut præscriptum mandatum interim suspendere dignarentur. Litteras tamen suo sigillo munitas, in testimonium destinavit, quod præscriptum juramentum præstiterat, et mandatum receperat superscriptum.

(22) Sed, ad vomitum rediens, post absolutionem suam, litteras domino papæ direxit, in quarum salutationis alloquio fraudem ejus perpendit, in eo quod salutatio talis erat: *Reverendo in Christo Patri et domino, Innocentio, Dei gratia sanctæ Romanæ sedis summo pontifici, Marcualdus, imperii seneschalcus, etc. salutem et obedientiam tam debitam quam devotam.* Et in aliis sic erat expressum: *C Marcualdus, imperii seneschalcus, et id quod est devotum obedientia famulatum;* tanquam nec ex toto supprimeret, nec exprimeret manifeste, quod regni balis et procurator existeret, sicut se prius in suis litteris consueverat appellare.

Misit etiam litteras, non solum intra regnum, sed extra, significans quod ipse reconciliatus erat summo pontifici, tantamque gratiam in oculis ejus invenerat, quod concesserat ei ut balium regni gereret, et duos ei deputaverat cardinales, qui ad intendendum sibi compellerent universos. Super quibus cum redargutus fuisset a cardinalibus, aperte rescripsit quod nec pro Deo, nec pro homine, mandatum, quod sibi fecerat summus pontifex, observaret. Unde, dominus papa per totum regnum nuntios et litteras destinavit (23), significans totum processum

(21) Hactenus in epistola memorata.

(22) Confer libri secundi epistolam 179, *Comitibus, baronibus, civibus, et universo populo, in regno Sicilia constitutis, de absolutione et novo perjurio Marcoualdi; sine data.*

(23) Confer epistolas libri secundi, 221, *Nobilibus viris, comitibus, baronibus, civibus, et universis per Siciliam constitutis, ut Marcoualdum tyrannum, et Saracenorum socium, opprimant;* dat. Laterani, viii Kal. Decembris; — 126, *Universis Saracenis, in Sicilia constitutis, ne contra verum Sicilia regem adhareant Marcoualdo;* dat. Later.

(24) Vide epistolam 31 libri tertii, not.

(25) Angelus, Tarentinensis episcopus ordinatus fuerat anno 1194. Quanta præsul ille fuerit pru-

negotii, et ipsius perfidiam manifestans, districtè præcipiens universis, ut eum, tanquam excommunicatum, perjurum, hostem et proditorem, vitarent.

Ipse vero, cognoscens se sua intentione fraudatum, cœpit subtiliter machinari qualiter posset in Siciliam transfretare, suam ibi nequitiam liberius impleturus. Et, cum quosdam sibi comparasset fautores, transivit, et cœpit mala quæ poterat operari, dimittens suæ iniquitatis complices et fautores, Diupuldum, Othonem et Sifridum, fratres ipsius, Conradum Sorellæ, Othonem de Laviano, et Fredericum Maluti, et quosdam alios, multas ex hac parte Phari munitiones tenentes, qui omnes cum illo de vanitate convenerant in idipsum. **B** ergo per illum mala super Siciliam multiplicari cœpissent, familiares regis ad summum pontificem clamare cœperunt, ut eis cum exorcio mitteret protectorem. Misit igitur C. tituli Sancti Laurentii in Lucina presbyterum cardinalem (24), apostolicæ sedis legatum, et nobilem virum, Jacobum, consobrimum et marescalcum suum, cum ducentis militibus pecuniaria mercede conductis; quibus adjunxit Anselmum, Neapolitanensem, et Angelum (25), Tarentinensem archiepiscopos, viros industrios et prudentes, quorum studio et consilio uterentur (26). Qui profecti, Fredericum in Calabria compresserunt, totam provinciam devastantem; et inde pervenere Messanam, civitatem Ecclesiæ fidelissimam, quæ nunquam in hac tempestate a via regia declinavit.

XXV. Interim autem, Gualterus, comes Brenensis, qui primogenitam filiam regis Tancredi duxerat in uxorem, de captivitatis ergastulo cum matre et sororibus redeuntem, vir utique fortis, nobilis, strenuus et magnanimus, ad apostolicam sedem accessit (27), postulans humiliter et instanter, justitiam sibi fieri de his quæ ad uxorem ejus in regno Sicilia pertinebant. Constabat enim quod pater ejus, rex Tancredus, regnum Sicilia obtinuerat, et, post eum, filius ejus Willelmus in regni solium fuerat sublimatus, cui Henricus imperator, tempore Cælestini papæ, abstulit regnum, et sic tandem cum illo composuit, quod concessit ei et hæredibus suis comitatum Licii et principatum Tarenti, concessio-

dentiam, Innocentii PP. III et Henrici imperatoris VI testimonio facile credi potest. Innocentius illum S. sedis legatum esse jussit apud eundem Henricum imperatorem. Henricus vero in magnis regni negotiis usus est. Finem vitæ fecit circa annum salutis 1202. UGHELL., *Ital. sacr.*, tom. IX, col. 177.

(26) Confer epistolas libri secundi 245, *Clero, militibus, et populo Capuanis, de negotio regni Sicilia; sine data;* — 280, *Comitibus, baronibus, bajulis, iudicibus, civibus, et universo populo, in regno Sicilia constitutis, ut cum legato apostolico in regni conservationem opes et consilia conferant;* dat. Laterani, iii Non. Februarii, an. ii (id est 1200).

(27) Hoc ad annum 1200 refert Muratorius, *loc. cit.* pag. 142

confirmans. Sed, postquam eum, matrem atque sorores ipsius in sua obtinuit potestate, captivos in Theontoniam destinavit, de qua vix tandem, ipso puero in captivitate defuncto, mater et sorores ejus per mandatum apostolicum evaserunt. Cœpit ergo dominus papa multipliciter dubitare quid ei super petitione prædicti comitis esset agendum. Nam, ipse comes Frederico, puero, regi Siciliæ, filio prædicti imperatoris, videbatur non immerito esse suspectus, tanquam qui suorum intenderet injuriam vindicare. Sed, e contrario dubitabat, ne, si omnino ipsius comitis repelleretur petitio, ipse se regis hostibus jungeret, et sic fieret error novissimus pejor priore. Deliberavit igitur diligenter non solum cum cardinalibus, sed et cum aliis viris prudentibus; et in hoc tandem universorum resedit consilium, ut jus quod uxor prædicti comitis ex concessione imperatoris habebat in comitatu Licii et principatu Tarenti, recognosceretur illi, ne justitiam denegaret (28). Ut autem contra suspicionem præfato regi caveret, in publico consistorio, astante multitudine copiosa, subscriptum ab ipso comite juramentum recepit. Et, ne familiares regis scandalizarentur ex hoc, si forte, antequam eis hujusmodi facti causam exponeret, concessisset præfato comiti litteras pro principatu Tarenti et comitatu Licii obtinendo, protinus misit eis litteras in hunc modum (29) :

Nuper dilectus filius, nobilis vir, Gualterus, comes Brenensis, cum nobili muliere S. relicta quondam regis Tancredi, et filia ipsius, uxore sua, cum militibus etiam et aliis multis, ad apostolicam sedem accedens, ex parte ipsius uxoris sue, ac sororum ejusdem, petitionem nobis offerre curavit super assignando sibi principatu Tarentinensi et comitatu Liciensi, vel justo excambio pro ipso comitatu, juxta concessionem quam Henricus quondam Imperator super iis Willelmo quondam, filio regis ejusdem, et ipsius hæredibus, fecisse publice nosebatur, cum contra eum nec idem Willelmus, nec sorores ipsius in aliquo deliquissent, utpote qui ætatis beneficio excusantur. Nos igitur, ejusdem comitis nobilitatem et potentiam attendentes, cum etiam cum multi sequantur, et plures sint in proximo secuturi, utpote quem dilecti filii, Campaniæ et Flandriæ comites, proxima linea consanguinitatis attingunt, qui jam crucis signaculum assumpserunt, in terræ sanctæ succursum et ipsius comitis subsidium profecturi, deliberavimus quid esset agendum, utrum scilicet eum ad regis trahere

remus obsequium, an pateremur hostilem animum assumere contra regnum. Cognoscentes ergo, petitionem ipsius, secundum ea quæ intelleximus, esse justam, favorem ei apostolicum super ipsa petitione duximus impendendum, ne, si ei forsitan justa negaremus, quasi desperans, regni hostibus adderetur, vel per seipsum fortior regis fieret inimicus, et fieret error novissimus pejor priore. Procuravimus igitur, et obtinuimus apud ipsum studio diligenti, multa consilii deliberatione præhabita, quod exhibuit nobis supra crucem et reliquias juratoriam cautionem (30), quod nec per se, nec per alium machinabitur quidquam contra personam regis, hñorem ipsius, et regnum Siciliæ; sed, cum assequetur principatum et comitatum prædictos, vel justum excambium, ad mandatum nostrum præstabit eidem regi fidelitatem, et hominum exhibebit, et nobis tam regis tutelam quam regni baliū assecurabit proprio juramento, et quod bona fide pro posse suo ad defensionem regis et regni studebit contra hostes ipsius, nominatim contra Marquardum, Diupuldum, Oddonem de Laviano, et fautores ipsorum. Similiter autem S. uxor, et filia quondam regis Tancredi, uxor ipsius comitis, juraverunt quod id, quantum in eis est, fideliter observabunt, et procurabunt apud eundem comitem ut inviolabiliter observentur (31). Quod si forsitan contra præstitum juramentum idem comes, vel uxor ipsius, per se vel alium quacunque tentaret occasione venire, præter reatum perjurii, excommunicationis in personas et interdicti sententiam in terram incurrerent, et ab omni jure, si quod eis non solum in prædictis terris, sed et in regno etiam competeret, caderent omnino. Super quibus omnibus fideliter observandis fidejussores idoneos idem comes nobis, quos poterit, exhibebit. Volentes igitur honori vestro deferre, priusquam ei principatum et comitatum prædictos, vel justum faceremus, aut etiam mandaremus excambium assignari, id vobis duximus intimandum, ut præter vestram conscientiam non agatur, fraternitatem vestram monentes et exhortantes in Domino, ac per apostolica vobis scripta mandantes, quatenus, infra vos ipsos diligentius attendentes et justitiam et potentiam comitis antedicti, qui per se ac suos regi ac regno poterit utiliter deservire, et hostes ipsius potenter ac viriliter expugnare, necessitatem quoque regni et egestatem, quod, pecca is exigentibus, non solum supervenientem, sed nec etiam imminentem persecutionem sufficit sustinere, procuretis prudenter et caute, ut quod ad justitiam

(28) Notandum quod paulo ante ipse Innocentius PP. III, R. comitem Licii. sub protectione apostolica susceperat, specialiterque Licii comitatus possessionem ei confirmaverat. Vide epistolam 182 libri secundi quæ quidem notis chronologicis caret, verum, ex loco quo in Regesto exhibetur, mense Septembris, an. 1199, data fuisse videtur. Quo pacto autem, quoque titulo, R. ille comitatum Licii adeptus fuerat, nescire nos fœtemur. Raynaldus (*Annal. Eccles.* tom. XIII, pag. 28, col. 2, ad an. 1199, § 18) in ista Innocentii epistola de ipso Gualterio agi, ac proinde legendum esse G. pro R. censuisse videtur; sed qua auctoritate fretus, scriptor ille non decla-

rat. Imo, certum est, initio pontificatus Innocentii R. comitem Licii fuisse. Vide epistolam 451 libri primi, Acheruntino archiepiscopo; ut a laicis res ecclesiasticæ non administrantur, sed exstructa monasteria ab episcopis consecrantur; dat. Spoleti, vi Kal. Septembris an. 1 (id est 1199). Ibi enim diserte legitur: « Significante nobili viro, R. comite Licii, nostro apostolatu est reseratum, » etc.

(29) Epistola ista in Regestis hodie non reperitur.

(30) Hæc infra repetuntur. Vide § 33.

(31) Hactenus § 33.

ejus pertinere dignoscitur, sine turbatione qualibet compleatur; scituri, quod idem comes, quem experimento cognovimus esse virum industrium et prudentem, et quem Deum timere credimus, et prae omnibus animæ suæ affectare salutem, nobis firmiter repromisit, quod tantum ac tale, dante Domino, regi et regno contra hostes suos scribitum exhibebit, quod non solum ab eo non molestabitur super istis, sed majora merebitur obtinere. Quod si forsitan vobis visum fuerit, ut amplius per eundem comitem possimus regi et regno cavere, id per vestras nobis litteras intimetis, ut, de consilio vestro, cautionem, quam expedire videritis, exigamus ab ipso, et recipiamus exactam.

Cum autem Gualterus, Trojanus episcopus, regni Siciliae cancellarius, apud Messanam has litteras recepisset, commotus est vehementer, et, convocato populo, intentionem summi pontificis in impetu spiritus modis quibus potuit, studuit depravare, magis sibi timens quam regi, quia, cum ipse cum omnibus suis semper opposuisset se regi Tancredo, verebatur ne praefatus comes, qui filiam ejus duxerat in uxorem, si potens efficeretur in regno, in eum et suos se acriter vindicaret. Memoratus vero comes, uxore ac socra dimissis, in Franciam est reversus, ut, exercitu congregato, veniret ad obtinendam terram praescriptam, et ad hostes regios expugnandos.

XXVI. Interea Marcualdus, attractis sibi Saracenis Siciliae, multisque sibi nobilibus sociatis, in tantum profecit, quod, obtentis multis civitatibus et castellis, venit usque Panormum, et civitatem ipsam fortiter impugnabat. Unde, oportuit legatum et Marescalcum summi pontificis, qui Messanae cum praefato cancellario morabantur, accelerare Panormum. Quid autem de ipsorum adventu provenerit, litterae Anselmi, Neapolitanensis archiepiscopi, ad dominum papam transmissae, testantur; quartum tenor est talis (32): [*Bona, quae, vestrarum orationum intervenientibus meritis, operatus est Dominus his diebus, vobis, domino meo, sicut vidi propriis oculis, studui declarare.*] Noverit itaque sanctitas vestra, me cum tribus galeis et uno bussio (33) Apulorum, qui me, restri gratia, cum magistro Bartholomaeo, scriptore vestro, et mea tota familia, honorifice perduxerunt, feliciter applicuisse Panormum die videlicet decima septima praesentis mensis Julii; quo etiam die, sicut Domino placuit, et hora eadem, Dominus cardinalis, cum dominis omnibus curiae, excepto Cata-

niensi (34) et exercitu regio pariter praevenero Panormum. Factum est autem gaudium in civitate, pro eo praecipue quod, occasione Marcualdi nequissimi, qui eam, cum Saracenorum gente nefaria, per viginti dies continuos tenuerat stricte nimis et detinebat obsessam, summa jam videbatur inopia laborare. Die ergo eodem, exercitus regis extra civitatem, in viridario scilicet regis, quod dicitur Januardum, castra sunt posita, ut statim die sequenti campalis fieret cum inimico congressio. Sed homo versutus et callidus, mox ut applicuisse praesensit exercitum, per Rainierium de Manente verbum pacifica transmisit in dolum, ut partis nostrae, si posset, infirmiora cognosceret, et quas de hora praestolabatur in horam, vires interim recipiens, tumularet. Noverat etiam pecuniae nostrae defectum, et quod, propter importunam murmurationem stipendiariorum, et instantiam belli, erat nobis periculosa dilatio; et ideo, verbis detinendo sive decipiendo nos dulcibus, illaqueare credebatur; fecissetque votis satis, praesertim, cum jam audientium animos ad pacis suae concordiam inclinasset, nisi consilia principum Dominus desuper, qui noverit omnia antequam fiant, et cogitationes hominum a longe considerat, dissipasset. Omnibus enim diversis et variis linguis, quae in exercitu erant congregatae, voluntatem et vocem contulit uniformem, ut omnes unanimiter dicerent, omnes una voce clamarent: Pacem excommunicati respicimus, inimici Dei et hominum concordiam penitus sine omni consilio refutamus. Verum, propter haec verba, nec ille pacem suam desistebat expetere, nec tractatores nostri, quae ab eo proponebantur seu postulabantur, audire. Et, cum fere finis jam esset, et, murmurantibus omnibus, pax consummari deberet, quae nostrae partis pro certo continere videbatur incommodum, nec ad nostrum spectabat honorem, magister Bartholomaeus, scriptor vester, qui nostram et Ecclesiae Dei injuriam aequanimiter tolerare non potest, audiens quod ista concordia in odium contemptumque vestrum fieri debebat, et quod etiam toti regno poterat esse damnosa, litteras prohibitionis vestrae produxit in medium, et ubi, praeter devotissimum vestrum, dominum Montis-Regalis (35), tres erant alii Domini congregati, pro tractanda, imo perficienda dicta concordia, videlicet cancellarius, et Domini Messanensis (36) et Cephaludensis (37), praesente jam dicto Rayncrio, Nuntio Marcualdi, protulit et assignavit litteras vestras, firmiter prohibens eis juxta tenorem mandati,

(32) Partem epistolae hujus refert Raynaldus (Anal. Eccles., tom. XIII, pag. 16, col. 2, ad an. 1200, § 2). Quae apud ipsum leguntur, hic uncis inclusa exhibentur.

(33) Bussio. Navigii genus grandioris, a similitudine pyxidis, quae Anglis busse dicitur appellatum, inquit Spelmanus: pandum alvo, et obtusum prora; seu potius quod dolii vinarii formam referret: quod Graeci recentiores βούτζον, et βουτζιον vocant. Varie autem ejus modi navigii nomen scriptum occurrit apud scriptores, nam promiscue bussia, buza, bucca, bucia, buccia, bucca, bussia et burcia dicitur. Heur.

SPELMAN. Glossar. Archaic!, p. 95, col. 2. Vide etiam Gangium, Gloss. t. 1, col. 1372.

(34) Ecclesiae Cataniensi tunc praerat Rogerius II, qui, jam ab anno 1185 electus, sedit usque ad annum circiter 1207. Vide Roc. Pirr. Sicil. sacr. t. I, part. II, pag. 31.

(35) De archiepiscopo Montis-Regalis jam egimus supra in not. ad § 25.

(36) De Messanensi archiepiscopo, vide quae diximus ad epistolam 60, libri quinti.

(37) De Cephaludensi episcopo, ibid. epist. 80, not.

at cum *Marcualdo nequissimo pactum non facerent, A* viro egregio *Marescalco* cum omnibus suis nomen acquisivit æternum. *Faciatur Deus, ut ei respondeatur secundum merita sua bona, imo præclara opera sua. Vobis autem eum non commendo, quia opera sua valde bona eum apud vestram magnificentiam recommendant]* (59).

XXVII. In hac fuga perdidit *Marcualdus* universam suppellectilem suam; et inventum est in quodam scrinio testamentum imperatoris *Henrici*, aurea bulla signatum, in quo, inter cætera, hæc de verbo continebantur ad verbum (40): *Imperatrix, consors nostra, et filius noster Fredericus, Domino papæ et Ecclesiæ Romanæ exhibeant omnia jura quæ a regibus Siciliæ consueverunt habere, et Domino papæ securitatem faciant, sicuti reges Siciliæ summo pontifici et Romanæ Ecclesiæ facere consueverunt. Si vero prædicta consors nostra præmoreretur, filius noster secundum ordinationem suam remaneat; et, si filius noster sine hærede decesserit, regnum Siciliæ ad Romanam Ecclesiam deveniat* (41). [Si vero filius noster præmoreretur, dilecta consors nostra Regnum in vita sua teneat, et, post mortem suam, regnum Siciliæ ad Romanam Ecclesiam deveniat.] De imperio ordinamus, quod dominus papa et Ecclesia Roma illud filio nostro confirmet; et, pro hac confirmatione imperii et regni, volumus quod tota terra nostra committatur *Mathildis* restituatur domino papæ et Romanæ Ecclesiæ, præter *Medisinam* et *Argelatam*, cum earum pertinentiis; et insuper ordinamus et volumus, ut tota terra de *Ponte Payle*, cum *Monte Fortino*, libere dimittatur domino papæ usque *Ceperanam*, et quod Ecclesia Romana habeat *Montem-Flasconem*, cum omnibus pertinentiis suis. Insuper præcipimus *Marcualdo*, senescalco nostro, ut ducatum *Ravennæ*, terram *Brittonorii*, et *Marchiam Anconitanensem* recipiat a domino papa et Romana Ecclesia, et recognoscat etiam ab eis *Medisinam* et *Argelatam*, cum suis pertinentiis. De quibus omnibus bonis securitatem ei juret, et fidelitatem ei faciat, sicut domino suo. In morte vero sua, si sine hærede decesserit, ducatus *Ravennæ*, terra *Brittonorii*, et *Marchia Anconæ*, *Medisina*, et *Argelata*, cum suis pertinentiis, in *Dominio Romanæ Ecclesiæ* remaneant.

XXVIII. In tantum autem præfati *marescalci* strenuitas et prudentia, non solum regi et familiaribus ejus, verum etiam universis comitibus et baronibus, et omnibus, tam indigenis quam extraneis, grata existit et accepta, ut ei, communi omnium consilio et favore, comitatus *Andriæ* donaretur, regali privilegio, aurea bulla munito, super ipsius sibi concessione collato. Quia vero familiares regis necessarias sibi et suis denegabant expensas, et propter nimium ætatis ardorem milites sui jam inceperant graviter infirmari, compulsus est ad propria remeare (42); multamque pecuniam dominus papa

(38) Apud *Raynaldum*, *Magades*.

(39) Hæc omnia ad annum 1200 refert *Muratorius*, *Annal. d'Ital.* tom. VII, part. 1, pag. 140.

(40) Vide *Baronium*, ad an. 1197, § 9.

(41) Quæ hic unciis inclusa videntur, desunt in codice Regio. *BALUZ.* in not. marginal.

(42) Confer epistolas libri tertii, 22, nobili viro, *S...* comiti *Ragusie*, ubi eum pontifex laudat ob revo-

fecit militibus elargiri, tum pro stipendiis et muneribus, tum pro equis et armis; quoniam, propter quasdam expensas quas fecerant in Sicilia, nihil penitus a familiaribus regis acceperunt.

XXIX. Tunc temporis defuncto Panormitanensi archiepiscopo (43), metropolis Panormitana vacabat; ad quam præfatus cancellarius vehementer aspirans, usque adeo laboravit, quod fecit se in archiepiscopum postulari, eandemque postulationem per præfatum legatum admitti, summo Pontifice penitus inconsulto. Et, quamvis nondum pallium recepisset, necdum etiam postulasset, Panormitanensem tamen archiepiscopum et re et nomine se gerebat. Quod cum ad summi pontificis notitiam pervenisset, redarguit valde legatum, quod in tanto negotio circa talem personam processerat, antequam suum beneplacitum perquisisset. Ut tamen illi deferret, de multa benignitate concessit, ut idem cancellarius, tam in spiritualibus quam in temporalibus, procuracionem gereret metropolis antedictæ; sic tamen, ut se, sicut prius, Trojanum episcopum appellaret, et, si vellet, Ecclesiæ Panormitanensis procuratorem sive ministrum. Sed ipse, spiritu elationis inflatus, hujusmodi gratiam dedignatus est acceptare; quin potius, ad infamandum summum pontificem, de facto Brenensis comitis nec linguam, nec calamum voluit eohibere.

XXX. Sæpefatus autem comes Gualterus Brenensis, congregatis militibus, non multis quidem, sed strenuis, Romam cum illis concito cursu pervenit; nonnullis ejus audaciam subsannantibus, quod cum tam modica manu vellet regnum intrare. Quo audito, Diupuldus, et complices ejus, in usum se pariter collegerunt, modis omnibus laborantes, ut ejus impedirent ingressum. Porro, dominus papa, cognoscens, quod ipse cum tam paucis militibus, absque strage suorum et sua, regnum ingredi non valeret, tum quia longe major erat cum adversariis multitudo, tum quia ipsi, scilicet adversarii, munitiones in ingressu regni tenebant, misertus ipsius, quintas auri uncias concessit eidem, ex quibus col-

rentiam erga sedem apostolicam, et fidem erga regem Siciliæ; dat. Laterani, 23, archiepiscopis, episcopis, comitibus, etc. per Apuliam constitutis. Hortatur ut Marcualdo resistant; dat. Laterani.

(43) Vide supra notas ad. § 23. Vide etiam quæ adnotavimus ad epistolam, 39, libri quinti.

(44) Die decima mensis Junii, juxta Richardum de S. Germano, *Chronic.* ad an. 1201.

(45) Concinit Richardus de S. Germano, *loc. cit.*

(46) *Stratigotos*. Id est, præfectos seu rectores civitatum vel provinciarum, ex Græco στρατιγός. Hæc vox varie effertur. Reperiuntur enim, *strategus*, *straticus*, *stratigus*, *straticotus*, *stratigo*, *stratigotus*; hinc *stratigari*, quod est regi vel judicari per *stratigos*. Vide Cangium, *Glossar.* tom. VI. col. 761 et 762.

(47) *Dohanas*. « Dohana, al. doana, al. duana, idem ac telonium. Sic vocantur ædes in quibus regia vectigalia, portaria, et quas custumas vocant, pendunt; etiam ipsa vectigalia et custumæ. Dictum a

ligeret sibi milites, quorum suffragio regnum intraret; deditque sibi litteras ad comites et barones, castellanos et cives, ut eum reciperent et juvarent. Qui, collectis militibus, intrepidus regnum intravit, et receptus a civibus Theatinensibus, cum eorum recepisset castellum, Capuam est profectus; sed a Capuanis non est infra civitatem admissus. Diupuldus igitur, et complices ejus, collecta multitudine copiosa circa Capuam, ei obviam processerunt, putantes eum et suos uno impetu deglutire. Cumque hiuc inde acies fuissent instructæ, pugnatum est satis dure; sed, Domino protegente fideles, ab infidelibus præfati excommunicati sunt in fugam conversi; ex quibus aliqui cæsi, aliique sunt capti. Tunc egressi Capuani cives diriperunt spolia multa derelicta, comite cum suis persequentibus fugiente; sicque data est illi a Deo victoria insperata (44). Petrus ergo, comes Celani, confœderatus illi, retinuit illum plusquam per mensem ad obtinendum comitatum Molisii, cujus suffragio majorem partem ipsius obtinuit comitatus. Cecidit enim regis in eos qui suam et suorum fortitudinem audiebant; compressisque Theutonicis, qui ante adventum ipsius, per regnum libere discurrebant, descendit pacificus in Apuliam; et reddita sunt ei quædam civitates et villæ pertinentes ad principatum Tarenti, videlicet Matera, Hydruntum, Brundisium, aliæque quamplures. Obtinuit etiam Melfiam, Barolum, Montem-Pilosum, et quasdam alias civitates et villas, quæ suæ se custodiæ submiserunt. Cœpitque pugnare contra Monopolitanenses et Tarentinenses, et quosdam alios, qui dominationem ejus recipere noluerunt. Castellum quoque Licii potenter obtinuit, multaque magnalia prudenter exercuit quæ longum esset per singula enarrare (45).

XXXI. Gualterus autem, Trojanus episcopus, et regni Siciliæ cancellarius, quasi totum sibi usurpavit inter familiares regis dominatum, ita, quod, tanquam rex esset, conferebat et auferebat comitatus et baronias; instituebat justitios et Camerarios, secretarios et stratigotos (46); vendebat et expendebat, et impignorabat dohanas (47). et bajulatio-

telonio Lugduni Gallorum, cui id nominis atque hinc translatum in Italiam. Constit. Sicul. lib. 1: *Donnas autem, tam terræ quam maris, forestagia, plateatica, passagia, et alia tam vetera jura quam nova curiæ nostræ, nostrorum fidelium fidei committere possunt.* Tit. 36: *Per duanæ secretos et quæstorum magistros, Gallice, douane.*

Hactenus Henricus Spelmannus, *Glossar. archæolog.* pag. 174, col. 2. Verum aliter sensit Cangius noster, *Glossar.* tom. II, col. 1571:

« Alii a *doen*. Britannico-Armorico, *portare, ferre*, quod in hunc locum merces omnes deferantur, dictam *doanam* opinantur. Sed potior videtur sententia, a Saracenis arcessendum etymon: nam auctor est Vincentius Belvac. lib. xxxi, cap. 145, *doanam* appellari Sultanorum palatium, ubi scilicet eorum thesauri asservabantur: *in doanam*, id est, *in domum Soldani eum ducentes*. Erit igitur *doana*, Saracenis, quod nostris camera, cubiculum. Neque inferior videtur eorum opinio, qui ab Arabico *diran*, seu *diran* pratorium, hocque ab Hebræo

nes (48) accipiebat, et expendebat redditus et proventus; quin etiam familiares instituebat regios quos volebat, immemor apostolicæ jussionis, quam ipse cum aliis sibi fieri postulaverunt in hæc verba (49) *Prohibemus, ut domanium regis nullatenus distinetur, nec titulo quolibet obligetur, nisi evidentissima urgente necessitate, utpote si exercitum terra vel mari oporteat congregari; et tunc, redditibus propter hoc pignori obligatis, accepta pecunia in obsequio regio per manus secretariorum utiliter expendatur. Præsentium quoque tenore duximus inhihendum, ut nullus vestrum, qui regi familiariter adhæretis, nisi ex communi omnium voluntate vel ex majori saltem parte consilii sanioris, aliquid arduum regni negotium audeat explicare, vel percipere quicquam de fisco præsumat. Regis quoque matrimonium minime consummetur, nisi assensu nostro primitus, requisito. Præcipimus etiam, ut nullus secretariorum alicui personaliter de familiaribus regis intendat, aut aliqui ei de fisco persolvat, nisi omnibus assentientibus vel majori et saniori parte volente; per quos thesaurum nuper inventum jubemus studiosius custodiri. Gravât etiam nos admodum et perturbat, quod, cum perfidus Marcualdus sit per vires nostras et regias, Domino Deo faciente, contritus et ad nihilum fere redactus, quidam, ut audivimus, in dispendium regis et regni, contra nostri formam mandati, pacem cum eo facere moliantur, ut qui iudicio jacet divino prostratus, hac dolosa pace resumptis viribus, resurgat concitus ad nocendum. Ne igitur tam fraudulenta pax, quæ perniciēs deberet potius nominari, perveniat ad effectum, per apostolica scripta districtius inhibemus, quatenus nemo, cujuscunque conditionis aut ordinis, de clero vel populo, pacem hujusmodi cum eodem perfido facere vel inire præsumat; sed, ut ex majori parte jam victus, ex toto vincatur, contra ipsum agatur fortiter et prudenter. Cæterum, quæ a pax et tranquillitas regi et regno super omnia expedire probatur, volumus et mandamus, ut, si Saraceni sufficientem præstiterint cautionem, quod inimicis regis de cætero non adhæreant, et in ejus fidelitate ac obsequio firmi et stabiles perseverent, pace cum ipsis integre reformata, eos in gratiam pietatis regis revocetis, eisdemque Saracenis aliisque proditoribus regni sine dubitatione scituris, quod, si forsân his et aliis mandatis nostris, quæ pro regis honore regni que salute transmittimus, contraire præsumperint, nos ad eorum rebellionem et superbiam edomandam constantius accingemur, et Principes etiam Christianos, qui ad subsidium terræ sancte festinant, in eorum confusionem, auctore Domino, potenter assurgere facimus salva in omnibus supradictis auctoritate legati, vel ejus, cui vices nostras duxerimus committendas.*

don. judicavit, derivant, quod in doana solet de mercimoniis judicari.

(48) *Bajulationes.* Bajulatio, idem ac *balia*, *bailla*, *balium*. Administratio rerum et honorum pupilli. *bail*, *baillie*, passim in consuetudinibus municipalibus; *balia*, Italis. Voces deductæ a *bajulus*. *CANON. ibid.*

F XXXII. Ut autem idem cancellarius præconceptam malitiam posset liberius adimplere, callide procuravit ut apostolicæ sedis legatus rediret. Vocaverat etiam idem cancellarius Gentilem, fratrem suum, comitem Manupelli, et familiarem regium constituerat, ad sublimationem ejus ardentem aspirans, cœpitque cum Marcualdo tractare de pace, contra proprium juramentum et apostolicum interdictum, contradicentibus aliis dominis curiæ, nisi quos ipse creaverat ut sibi faverent. Et, quanquam eundem Marcualdum sciret a domino papa, eum omnibus suis factoribus, excommunicatum, et maledixerat ore proprio, composuit tamen cum illo, in regiam eum familiaritatem admittens, imo inter universos familiares majorem constituens, dividens sibi regnum cum illo, et unus in Sicilia, et alter in Apulia, regis et regni negotia procurarent, mandans sub regis nomine universis, ut pacem istam reciperent, et secundum eam intenderent Marcualdo, etiamsi summo pontifici displiceret. Verum, etsi uterque intenderet decipere reliquum, affinitatem tamen contrahere firmaverunt per conjugium, inter nepotem unius et neptem alterius contrahendum. Porro, cum uterque deprehendisset fraudem alterius, revelata sunt abscondita tenebrarum, quoniam Marcualdus per nuntios et litteras suas publicavit ubique per regnum, quod cancellarius machinabatur hæc et hujusmodi, ut comitem Gentilem, fratrem suum, ad regni solum promoveret; Cancellarius autem e contra, quod Marcualdus moliebatur usurpare sibi regium diadema. Cœpitque Marcualdus resumere vires, et crudelius solito debacchari. Cancellarius vero, quia jam in Sicilia dissipaverat universa, nec inveniebat unde facere posset expensas, dimisso rege in custodia fratris sui, transfretavit in Calabriam et Apuliam, ut, sicut per exactiones et extorsiones Siciliam spoliaverat, ita Calabriam et Apuliam spoliaret. Diripuit pene omnes Ecclesiarum thesauros, cruces, calices et thuribula; quin etiam capsas et iconas aureas et argenteas excrustabat, nemini parcens, quin, a quo posset, aut blanditiis aut terroribus, aut fraudibus, aut verberibus pecuniam extorqueret. Sed, quamvis taliter extorsisset innumeram, consumpsit tamen inutiliter universam in acquirendo cupidus, sed prodigus in dando.

XXXIII. Hic igitur, in reprobum sensum datus, non cessabat summum pontificem profanis vocibus diffamare super facto comitis Brennæ, quem habebat vehementer exosum, conspirationes et conjurationes cum comitibus et baronibus, ac etiam civitatibus, faciens contra illum. Unde, summus pontifex, ejus nequitiam non valens ulterius sustinere, dam-

tom I, col. 935. †

(49) *Pactorum*, apostolica auctoritate sancitorum, quæ hic referuntur, partem exhibet Raynaldus (*Annal. Eccles.* tom. XIII, pag. 48, ad an. 1200, § 6). Quæ apud ipsum leguntur, hic unciis includi curavimus.

nationis in eum sententiam promulgavit; ipsumque multis ex causis perjurum et excommunicatum denuntiatis, tam a Panormitanensi Ecclesia quam a Trojanensi removit, faciens in utraque alium præsulem ordinari; mandans ubique per Regnum, ut ei nullus intenderet, neque per litteras sub regio nomine destinatas, ad intendendum ei quispiam teneretur. Res mira! Protinus cecidit, ab universis despectus, abiitque vagus et profugus super terram; et, cum ei non intenderetur a fidelibus regis, conjunxit se Diupuldo, et fautoribus ejus, ut cum eis contra summum pontificem et præfatum comitem Brenne mala, quæ poterat, exerceret. Quo audito, familiares regis, qui erant complices cancellarii, cœperunt valde timere, feceruntque pro se pariter et pro illo intercessorias litteras sub nomine regio summo pontifici presentari, qui regi rescripsit hoc modo (50):

[Utinam puerilibus annis virilem animum Dominus inspiraret, et ætati adhuc teneræ illam sensus infunderet gravitatem, per quam inter fas et nefas discerneres, inter fidem et perfidiam judicares, nec fideles damnares pro perfidis, nec perfidos pro fidelibus exaltares! Utinam non experimento disceres, sed doctrina, quod in Evangelio legitur: « Inimici hominis, domestici ejus (Matth. x, 36); » et quod sapiens protestatur: « Nulla pestis efficacior ad nocendum, quam familiari inimicus, existit! (51) » Utinam intelligeres quod, in ætate quondam et nunc etiam tenera constitutum, et utriusque parentis destitutum solamine, protegendum sedes apostolica te recepit, et ut manus servorum, qui contra te conjurarent in regno, confringeret extra regnum, radicem pestiferæ arboris nisa fuerit amputare, ut venenosi rivus poculum exsiccaretur in fonte. Nec in regno etiam tibi defuit manus nostra. Imo, nos per fratres et milites nostros primo prohibuimus impetus Marcualdi parentis, qui, in fideles tuos barbarica feritate descens, non regni balium, ut adulatores tibi aliqui mentiantur, sed regni dominium nitebatur sibi per violentiam occupare, te Henrici quondam Imperatoris, et inclitæ recordationis Constantiæ imperatricis, matris tuæ, filium esse negans, ut hac occasione tam nos quam alios a tuo subsidio revocaret.] Nos autem, ejus fallaciæ non credentes, licet multa nobis et magna promiserit, ne ipsius vellemus propositum impedire, quamvis etiam, ut ei obviarem in partibus cismarinis, sollicitudines subierimus quamplurimas et expensas, angustias et labores, non solum in

nostra, sed fratrum nostrorum personis, eos pro te periculis exponentes, postquam autem Siciliam est ingressus, dilectum filium, I. marescalcum et consobrinum nostrum, nobilem civem Romanum, cum exercitu nostro (52) direximus contra eum, qui de ipso, faciente Domino, cum exercitu tuo mirabiliter triumphavit; ita, quod, nisi quidam de familiaribus tuis milites nostros a persecutione revocassent ipsius, hodie plena tibi pax esset et optata regno tranquillitas restituta. Ecce, in hoc tutoris debitum extendentes, et non tamen balii personam gerentes quam tuam, cum nemo cogatur suis sumptibus militare, et, ex dispositione Imperatricis predictæ, sumptus nobis essent pro regni necessitatibus ministrandi, in expensis tamen nostris tuum dejecimus inimicum, ita, quod, præter pauca, dum moram facerent, nihil, vel in accessu, vel in recessu, milites nostri a tuis familiaribus receperunt; sed, præter expensas, emendationem armorum et equorum militibus nostris duximus faciendam. Quidam autem ex eisdem familiaribus, qui quietem regni non appetunt, sed in ejus turbatione commoda sua ponunt, in aqua turbida piscari melius se credentes, ne turbatio regno desit, eodem Marescalco ad nos sine remuneratione remisso, contra claves Ecclesiæ, quæ prædictum Marcualdum, cum universis fautoribus et participibus suis, excommunicationis laqueis innodavit, quam ipsi etiam ore proprio publicarunt, sub specie pacis, quæ sicut effectus indicat, perniciosa potius est dicenda, in caput tuum erexere dejectum, et jacentem in familiarem stabilire regium præsumperunt, quasi totam ei potestatis plenitudinem in regno Siciliæ conferentes. Et, ne debiliior, sed fortior potius ex casu resurgeret, et in excidium tuum amplius prævaleret, universis captivis, quos in fuga ejus receperant, restituitis, etiam hominum Regni ei voluerunt comparare favorem, pacem in vitam, vel perniciem potius procuratam, mandantes per universum regnum, sive volentibus, sive nolentibus, inviolabiliter observari. Ecce, qualiter nobis familiares regii detulerunt, qualiter suo consuluerunt honori; qui, ut tuum erigerent inimicum contra juramentum fidelitatis, quo quidam eorum sunt nobis astricti, et illud etiam, quod de non componendo cum ipso sine mandato nostro præstitierant, persecutionem suscitavere sopitam, virus angui et camino oleum infundentes. Unde, qua fronte vel ipsi pro se rogare possint, vel alius valeat intercedere pro eisdem, cum quidam eorum gratiam nostram demeruerint, donec congrue satisfaciant, non videmus, quanquam eos de benignitate sedis apostolice

(50) Epistolæ hujus partem refert Raynaldus, *Annal. Eccles.*, tom. XIII, pag. 76, col. 2, ad an. 1201, § 3^m. Quæ apud ipsum leguntur, hic uncis inclusa sunt.

(51) Boethius, *Consolationis Philosophiæ* lib. III, pros. v, in fine. Vide etiam B. Augustinum, *De civitate Dei*, lib. XIX, cap. 5.

(52) Observat Muratorius (*Annal. Ital.*, VII, part. I, pag. 140, ad an. 1200) quod supra (§ 24), auctor Gestarum scripsit Jacobum, consobrinum et marescalcum papæ, ducentos tantummodo milites secum

duxisse: « Di un si smilzo ajuto parla il testo della Vita di papa Innocenzo, qui forse difettoso. Che altre forze inviasse cola il papa, si può argomentare da quanto avvenne di poi. Lo stesso Innocenzo, scrivendo al re Federigo, in una lettera, rapportata in essa Vita, dice d'aver inviato Jacopo suo cugino, cum exercitu nostro, in favore di lui. Riccardo di San Germano, anch' egli, narra, che il papa spedì in ajuto del pupillo Federigo, re di Sicilia, il suddetto Jacopo cum militari exercitu, dugento cavalli non formano un' esercito. »

licæ duxerimus tolerandos. Ipsi etenim, in arcum A conversi, vel potius adversi perversum, dispositionem ejusdem imperatricis suis interpretationibus depravantes, inane nobis nomen balii reliquerunt, detrahentes honorem, et onus solummodo relinquentes, sibi etiam universa temeritate, propria usurparunt, ita, quod jam fere totum tuum domanium, contra prohibitionem nostram ad eorum petitionem obtentam, penitus exhauserunt, comitatus et baronias pro suæ distribuentes arbitrio voluntatis, ut ex eo sibi favorem amplius comparent; et, cum Regnum exactionibus plurimis aggravarint, collectam pecuniam non converterunt in commodum regium, nec nobis, secundum constitutionem imperatricis, factas restituerunt expensas, sed nec censum debitum, nec quod eadem imperatrix nobis et fratribus nostris annis singulis statuit persolvendum, curaverunt exsolvere; sed ex ea ditaverunt consanguineos suos, et consanguineas dotaverunt, ut taceamus ea quæ sibi, cum loculos habeant, reservarunt. Nos igitur, attendentes, quod, sicut tuæ quoque litteræ continebant, pueritiæ tuæ passim domestici se opponerent, passim se abjicerent alieni, imo etiam homo pacis tuæ, in quo sperabas, et qui edebat panes tuos, supplantationem adversus te curaverat ampliare, ad progenitorum tuorum exemplar recurrimus, et, sicut eis consultum fuerat, sic etiam tibi duximus consulendum. Accepimus etenim, et novimus esse verum, quod, cum illustris memoriæ Willelmus primus, Siciliæ rex, multos de regni nobilibus in exilium destinasset, ii, qui, post ejus obitum, in clytæ recordationis Willelmi, regis Siciliæ, filii ejus, curam et custodiam susceperunt, ejectos ad propria revocantes, usque adeo ipso per revocationis et restitutionis beneficium in fidelitate ac devotione regia solidarunt, ut nullus progenitorum ejus in eâ pace vixerit, nullus a subditis suis sic formidatus fuerit et dilectus, nullus ita paci regni providerit et quieti. Attendentes igitur, quod Henricus, quondam imperator, de ascensu illustris memoriæ Constantiæ imperatricis, matris tuæ, filia quondam regis Rogerii, quando Willelmus, filius in clytæ recordationis regis Tancredi, nepotis ejus, ipsi se reddidit, principatum Tarenti et comitatum Licii ei et hæredibus ejus concessit, et in animam ejus juramentis principum, tam de imperio quam de regno, concessionem hujusmodi fecerit roborari, nec idem Willelmus, aut sorores ipsius, aliquo modo peccaverint, cum ætatis beneficio excusentur, qua fronte in hac parte contraire justitiæ, vel resistere veritati possemus, nulla

(53) Vide supra, § 23. Vide etiam epistolam 38 libri quinti, archiepiscopis, episcopis, et aliis, etc. per regnum Siciliæ constitutis; de causa Walteri Brenensis; dat. Laterani.

(54) Locum transsumpsit ex Evangelio; vide Matth. XXIII, § 5.

Phylacteria appellabant veteres *amuleta*, ad arcendos vel pellendos morbos. Verum in Glossario XI saltem sæculi sic exponitur: « *Phylacteria*, id est x verba legis, aut scriptura vana, quod ligat homo super caballum, aut super caput suum. » In veteribus glossis ad concilium Laodicense, cap. 36, sic reperitur: « *Pittatiola* (id est schedulas, seu cartulas)

potuimus intelligere ratione, cum pro suspicione non sit veritas relinquenda. Contra suspicionem tamen hujusmodi cautelam, quantamcumque petuimus, curavimus adhibere. Nam ab eodem comite super crucem, Evangelium et reliquias, recepimus publice juramentum, quod nec per se, nec per alium, etc., ut in ea quæ mittitur familiaribus regis (53), usque: inviolabiliter observetur. Potuerat enim, si voluisset, hostibus tuis addi, et cum eis non solum jus suum, sed alia etiam usurpare, fuissetque novissimus error pejor priore: sed nos maluimus ipsum ad regni defensionem inducere, ac in fidelitate regia fortius solidare. Unde, ipse, nuper regnum ingressus, quod juraverat executus, cum exercitu quem in propriis expensis de ultramontanis partibus secum duxit, de Diupuldo, qui, hactenus per totum regnum Siciliæ citra pharum impune discurrens, quietem omnium perturbabat, faciente Domino, mirabiliter triumphavit. Unde, jam, per Dei gratiam, per ejus est industriam procuratum, ut fideles tui, qui muros usquemodo egredi formidabant, secure colligant messes suas, et ea, quæ hostes seminaverant, ipsi metant, et ab eis plurimum metuantur, quos, plus quam expediret, hactenus metuebant; qui etiam omnes, quos de manu inimicorum tuorum potest eripere, tibi facit ad mandatum nostrum fidelitatis juramenta præstare. Verum, ne adhuc regnum pace gaudeat exoptata, sed ejus turbatio amplius augeatur, Gualterus, cancellarius, cum devicto et fugato composuit, et cadentem nititur sustinere. Sed, cum manus Domini sit in ejusdem D. ultionem extenta, cancellarius ipsum sustinere non poterit, nec cum ipso subsistet, sed corruet cum ruente, qui jam ex duplici causa cum quibusdam suis fautoribus sententiam excommunicationis incurrit. Videas igitur, cui potius credere debeas, utrum nobis, an quibusdam ex eis quos familiares appellas: cum nos in hostium tuorum vigilemus excidium, et utroque gladio, altero per prædictum comitem, et alios fideles nostros, eorum nitamur contumaciam edomare. Illi autem in caput tuum gladium hostibus tuis tradunt, et eos, non absque virium tuarum infirmatione, in sua iniquitate confirmant. Sane, si verum inspicias, plus tibi Brenensis comes contulit uno die, quam quidam, qui de bonis tuis dilatant phylacteria sua, et magnificant simbrias (54), profuerint, dum vixerunt. Ne igitur audieris eos, nec eorum oblocationibus fidem præstes, quoniam non honorem tuum, sed propriam utilitatem affectant, et, non propter te, sed propter seipsos, nostris dispositionibus

Decalogi collis suis suspendentes Judei *phylacteria* vocabant, etc. CANG. Glossar. tom. V, col. 452.

Verum, melius apud Beletium, *De divinis officiis*, cap. 115: « Est discrimen inter *phylacterium* et *phylacteriam*. *Phylacterium* chartula est, in qua decem legis præcepta scribebantur, cujusmodi chartas solebant ante oculos suos circumferre Pharisei; unde in Evangelio: *Dilatant enim phylacteria sua*, etc. Atque hoc quidem *phylacterium* a *φύλασσω*, et *thorah*, quod est *lex*. *Phylacteria* autem, *Phylacteria*, vasculum est vel argenteum, vel aureum, vel etiam crystallinum, in quod sanctorum cineres et reliquæ reponuntur. »

contradicunt. Quod si forsā illud obijciunt contra A comitem memoratum, quod H. quondam imperator, de regno uzorem ejus, et matrem ejus, et fratrem uzoris ejecit, plus poteris de ipsorum aliquo dubitare, quem prædicta imperatrix non sine causa forsitan aliquandiu tenuit ut captivum, et, nisi fuisset morte præventa, vel nostrum ei auxilium subvenisset, ipsum forsā penitus ejecisset a regno, vel adhuc in vinculis detineret. Certum est autem, quod facilius quis injuriam negligit alienam, quam propriam læsionem. Monemus igitur serenitate. regiam, et exhortamur in Domino, quatenus, quantum, de homine credi potest, in nullo dubites de comite memorato, sed potius de ipso confidas, quoniam, nisi per te steterit, vel per tuos verius (qui tamen utinam essent tui!) eum fidelem invenies et devotum, et regni tui, post Deum et nos, potentissimum defensorem. Nec credas quod id tam pro ipsius utilitate, quam pro tua et regni salute, dicamus. Considera ergo prudenter, inmo familiares tui diligenter attendant, ne occasi ne vel reprehensione (55) correctionis hujusmodi ad eos, qui animam tuam sitiunt, convertantur; quoniam, si semel acceperint potestatem in eos, ipsi nos de eis divino judicio judicabunt. Quod si ad cor redire voluerint, et nunc tandem mandatis nostris humiliter et devote parere, nos pro tuæ serenitatis honore, quiete regni, ac eorum salute, ipsos adhuc ad apostolicæ sedis gratiam admitemus.

Datum Laterani, V Non. Julii, pontificatus nostri anno quarto.

XXXIV. Misit ergo dominus papa Petrum, Portuense episcopum (56), legatum in Apuliam et Terram Laboris, præcipiens comitibus et baronibus, castellanis et civibus, ut, ad mandatum legati, cum dicto comite contra Diupuldum et cancellarium exurgerent universi. Qui cum in Apuliam pervenisset, miser ille, solo nomine cancellarius, ad præsentiam ejus accessit, reconciliari postulans ecclesiasticæ unitati; et, præstito corporaliter juramento, quod pareret universis mandatis domini papæ, absolutus est a legato. Sed, cum mandaret ei ut non opponeret se comiti Brennensi, respondit, quod, si Petrus apostolus hoc ei præcepisset, missus ab ipso Christo, mandato hujusmodi non pareret, etiamsi sciret quod propter hoc deleret in inferno damnari. Et, ponens os suum in cælum, cum linguam traheret super terram, publice coram omnibus summum pontificem blasphemabat, præsentem legato, abique ad Diupuldum. Et, congregatis universis quos poterant congregare, ad pugnandum contra Brennensem comitem juxta Barolum processerunt. Ipse vero comes erat ibi cum paucis; nam de fidelibus regis pene nullos ibi secum habebat Barolitanenses quoque, licet præcedenti die legato jurassent, cum aspi-

cerint multitudinem esse cum illis, et paucitatem cum istis, non permisit ipsos intrare. Videns itaque comes se constitutum in arcto, cœpit multipliciter anxari, maxime propter legatum, qui, tanquam formidolosus, plurimum metuebat. Et, confortatus in Domino, prosiliit ad arma cum suis; et, benedictione ac remissione a legato recepta, cum idem legatus maledixisset hostibus, in nomine Domini comes alta voce sanctum Petrum invocans adiutorem, processit ad pugnam. Et, cum acriter dimicare cœpissent, adversarii terga verterunt, et, in fugam conversi, singuli, prout poterant, declinabant; ex quibus multi sunt capti, plures sunt cæsi, et pluri etiam in stagnis et paludibus suffocati. Videbant enim pierique crucem auream splendidissimam ante comitem miraculose deferri. Fuitque tanta victoria, ut prima quasi nulla videretur respectu secundæ. Nam, inter alios, captus est Sifredus, frater Diupuldi, et Odo de Laviano, qui sanctæ memoriæ Albertum, Leodiensem episcopum interfecerat, Petrus de Venere, sororius cancellarii, et magister Girardus, Salernitanus intrusus (57), multique alii nobiles et potentes. Magnificatus est ergo comes, et clarificatus in regno; hostes autem humiliati sunt et comprehensi (58). Comes vero Gentilis, recepta pecunia, sicut publice dicebatur, turrem ad mare tradidit Marcualdo, abique Messanam.

XXXV. Marcualdus vero Panormum obtinuit, et tam palatium quam regem in suam potestatem accepit, universam pene Siciliam, præter Messanam. suæ subjugans ditioni; misissetque manum in puerum, et usurpasset sibi coronam, nisi præfatum comitem timuisset, ad quem, rege defuncto, regnum hæreditario jure, ratione conjugis, pervenisset. Ideoque multifarie multisque modis, et apud dominum papam, et apud eundem comitem cœpit agere, ut accepta pecunia, regnum exiret. Quod cum obtinere non posset, tempus opportunius observabat. Verum ille, qui non dimittit virgam peccatorum super sortem justorum, cœpit per seipsum, ne daret gloriam alteri, perfidum graviter flagellare. Quia, cum jam dudum calculosus fuisset, cœpit tunc de vitio lapidis tam vehementer affligi, ut, præ nimis doloribus ingentes clamores emittens, irremediabilibus cruciatibus torqueretur; et, cum non posset ulterius vehementiam ægritudinis sustinere, secari vel incidi se fecit; sed sulito miseram animam exhalavit (59); ut vere sit in illo completum quod dicitur per Psalmistam: *Vidi impium superexaltatum et elevatum super cedros Libani, transiri, et ecce non erat; quæsi, et non est inventus locus ejus (Psal. xxxvi, 35).*

XXXVI. (60) Guillelmus autem Capparonus, præ Vallicellano, oppressi.

(59) Marcualdum ante finem mensis Septembris anni 1202 e vivis excessisse, patet ex epistola Innocentii libri quinti 89, quæ data dicitur *Velletri*, viii *Kal. Octobris*.

(60) Quæ sequuntur hic apud auctorem Gestorum,

(55) *Reprehensione*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *comprehensione*.

(56) Vide epist. 69 libri quinti, not.

(57) De isto nihil apud Ughellum in sua *Salernitanorum archiepiscoporum serie*. *Ital. sacr.* tom. VI.

(58) *Comprehensi*. Sic apud Baluzium; in codice

currrens Panormum, palatium ac regem in sua potestate recepit, et ex tunc se regis custodem et magistrum capitaneum Siciliæ appellavit. Quidam vero de complicitibus nefandæ memoriæ Marcuæ, hoc indigne ferentes, se in partem alteram statuerunt. Cancellarius autem (61), opportunum sibi tempus æstimans advenisse, iterato exhibens juratoriam

§ 36, narrata, partim ad annum 1202, partim ad annum 1203 refert Muratorius, *Annal. d'Ital.* tom. VII, part. 1. ad an. 1202, pag. 151, et ad an. 1203, pag. 154.

(61) Conferendæ sunt omnino ad hunc locum epistolæ libri sexti, 52, *Archiepiscopo Messanensi, regio familiari, qui eum laudat ob ejectionem e Sicilia elationis filium, et Messanam in fidem apostolicæ sedis et regiam redactam*; dat. Laterani, an vi (id est 1203); — 53, *Eidem; ut juramentum balii, ab universis per Siciliam comitibus et aliis pontifici præstandum, recipiat*; dat. Laterani; — 54, *Nobilibus viris, comitibus, etc., in Sicilia constitutis; de eodem argumento*; dat. Laterani; — 71, *Gualtero, regni Siciliæ cancellario; qua ipsum recipit in gratiam, et de quatuor cautionibus per ipsum oblatis nullam acceptat, nisi ut opera confirmet quod verbo promisit, et quæ faciunt pro jure Romanæ Ecclesiæ*; dat. Ferentini (versus mensem Junii); — 93, *Monachis Montis-Regalis, Jati et Calatrasii castella tenentibus, et complicitibus eorum; ut ipsorum archiepiscopo, ab ipsis graviter offenso, satisfactionem condignam exhibeant*; dat. Ferentini, xv Kal. Julii; — 159; *P. Episcopo, in archiepiscopum Panormitanum electo, regio familiari; qua ipsum plurimum commendat, quod inter sæculi et regni tumultus, qui tum etiam fervebant, fidem pontifici regique servasset*; dat. Anagninæ (versus finem Octobris); — 191, *Archiepiscopo, abbati S. Andreae, et populo, Brundusinis; qua acriter eis objurgat, quod conjuraverint contra comitem Brennessem, et Castellano occiso, proditorie castellum occupaverint*; dat. Anagninæ (versus mensem Decembris); — 192, *Archiepiscopis, episcopis, etc., per Apuliam et Terram-Laboris; de eodem argumento*; dat. Anagninæ (item).

Libri septimi: — 36, *Eisdem; qua G. tituli S. Adriani diaconum cardinalem, apostolicæ sedis legatum, ad eos mittit, illumque eis commendat*; dat. Laterani, Kal. Aprilis, an vii (id est 1204); — *N. N., ut Rogerium de Bisatiis, a civibus Bisin. in rectorem, sed absque violentia, recipere procuret*; dat. Laterani, Kal. Septembris; — 125, *N. N. de eodem argumento*; dat. ut supra; — 129, *Regi Siciliæ; qua mittit ad eum G. tituli S. Adriani diaconum cardinalem, ut ea tractet quæ sunt tractanda cum ipso rege, et pacem componat*; dat. Romæ, apud S. Petrum, iv Non. Octobris; — 130, *W. Capparoni; de eodem argumento*; dat. ut supra; — 131, *L. Regio protonotario; de eodem argumento*; dat. ut supra; — 135, *G. tituli S. Adriani diacono cardinali; de eodem argumento*; dat. ut supra; — 136, *P. episcopo, in archiepiscopum Panormitanum electo; de eodem argumento*; dat. Romæ, apud S. Petrum, iii Non. Octobris.

Libri octavi: 49, *Alferadæ mulieri; qua Ecclesiam ab ipsa, in honorem S. Mariæ, in villa Baroli fundatam, sub protectione recipit*; dat. (Romæ, apud S. Petrum), v Non. Maii, an. viii (id est 1205).

Libri noni: 157, *Regi Siciliæ; qua congauget de bono incremento suo, et hortatur ut perseveret in virtute*; dat. Ferentini, (versus mensem Septembris), an. ix (id est 1206); — 158, *Archadio, et universis Galetanis, Antella, Platana, Jaci, Celsi, et omnibus Galetanis et Saracenis, per Siciliam constitutis; qua commendat eos de fidelitate eorum et constantia erga regem Siciliæ*; dat. ut supra; — 195, *Petro, comiti*

A cautionem, quod mandatis apostolicis per omnia obediret, absolutionis beneficium impetravit; regressusque in Siciliam, et adjungens se alteri parti, adversus Capparonem agebat; misitque nuntios et litteras ad dominum papam, ut legatum in Siciliam destinaret. Qui misit Gerardum, Sancti Adriani diaconum cardinalem (62), per quem Willelmus

Celanensi, magistro justitiaro Apuliæ et Terræ-Laboris, qua redarguit ipsum de obstinatione contra Ecclesiam, et monet, ut ad eam redeat, dat. Romæ, apud S. Petrum, viii Id. Decembris; — 249, *Regi Siciliæ; qua congauget quod fuerit liberatus a custodia indignorum, et ad bene agendum hortatur*; dat. Romæ, apud S. Petrum, iv Kal. Februarii, an. ix (id est 1207); — 250, *Regis Siciliæ familiaribus; de eodem argumento*; — 251, *Archiepiscopis, prelatibus, comitibus, etc., per regnum Siciliæ constitutis; ut obediant et faveant regi*.

Libri decimi: 141, *Universis comitibus et baronibus, per regnum Siciliæ constitutis; ut regi Siciliæ sint adjuto*; dat. Tuscani, xviii Kal. Novembris, an. x (id est 1207); — 202, *Archiepiscopo Cusentino, qua ipsum consolatur*; dat. Romæ, apud S. Petrum, ii Kal. Februarii, an. x (id est 1208.)

(62) De Gerardum, tituli S. Adriani diacono cardinale, agimus ad epistolam 140 libri quinti. De ejus in Siciliam legatione conferendæ sunt Epistolæ, in nota superiori citatæ, libri septimi, 36, 120, 130, 131, 135, 136.

Ex istis epistolis, præsertim ex epistola 36 constat fere, Gerardo, non nisi anno 1204, exeunte mense Martio, legationis in Siciliam munus collatum fuisse. Hinc corrigendus forsitan, I. Agost. Inveges (*Annal. di Palermo*, part. iii, ad an. 1203, pag. 519), qui cardinalem istum regni balium jam ab anno 1203 suscepisse affirmat: « Nel presente anno 1203, die 17 Junii, Innocentius papa con una sua lettera, dice Lello, (in *Compilat. privil. Eccles. Montis-Regalis*, fol. 15), monachos Monte-Regalenses reprehendit, quod Carum archiepiscopum molestiis afficerent. Eos autem præsul conciliavit Gerardus Allucingolus, cardinalis diaconus S. Adriani, legatus et nepos pontificis, in cujus tutela Fridericus puer tunc erat. Lis-tesso confirma Pirri (Sicil. sacr., tom. I, pag. 415, not. tert. *Eccles. Montis-Regalis*): Adunque dico io, il baliato del fanciullo re e del regno del cardinale Cincio dal 1200 cominciato, o nel fine del precedente anno (1202), o adesso (1203), si termino: e'l card. Gerar. Allucingolo nuovo legato e tutore entro; e credo, che nel governo continuasse final 1208..... »

Verum, pace Annalistæ dixerimus, in interpretandis Lelli, seu potius Pirri verbis, ille hallucinatus est. Ultima ab eo hic relata verba, eos autem præsul conciliavit Gerardus Allucingolus, cardinalis diaconus S. Adriani, legatus et nepos pontificis, in cujus tutela puer tunc erat, an ex Lello ipso, an ex Pirro tantum excerpterit, nescimus; nam eadem apud Pirrum (Sicil. sacr. loc. cit.) leguntur, qui quidem ea ipse ex Lello deprompsisse potuit. Certe, cujuscunque sint auctoris, non probant auctorem illum affirmare voluisse quod Gerardus jam anno 1203 in Siciliam legatus missus fuisset. Innocentii epistola, quæ hic, ex Lello, tum apud Panormitanum annalistam, tum apud Pirrum, citatur (in qua de controversiis monachorum cum archiepiscopo Montis-Regalis), habetur in Registro anni sexti, et data diserite dicitur *Ferentini, xv Kal. Julii, an. vi*, id est an. 1203. Sed in ea nihil legitur ex quo evinci possit, Gerardum tunc temporis legationis munere in Sicilia functum fuisse; nec nomen ipsius Gerardi in tota epistola usquam comparat. E contra, in epistola jam a nobis allegata, libri septimi 30,

Capparonus se fecit absolvi, jurans in manibus ejus domino papæ baliū, et quod eidem cardinali, tanquam vice balii, in omnibus obedi- ret. Ipse vero cardinalis cœpit tractare concordiam inter ipsum et cancellarium, quæ propter simultates subortas non potuit consummari; accessitque Panormum, et honorifice a Capparone receptus, cœpit, tanquam balius, regis et regni negotia pertractare. Cum autem mandatum Capparoni fecisset sub debito præstiti juramenti super satisfactione clericis et Ecclesiis impendenda, ille, semper bene promittens, de promissis nihil agebat, universa pro suo voluntate disponens. Unde, cardinalis prædictus, post aliquantulam moram quam fecit Panormi, maxime propter regem, qui delectabatur in ejus præsentia, et de sua consolatione gaudebat, Messanam rediit, domini papæ responsum expectans.

Cancellarius quoque, reversus in Apuliam, instabat apud dominum papam, per nuntios et litteras suas, faciens apud eum multiplicari preces nobilium et potentum, ut cum ipsa misericorditer agere dignaretur, reddendo sibi Panormitanensem metropolim, vel saltem episcopatum Trojanum. Sed ipse, sicut erat justus et constans, hujusmodi preces noluit exaudire, ne sine causa injuriam faceret Petro, quondam Mazariensi episcopo (65), qui per ejus mandatum erat in archiepiscopum Panormitanensem assumptus, vel Trojanus episcopo, quem eligi fecerat et etiam consecrari (64); quin potius præ-

data Laterani, Kal. Aprilis, an. vii, id est 1204, pontifex de Gerardo loquitur, ut nuper, ac potius eadem ipsamet, quæ scribebat, die, a se in Siciliam destinato. Ista igitur verba, eos autem præsulū conciliarit Gerardus Allucingolus, cardinalis diaconus S. Adriani, legatus et nepos pontificis, in cujus tutela puer tunc erat, nihil aliud significare nobis videntur nisi quod monachorum cum archiepiscopo controversia per Gerardum, non statim, eodemque, quo papa ad monachos scripsit, anno pontificatus sui vi, Chr. 1205, sed postquam cardinalis iste, legatus a pontifice destinatus, nempe exeunte mense Martio, anno pontificatus vii, Chr. 1204, in Siciliam advenisset, terminata fuerit.

Ignoscat, quæsumus, lector eruditus, si ipsum in leviusculi momenti adnotationibus retinere diutius visi fuerimus. Quantum, ad emendam peculiarem cujusque nationis ecclesiasticam historiam, opis conferre possit, Innocentii epistolarum, quæ tandiu anecdota latuerat, quamque edimus hodie, collectio, ostendere, operæ pretium existimare debuimus. Et etiam in hoc probando aliquoties genio nimis indulserimus, facile nobis condonatum iri sperare potuimus.

(63) Vide omnino ea quæ adnotavimus ad epistolam 39 libri quinti.

(64) Quis fuerit Trojanus ille episcopus, ex imperfecta nimium et confusa, apud Ughellum *Ital. sacr.* tom. I, part. sign. col. 257, Trojanorum episcoporum serie, nequaquam erui potest. Vide epistolam 151 libri septimi.

(65) Quæ sequuntur, ab auctore nostro narrata, § 38, putim ad annum 1202, partim ad annum 1205 pertinent. Confer, primum, epistolas libri quinti, 38 *archiepiscopis, episcopis, etc.; per regnum Sicilia constituta; de causa Walterii Brennensis;*

PATROL. CCLXIV.

A fato archiepiscopo pallium destinavit, ne in ejus locum ulterius cancellarius aspiraret.

XXXVII. (65) Ut autem dominus papa majorem impenderet comiti Brennensi favorem, nobilem virum, Jacobum, consobrinum et marescalcum suum, in Apuliam destinavit, constituens eos pariter magistrōs et justitios Apuliæ et Terræ-Laboris; fecitque illi castellum Baroli ad custodiam assignari, et reddi Montem-Pilosum, qui ad comitatum Andriæ pertinebat, regia sibi liberalitate concessum, præcipiens comiti memorato, ut ad obtinendum comitatum prædictum impenderet ei auxilium et favorem. Cum autem multa prudenter agerent et potenter, venerunt tandem in Campaniam visitare summum pontificem, quem audierant ægrotare. In- veneruntque illum apud Anagniam (66) tam graviter ægotantem, quod a multis mortuum dicebatur. Cumque de morte ipsius fama volasset, multæ civitates præfato comiti rebellarent, quædam expellentes milites suos, aliæ trucidantes; perdiditque tunc Materam, Brundisium et Hydruntum. Barolitanenses castrum Baroli obsederunt, et coegerunt castellanum, quem ibi dimiserat marescalcus, sibi resignare castellum (67).

XXXVIII. Porro, cum summus pontifex convalescere incœpisset, comes et marescalcus in Apuliam redierunt; et, licet recuperare prædicta nequivissent, multa tamen acquirere studuerunt. Nam ipse marescalcus Andriam et Minerbium (68) civitates obtinuit; et ex tunc se comitem Andriæ appellavit,

dat Laterani.... an. v (id est 1202); — 39, P. episcopo in archiepiscopum Panormitanum electo, regis (familiari; de eodem argumento; dat. ut supra; — 51, Nobili viro, Jacobo, consobriano et marescalco papæ; de matrimonio regis Siciliæ cum Aragonici regis sorore; dat. Laterani, Non. Junii; — 60, Archiepiscopo Messanensi; ad relaxandum sententiam excommunicationis, qua ipse tenebatur adstrictus; dat. Laterani, iii Kal. Julii; — 76, Amalphitanensi archiepiscopo; de rebus regni Siciliæ; sine data; — 84, Waltero, Brennensi comiti, magistro justitiano Terræ-Laboris, ut adversus Marquardum in Siciliam absque mora proficiscatur; dat. Velletri, xviii Kal. Octobris; — 85, Nobili viro, Jacobo, consobriano et marescalco papæ, magistro justitiano, et capitaneo totius Apuliæ et Terræ-Laboris, qua mandat, ut Waltero, Brennensi comiti, in Siciliam proficiscenti, se adjungat, et de expensis ipsi providit; dat. ut supra; — 86, Universis mercatoribus; seipsam pro Waltero, Brennensi comite, usque ad 3,000 uncias obligat; dat. ut supra; — 87, Fratri Riccardo, et Eugenio, magistris camerariis Apuliæ et Terræ-Laboris; ut ipsorum terræ proventus pro Waltero, Brennensi comite, obligent; dat. ut supra.

Vide etiam epistolas libri sexti et libri septimi, supra, § 36, not. 61, citatas.

(66) Innocentium Anagniam venisse circa finem mensis Septembris, vel initium mensis Octobris, patet ex notis chronologicis, quæ subjectæ leguntur epistolis libri sexti 148 et 154 epistola 148, data dicitur Ferentini, xvii Kal. Octobris; epistola vero 154, data Anagninæ, vii Id. Octobris. Cæteræ omnes libri sexti epistolæ Anagninæ datæ dicuntur.

(67) Confer epistolam supra, § 36, not. 61, citatam, libri octavi 49.

(68) Conferendæ sunt omnino ad hunc locum epi-

extruxitque munitionem fortissimam apud Andriam, A ubi palatium comitis prius erat. Quidam autem filii Belial, ei ponentes insidias, irruerunt in ipsum, putantes cum gladiis interficere. Sed, quoniam arinatus erat sub chlamyde, intentionem suam non potuerunt ducere ad effectum; maxime, quia quidam miles ipsius objecit se illis, quem in sua præsentia peremerunt. Ipse vero, quosdam eorum capiens, diversis suppliciis interemit; omnium autem bona diripiens confiscavit.

Comes autem Brennensis, cum multa fuisset magnifice operatus, quæ longum esset per singula explicare, usque adeo compressit Theutonicos, ut vix auderent de castellis exire; quæ cum essent necessariis destituta, sperabat ut omnibus, quod ea non possent diutius sustinere. Nam et apud Salernum obtinuerat Terracinam (69), et turrem majorem tenebat obsessam. Ipse vero, nimis securus effectus, personæ suæ custodiam negligebat. De quo cum argueretur a multis, interdum arroganter respondit, quod Theutonici armati non auderent aggredi Francos inermes. Unde, cum quoddam Diupuldi castrum, quod sacrum (70) dicitur, obsideret, Diupuldus, ipsius prævidens incautelam, summo duculo armatus cum suis super comitem et suos, nudos, in tentoriis quiescentes, irrui improvisus, multosque peremit, et cepit ipsum comitem fortiter repugnantem, sagittis et lanceis vulneratum, qui captivus deductus ad castrum, post aliquot dies,

stole libri septimi: 124, N. N. ut Rogerium de Bisatis a civibus Bisin. in rectorem, sed absque violentia, recipi procurent; dat. Laterani, Kal. Septembris, an. vii (id est anno 1204); — 125, N. N. de eodem argumento; dat. ut supra.

In illis enim epistolis agitur de civitate Minerbiensi, quam Rogerius de Bisatis, ad mandatum papæ et comitis Brennensis, Jacobo, marescalco reliquisse dicitur.

(69) Terracinam. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, Tarratinam. Quænam lectio anteposenda sit, rerum ad Neapolitanum regnum spectantium peritioribus dijudicandum relinquimus.

(70) Sacrum. Sic etiam apud Baluzium; in codice Vallicellano. Sartum. Verum, legitur Sarnum apud Raynaldum, *Annal. eccles. t. XIII, pag. 153, ad an. 1205, § 58*, qui et alias *Socctum* legi monet, in not. marg. ad loc. cit.

(71) *Conjugem desponsavit*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat legi in codice Regio, *duxit in conjugem*.

Ad Jacobum, comitem Tricaricensem, directa dicitur epistola 124 libri sexti, *Nobili viro, J. comiti Tricaricensi; ut terram, quam de manu hostium Theutonicorum recuperabit, servet ad dispositionem Ecclesiæ Romanæ*; dat. Ferent. (mense Julii). Num erat ille idem ac Jacobus, comes de Tricario, de quo sic in Chronico Fossæ-Novæ, (*Res. Ital. script. tom. VII, col. 876, E.*) ad an. 1188? et 8 Id. Novembris, Mabilia, filia Landulphi de Ceccano, data est in uxorem comiti Jacobo de Tricario.

(72) Quæ sequuntur, ad annum 1206 referenda videntur: «Dopo tanta opposizione fatta fin qui da Diopoldo conte Tedesco, a papa Innocenzo III in Puglia, costui finalmente cercò di rimettersi in grazia d'esso pontefice (ex Richardo de S. Germano, *Script. Italic. tom. VII, pag. 981, ad an. 1206*), con prometter gli una totale ubbidienza e sommissione,

recepta pœnitentia et viatico, debitum carnis exsolvit. Jacobus autem, comes Tricarici, relictam Brennensis comitis conjugem desponsavit (71); sed, quia gravida erat, distulit illam traducere in uxorem; peperitque filium, quem nomine patris vocavit Gualterum.

(72) Diupuldus vero cœpit apud summum pontificem supplicationibus et promissis vehementer instare, ut ipsum et suos recipere dignaretur. Interveniens igitur fratre Rainerio, recepit illum hoc modo, quod absolute juravit stare universis mandatis summi pontificis super omnibus pro quibus excommunicatus fuerat ab ipso, quod fideliter intenderet illi de balio regis et regni, quod ad mandatum ejus faceret guerram et pacem, quod omni petenti sub ejus examine justitiam exhiberet, quodque Philippo, duci Sueviæ, nullum contra regnum Siciliæ in regno, vel extra regnum, impenderet auxilium vel favorem. Misit igitur præfatum fratrem Rainerium, et magistrum Philippum, notarium suum, in Terram-Laboris (72'), qui publice, secundum præscriptum tenorem juramento recepto, et in scriptis redacto, absolverunt Diupuldum et suos, similiter Marcualdum de Laviano (73) cum suis, ac deinde Conradum Sorellæ cum suis. Et sic omnes Theutonici, tam ultra Pharus quam citra, ad mandatum summi pontificis redierunt.

(74) Diupuldus autem, Panormum accedens, apud Willelmum Capparonem usque adeo laboravit,

C e specialmente per gli affari del governo del regno di Sicilia. Fù dunque chiamato a Roma, ed, ottenuta che ebbe l'assoluzione delle scomuniche, con licenza del sommo pontefice se ne tornò a Salerno. Sperava Innocenzo col braccio di questo ministro di ristabilir la pace, e insieme la sua autorità nella corte reale di Palermo. Passò infatti Diopoldo, secondo l'Anonimo Casinense (*Script. Italic. tom. V, pag. 74*), in questo anno (1206), o pure, come ha Riccardo da San Germano (*loc. cit.*), nell'anno seguente, in Sicilia, e tanto si adoperò con Guglielmo Capperone, che l'indusse a consegnare il giovanetto re Federigo nelle mani del cardinale legato. Ma Diopoldo si trovò ben presto tradito. Fù sparsa la voce, ch'egli con sì belle apparenze era dietro ad impossessar si del rè, e ad atterrar lo stesso Capperone e Gualtieri, gran cancelliere, che cozzavano da gran tempo fra loro. Fondata o immaginata che si fosse doi malevoli una tal diceria; la verità è, che, avendo Diopoldo preparato un convito per solennizar la pace fatta, contro di lui fù svegliata una sedizione, in cui preso egli andò a far delle meditazioni in prigione. Ma non vi si fermò molto, perchè ebbe chi l'aiutò a fuggire, e fortunatamente uscito di Palermo, si ricoverò di nuovo a Salerno. Allora il gran cancelliere giunse ad avere in suo potere il re Federigo. » *MURAT., Annal. d'Ital. tom. VII, part. 1, ad an. 1209, pag. 164.*

(72') De ista legatione nescio an aliquid in Regestis reperiat.

(73) *Marcualdum de Laviano*. Sic apud Baluzium; sic et in codice Vallicellano. Verum legendum videtur potius *Odonem de Laviano*.

(74) Reliqua de Diupuldo hic a Gestorum auctore narrata Raynaldus, mira temporum confusione, ad annum 1204 retulit (*Annal. eccles. t. XIII, pag. 153, ad an. 1204, § 74*). Ea partim ad annum 1206, partim ad annum 1207 refert Chronici Cassinensis

quod regem reddidit in manibus legati et cancellarii, securitate ab illis accepta, promittens, quod et palatium eis redderet, ut de cætero rex et regnum pacem haberent. Cumque, de palatio regem adducens, perduxisset in civitatem ad cancellarium et legatum, facto convivio, epulabatur cum illis. Interea rumor insonuit, quod hoc operaretur in fraudem, ut, cum illos reduceret in palatium, paratis insidiis caperet universos. Quod a multis creditur falso fuisse confectum, ut hac occasione caperetur ab illis. Et sic captus est et detentus; sed, minus provide custoditus, per fugam evasit, rediitque Salernum, filio in captivitate dimisso. Interim, frater ejus, Soffridus, proditorie cepit magistrum Philippum, notarium domini papæ, quem, ad petitionem ipsius Diupuldi, dominus papa direxerat in Apuliam et Terram-Laboris, committens eidem in temporalibus vices suas, ut inter Theutonicos et Latinos pacem et justitiam faceret observari; quem dictus Soffridus vix tandem, extorta gravi redemptione, dimisit.

auctor anonymus : sic enim apud illum legitur (*Her. Ital. Script.* tom. V, p. 74) :

1206. Hoc anno, mense Novembri, comes Diupuldu cum pluribus regni ivit Panormum, et traditum est ei Panormum cum rege. Post modicum vero temporis, cancellarius Gualterius, junctis Theutonicis, habuit regem Fredericum. — 1207. Hoc anno, mense Maio, comes pugnavit cum Neapolitanis, et ex eis magnam stragem fecit. »

Nobis eadem anno 1207, cum Richardo de S. Germano, assignare tutius videtur. En ipsius verba (*Chron.* tom. VII, *Her. Italic. Script.*, col. 984) :

1207. Hic (Diupuldu), parato Salerni navigio, in Siciliam transfretat, Panormum vadit, et tam palatium, quam regem recipit Fredericum ad manus suas; sed, arctatus et obsessus in ipso palatio a Gualterio de Palear cancellario, captus ab eo est, et tandem nocturno tempore fugæ præsidio liberatus, veniensque per mare Salernum, exinde in Terram-Laboris se confert, ubi, cum Neapolitanis iniens pugnam, et fugavit eosdem, strage magna facta ex eis, et Gifrido de Monte-Fuscilo, quem sibi capitaneum præferant, capto, et vinculis mancipato. »

Auctores istos sequitur, ut par est, Muratorius (*Annal. d'Ital.* tom. VII, part. 1, ad an. 1207, pag. 166). Nostris quoque calculis suffragatur scriptor alter, etiamsi aliquoties, ut jam notavimus, erraverit, non contemnendus, nempe D. Agostino Inveges, qui rerum in Sicilia, præsertim Panormi, gestarum seriem, habita diligentissime peculiari anni cujusque ratione, deducere conatus est. Vid. *Annal. di Palermo*, part. III, pag. 522.

(75) Petrus Saxo (nonne potius Saxonis? vide *epist. libri sexti* 206), non de Saxonia (ut refert Cæsaricus Heisterbacensis), sed Anagninus, HERNICUS, ex pontificii sacelli sacerdote, S. Pudentianæ, titulo Pastoris, presbyter cardinalis, ab Innocentio PP. III Romæ, anno Redemptionis humanæ 1207, pontificatus x, mense Decembri, in sexta creatione cardinalium, renuntiatus est. Hujus mentio fit in tabula marmorea ecclesiæ S. Pudentianæ, ubi exstat hæc inscriptio :

PETRUS SAXONIS S. PUDENTIANÆ CARD.
ANNO XII INNOCENTII III PAPÆ
TERTIO VERO SUI CARDINALATUS ANNO
FECIT OPUS HOC.

Hæc Innocentius, extremis vitæ suæ diebus in Ger-

XXXIX. Inter omnes vero Theutonicos, qui, post imperatoris mortem, in regno remanserunt ad flagellum, infidelissimus exstitit Conradus, castellanus Sorellæ, qui et Roccam Arcis in ingressu regni tenebat, supra modum persequens et affligens, non solum undique per circuitum Terram-Laboris, verum etiam Campaniam et Maritimam universam. Contra quem dominus papa sæpe misit nuntios et exercitum, non ad devastationem civitatis Soranæ, quam ipse perfidus possidebat, sed forsitan ut eum a sua posset perfidia revocare. Quoddam namque vicinum castrum, quod Insula dicitur, occupavit, ejusque dominos ad tantam calamitatem perduxit, quod, licet nobiles essent, cogebantur tamen publice mendicare. Illius ergo malitiam dominus papa detestans, et istorum miserans paupertatem, ad succurrendum istis, et impugnandum illum, Petrum, tituli Sanctæ Pudentianæ presbyterum cardinalem, rectorem Campaniæ ac Maritimæ, destinavit (75). Qui, magno exercitu congregato, adversus illum processit, et eum infra prædictum castrum obsedit,

maniam legavit; de qua legatione Godefridus, in *Annalibus*, an. 1216..... Post Innocentii obitum, cum rediisset in Urbem, interfuit comitiis, in quibus Honorius III renuntiatus est Romanus pontifex, cujus vices in Urbe Petrus gessit, et Urbis vicarius fuit. Deinde, ejusdem Honorii jussu, iterum in Germania legatione functus est ad componendum imperii statum..... Subscripsit Petrus nonnullis Innocentii litteris, datis anno 1208, cœnobio S. Benedicti de Mantua, et 14 Id. Aprilis an. 1210, Ægidio, Fulginensi episcopo, aliisque Honorii III..... Lucis usuram amisit Petrus sub eodem Honorio Romano pontifice. »

Hactenus Oldoinus, ex Ciaconio (*OLDOIN. ad Ciacon.* tom. II, col. 29).

Panvinus vero, Petrum jam ab anno Christi 1206, Innocentiani pontificatus IX, cardinalem renuntiatum fuisse tradit. Panvinium secutus est Aubery (*Hist. génér. des card.*, tom. I, pag. 237), apud quem etiam inscriptio, de qua supra Oldoinus, legitur, sed non nisi errore lædata gravissimo. Ibi enim tertius cardinalatus Petri annus, cum decimo tertio Innocentiani pontificatus anno conjungitur, quod nequaquam cum sententia, quam auctor ipse amplexus est, stare potest.

Quo anno, quo mense, Petrus in Campaniam legatus, prout hic a scriptore Vitæ Innocentii dicitur, missus fuerit, nullatenus indicant nec Panvinus, nec ipse Oldoinus, apud quos altum de ista Petri legatione silentium. Nihilomagus de hoc certiores nos faciunt vel Anonymus Casinensis (*Her. Italic. Script.* tom. V, pag. 74, ad an. 1208), vel auctor *Chronici Fossæ-Novæ* (*ibid.* tom. VII, col. 886), vel Richardus de S. Germano (*ibid.* tom. eod., col. 987), nec proinde, qui, ex vetustioribus scriptoribus, historicam factorum seriem perpetuo filo deducere aggressi sunt, recentiores annalistsæ, Raynaldus et Muratorius. Hi quidem ambo, rei, circa Soræ et Sorellæ expugnationem gestæ, summam exponere, pro satis habentes. singula, quæ hic apud nostrum auctorem narrantur, facta sigillatim expendere, ac suum unicuique peculiare, tempus assignare, omnino neglexerunt.

Juxta Oldoinum, qui Petrum titulo cardinalitio non nisi anno 1207 mense Decembri insignitum fuisse docet, idem Petrus legationis munere ante ultimos fere ejusdem anni 1207 dies fungi non potuisset. Verum, tunc difficultas inest, quæ h'c,

terram ejus circumquaque devastans. Obsidione vero protracta, cum ad deditionem induci non posset, laboraverunt dividere annem qui prætersuebat undique castrum ipsum, ut, annæ transmissio, adversus ipsum castrum facere possent insultum. Sed frustra laboratum est in utroque; imo, non sine damno fuit attentatum utrumque. Verumtamen ita perfidum arclaverunt, quod, recepta pecunia, quam eisdem nobilibus dominus papa misericorditer mutuavit, reddidit eis castrum, et pacem sub certo tenore firmavit; quam tamen infra modicum tempus non erubuit violare. Nam et quosdam Verulanos, fideles et vassallos domini papæ, causa visitationis ad ipsum circa festum Nativitatis Dominicæ venientes, ut eum, sicut moris est, honorarent, prius benigne receptos, maligne postmodum cepit, et per mutilationem membrorum ad gravissimam redemptionem coegit, non parcens etiam euidam nobili, quem diu secum familiarem habuerat et insigniverat cingulo militari. Cumque, monitus, satisfacere nollet, prædictus cardinalis, rector Campaniæ et Maritimæ, dissidavit eundem. Cives vero Sorani, qui præfatum tyrannum, importabilibus eos gravaminibus affligentem, habebant vehementer exosum, inito cum Roffrido (76), venerabili Casinensi abbate, secreto consilio et tractatu, noctu eum cum multis armis introduxerunt in civitatem Soranam, et se ac civitatem reddiderunt eidem ad mandatum domini papæ. Ad cuius auxilium dominus papa Richardum, germanum suum, et Stepha-

num, camerarium (77), protinus destinavit, et deinde præfatum cardinalem direxit. Qui, congregato exercitu, civitatem ipsam munire cœperunt, pro eo maxime quod Diupuldus cum magna multitudine dicebatur in illius auxilium accessurus; et occupaverunt Planellum (78), montem videlicet qui est supra civitatem, juxta Sorellam, ut, presidio ibi constructo, civitatem defenderent a Sorella. Tandem, sicut Domino placuit, summo diluculo cum ingenti clamore irruerunt ad vallum, et, facto cœlitus, cum nimia pluviarum effusione, grandi fulgore ac tonitruo, exeuntes adversus ipsos de Rocca, commisso certamine, coegerunt ad fugam; territusque tyrannus, cum putaret se proditum a quibusdam Latinis, qui secum erant in Rocca Sorellæ, reddidit se et suos, salvis personis, in manus præfati Richardi, germani domini papæ; sicque miraculose, præter opinionem omnium, munitionem inexpugnabilem acceperunt, victualibus et armis copiose refertam. Ipsum vero Conradum et suos Ceperanum adduxerunt captivos, apud illos agentes, ut Roccam Arcis faceret eis reddi, quam Hugo, consobrinus ipsius Conradi tenebat (79). Qui, cum ad reddendum eam nec minis nec persuasionibus posset induci, ut sine mutilatione membrorum et sanguinis effusione negotium ageretur, maxime propter summi pontificis honestatem, promissis et datis mille auri uncis et equis viginti, liberatisque captivis, arcem obtinuerunt in pace (80). Quod audiens rex Siciliae, admirans et gaudens, civitatem Soranam, et Roc-

ex instituti nostri ratione, declaranda videtur.

Etenim, etiamsi Petrus, primo mensis Decembris die, anno 1207, cardinalis renuntiatus, statim, ac ipsomet creationis die, legatus in Campaniam missus fuisset, nec sic rerum in Campania gestarum series, prout ab anonymo Cassinensi, a Richardo de S. Germano, a scriptore Chronici Fossæ Novæ, exponitur, cum auctoris nostri narratione facile conciliari posse videretur.

Soram civitatem, *Nonas mensis Januarii, anno Innocentiani pontificatus x*, id est anno Christi, juxta nostrum computandi morem, 1208; Sorellam vero, *xi Kalendas Martii, eodem anno 1208*, e manibus Conradi ereptas fuisse, uno quasi ore tradunt tres supra laudati scriptores; iidemque affirmant, id contigisse, *præsentè Petro cardinale, rectore Campaniæ*, quem, juxta Oldoini, ex Ciaconio, sententiam, non ante initium mense Decembris, anno proxime elapso 1207, in Campaniam mitti potuisse jam vidimus. Atqui, Innocentii Vitæ scriptor, qui singula facta diligentius enarrat, multa, eademque non levioris momenti, ab eodem rectore, seu legato, et a Conrado, ante Sorellæ, imo ante Soræ expugnationem, id est ante Nonas mensis Januarii anno 1208, gesta fuisse docet, quæ in tam arcto temporis spatio vix locum habuisse potuissent. Quid igitur? Num, in Oldoini (utpote diligentioris, plerumque rerum ad cardinales spectantium indagatoris) verba jurare astricti, et cum ipso Ciaconio sequentes, cuncta, quæ hic ab auctore nostro narrantur, ab initio mensis Decembris anno 1207, ad finem mensis Februarii anno 1208, gesta fuisse affirmaverimus? Repugnat nimium temporis brevis. Satis, hac vice, Panvini auctoritati deferre. Stet per illum, Petrum, non anno Christi 1207, Innocentii decimo, *sexta* creatione, sed jam ab anno Christi 1206, la-

nocentii nono, in quinta creatione, S. Pudentianæ, titulo Pastoris, presbyterum cardinalem renuntiatum, paulo post Campaniæ regendæ destinatum, ac etiam adversus Conradum legatum missum fuisse, resque, aut per ipsummet, aut ipso auspiciis tantummodo præbente, gestas, in totius anni 1207, duorumque anni 1208 mensium spatio locum habuisse. Suffragabitur et ipsius ab Oldoino memoratæ inscriptionis tenor. *Tertius* enim cardinalatus, anno 1206, Decembris mense, suscepti, *annus*, cum *duodecimo* Innocentii pontificatus anno, id est cum anno Christi 1209, optime colligatur.

(76) Vide epist. 38 libri quinti, not.

(77) Anno 1206, indictione nona, xi Kal. Junii, Stephanus, diaconus S. Helix de Ceccano, factus est camerarius domini papæ. *Chron. Fossæ-novæ*, ad an. 1206 (*Rev. Italic. Script.*, tom. VII, col. 886).

(78) *Planellum*. Sic apud Baluzium; sic etiam et apud Anonym. Casin. (*Rev. Italic. Script.* tom. V, pag. 74). In codice vero Valliecellano, *Priaullum*, mendose.

(79) Captus Conradus, Sorellæ, cum universis qui fuerant illic inventi, tenetur in vinculis, Roccham Arcis, et Pesculum-solidum reddere pro sua, suorumque qui tenebantur vincti, liberatione promittens. *Anonym. Cassin.* ad an. 1208, *Rev. Italic. Script.* tom. V, pag. 74.

(80) Prima igitur quinta Quadragesimæ, Hugo, pro libertate dicti Conradi et suorum, Stephano, camerario domini papæ Innocentii, et Richardo, ejusdem germano, Roccham Arcis assignat, recepta per eos a domino papa multa quantitate pecuniæ, et firmata personarum et rerum securitate. *Id. ibid.*

cam Sorellanæ, castrum Arcis, et Roccham ipsius, A vel pauci, succurrere voluerunt. Cumque longa Broccum (81), et Peselum-solidum (82), quæ omnia eripuerunt de manu Conradi, concessit per privilegium præfato Richardo, germano domini papæ, ac ejus hæredibus in perpetuum, constituens illum comitem, et faciens eum de comitatu per regale vexillum, quod illi transmisit, solemniter investiri (83).

XL. Cancellarius autem, manens cum rege in civitate Panormi, modis, quibus poterat, nitebatur eripere palatium de manibus Capparonis. Quod cum non posset efficere, litteras et nuntios regis sæpe direxit pro succursu per regnum, sed nulli,

(81) *Broccum*. Sic apud Baluzium, sic et apud Anonym. Casiu. *loc. cit.* Sic etiam et apud Richardum de S. Germano (*Res. Italic. Script. t. VII, col. 982*); in codice Vallicellano, *Broilem*.

(82) *Peselum-solidum*. Sic apud Baluzium; sic et apud auctores supra citatos; in codice Vallicellano, *Pesulum*.

(83) Vide infra notas ad § 40. Cæterum, conferendæ sunt ad hunc locum epistolæ libri undecimi: 76, *Civibus Soranis; clericis, militibus, et universis hominibus Roccæ Arcis; universis hominibus de Pesulo-solido; qua confirmantur eis rationabiles eorum consuetudines*; dat. Laterani (mense Aprili), an. XI (id est 1208); 80, *Potestati, consiliariis, et populo Pisanis; ut cessent ab omni læsione regni Siciliae*; dat. Laterani, v Id. Maii.

Et deinde epistolæ, mox infra citandæ.

(84) *Carilionis*. Sic apud Baluzium, in Gestis; in codice Vallicellano *Coroleonis*. In epistola 316 libri primi, *Caro, archiepiscopo Montis-Regalis, ejusque successoribus in perpetuum; qua confirmantur ei privilegia Ecclesiarum suarum*; dat. Romæ, apud S. Petrum, v Kal. Maii, etc., confirmatur *tota parochia, et diæcesis Castellii Corilionis*.

(85) Ad hunc locum conferendus omnino Muratorius, *Annal. d'Ital. tom. VII, part. 1, pag. 172, ad an. 1218*: « Se crediamo agli storici moderni della Sicilia. Inveges, Pirro, ed altri, il pontefice Innocenzo III nell'anno presente per mare si portò a Palermo, e v'arrivò nel dì 30 di Maggio, per dar sesso agli affari del re Federigo. Sono favole, fondate, a mio credere, sopra una lettera d'esso papa, in cui disse di essere entrato nel regno. Ma questa sua entrata altro non vuol dire, se non ch'egli andò a Sora, recuperata con altre terre in quest'anno dalla tirannide degli Uffiziali Tedeschi, delle quali creò egli conte Riccardo suo fratello. Questo è tutto quello, che di lui raccontano l'autore anonimo della sua vita, l'anonimo Casinense, e Riccardo da S. Germano. Se il pontefice avesse fatto un viaggio sino in Sicilia, siccome avvenimento tanto più considerabile, non l'avrebbero taciuto quegli autori. Aggiungasi, che esso Riccardo storico, e Giovanni da Ceccano, minutamente descrivono i passi di questo pontefice, con dire, ch' egli, nel dì 16 di Giugno, uscito di Roma, andò ad Anagni, poscia a Piperno, al monistero di Fossa-nuova, e nel dì 25 d'esso mese a S. Germano, dove tenne un parlamento coi baroni del regno, per aiuto del re Federigo, e per la pace di quelle contrade. Che luogo dunque resta all'immaginato suo viaggio in Sicilia? »

Hactenus celeberrimus Italiæ annalista; et ei quidem omnino assentiendum est; quod quidem eunctis, citatorum ab ipso auctorum narrationem vel levissime perpendentibus, facile patebit. Ac primum, quid habeat Pirrus, videamus.

Locus est in *Sicilia sacra*, part. 1, not. pr. *Eccl. Panorm.*, pag. 132, ubi hæc leguntur: « Ut obit Constantia imperatrix (an. 1198), Innocentius III,

A vel pauci, succurrere voluerunt. Cumque longa seret concertatio inter Capparonem et fautores ejus ex parte una, et cancellarium et fautores ejus ex altera, Saraceni Siciliae, qui receperant se in montibus, hoc videntes, non solum se ab obsequio regis penitus subtraxerunt, verum etiam alii descendentes, Christianos multiformiter impugnabant, ita; quod castrum Carilionis (84) ceperunt; pejora facere meditantes. Miserabilem ergo statum regni Siciliae domibus papa prudenter advertens, licet jam tempus bati expirasset, assumptam tamen labore, descendit in regnum (85), et apud Sanctum Germanum, juxta monasterium

pontifex maximus, cui Friderici pueri tutelam illa crediderat, in Siciliam venire statuit, idque litteris significavit *Nobili viro, R. de Aquila, comiti Fundano*. epist. 563 lib. 1, datas verisimiliter, vii Kal. Februarii, an. 1, id est 1199.... Adventus vero pontificis Innocentii unicum, quod sciam, reliquum est vestigium, ac parum absuit quin deperderetur in doctorem hominum negligentia. Ut enim Panormum venit Innocentius, solemniter ritu consecravit Divi Petri templum, quod de *Balearia* dicitur, ac situm est ad Urbis arcem mari imminem.... Exstat Innocentii diploma, ob ejus templi consecrationem scriptum, quod inter templi tabulas est; sed aliquibus locis pauca ejus verba legi non possunt, quod ibi humor insederit, et nigras characterum formas expunxerit. Exscribam igitur hic, ut potero. Crediderim secundo vel tertio circiter pontificatus anno scriptum id diploma, quanquam id legi nequeat. Res enim ipsa, et illæ, quas attuli, litteræ suadent non longe a Constantiæ obitu Panormum venisse Innocentium. »

C Sequitur apud Pirrum diploma ipsum, quod quidem hic transcribere longius foret. In ipso diplomate pontifex declarat, se cum sex fratribus nostris presbyteris cardinalibus, et cum uno diacono cardinali S. Mariæ in Co...de, et cum Joanne, Dei gratia Aquilano patriarcha, et cum decem et octo archiepiscopis et episcopis de Sicilia et Calabria, in partibus Siciliae venisse, et ad ecclesiam B. Petri de Balearia, quæ est in civitate Panormitana, personaliter accessisse. Addit: *Misericorditer volumus consecrari, tertio Kalendas Junii..... anno pontificatus, ad honorem, etc.* Desunt ad finem notæ chronologicæ; sed munitum legitur subscriptione papæ, sex cardinalium, et undeviginti archiepiscoporum seu episcoporum utriusque Siciliae.

Et hæc quidem habet Pirrus.

Pirri vestigia secutus, eadem refert D. Agostino Inveges, sed mutata temporum ratione. Sic enim ille (*Annal. di Palerm. part. III, pag. 522, ad an. 1207 et 1208*):

« An. 1207, papa Innocenzo, tanto per li bisogno di terra santa, come per le necessità del giovanello re, determinò di navigar in Sicilia nella muda dell'anno sequente, come egli istesso in una sua lettera dice: *Ad liberandam terram sanctam de manibus impiorum, approbante concilio, defruivimus, ut crucisignati se præparent, quod, in Kal. Junii sequentis anni post proximum, omnes qui disposuerunt transire per mare, conveniant in regnum Siciliae, et alii apud Messanam, et partes utrobique vicinas, ubi nos personaliter, Domino adjuvante, disposuimus tunc adesse; e si come promise, così attese, come n'accerta un suo breve del sequente anno.* »

Quænam sit illa Innocentii epistola, ex qua verba quæ hic citat deprompsit Panormitanus annalista, non meminimus. Ex ipsius calculis inter epistolas anni 1206 vel 1207, id est anni pontificatus Innocentii IX vel X, reperiri deberet. Attamen, in Regesto

Casinense, convocatis et congregatis comitibus, A rent, quod super succursa et adiutorio regia, et baronibus ac prioribus civitatum, ad hoc illos induxit, ut se juramentis et fidejussionibus obli-

annorum IX et X eam frustra requisivimus. Sed hoc nihil ad rem.

Pergit Inveges : « Anno 1208. Ecco che il papa conferma la promessa dell' anno precedente, et adesso naviga in Sicilia, e, arrivato in Palermo, egli in persona, a 30 di Maggio coll' assistenza di VII cardinali, I patriarcha, e XVIII arcivescovi e vescovi, consacrò la chiesa di S. Pietro de Balnets, hoggi la Bagnarà (ch'era stata fabricata da Nicolò nel 1082), come appare per una bolla che si conserva insino al presente nell' archivio dell' istessa chiesa, e intiera la riportano Pirri, (*loc. cit.*) e Cannizaro, (*in ms. de Christ. reliq. Panor.*) ove si dice : Nos, Innocentius, etc. (*isdem verbis ac apud Pirrum, loc. cit.*) così la pubblicò Pirri, dicendo ; *Crediderim* B *in* *III circiter pontificatus anno scriptum id diploma, cioè nel 1199, o 1200, quanquam id legi nequeat. Ma Cannizaro, havendo fatto maggior diligenza nel legger l'anno affisso nella copia ms. ch'è appo à me, vi ripose XI anno pontificatus, ch'è il presente. Fà anco di questa famosa consecratione memoria il P. Ottavio Gaetano (*in Idea SS. Sicil. f. 118*) : 30 Maii Panormi consecratio ecclesie S. Petri de Balnearia ab Innocenzo III. Il gran numero de prelati che in questa sacra funzione assisterono, dai sottoscritti all' istessa bolla si riconosce. Il papa, in questa sua venuta in Palermo, con molta sua allegrezza ritrovò già cresciuto, e d'età di 15 anni, il re Federico; onde il persuase ad accasarsi, come scrive il Surita (*Ind. rer. Aragon. lib. 1, an. 1208, f. 90*). Hor il papa, havendo maritato in Palermo il giovanetto re con Costanza, regina vedova d'Ungharia, e insieme havendo disposte le cose per li crucesignati, che dovean travagliar per terra santa, si partì, e, come narra Riccardo (*loc. cit.*), anno 1208, Innocentius papa in vigilia S. Joannis, mense Junio, venit ad S. Germanum, etc. »*

Sic igitur rem narrant ambo Siciliani scriptores. Verum ne debili nimis argumento fulta fuerit ipsorum narratio, valde timendum est. Bulla enim ista, quam ex archivio ecclesie S. Petri de Balnearia primus in lucem edidit Pirrus, manifesta, ut nobis quidem videtur, falsitatis indicia, vel prima oculorum inspectione, profert.

1° Quoad stylum, quo a principio ad finem exarata est, cum aliis omnibus, de argumento simili, emissis ab Innocentio diplomatibus nullatenus comparari potest; quod cuicumque aliquas ex multis istiusmodi, quæ in Regestis Innocentii reperiuntur, epistolis legere volent, facile patebit. 2° Nec mihi, nec cuivis, credo, etiam in his tironi, persuadebitur, istas, qualescunque, notas chronologicas, III Kal. Junii.... an. pontificatus, et in medio bullæ inseri, et tum ad finem, tum saltem ad initium, omitti potuisse. Modus enim iste constanti cancellariæ Romanæ usui nimium repugnat. 3° Præsens dicitur Joannes, Dei gratia Aquilanus patriarcha. Atqui, annis vel 1199 et 1200, juxta Pirrum, vel 1208, juxta Inveges, Joannes, Aquilanus, seu Aquileiensis, patriarcha, nusquam reperitur. Patriarchales Aquileiæ infulas gesserunt, ab anno 1184 usque ad annum 1199 Gotifredus, ab anno 1199 ad annum 1204 Peregrinus II, ab anno 1204 Wolfkerus. Vide Ughellum, *Ital. sac.* tom. I, col. 68 et seqq.; vide etiam, si vis, quæ nos ad epistolam libri septimi 99 adnotavimus. 4° Etiamsi, ex quibusvis huc usque anecdotis monumentis, Joannes aliquis, circa ea in quibus versamur tempora, Aquilanus patriarcha, in lucem nunc prodire posset, certe ipsum a pontifice Romano, præsertim Innocentio III, DEI GRATIA patriarcham dici non potuisse, fatendum foret.

Ex his et aliis similibus argumentis, bullam a Pirro relatum falsi damnare fere audebimus, nec forsitan refragabuntur ipsi, modo æquo sint iudicio, Siciliani lectores. Adde quod ex exactissima, quoad notas chronologicas, auctoris Chronici Fosse-Novæ, nec non Richardi de S. Germano, narratione, et imprimis ex continuata ipsius Innocentii epistolarum serie, ut hic ideo palam faciemus, nullus omnino huic pontifici in Siciliam ultra Pharum itineri locus relinquitur.

Etenim, sic legitur apud auctorem Chronici Fosse-Novæ (*Res. Ital. Script. t. VII, col. 887*), ad annum 1207.

« Celebrato Ascensionis festo (*id est die 15 mensis Maii*; vid. *Art de vérifier les dates*, tom. I, édit. nouv., pag. 25), Innocentius PP. III, egressus Roma, venit Anagninam. »

Concinnunt notæ chronologicae diversis Innocentii epistolis subjectæ. Vide libri undecimi epistolas : 87, 89, 90, 91, datas Anagninæ, VI Kal. Junii; — 85, 86, datas Anagninæ, VI Kal. Junii; — 92, dat. Anagninæ, III Kal. Junii; — 93, 94, 95, 102, datas Anagninæ, III Non. Junii; — 99, dat. Anagninæ, Non. Junii; — 103, dat. Anagninæ, VIII Id. Junii; — 104, dat. Anagninæ, VI Id. Junii; — 105, dat. Anagninæ, III Id. Junii; — 100, 101, dat. Anagninæ, Id. Junii; — 102, dat. Anagninæ, XVIII Kal. Junii.

Pergit auctor Chronici :

« Decimo sexto Kal. Julii, (*die Lunæ, 16 mensis Junii*; vid. *Art de vérifier les dates, loc. cit.*) egressus Anagninam.... Feria tertia, alio die (*die Martis, 17 mensis Junii, vid. ibid.*) dominus papa ivit Pipernum et comedit ibi et dormivit. Ad auram post meridiem, dominus papa ivit ad monasterium Fosse-Novæ; solemniter cum processione receptus, in refectorio cum conventu cœnavit.... — Feria quarta (*die Mercurii, 18 mensis Junii, vid. ibid.*), clarente die, dominus papa dedicavit altare majus ecclesie novæ predicti monasterii. Eadem hora et in ipso loco, dominus Richardus, frater domini papæ, factus est comes Soræ, et exaltatus, et buccina vociferatus, per protonotarium, a domino Federico, rege Siciliae, pro hoc delegatum; et per totum diem ibi dominus papa moratus est. Cum conventu monachorum, usque ad portam monasterii cum processione celebri conductus, ivit ad castrum S. Laurentii. — Feria quarta (*imo quinta; die Jovis, 19 mensis Junii, vid. ibid.*) adveniente, ivit castrum, et die, et nocte ibi pernoctavit. — Sabbato, (*die 21 mensis Junii, vid. ibid.*) transivit Ceperanum; die et nocte permansit ibi. — Dominico die proxinante (*die 22 mensis Junii, vid. ibid.*), a clero totius abbatie Casinensis solemniter in Sanctum Germanum dominus papa receptus est, et ibi permansit usque in septimo Kalendas Augusti (*26 mensis Julii die Sabbati, vid. ibidem*). Præter quod festum B. Joannis apostoli (*die Martis, 24 Junii*), S. Petri apostoli (*Dominica, 29 Junii*), et S. Jacobi apostoli (*die Veneris, 25 Julii*), celebravit ad montem Casinum. — Septimo Kalendas Augusti (*Sabbato 26 Julii*), dominus papa ivit Soram.... »

Hactenus in Chronico Fosse-Novæ, *loc. cit.* Et ad hæc etiam ultima congruunt satis epistolarum in Regesto notæ chronologicae. Vide epistolas ejusdem libri undecimi : 106, apud S. Germanum, V Kal. Julii, (*die Veneris, 27 Junii*); 128, apud S. Germanum, Non. (*die Sabbati, 5 Julii*); — 108, *ibid.* VII Id. (*die Lunæ, 7 Julii*); — 107, 109, 111, 112, 122, 123, dat. *ibid.* VI Id. (*die Martis, 8 Julii*); — 110, *ibid.* IV Id. (*die Jovis, 10 Julii*); — 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, dat. *ibid.* II Id. (*die Sabbati, 12 Julii*); — 126, 127, *ibid.* XII Kal.

observari (86). Ordinatio vero, quam fecit, est talis (87) : *Ut videlicet super succursu et adiutorio regis, et super pace ac defensione regni, magistris*

capitaneis, quos ad hoc statuit, omnes intendant. Quicumque ordinationem istam receperint, adinvicem sibi pacem observent. Et, si quisquam ab alio

Augusti (die Lunæ, 21 Julii);—125, *ibid* x Kal. Augusti (die Mercurii, 23 Julii);—136, *ibid.* (viii Kal. Augusti (die Veneris, 25 Julii));—135, dat. Soræ, Non. (die Martis, 5) Augusti.

Notandum tamen in Regesto reperiri epistolam, n° 124, *Abbati et conventui Fossæ-Novæ* directam, quæ data dicitur *apud monasterium Casinense*, xii Kal. Augusti, eodem die quo epistolæ, 126 *Raynaldo, Capuano archiepiscopo, et 127, priori et clericis SS. Joannis et Pauli Tudertin.* datæ dicuntur *apud S. Germanum*. Quod quidem difficultatem aliquam facessere potest, tantoque majorem, quo disertius affirmat auctor Chronici Fossæ-Novæ, Innocentium, *receptum solemniter in Sancium Germanum, Dominico die (22 mensis Junii), ibi continuo permansisse, usque in septimo Kal. Augusti (26 mensis Julii); præter quod festum B. Joannis apostoli (24 Junii, viii Kal. Julii), S. Petri apostoli (29 Junii, ii Kal. Julii), et S. Jacobi apostoli (25 Julii, viii Kal. Augusti), celebravit ad Montem Casinum.*

Adde, si vis, quod apud Richardum de S. Germano (*Rer. Ital. Script.* tom. VII, col. 982) legitur, Innocentium, non nisi die 23 mensis Junii, S. Germanum adisse. « Eo anno (1208), Innocentius PP. III in vigilia S. Joannis Baptistæ, mense Junio, venit ad S. Germanum. »

(86) « Tunc venientes ad ipsum Petrus de Cælano, et Riccardus Fundanus, comites, cum eis de succursu regis Friderici statuit, et de defensione regni, in hunc modum, videlicet, » etc. *RICHARD. DE S. GERM. loc. supra cit.*

De Richardo de Aquila, comite Fundano, quædam habet auctor Sicilianus, jam a nobis non una vice citatus, quæ quidem hic referre lubet : « Del conte di Celano non so la famiglia; di quella di quel di Fondi, me l'accenna Riccardo altrove (*Chron. ad an. 1199*), e, come scrive Filiberto Campanile (*Delle arme di Neapoli*, p° 203), questa famiglia è antiquissima. E'l primo che di lei si ritrova, è Riccardo dell' Aquila, che visse circa il 1090, come si cava da Pietro Diacono; e fù signore di grande stato in Terra di Lavoro; poichè nel 1097 diede ai monaci di S. Benedetto iv chiese, etc. Goffredo, dopo, suo figlio, fù il primo conte di Fondi, e Rugerio poscia, v'aggiunse la contea d'Avellino. Facea per arme un' aquila d'argento, coronata in campo azzurro. » *D. AGOST. INVEGES, Annal. di Palermo. part. III, pag. 525, ad an. 1208.*

De Richardo de Aquila, comite Fundano, mentio habetur apud Hugonem Falcandum (*De tyran. Siculor. Vide Rer. Ital. Script.* tom. VII, col. 269). Hic, versus annum 1156, Robertum Surrentinum, Capuæ principem, *per terram suam transeuntem capi jussit, et regi Sicilia (Guillelmo II, dicto Malo) tradidit; quo facto comes Richardus, cum regem antea plurimum offendisset, gratiam ejus promeruit, sed nec insaniæ notam penitus evitavit.* Sed, Richardum de Aquila postea a rege denuo defecisse, et comitatum ejus in possessionem alterius Richardi, de Sagio cognominati, devenisse, ex iis quæ refert paulo post idem auctor (*ibid.* pag. 273, 297, 311), colligi potest. Sic etiam apud illum legitur : *Per idem tempus (an. 1167), Richardus de Sagio Panormum venit... Hic cum Apuliæ diu capitaneus et magister comestabulum exstitisset, toties aliis rebellantibus fidem inconcussam retinens, nunquam a rege defecit. Quem regina (Margarita, quæ, defuncto Guillelmo, marito suo, regni halium suscepit), benigne suscipiens, dedit ei comitatum Richardi de Aquila, Fundani comitis, qui sine spe reditus in Romanorum finibus exilabat. Richardus de Sagio, comes Fundanus ad-*

hinc reperitur apud eundem Hugonem Falcandum (*ibid.*, pag. 341), versus annum 1169.

Quo pacto autem Richardus de Aquila, aut ejecto, aut defuncto Richardo de Sagio, comitatum recuperaverit, dicere in promptu non habemus. Verum, jam ab initio pontificatus Innocentii III, Fundanus comes, denuo Richardus de Aquila dicebatur, ut patet ex Chronico Richardi de S. Germano (*Rer. Ital. Script.* tom. VII, col. 979), ad annum 1199 : « Eo tempore, Richardus de Aquila, Fundanus comes, ut salvam faceret terram suam, Sifrido, fratri comitis Diupuldi, filiam suam dedit in conjugem. » Ad eundem scriptis pontifex, prout jam adnotavimus, epistolam libri primi 563; nam in suscriptione illius epistolæ legendum esse *R pro L* (quod legitur apud Baluzium, tom. I, pag. 322) ex his quæ modo diximus, nullus dubitandi locus.

Sed, nunc etiam erratum fuerit in epistola 108 libri quinti, quæ directa dicitur *R. tituli SS. Marcellini et Petri presbytero cardinali, abbati Casinensi, qua ipsi indulgetur ut recipiat a Roberto de Aquila duo castra, et illic potius, a Richardo de Aquila, legi oporteat, ambigitur.* Nam, de Roberto quodam de Aquila, patruo Rogerii de Aquila, comitis Fundani (quem mox, post Richardum de Aquila, memoratum videbimus), mentio habetur apud auctorem Chronici Fossæ-Novæ, ad an. 1216.

Richardum de Aquila, comitem Fundanum, Diupuldi partes amplexum fuisse, et cum ipso a Waltero, comite Brennesi, an. 1201, die 10 Junii victum fuisse, luculentum habetur testimonium in versibus, quos ex decano Montis-Cassini, et Joanne, monacho ejusdem loci, refert idem auctor Chronici Fossæ-Novæ (*Rer. Italic. Script.* tom. VII, col. 879) :

*Mille centum bis, primo cum quibus anno,
Per vim Francorum, Capuæ, Terraque Laborum.
Est data magna salus, est ubi multa palus....
Theutonicorum Brammæ Diopulderum vicit ad amnem
Agnellæ pontis Francæ Gualterius ortus :
Hisque die deno venit victoria cælo
De Junii mense, quo multos vulnerat ense.
Ad Cavios victi fugiunt, castrisque relictis.
His Aquilæ Fundi comes et Richardus in undis
Effugiens lethum, cupiens redire Tractum,
Voxe petit cælum : Socii, remeate Calenum,
Nemo tantorum valet ictus ferre rirorum ;
Fortes insistunt ; quos spero vincere, vincunt, etc.*

Ad R. (*Richardum de Aquila*, procul dubio) comitem Fundanum, dirigitur alia ejusdem pontificis epistola, libri noni 61, *qua pontifex conventionem, inter ipsum comitem ac Jacobum Deodatunque Frajapanes, adversus Terracineses factam, ratam habet ;* dat. Ferentini, iii Kal. Junii, an. ix (*id est* 1206). Cum Richardo igitur (*de Aquila*), una cum Petro de Cælano, pontifex, anno 1208, statuit de succursu regis Friderici et de defensione regni, in modum quem exponit hic Gestorum auctor. Eodem anno, (juxta Richardum de S. Germano, *loc. cit.*) comes Fundanus supra memoratus, auctoritate fretus et vi comitis Diopuldi, Capuam recepit, a Capuanis vocatus, in odium Cælani comitis, cujus filius Raynaldus ipsius civitatis archiepiscopus erat. Sed, anno sequenti, 1209, dictus Cælani comes castellum Capuæ recepit a Leone de Andria castellano, hoc filio ipsius, dicto archiepiscopo procurante, et dictus Fundanus comes, qui castellum ipsum tenebat obsessum; metus causa Capuam exiit.

Aug

(87) Vide epistolam libri undecimi 32.

fuerit offensus, non statim reoffendat eundem; sed apud magistros capitaneos querelam deponat, qui eam secundum rationem et consuetudinem regni faciant emendari. Qui autem ordinationem istam recipere noluerit aut servare, tanquam hostis publicus habeatur, et a cæteris impugnetur. Ducenti milites dirigantur in succursum et adiutorium regni usque ad Kalendas Septembris, moraturi per annum in expensis eorum a quibus fuerint destinati. Distribuantur autem secundum æstimatorum arbitrium, qui ad hoc fuerint specialiter deputati, pensatis debitis servitiis et propriis facultatibus comitum et baronum, ac etiam civitatum; proviso etiam, ut ad opus eorum victualia dirigantur. Civitates autem, comites et barones assignent in propriis expensis certum numerum bellatorum ad prædictorum capitaneorum mandatum, si quando guerra contra quemquam propter hoc fuerit exercenda. In omnibus autem servavit sibi plenariam potestatem addendi et minuendi, mutandi et declarandi, prout viderit expedire.

Scriptis autem super hoc comitibus, baronibus, et cæteris regni fidelibus, in hunc modum:

(88) *Affectum dilectionis et gratiæ, quem habemus ad regem et regnum Siciliae, licet in multis multotiens ostenderit, nunc tamen evidentius et expressius per effectum operis demonstramus, cum propter necessitatem urgentem in regnum personaliter descendimus, cæteris mundi negotiis ex magna parte postpositis, propter hoc unum, ut in ipso videlicet pacem et justitiam reformemus. Bonum ergo per Dei gratiam assecuti initium, progressum intendimus facere meliorem, ut finis optimus subsequatur. Quodcirca, devotionem vestram monemus, et exhortamur in Domino, per apostolica vobis scripta mandantes, quantum, sicut divinam, et apostolicam ac regiam gratiam charam habetis; ordinationem, quam fecimus super regis adiutorio et succursu, defensione ac pace regni, ad exemplar aliorum comitum et baronum, ac*

Anno 1210, idem Richardus de Aquila, Fundanus comes, Frederico imperatori Gaietam accedenti obviam iit (juxta eundem auctorem, loco citato). Verum anno 1214, ab eodem auctore (loc. cit.) Fundanus comes, non Richardus, sed Rogerius de Aquila dicitur: « Hoc anno Rogerius de Aquila, Fundanus comes, cepit castrum Motulæ, et illud bonis omnibus spoliavit. » Num igitur post annum 1210, et ante annum 1214, obierat Richardus de Aquila, et ipsi successerat, filius forsitan ejus, Rogerius? Certe (juxta nostrum auctorem, loco cit.) Rogerius de Aquila, comes Fundanus, an. 1218, Frederici imperatoris, Constantiæque uxoris ejus, in principis apostolorum basilica, mense Novembri, in festo B. Cæciliæ, coronationi interfuit, cum nonnullis baronibus regni occurrens ipsi imperatori, ut ipsius sibi gratiam compararet, eidemque dedit liberaliter dextrarios quos habebat, quos redeuntibus in Alemaniâ Theutonicis ipse largitus est imperator.

De Rogerio mentio etiam habetur in Chronico Fossæ-Novæ (loc. cit.) prout jam diximus, ad annum 1216: « 1216, decimo Kalendas Junii, tempore æmuni Innocentii papæ III, venit comes Rogerius

etiam civitatum, receptis hilariter et efficaciter observatis, prout ipsa ordinatio in capitulari continetur expressa, bulla nostra munito, magistris capitaneis humiliter intendentes, qui ad executionem ipsius de mandato nostro fuerint constituti; ne si forte, quod absit! quisquam præsumeret refragari, pœnam in ipsa ordinatione statutam incurrat, et nos manus nostras in eum spiritualiter et temporaliter aggravemus. Quia vero, propter fervorem ætatis, ad præsens non possumus personaliter descendere in Apuliam, vices nostras, super hiis committimus exsequendas dilecto filio nostro, G. Sancti Theodori diacono cardinali, apostolicæ sedis legato (89), cui dilectum filium, O. acolythum nostrum, a latere nostro transmissum, duximus adjungendum.

XLI. Licet hic circa processum temporalium actionum figere gressum, ut, ad principium promotionis hujusmodi præclarissimi pontificis recurrentes, spirituales (90) actus interim persequamur.

Inter omnes itaque pestes, habuit venalitatem exosam, cogitans, qualiter eam posset a Romana Ecclesia extirpare. Statim ergo fecit edictum, ut nullus officialium curiæ suæ quidquam exigeret, præter solos scriptores et bullarios (91), quibus tamen certum modum præfixit, districte præcipiens ut singuli suum officium gratis impenderent, recepturi gratanter, si quid eis gratuito donaretur. Fecit igitur ostiarios a notariorum cameris amoveri, ut libere ad eos pateret accessus.

Erat autem infra sacrum Lateranense palatium in transitu, juxta cisternam coquinæ, nummulariorum (92) mensa locata, super quam quotidie ponebantur vasa aurea et argentea, monetarum diversitas, multusque thesaurus ad vendendum vel cambiandum; quam idem solertissimus pontifex, illius zelo succensus qui mensas nummulariorum subvertit, de toto palatio fecit penitus amoveri.

Ter in hebdomada solemne consistorium, quod in desuetudinem jam devenerat, publice celebrabat

de Aquila, cum exercitu suo in territorio Ceccano, devastavit segetes, etc.... Alio die cepit reverti Fundum, et dominus Joannes de Ceccano insecutus est eum; invenit eum in territorio castri Vallis Vursæ, prævaluit super eum, fugatus est comes, et dominus Joannes cepit de exercitu suo Robertum de Aquila, patrum comitis, cum septuaginta militibus electis, et aliis hominibus.... »

(88) Vide epistolam 130 ejusdem libri.

(89) Vide notas ad epistolam 120 libri noni.

(90) *Spirituales*. Sic apud Baluzium, recte quidem, ut nobis videtur. In codice Vallicellano, *speciales*.

(91) *Bullarios*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *bullatores*, vox quidem incognita Lexicis. *Bullarii* vero curiæ Romanæ, sunt *bullarum* seu diplomatum confectores. Vid. Cang. *Gloss.* tom. I, col. 1348.

(92) *Nummularii*, Græce ἀρρηραυεβοί, καλλοστραται, iidem ac *campores*, qui nummulos et minutos nummos pro majoribus dabant iis qui necesse habebant majores minoribus ad usum quotidianum permutare. Vid. Cang., *Gloss.* t. IV, col. 1246

in quo, auditis querimoniarum singulorum, minores causas examinabat per alios; majores autem ventilabat per se, tam subtiliter et prudenter, ut omnes super ipsius subtilitate ac prudentia mirarentur, multique litteratissimi viri et jurisperiti Romanam Ecclesiam frequentabant, ut ipsum duntaxat audirent, magisque discebant in ejus consistoriis, quam didicissent in scholis. præsertim cum promulgantem sententias audiebant; quoniam adeo subtiliter et efficaciter allegabat, ut utraque pars se victuram speraret, dum eum pro se allegantem audiret: nullusque tam peritus coram eo comparuit advocatus, qui oppositiones ipsius vehementissime non timeret. Fuit autem in ferendis sententiis ita justus, ut nunquam propinas (93) acciperet, nunquam a via regia declinaret; easque cum multa maturitate, deliberatione præhabita, proferebat.

XLII. Ob hoc ad ejus audientiam tot et tantæ cœperunt de toto orbe causæ perferri, ut plures et majores causas ipse suo tempore diffiniverit, quam a longis retro temporibus in Romana fuerint Ecclesia diffinitæ. Statim enim circa suæ promotionis primordium, Compostellanus et Bracarenensis archiepiscopi ad ejus præsentiam personaliter accesserunt, pro causis quæ vertebantur inter eos de septem episco-

(93) *Propinas*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium vero, *personas*, quod quidem commode stare posset. *Propina*, vox hodie fere propria cancellariæ Romanæ, olim exponebatur, *jus pastus*, sive *procuratio*. Vid. notitiam anni 1362, apud Guillimanum (lib. III, *De rebus Helvetiorum*, cap. 4): «Abbas, cellarius, et cæteri officiales ejusdem temporis, ipsis dare compellebantur certas *propinas*, quæ se annuatim extenderunt ad 30 florenos circiter et amplius, secundum statum temporis.» Nicolaus de Clemengis (lib. *De annatis non solvendis*, p. 84): «Et talis oblatio, et gratuita datio, juxta vulgare Italicum, diu fuit *seruitio*, et secundum Alemanos *propina* dicitur.» Alia est apud eundem Nicolaum Clemengis vocis *propina* notio. Neque enim de jure *procuratoris* ibi agitur, sed de *annatis*, seu redditibus unius anni, quæ ab eo qui recens in demortui episcopi, aut abbatis, locum succedit, exsolvi summo pontifici solitum est, vel de ejus consuetudinis origine; quod satis probant verba loci citati: «De vacantibus vero et fructibus primi anni majorum prælaturarum, abbatiarum, videlicet episcopatum, et super (*hic aliquid deesse videtur*), nullum aliud initium, (*num potius, initio?*) fuisse videtur, quam voluntaria et gratuita oblatio quorundam, qui, in discordia electi, ad abbatialem vel cathedralen ecclesiam, dum prosequerentur in curia, per appellationem ad eam factam, per eum qui obtinebat finalem victoriam, promovebantur, sive eligebantur.» etc. Vid. Cang., *Gloss. tom. V*, col. 908.

(94) *Perplexæ*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *prolixæ*.

(95) Vide epistolas libri secundi: 103, *Petro, Compostellano archiepiscopo*; *decernit episcopatus Ulirbonensem et Elborensium esse subjectos archiepiscopo Compostellano*; dat. Later., vi Non. Julii; — 105, *Martino, Bracarenensi archiepiscopo*; *quod sententia, lata pro archiepiscopo Compostellano, non præjudicet Bracarenensi*; dat. Later., III Non. Julii; — 106, *Eidem*; *concordiam, inter ipsum et Compostellanum archiepiscopum initam, confirmat*; dat. Later., II Non. Julii; — 133, *Petro, Compostellano archiepiscopo*; ut

patibus, videlicet Colubrionensi, Lameconsi, Visensi, Egitanensi, Ulirbonensi, et Elborensi, ac Zamorensi. Quæ causæ licet essent perplexæ (94) nimium et diffusæ, ut super eis magni essent hinc inde libri conscripti, et vix possent earum merita declarari, per oppositiones tamen et inquisitiones ipsius ita demum sunt earum alidita patefacta, easque tam prudenter et subtiliter diffinivit, ut omnes in eo supereminenter intelligentiam commendarent (95).

Eodem quoque tempore, veterem, illam, sed nondum terminatam (96) quærelam, quæ de metropolitana dignitate super totam Britanniam inter Turonensem et Dolensem Ecclesias vertebatur, tam prudenter examinavit, tamque subtiliter diffinivit, ut, licet per prædecessores suos multoties fuerit diffinita, nunquam tamen, nisi per eum, finem fuerit sortita finalem (97).

Litem etiam quæ inter archiepiscopum et capitulum Cantuariensis Ecclesiæ cœperat agitari super ecclesia de Lamehe, quam idem archiepiscopus, eodem capitulo contradicente, construxerat et dotaverat multis et magna redditibus, instituens in ea canonicos regulares, viros nobiles, potentes et litteratos, non sine multa difficultate sedavit (98). Nam rex et archiepiscopus in illo facto se mutuo adjuva-

inter Ecclesiam Compostellanam et Bracarensem inita transactio observetur, dat. Later. (*verisimiliter*), IV Id. Julii; — 134, *Bracarensi archiepiscopo, ejusdem argumenti*; dat. ut supra; — 135, *Ulirbonensi, Elborensi et Zamorensi episcopis*; *de eadem re*; dat. ut supra; — 136, *Lucensi, Astoriensi, Mindonensi, Auriensi et Tudensi episcopis*; *de eodem argumento*; dat. ut supra; — 138, *Martino, Bracarensi archiepiscopo*; *datas a rege Bracarensi Ecclesiæ decimas confirmat*; dat. Later., III Id. Julii; — 139, *Petro, Compostellano archiepiscopo*; *ut ecclesia Compostellana posthac metropolitana habeatur*; dat. Later., II Id. Julii; — 149, *Bracarensi archiepiscopo*; *ut concordiam, inter Ecclesiam Compostellanam et Bracarensem initam, servet*; dat. Later., XIII Kal. Augusti.

(96) *Terminatam*. Sic apud Baluzium, qui in *cod. Reg.* legi monet, *inveteratam*, ut habet codex Vallicellanus.

(97) Vide epistolas libri primi: 168, *Archiepiscopa et capitulo Turonensibus*; *citantur ad audiendum sententiam proferre in causa ipsorum contra Ecclesiam Dolensem*; dat. Romæ, apud S. Petrum, Id. Maii, pontificatus anno 1.

Libri secundi: 82, *Bartholomæo, Turonensi archiepiscopo*, *ejusque successoribus*; *de subjectione episcopi Dolensis*; dat. Later. Kal. Junii, pontificatus anno II; et sequentes, usque ad epistolam 89 ejusdem libri secundi.

(98) Vide epistolas libri primi: 114, *Cantuariensis archiepiscopo*; *ne, in læsionem aliarum Ecclesiarum, novam capellam edificare pergat*; dat. Romæ, apud S. Petrum, Kal. (apud Roger. de Hoved. Id.) Maii, pontificatus anno I; — 357, *Regi Anglorum*; *de capella quadam Cantuariensi, propter quam pontificem rex adierat per litteras*; sine data; — 452, *Huberto, Cantuariensi archiepiscopo*; *ut a constructione ei prosecutione capellæ de Lamhee cesset atque ablineat*; dat. Later. Kal. (apud Gervasium, XII Kal.) Decembris, pontificatus anno I; — 433, *Suffraganeis Ecclesiæ Cantuariensis*; *ne archiepiscopo suo obtemperent, qui summo pontifici obedire contempnit*; dat. ut supra; — 434, *Lincolniensi et Eliensi episcopis*, et *abbati S. Edmundi*; *ut ablata ab archiepiscopo Gau-*

hant. Capitulum autem non habebat, post Deum, A nisi solum Romanum pontificem adiutorem, asserens pro constanti, quod, nisi præfatam ecclesiam faceret demoliri, metropolica dignitas pro majori parte transferretur ad illam. Ubi vero dominus papa rationes partium sufficienter audivit, apostolicæ sedis auctoritate decrevit, ut dictus archiepiscopus eamdem ecclesiam suis sumptibus demoliretur, omnino in irritum revocans quicquid factum fuerat circa ipsam. Quod cum facere distulisset, præterdicens, quod rex illud fieri non sinebat, ipse, succensus

zelo justitiæ, præcepit districte in virtute obedientiæ archiepiscopo memorato, ut illud exsequi ulterius non differret; alioquin, sciret se ab officio pontificali suspensum, et suffraganeos suos ab ejus obedientia esse substractos. Et sic demum, quantumcunque rex et archiepiscopus reniterentur et murmurarent, impletum est penitus quod mandavit.

Controversiam quoque quæ vertebatur (99) inter Mediolanensem (100) archiepiscopum et abbatem de Scozula (1), super districtu et jurisdictione præ-

tuariensi monachis restituant, cum fructibus perceptis; dat. Later., xi Kal. Decembris, an. 1; — 435, Regi Anglorum; ne rex istam restitutionem monachorum impediatur; dat. Later., xii Kal. Decembris, an. 1; — 436, Priori et conventui Cantuariensibus; consolatoria epistola in causa archiepiscopi et monachorum; dat. ut supra; — 485, Regi Anglorum; ne Cantuarienses monachos, contra jus, contraque rem judicatam, et Romani pontificis auctoritatem, opprimat; dat. Later., xi Kal. Januar., an. 1; — 486, Rothomagensi archiepiscopo, et episcopo Eliensi; ut pontificis litteras Anglorum regi offerant, et interpretentur, causamque monachorum commendent; dat. ut supra; — 580, Regi Angliæ; scribit pro monachis Cantuariensibus; dat. Romæ, apud S. Petrum, Non. Martii, an. 1; — 581, Suffraganeorum Cantuariensis Ecclesiæ ad papam; rescribunt in causa capellæ de Lamhez; sine data; — 582, Abbatum Cisterciensium ad papam; de eodem argumento; sine data; — 585, Monachorum Cantuariensium ad papam; exponunt afflictiones suas; sine data.

Libri secundi: 71, Linciniensi et Eliensi episcopis, et abbati S. Edmundi; ut controversiam inter archiepiscopum Cantuariensem, et monasterium, componere studeant; dat. Later., xiv Kal. Junii.

(99) Conferendæ sunt omnino ad hunc locum epistolæ libri primi: 37, Archiepiscopo Mediolanensi; super quaestione, quæ inter ipsum et monasterium S. Donati de Scozula vertebatur; dat. Later., vi Non. Martii, an. 1 (id est 1198); — 85, Eidem, de citatione Passaguerræ, caudici, ad dicendam causam Romæ; dat. Romæ, apud S. Petrum, Idib. Aprilis, an. 1 (id est 1198); — 360, Consulibus Mediolanensibus; quod Passaguerra juste fuerit excommunicatus; sine data.

Libri secundi: 37, Ph. archiepiscopo Mediolanensi; de eodem argumento; dat. Later., xvi Kal. Maii, an. 11 (id est 1199).

(100) Agitur hic de Philippo Lampugnano, al. de Predebonis, de cujus electionis tempore, cum inaccurate scripserit Ughellus (*Ital. sacr. t. IV, col. 246*), alia quædam ex diversis rerum Italicarum scriptoribus colligere, ac studiosorum lectorum oculis hic subijcere operæ pretium existimavimus.

Ac primum, audiamus Ughellum, *loc. cit.*: « Defuncto Oberto de Terzaghis, qui ad clavum Mediolanensis Ecclesiæ sederat menses ix, dies v, et concesserat e vita anno 1197, die xii Aprilis, vacavit sedes mense 1, et xxix dies. Postea, Philippum Lampugnano, virum nobilem, metropolitanæ ecclesiæ archipresbyterum, ad hanc sedem promovit sacer Mediolanensis senatus, Cælestino III pontifice annuente, die undecima Junii 1197. Ad hunc plures scripsit epistolas Innocentius III, quæ partim sunt in Corpore Juris. Pacem inter Papienses et Mediolanenses icto fœdere sancivit. Præfuit plus minus annis decem optime ac utilissime, migravitque ex hac mortali vita an. 1207. » Hactenus Ughellus.

In Chronico F. Francisci Pipini, cap. 7 et 8, (apud Muratorium, *Her. Italic. Script. tom. IX,*

col. 634), hæc habentur: « Ubertus, Mediolanensis archiepiscopus, fuit nativitate Mediolanensis, ex prosapia de Tertio, et erat archipresbyter Modotiæ, quando ad archiepiscopatum fuit assumptus; cœpit præsidere anno Domini 1196, qui fuit ænus vi Henrici imperatoris VI, seditque mensibus ix, et diebus v. Sepultus in ecclesia hiemali. Philippus eidem Uberto in archiepiscopatu successit, qui sedit annis x, mensibus iv, diebus vii; hic fuit natione Mediolanensis, ex agnatione de Predebonis. Cœpit an. 1197. Sepultus est in Tyvulna Clarævallis. »

In Galvanei Flammæ *Manipulo florum*, cap. 230 (apud eumd. tom. XI, col. 659): « Anno Domini 1197, Philippus Prandebonus, sive de Lampugnano, factus fuit archiepiscopus Mediolanensis. »

Verum, in libello cui titulus: *Ordo antiquus episcoporum suffraganeorum S. Medionensis Ecclesiæ et Catalogus archiepiscoporum Mediolanensium*, etc., quem reperire est apud eundem Muratorium (*Her. Italic. Script. tom. I, part. II, pag. 228*), diversa leguntur: « Ubertus de Tertio, sedit mens. ix, et diebus v. Vacavit autem sedes diebus xxix. — Philippus de Lampugnano sedit ann. x, et mens. iv, et dieb. vii. Vacavit autem sedes dieb. xxix. (*Alia manu additur*): et sepultus est in ecclesia Caravillosi (scribendum forte *Clarævallis*, seu *Claravallensis*). »

Demum, in altero libello, cui titulus: *Excerpta historica ex vetustissimo Calendario ms. Ambrosianæ bibliothecæ* (apud eumd. *ibid. pag. 235*), de præsulibus Mediolanensibus, circa hæc in quibus versamur tempora, ista reperio: « An. 1195, 11 Id. Septembris electus fuit dominus Ubertus de Tertio in archiepiscopum Mediolanensem. — An. 1196, Id. Julii, obiit dominus Ubertus, archiepiscopus Mediolanensis. — An. 1199, 11 Non. Augusti, combusta est ecclesia S. Laurentii Majoris ab igne de Porta Zobia. — An. 1200, vi Id. Maii, turris de Besate capta fuit. xii Kal. Julii, Papienses et Mediolanenses roboraverunt Rorate, et multi ex Mediolanensibus et Cumanis capti fuerunt. — An. 1201, Non. Julii, Viganense castrum captum est a Mediolanensibus. vi Kal. Augusti, Papienses capti sunt a Mediolanensibus, et a Placentinis juxta oppidum Nigrini. — An. 1203, vi Id. Martii, factus fuit pons ad locum ubi dicitur Pons Reginæ, supra Ticinum per medium Morimundum. — An. 1207, 11 Id. Aprilis, dominus Ubertus de Pirovari intravit Mediolanum, et incathedratus est: et præcedenti die, obiit Philippus archiepiscopus, et sequenti die sepultus fuit. »

(1) *De Scozula*. Sic apud Baluzium, qui ad epistolam libri primi 37, ubi de hac controversia, monet in tertia compilatione Decretalium (lib. 11, tit. 17, de sequestratione possessionum et fructuum, cap. 1) legi, de *Strogula*. In codice Vallicellano habetur, de *Seccula*. Certe, in aliis Innocentii epistolis, supra citatis, ubi etiam de eadem controversia agitur, de *Scozula* etiam discrete legitur.

fati loci et castellantiæ (2), hominum quoque qui habitant in Baveno, Gralia (3), Carpuneto (4), Vesterpeno, Cadempleno (5), Insula superiore, Bolgerate, ac Lisia, mirabiliter terminavit. Nam, cum diu multumque super iis, coram diversis iudicibus delegatis, fuisset a partibus litigatum, et testes ac instrumenta producta, pro eo quod, cum cera sigilli ab interiori parte, quasi ad conservationem sigilli, recens erat et mollis (6), falsitatem taliter deprehendit, quod videlicet, presentibus partibus cum omnibus advocatis, in presentia cardinalium, idem dominus papa dixit quod volebat in conspectu omnium frangi sigilla, et, si reperirentur vera et incorrupta, renovari faceret instrumenta sub testimonio bullæ suæ; si vero invenirentur corrupta vel falsa, nolebat quod prævaleret falsitas veritati. Quod cum factum fuisset, certo certius est comperit quod sub vetusto sigillo charta fuerat perforata, et per glutinum novæ ceræ, quæ posita fuerat exterius quasi ad conservationem sigilli, vitiose fuerat ipsi chartæ conjunctum; et, sic falsitate comperita, contra monasterium (7) sententiam promulgavit, omnibus admirantibus quod mirabiliter deprehenderet vitium falsitatis.

Quis autem enumerare sufficeret innumerabilem multitudinem quæstionum quas interdiversas Eccle-

Asias et personas super variis et dubiis articulis diffinivit, via regia semper incedens, nunquam declinans ad dexteram vel sinistram, personas (8) non accipiens, et munera non acceptans?

XLIII. Cum autem Turonensis archiepiscopus (9) quemdam, qui fuerat electus in episcopum Abrincensem, et per metropolitanum suum postea confirmatus (10), et tam in spiritualibus quam in temporalibus aliquandiu ministraverat, in Andegavensem Ecclesiam, præter apostolicæ sedis auctoritatem, præsumpsisset transferre ac episcopum consecrare, quem Rothomagensis archiepiscopus, præter apostolicæ sedis mandatum, a priore absolvit Ecclesia, et ad posteriorem ei licentiam tribuit transeundi, attendens idem prudentissimus papa hoc attentatum esse in derogationem apostolicæ dignitatis, cui soli competit episcoporum translatio, utrumque archiepiscopum a confirmatione pariter et consecratione pontificum, ipsum autem electum a pontificalis officii executione suspendit, auctoritatibus et rationibus evidenter ostendens quod idem juris est in confirmatis electis quod in episcopis consecratis (11).

Propter eandem causam Antiochenum patriarcham (12) a pontificali suspendit officio, quia videlicet Appamiensem electum (13), præter apostolicæ

(2) *Castellantiæ*. Sic apud Baluzium. Sic etiam in epistola libri secundi supra citata. In codice Vallicellano *Castellani*. *Castellantiæ* et *Castellanium*, voces æque incognitæ Cangio, sed quæ idem sonare posse videntur, ac apud eundem *Castellania*, quam exponit (*Gloss.* tom. II, col. 39): « Dignitas, officium, seu feudum castellani, vel castellani districtus, ut apud Radulphum de Diceto. » Verum, apud Carpentarium (*Supplem.* t. I, col. 857), ita exponitur: « *Castellancia*, opera in ædificando vel reparando castro exhibitæ. » Charta an. 1167, apud Muratorium (*Antiq. Ital. med. ævi*, t. IV, col. 39): « Absolvimus homines de Lemonte, et de Civenna, ut non teneantur esse de vicinancia hominum de Bellasio, neque per Castellanciam, vel fodri dationem, vel placitationem, seu aliquam distractionem. »

(3) *Baveno, Gralia*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano *Baveno-gralia*; mendose quidem, ut videtur ex epistola libri secundi supra citata, ubi legitur, *de hominibus qui habitant in curte Baveni, et tenent res monasterii memorati, scilicet in Gralia*.

(4) *Carpuneto*. Sic apud Baluzium; sic et in codice Vallicellano: in epistola supra citata, *Carpuneto*.

(5) *Cadempleno*. Sic apud Baluzium in Gestis, ac in epistola sæpe laudata: in codice Vallicellano *Capimico*.

(6) Vide in epistola libri secundi toties citata.

(7) *Monasterium*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *monachos*.

(8) *Personas*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano *pecunias*.

(9) Vide notas ad epistolam 53 libri quinti.

(10) Guillelmus de Chimeleio (*de Chemillé*, al. *de Chimeli*), ex archidiacono Richemundiæ factus fuerat episcopus Abrincensis anno 1196, a Richardo Angliæ rege, teste Hovedeno, et a metropolitanis suo (Walterio *de Coutances*, archiepiscopo Rothomagensi, qui sedisse dicitur ab anno 1184 usque ad annum

1207) confirmatus. Postquam in Ecclesia Abrincensi aliquandiu tam in spiritualibus quam in temporalibus, adhuc electus, ministrasset, nondum coneratus, a dicto metropolitanis liber dimissus et absolutus est, et a Turonensi ad Ecclesiam Andegavensem translatus. Quamobrem uterque archiepiscopus a confirmatione et consecratione pontificum, et Guillelmus ab officii pontificalis executione suspensus est a Bituricensi, jussu ab Innocentio III, v Kal. Maii 1198, qui, ob urgentem Ecclesiæ Andegavensis necessitatem, evidentemque utilitatem, eos absolvit iii Non. Decembris anni ejusdem. *Gall. Christ. nov.* tom. XII, col. 485.

(11) Vide epistolas libri primi: 117, *Bituricensi archiepiscopo*; quod episcopus ad aliam Ecclesiam transferre absque licentia papæ non liceat; dat. Romæ, apud S. Petrum, v Kal. Maii, an. 1 (*id est* 1198); — 147 *Turonensi archiepiscopo*; de eodem argumento; dat. Laterani, iii Non. Decembris, an. 1 (*id est* 1198); — 532, *Decano et capitulo Andegavensibus*; de eodem argumento; dat. Laterani, xii Kal. Februarii, an. 1 (*id est* 1199).

(12) Onuphrius Panvinius, Genebrardus, alique recentiores, imo et Catalogus Arabicus charissimi viri Assemani, Radulphum quemdam Aymerico, versus annum 1187 defuncto, subjungit in patriarchatu Latinorum Antiocheno, recte an secus, pronuntiare non ausim, ut errasse quotquot illi 33 annos regiminis assignant, certo certius est. Si enim Radulphus iste aliquando sedit, non profecto ultra annum 1200, qui solum decimus tertius suæ præfecturæ extitisset, a fine scilicet anni 1187, vel ab anno sequenti 1188. Panvinius duplicem Petrum omittit, qui in eo 33 annorum spatio Antiochenam Ecclesiam administrarunt. Petrus (de quo vide notas ad epistolam 52, libri noni, sedebat anno 1201. *Or. Christ.* tom. III, col. 1157.

(13) De isto, præter ea quæ ab ipso Innocentio PP. III, in epistolis mox indicandis referuntur, nihil apud Le Quien, *Or. Christ.* tom. III, col. 1165 et 1183.

aedis licentiam, in Tripolitanum episcopum transferre præsumpsit; sed utrosque, suam ignorantiam humiliter contentes, et indulgentiam suppliciter postulantes, sine difficultate et mora restituit et absolvit (14).

XLIV. Propter similem quoque causam excommunicavit Conradum, Hildesheimensem episcopum (15), imperialis aulæ cancellarium, virum utique nobilem, divitem et potentem, ingeniosum, industrium et astutum, quia videlicet ad Herbipolensem Ecclesiam sua præsumpsit temeritate transire, monitusque contempsit respiscere ab errore, præterens quod a Cælestino papa sibi fuerat indultum, ut invitatus majorem posset assumere dignitatem. Sed hæc indulgentia eum non poterat excusare, quoniam Herbipolensis Ecclesia quamvis ditior, non tamen dignior quam Hildesheimensis, existit, et majoris est indulgentiæ, ut transeat quis ad parem, quam ad majorem dignitatem ascendat. Et ideo, cum, post admonitionem contemptam, præcepisset eidem quatenus Ecclesiam utramque dimitteret, quia cautum est in canonibus ut qui ad majorem se plebem transtulerit, et a cathedra pelli debeat aliena, et carere propria, ut nec illis præsidet quos per superbiam sprevit, nec illis quos per avaritiam concupivit, ipse tandem excommunicari fecit eundem, et excommunicatum per totam provinciam publicari. Qui cum ab omnibus vitaretur, tentavit multoties per honorabiles nuntios, qui forsitan intercessione principum, aut oblatione munerum ejus posset animum inclinare. Quod cum nullo modo proficeret, proprium tandem regnoscens excessum, primo coram Magdeburgensi archiepiscopo (16), et multis principibus, ac secundo coram Maguntinensi archiepiscopo (17), et multis aliis magnatibus juramento firmavit, quod mandatis apostolicis obediret. Et exinde, nec viarum evitans discrimina, nec incommoda temporis

A impacati, ad apostolicam sedem accessit, in multa contritione cordis et humilitate corporis absolutio- nis beneficium implorans. Qui cum fuisset, juramento rursus præstito, absolutus, depositis calceamentis et pallio, cum corrigia in collo, apostolice se conspectui præsentavit; et, prosternens se totum in terram, in modum crucis manus expandit, cum grandi fletu postulans indulgentiam, proprium constando peccatum. Commota sunt autem viscera summi pontificis super eum; sed, ne dissolveret nervos ecclesiasticæ disciplinæ, post deliberationem multiplicem in publico consistorio, præcepit eidem, sub debito præstiti juramenti, ut tam Hildesheimensem quam Herbipolensem Ecclesias omnino dimitteret. Qui, quamvis omnino confusus, humiliter obedivit, faciens de necessitudine virtutem; misitque munera quædam ipsi domino papæ, videlicet vasa argentea, pulchra visu; qui animo hæsit paulisper, hæsitans utrum deberet illa recipere, an potius refutare. Sed, ne ille de gratia sua penitus desperaret, recepit oblata, et, ne putaret quod munerum posset donatione corrumpi, misit ei per honorabilem nuntium unam cupam auream pretiosam, majoris pretii quam illa vasa essent argentea universa. Volens autem infundere oleum super vinum, cum præcepisset ut Hildesheimensis Ecclesia idoneum sibi pontificem per electionem canonicam provideret, ordinationem duxit Herbipolensis Ecclesiæ differendam, ut, si forsitan eadem Ecclesia iterato postularet eundem, humilitatum erigeret, quem dejecerat exaltatum; sicque post annum factum est ut prævidit de eo (18).

XLV. (19) Ne autem ex aliqua parte suum iudicium claudicaret, similem pœnæ modum adversus Salisburgensem archiepiscopum (20) observavit: qui cum esset Brixinensis episcopus (21), quoniam, in archiepiscopum Salisburgensem electus, absque

(14) Vide epistolas libri primi: 50, *Antiocheno patriarchæ*; dat. Laterani, xvi Kal. Aprilis, an. 1; — 51, *Tripolitano episcopo*; dat. ut supra; — 117, *Bituricensi archiepiscopo*; dat. Romæ, apud S. Petrum, v Kal. Maii, an. 1. — 502, *Tripolitano episcopo*; dat. Laterani, ii Kal. Januarii, an. 1; — 503, *Antiocheno patriarchæ*, dat. ut supra; — 529, *Episcopo et capitulo Tripolitanis*, dat. ut supra.

(15) Conradus de Rabenspurge, al. de *Reinstein*, Philippi regis Romanorum cancellarius, dehinc Lubecensis, demum, post Bernonem anno 1198 defunctum, Hildesheimensis episcopus, vir in imperio spectatissimus, post annum resignans, sit episcopus Herbipolensis et Franconiæ dux. Occisus a Pothone de Reinstein, et Henrico Hundt a Falckenberg, quod ob facinus quoddam eos gravius objurgasset, festo S. Barbaræ 1205. *BUCELIN. German. sacr. part. 1, pag. 14, col. 2, et pag. 18, col. 2. Conf. supra not. ad § 22.*

(16) Ludolphus, rustica familia, sed eruditione nobilis, disciplinæ ecclesiasticæ promotor, electus anno 1194. *BUCELIN. ibid.*, pag. 40, col. 1.

(17) Conradus de Witelspach, de quo vide *Gall. Christ.*, tom. V.

(18) Vide libri primi epistolas: 335, *Bambergensis episcopo et Petro, scholastico Maguntino*; dat. Spoleti, xii Kal. Septembris, an. 1; — 574, *G.*

quondam Hildesemensi episcopo; sine data;

Libri secundi: 54, *Capitulo Hildesemensi*; dat. Laterani, ii Non. Maii, an. 11: 55, *Abbatibus Corbeien. et de Hersved. et decano Paderburnensi*, dat. ut supra; — 201, *Conrado, Maguntino archiepiscopo*; dat. Laterani, v Kal. Novembris, an. 11; — 204, *Archiepiscopo Magdeburgensi, et suffraganeis ejus; sine data*; — 216, *Archiepiscopo Maguntino*; dat. Laterani, viii Kal. Decembris.

(19) De facto quod hic narratur nihil omnino reperitur in *Regestis Innocentii PP. III.* Sed vide Raynaldum, ad an. 1200, § 40 et 41.

(20) Erat is Eberhardus a Truschen, de quo vide notam ad epistolam 29 libri quinti.

(21) Eberhardus a Truschen, cum per annos 4 Ecclesiæ Brixinensi bene præfuisset, factus est episcopus Salisburgensis anno 1200 (*Metrop. Salisburg.* tom. I, pag. 446). Anno 1200, vi Id. Aprilis, defuncto Adalberto, Salisburgensi archiepiscopo, Eberhardus, Brixinensem episcopum, in illius locum subrogatum, tum Henricus Siero (in *Annal. ap. Canis. antiq. Lect.* tom. I, pag. 242), tum Salisburgense et Augustense Chronica testantur. *RAYN.* tom. XIII, pag. 60, ad an. 1200, § 41.

Conferenda tamen epistola 144 libri primi, quæ *Brixinensi electo* directa dicitur, et in qua pontifex *Brixinensi præsul* exprobrat quod nimium diu

licentia summi pontificis ad metropolitanam Ecclesiam transire præsumpsit, electionem omnino cassavit, et præcepit eidem ut ad primam Ecclesiam, secunda relicta, rediret, cassans quicquid egerat erga illam. Unde, Gureensem electum a Gurensi episcopatu removit, quoniam in eum ab ipso fuerat institutus (22). Ipse vero, alterius exemplo perterritus, humiliter obedivit. Cumque postmodum fuisset electus, electionem recipere non præsumpsit; sed cum electoribus suis ad apostolicam sedem accessit, dispensationis gratiam obtenturus. Et quidem obtinuit, ut experimento cognosceret, quod in arca foderis et virga continetur et manna.

XLVI. Inter hæc, ad subventionem et recuperationem terræ sanctæ ferventissime aspirabat, sollicitè cogitans qualiter hoc posset efficacius adimplere. Quia vero detrahendo dicebant nonnulli quod Ecclesia Romana imponebat aliis onera gravia et importabilia, digito autem suo nolebat illa movere, duos de fratribus, videlicet Soffridum, tituli Sanctæ Praxedis presbyterum (23), et Petrum, Sanctæ Mariæ in Via Lata diaconum (24), cardinales elegit, quibus et signum crucis imposuit, ut tam verbo quam exemplo invitarent alios ad obsequium Crucifixi (25), constituens ut universi clerici, majores pariter et minores, de proventibus ecclesiasticis quadragesimam partem in subsidium terræ sanctæ

A conferrent, ipse vero et cardinales decimam de proventibus suis tribuerent portionem. Sicque factum est ut decrevit; fecitque fieri novam navim, pro qua cum ornamentis suis mille trecentas libras expendit, et jussit eam onerari frumento, leguminibus, panibus et carnibus, et per duos fratres, unum Templi, et alium Hospitalis, et tertium monachum, præcepit universa distribui necessitatibus terræ sanctæ (26). At illi, proficiscentes, applicuere Messanam ubi propter turbationem æquoris compulsi sunt diutius demorari. Videntes autem deperire frumentum, quod et tunc charius in Sicilia quam in Syria vendebatur, præhabito diligenti consilio, frumentum ipsum Messanæ vendiderunt, pretiumque cum cæteris deferentes, in tres partes omnia dividerunt; et unam partem assignaverunt ad restaurationem murorum Tyri, qui corruerunt terræ motu; alteram in usus pauperum, et tertiam in stipendia beliatorum. Navim vero fecit tradi Templariis in præsidium opportunum. Misit ergo præfatum Soffridum, presbyterum cardinalem, ad ducem et populum Venetorum (27); ad cujus exhortationem ipse dux et multi de populo crucis characterem assumpserunt. Marcio quoque Montisferrati, episcopus Cremonensis (28), et abbas de Lucedio (29), multique alii nobiles de provincia Lombardiæ, cum multitudine plebis innumera, devoverunt se ad ob-

abusus est privilegio ipsi a Cælestino PP. III concessio, ut aliquandiu moraretur in scholis, pagina divina vacaturus.

(22) Non concinit Bucelinus, *German. sacr.*, part. 1, pag. 49. Juxta ipsum enim, Wernherus, creatus episcopus Gurensis anno 1192, obiit an. 1212.

(23) De isto vide notas ad epistolam 6 libri quinti.

(24) Vide notas ad epistolam 20 libri tertii.

(25) Vide epistolas libri primi : 336, *Archiepiscopo Narbonensi*, etc., dat. Reate, xviii Kal. Septembris, an. 1; — 343, *Episcopo Liddensi*; dat. Spoleti, iii Kal. Septembris, an. 1; — 344, *Eidem*; dat. Spoleti, Kal. Septembris; — 345, *Prelatis Franciæ*; dat. Reate; — 346, *Petro, tituli S. Mariæ in Via Lata diacono cardinali, A. S. legato*; sine data; — 355, *Regi Francorum*; sine data; — 407, *W. comiti Forcalariensi*; sine data; — 408, *R. de Agout*; sine data; — 409, *Pisano archiepiscopo, et aliis*; dat. Laterani, xiii Kal. Decembris; — 508, *Episcopo Syracusano, et abbati de Sambucino*; dat. Later. Non. Januarii, an. 1; *Duci et populo Venetorum*; dat. Laterani, iii Non. Decembris.

Libri secundi : 268 et 269, *Abbatibus Cisterciensibus, et aliis*; dat. Later. v Kal. Jan. an. 1; — 270, *Archiepiscopo Magdeburgensi*; dat. Laterani, ii (apud Roger. de Hoeden, vi) Kal. Januarii, an. 1; — 271, *Fidelibus per Viennensem provinciam*; dat. Laterani, ii Non. Januarii, an. 11 (1200); — 272, *Prelatis Mediolanensis provinciæ*; dat. Later. iii Kal. Januarii, an. 1; — 305, *Prelatis Rothomagensis provinciæ*; dat. Laterani, ii Non. Januarii, an. 11 (1200).

(26) Conferenda epistola 189, libri secundi, *patriarchæ Hierosolymitano, episcopo Liddensi, magistris Hierosolymitani Hospitalis, et militiæ Templi*; ut collectam transmissamque eleemosynam fideliter distribuunt, et de statu terræ sanctæ rescribant; sine data. Ibi enim hæc habentur : « Apostolorum signis vestigiis inherentes, oculi collectas faciebant

in gentibus, ut fratribus in Hierusalem indigentibus subvenirent, navim expensis propriis fieri fecimus, et frumento collecto ex fidelium u. eleemosynis onerari, quod per dilectos filios. Raymundum, Hierosolymitani Hospitalis, et M. Templi, fratres, et I. monachum duximus destinandum... »

(27) Vide epistolam 356 libri primi, dat. Reate, xviii Kal. Septembris, an. 1 (*id est* 1198).

(28) Agitur hic de celebri Cremonensium episcopo, Sicardo, cujus insignis opera, nempe *Chronicon, a Nativitate Christi usque ad an. 1213*, habetur apud Murat. *Rer. Ital. Script.* t. VII, col. 521. Sicardus, anno 1179, se ipso teste (vid. *Sicard. Chron.* ad an. 1179, *loc. cit.*, col. 602), adhuc in minoribus constitutus, quibus ab Offredo, suo in Cremonensi sede predecessore, initiatus fuerat, postea anno 1183 a Lucio PP. III (prout etiam ipse Sicardus testatur, *ibid. loc. cit.* ad an. 1184, col. 603), subdiaconatus honore auctus, demum anno 1185 (de hoc et ipse nos certiores facit, *ibid.* ad an. 1185), Cremonæ episcopus reuuntiatus fuit. Anno 1198, ad petendam Homoboni, Cremonensis civis, canonizationem, Romam se contulit, votique compositus factus est (la. *ibid.*, col. 618). Anno 1203, jam in Armenio versabatur cum Petro cardinale, A. S. Legato (la. *ibid.*, col. 620). Anno vero 1204, ex Armenia Constantinopolim profectus, in templo S. Sophiae solemnem jussu ejusdem legati clericorum ordinationem habuit (la. *ibid.*, col. 622). In patriam reversus erat anno 1209 (*Regest. episc. p. Cremon.* ap. Zachar. de Cremon. *episc.* pag. 132). Obiit anno 1215 (*Cont'n. Chron. Sicar.*, *loc. cit.*, col. 625), vñ la. Junias (*ex ms. Necrologio Cremon. ap. Zachar. loc. citato*).

(29) Oglerus, quem in Orientem cum Martino, Parisiensis abbate, anno 1203 profectum fuisse docet Guntherus (ap. Canis., *Antiq. lect.* t. V). Vide Angulium Manrique (*Annal. Cisterc.* t. III, pag. 397, ad an. 1203, cap. 1, § 3).

sequium Crucifixi. Quod ut plenius et liberius possit impleri, duos alios cardinales, videlicet Petrum, presbyterum tituli Sanctæ Cæcilie (30), et Gratianum, Sanctorum Cosmæ et Damiani diaconum (31), Pisas et Januam destinavit (32), ut inter Pisanos et Januenses pro terræ sanctæ succursu pacis fœdera reformarent; sed, quia filii pacis non erant, verbum pacis minime receperunt. Generalem igitur indulgentiam universis cruce signatis concessit in remissionem peccatorum, et eos cum omnibus bonis suis sub apostolica protectione suscepit.

XLVII. Præfatum vero Petrum, diaconum cardinalem, quem ipse postmodum in presbyterum ad titulum Sancti Marcelli promovit, direxit in Gallias, tria sibi præcipiens et injungens, videlicet, ut exhortaretur et induceret populos ad terræ sanctæ succursum; ut pacem vel treugas inter Francorum et Anglorum reges componeret et firmaret;

(30) Vide epistolam 32, libri quinti, not., ubi de hoc cardinale. Sed de ista ejus legatione nihil apud Ciaconium.

(31) Magister Gratianus, Pisanus, S. R. E. pro-cancellarius et subdiaconus, jam Anglicana legatione optime functus, ab Alexandro PP. III, anno 1178, mense Decembri, Tusculi, in quarta creatione, tituli SS. Cosmæ et Damiani diaconus cardinalis renuntiatu s fuit. Ab eodem pontifice in Normanniam terum legatus est, ad Angliæ regnum et regem interdicto ob cædem S. Thomæ Cantuariensis subjiendum. Redux, tum Alexandri, tum successorum ejus, in peregrinationibus perpetuus comes fuit. Gratianum sub intio pontificatus Innocentii diem obiisse supremum, ex conjectura tantum, tradit Oldoinus, ad Ciacon. t. I, col. 1096.

(32) Quo mense, quo die cardinales istos Pisas et Januam miserit Innocentius, pro certo statuere arduum esset, cum de illorum legatione altum apud Italicos scriptores, imo fere apud ipsum pontificem in Regestis, silentium. Unicum enim, quod reperire nobis contigit, testimonium exstat in libello cui titulus: *Cronica di Pisa*, apud Muratorium (*Res. Italic. Script.* t. XV, col. 977), ubi ista leguntur: « Nel millescento novantotto, lo papa di Roma mandoe due cardinali a misser Tedico conte da Donoratico primo podestà di Pisa, morto lo ditto imperadore, che facesser li Pisani compagna colli cittadini di Toscana. Nolla volsono fare, unde ne fue Pisa intraditta dalla Chiesa, e pattiteno di molti affanni. » — Verum, ipsos, eodem tempore quo alii legati, de quibus supra, Venetias et in Galliam missi fuerant, ad Januenses et Pisanos destinatos fuisse, patet ex epistola 343 libri primi, *Episcopo Liddensi, ut Siculos armet ad bellum sacrum pro recuperanda terra sancta*; dat. Spoleti, iii Kal. Sept., an. i (*id est* 1198). Ibi enim ista leguntur: « Qualiter autem terræ sanctæ, per fratres nostros et nostra, disposuerimus subvenire, qualiter et quem ad reformandam inter charissimos in Christo filios nostros, Ph. Francorum, et R. Anglorum reges illustres, veræ pacis concordiam, vel treugas saltem usque ad quinquennium statuendas, et exhortandos fide- lium populos ad obsequium Crucifixi; quem de fratribus nostris Pisas; quem Januam; quem et Venetias, propter hoc duxerimus destinandos... tibi, et prædictis sociis tuis, ex forma litterarum communium poterit manifeste liquere... »

(33) Conferendæ sunt epistolæ libri primi: — 336, *Narbonensi archiepiscopo, et suffraganeis ejus; abbatibus, etc., comitibus, etc., per Narbonensem provinciam constitutis, qua eos hortatur ad sacrum del-*

et ut ipsum regem Francorum ad dimittendum superinductam, et recipiendum uxorem propriam, quam injuste dimiserat, commoneret et cogeret, si necessitas postularet.

Ipsæ vero profectus, circa primum capitulum usque adeo, divina gratia favente, profecit (33), quod innumerata tam militum quam peditum multitudo, ad verbum exhortationis ipsius, signum crucis suscepit ad obsequium Crucifixi; cum quibus et quidam episcopi et abbates, ac alii multi clerici peregrinationis propositum assumpserunt; inter quos principales fuerunt Theobaldus, comes Trecensis (34), Ludovicus, comes Blesensis (35), Balduinus, comes Flandriæ ac Haynoniæ (36), et comes de Sancto Paulo (37), Suessionensis (38) et Trecensis (39) episcopi, et quidam ordinis Cisterciensis abbates.

3. Circa secundum quoque capitulum, idem legatus

lum; dat. Reate, xviii Kal. Sept.; — 345, *Præsulibus Franciæ; ut legatum apostolicum, qui pacem inter Galliæ et Angliæ reges facere et contra Saracenos armare debet, humaniter accipiant*; dat. Reate (*id est* ante xii Kal. Septembris. Vide supra, not. ad § 10; — 346, *Petro, tituli S. Mariæ in via Lata diacono cardinali, A. S. L. ut potestatem habeat cogendi episcopos Angliæ, ut ipsi consilio et auxilio sint*; sine data; — 355, *Regi Francorum; ut cum rege Anglorum pacem faciat, et contra Saracenos bellum sacrum gerat*; sine data; — 398, *Fratri Fulconi; ut cum aliis piis viris ad militiam sacram profisciscatur*; dat. Laterani, Non. Novembris; — 406, *Ebredunensis Arelatensi, et Aquensi archiepiscopis, et suffraganeis eorum; ut in concilio provinciali constituant de acquirendo subsidio ad bellum sacrum contra Saracenos*; sine data; — 407, *W. comiti Forcalcariensi; ut ad bellum sacrum una cum aliis Christianis principibus profisciscatur*; sine data; — 408, *R. de Agout, ut comitem Forcalcariensem ad sacrum bellum invitet*; sine data.

(34) Theobaldus, comes Trecensis III, seu Campaniæ XI, filius Henrici I, comitis Campaniæ IX, natus anno 1177, fratri suo, Henrico II, comiti Campaniæ X, successit anno 1197. Fato functus est anno 1200, vel potius 1201, cum ad iter in terram sanctam se accingeret. *Hist. des comtes de Champagne*, t. I, pag. 345.

(35) Ludovicus, comes Blesensis IX, filius Theobaldi V, comitis Blesensis VIII, natus post annum 1164, patri suo successerat versus annum 1191. Obiit anno 1205, occisus in prælio ad Andrinopolim, *Art de vérifier les dates*, nouv. édit. tom. II, p. 621.

(36) Balduinus IX, comes Flandriæ an. 1194, idem qui et imperator Constantinopolitanus electus an. 1204, captus a Bulgaris an. 1205, in carcere obiit an. 1206. *Ibid.* t. III, p. 14.

(37) Hugo IV, comes S. Pauli, Anselmi filius, patri suo successerat anno 1174. Capta Constanti-nopoli, anno 1204, Balduinus, novus imperator, ipsum ad comitis-stabuli dignitatem evehit. Obiit Constantinopoli anno insequenti 1205. *Ibid.*, pag. 774.

(38) De episcopo Suessionensi egimus ad epistolam 11 libri tertii.

(39) Vide *ibidem* not. Verum hic conferenda epistola 69 libri primi, *Trecensi episcopo, ut liceat et votum redimere pro alium religiosum*; dat. Laterani, Idib. Martii, an. i (*id est* 1198). Ad eandem directæ sunt epistolæ 191, 192, 193.

ita processit (40), quod Philippus, rex Franciæ, in manu ejus data fide, promisit se ad mandatum ipsius pacem vel treugas cum rege Angliæ initurum. Ricardus autem, rex Angliæ, se difficilem ostendebat; sed, cum idem legatus ei cœpit rigorem ecclesiasticorum intentare, saniori ductus consilio, acquievit; et quinquennales treugas composuit inter reges, faciens quædam castella, quæ tunc unus firmaverat contra alterum, demoliri.

XLVIII. Circa tertium vero capitulum, ad plenioram intelligentiam est notandum quod, defuncta prima uxore (41) præfati Philippi, regis Francorum, filia Balduini, comitis Hannoniæ (42), nepte videlicet Philippi, comitis Flandriæ (45), de qua susceperat unicum filium, nomine Ludovicum, tractatum est inter ipsum et Canutum, regem Danorum (44), ut Ingeburgim, sororem ipsius, idem rex Franciæ duceret in uxorem (45); missoque Stephano, Noviomensi episcopo (46), cum regio apparatu, ut illam adduceret, ipse rex eam cum multo desiderio expetebat. Cumque de ipsa suscipienda in conjugem, et tenenda, præstita fuissent sufficientes et idoneæ cautiones, frater ejus transmisit cum ea Petrum, Roschildensem episcopum, cum idoneo comitatu. Quæ cum transvecta per mare pervenisset Ambianis, ubi rex Franciæ ipsius præstolabatur adventum, dilationis impatiens, ipso die (47) desponsavit eandem, et, congregatis principibus, tam ecclesiasticis quam mundanis, sequenti die per manum Willelmi, Re-

mensis archiepiscopi (48), fecit eam secum solemniter coronari. Sed, inter ipsa coronationis solemnia, suggerente diabolo, ad aspectum ipsius cœpit vehementer horrescere, tremere ac pallere, ut nimium perturbatus, vix sustinere posset finem solemnitatis incœptæ. Statimque motum est verbum divortii celeberrandi, propter affinitatis obstaculum, quod inter eos quidam existere mussitabant, dicentes quod secunda contigerat primam uxorem in gradu consanguinitatis quarto, vel quinto. Sed, aliis asserentibus quod id sine turpi nota subito fieri non valeret, aliquantulum est dilatatum; et interim suggestum est regi ut ad illam accederet, si forsân, affectu mutato, carnaliter illam cognoscere posset. Accessit igitur rex ad illam apud Fossatum prope Parisius (49), quo fecerat illam adduci; et, thorum ejus ingressus, post paululum ab illa recessit, in tantum habens ipsam exosam, ut vix sustineret coram se de illa fieri mentionem. Asserebat autem regina quod rex carnaliter illam cognoverat. Rex vero e contrario affirmabat quod ei non potuerat carnaliter commisceri.

XLIX. Convocatis igitur præfato Remensi archiepiscopo, in sua provincia tunc apostolicæ sedis legato, et aliis quibusdam episcopis (50), coram eis accusatum est matrimonium, ipsa regina quid ageretur penitus ignorante, ut pote quæ, compatriotis remissis ad propria, quasi sola remanserat, linguæ Francorum prorsus ignara; et, affinitate per quos-

(40) Conferendæ sunt epistolæ libri secundi; — 24, *Philippo, regi Francorum; ubi initas inter ipsum et Anglorum regem treugas approbat, et hortatur illum ut eas acriter observet*; dat. Laterani, vii Kal. Aprilis, an 11 (id est 1199); — 25, *P. tituli S. Mariæ in via Lata diacono cardinali, A. S. L., ubi declarat treugas, per ipsum initas inter Gallorum et Anglorum reges, sibi placere*; dat. Laterani, iii Kal. Aprilis; — 23, *Eidem ubi ipsius industriam in concordandis Gallorum et Anglorum regibus laudat*; dat. Laterani, Kal. Aprilis.

(41) Isabella; quæ obiit die 15 Martii, an. 1190. *Art de vérifier les dates*, t. II, pag. 579.

(42) Balduinus comes Hannoniæ V, natus an. 1150, patri suo, Balduino IV, defuncto die 8 Novembris an. 1171, successit. Obiit ipse an. 1195, die 17 vel 21 mensis Decembris. *Ibid.*, t. III, pag. 50.

(43) Philippus, de Alsatia, Theoderici filius, comes Flandriæ, an. 1168. Versus Orientem profectus an. 1190, ibid. fato functus est anno sequenti 1191, die 1 Junii. *Ibid.*, pag. 15.

(44) De Canuto, rege Danorum, agimus in notis ad epistolam 11 libri tertii.

(45) Vide Willelmi, S. Thomæ de Paraclito abbatis, epistolam, libri secundi 27, *Ad dominum regem Danorum C. de negotio sororis ejus*. Exstat ea *Her. Danic. Script.* t. VI, pag. 42.

(46) De isto agimus in notis ad epistolam 41 libri quinti.

(47) 14 mensis Augusti. *Art de vérifier les dates*, loc. cit.

(48) Vide epistolam 11 libri tertii, not.

(49) Si verum est quod hic a Gestorum auctore narratur, nempe quod Philippus ad uxorem Ingeburgim accessit apud Fossatum, miramur hoc fugisse diligentissimum scriptorem ab. Lebeuf, qui cum curiosius indagaverit quinam ex Galliarum regibus apud Fossatum moram fecerint, de ista, in tam notabili

occasione, Philippi regis in abbati Fossatensis monasterii palatio mora, mentionem nullam fecit. « Lorsqu'on trouve dans les anciens monuments que quelques-uns de nos rois sont venus aux Fosseux, il ne faut pas penser qu'ils aient logé autre part qu'à l'abbaye, excepté depuis le règne de Charles IX.... Le roi Henri Ier témoigne par une charte de l'an 1058, qu'il y venait souvent faire sa prière. Louis VII, dit le Jeune, vint à l'abbaye l'an 1168, et s'y trouva dans l'église, à la clôture d'un acte d'acquisition avec Agnès, comtesse de Meulent, dame de Gournay, et Guy de Chevreuse. En 1223, le jeudi avant la mi-carême, Philippe-Auguste y prit le droit de gîte, évalué cent livres, suivant le cartulaire de ce roi, § 265. » *Hist. du dioc. de Paris*, t. I, part. v, pag. 134.

(50) Circa initium mensis Novembris, an. 1193. « Anno Domini 1193, Philippus rex, anno XIII regni sui, secundam duxit uxorem Ingeburgem, regis Daciæ filiam, in vigilia Assumptionis beate Mariæ (14 Augusti), Ambianis. Crastina autem die, eadem civitate, die Dominica, astante Willelmo, Remensi archiepiscopo, Petro Atrebatensi, Joanne Cameracensi, Theobaldo Anbianensi, Lamberto Morinensi, Stephano Tornacensi, et aliis episcopis, archiepiscopis, suffraganeis, multis etiam Franciæ principibus astantibus, regis diademate coronata est. Octogesimo autem et secundo die (4 Novembris), post has nuptias, apud Compendium rex dimisit eam, a quibusdam militibus et episcopis falsa inter eos consanguinitate jurata. » *Chron. Andr. Monast.* Apud Dacherium, *Spicileg.* tom. II, edit. in-8, pag. 823. Concurrent apprimè notæ chronologicæ. Anno enim 1193, incidente festo Paschæ in diem 28 mensis Martii, dies 15 mensis Augusti incidebat etiam in Dominicam. Vid. *Art de vérif. les dates*, nouv. édit. tom. I, pag. 24.

dam testes incontinenti jurata, mox idem archiepiscopus sententiam divortii promulgavit. Quæ cum reginæ per quendam exponeretur interpretem, illa, ultra quam dici posset admirans, flens et ejulans, exclamavit: *Mala Francia, mala Francia*; et adjecit: *Roma, Roma*. Non enim aliter noverat Gallicis verbis talem exprobrare sententiam, aut sedem apostolicam appellare. Protinus ergo rex illam a regno Francorum emisit, et in quodam cœnobio monialium (51), extra regni fines, fecit utrunque deponi.

L. Turbati sunt multi, quin et pene omnes qui Deum timebant et justitiam diligebant, super sententia tam iniqua. Pervenitque fama, vel magis infamia hujus facti ad Cœlestinum, tunc temporis papam. Qui, cum per magistrum Meliorem, tituli Sanctorum Joannis et Pauli presbyterum cardinalem (52), de Francia redeuntem, veritatem penius et certius cognovisset, quia factum erat notorium, quod nulla poterat tergiversatione celari, sententiam illam divortii, contra ignaram et indecensam inordinate ac impetuose prolatam, auctoritate apostolica irritavit, interdicens regi per nuntios et apices suos ne aliam sibi præsumeret copulare (53).

Verum, quanto idem papa ferventior circa hoc apparuit in principio, tanto tepidior est inventus in

(51) Ingeburgem apud Cisonium quasi ergastulo clausam fuisse, testis Stephanus Tornacensis, in epistola 262. *Willelmo, archiepiscopo, Remensi, qua miseram illi Ingeburgis reginæ repudiata conditionem commendat; sine data*. Vid. Steph. Torn. *epist.*, pag. 379. Forsan, aliquid negotii facessere videtur id quod hic a nostro auctore dicitur, nempe, reginam in quodam cœnobio monialium depositam fuisse. Certe, Cisoniense cœnobium, ordinis S. Augustini, virorum fuit, nec ullum aliud apud Cisonium monasterium agnoscunt *novæ Galliæ Christianæ* auctores, tom. III, col. 285. Verum, dubium tollit historia Ecclesiæ Cisoniensis (*Spicileg.* edit. in-4°, tom. II, pag. 875) ubi, ex instrumentis pluribus quæ ibi referuntur, colligitur, circa hæc, in quibus versamur, tempora, fuisse apud Cisonium, sub jurisdictione monasterii virorum Cisoniensis, sed in diocesi Atrebatensi, domum quandam, dictam *Betrepaire*, vel *Beurepaire*, in qua morabantur feminæ, sub Regula S. Augustini viventes, non *professæ*, sed *conversæ*, quarum numerus, circa annum 1208 adeo creverat, ut ab ipso Innocentio coarctari denuerit, prout evincitur ex epistola quadam istius pontificis, quæ ibidem legitur, et cujus verba, ut pote ad historiam Ingeburgis declarandam apprime facientia, hic apponere lubet: « Dilecti filii, abbas et conventus de Cisonio nostris auribus intimarunt quod quadam domus eorum, quæ dicitur *Betrepaire*, præter canonicos et fratres, tanta est onerata multitidine feminarum, quas recipere ad instantius et importunitates principum compellantur, ut ad necessariam sustentationem earum nequaquam domus ejusdem sufficient facultates. Propter quod indulgeri sibi suppliciter petierunt, quod de cætero non recipiant ibi aliquam mulierem, ne, quod absit! suadente humani generis inimico, per ipsas detur occasio delinquendi. Quocirca, etc. » Qui plura velit, adeat Ducherium (*Spicil.*, loc. cit.), nec non auctores *novæ Galliæ Christianæ*, tom. III, col. 288.

(52) Magister Melior, Gallus, SS. Joannis et Pauli, titulo Pamnachi, presbyter cardinalis a Lucio PP.

A sine; quia, licet rex Danorum, germanus frater ipsius reginæ, per honorabiles nuntios imploraret ut compelleret regem Francorum ad recipiendum eandem reginam, sororem suam, quam injuste dimiserat, sicut juris ratio postulabat, nunquam tamen apud eum hoc potuit obtinere; quin etiam toleravit ut idem rex, post interdictum ipsius, filiam ducis Meraniæ (54), puellam utique pulchram nimis, non sine multo scandalo, superduceret et teneret.

LI. Præfatus autem Innocentius, Cœlestino succedens, statim per litteras suas (55), et per Parisiensem episcopum (56), sæpeditum regem studuit commonere ut eam removeret a se, quam contra interdictum Ecclesiæ superduxerat, et reciperet illam in gratiam conjugalem, quam, legitime ductam, illegitime duxerat amovendam, juris ei licentia non negata, quo minus, facta restitutione, postmodum audiretur, si quid duceret proponendum; contestans eidem, quod, quantumcumque sibi molestum existeret eum in aliquo molestare, quia tamen oportebat eum plus cœlesti quam terreno regi deferre, sine personarum acceptatione procederet, sicut ratio postulare (57). Quia vero idem rex, sæpe commonitus, noluit acquiescere, sæpedito legato per apostolica scripta præcepit (58) quatenus, sublato appellationis obstaculo, totam terram ipsius ecclesiastico

III, Veronæ, anno 1184, in secunda, ex Panvinio, Baronio et aliis, vel, ex Ciaconio, in tertia cardinalium creatione, feria IV Cinerum, anno 1185 renuntiatus est; quem etiam idem Lucius S. R. E. camerarium nominavit. Sub Innocentio PP. III, ex Ciaconio, Frizonio et aliis, ex Aubery veto, sub Cœlestino PP. III, mortalem vitam reliquit. *Ordo. ad Ciacon.* tom. I, col. 1118. Certe, Melior ante mensem Maii, an. 1198, jam e vivis excesserat, prout evincitur ex epistola 171 libri primi, *Philippo, Francorum regi, ut, repudiata pellice, legitimam uxorem recipiat*; dat. Romæ, apud S. Petrum, XVI Kal. Junii.

(53) Conferendæ sunt omnino epistolæ Cœlestini PP. III (apud Jacobum Langehek, seu potius ipsius continuatorem, Petr. Frider. Suhm, in *Collectione Script. rer. Danic.*, tom. VI, pag. 83): prima, *W. Remensi archiepiscopo, et suffraganeis ejus, qua rescissionem divortii regis Philippi Augusti cum I. regina, sua uxore, ipsis notificat, eosque monet ut, ne aliam superducant, prohibeant*; dat. Laterani, III Id. Martii, an. v (*id est* 1196). — secunda, *Philippo, regi Francorum, de eodem argumento*; sine data.

(54) Nomine Agnetam; quam mense Junio, an. 1196, in uxorem duxit Philippus. *Art de vérifier les dates*, tom. II, pag. 580.

(55) Vide epistolam 4 libri primi, *Episcopo Parisiensi ut Francorum regem moneat, et inducat ad recipiendam reginam uxorem suam, quam ejecerat*; dat. Laterani.

(56) De Parisiensi episcopo egimus in notis ad epistolam 11 libri tertii.

(57) Vide epistolam 171 libri primi *Philippo, Francorum regi, ut repudiata pellice uxorem recipiat*; dat. Romæ, apud S. Petrum, XVI Kal. Junii.

(58) Vide epistolas libri primi: 347, *Petro, tituli S. Mariæ in via Lata cardinali, A. S. I. ut regem Francorum per censuras ecclesiasticas cogat uxorem suam recipere*; dat. Reate (*id est* ante diem 15 Augusti; vid. § 10, not.) — 348, *Philippo, Francorum regi; ut reginam uxorem recipiat, et*

subjiceret interdicto, ut nullum in ea, præter baptismum parvulorum et poenitentiam morientium, divinum celebraretur officium, si forsân ei vexatio tribueret intellectum.

Congregato igitur apud Divionem archiepiscoporum, nec non abbatum, et aliorum multorum concilio, rex, præsentiens quod idem legatus vellet procedere contra ipsum, per nuntios suos fecit ad sedem apostolicam appellari. Legatus autem, non ut appellationi deferret, sed ut differret, ad tempus, quatenus alibi mandatum apostolicum commodius adimpleret, tandem, apud Viennam (59) multis archiepiscopis convocatis, inter quos quidam de regno Francorum fuerunt præsentibus, interdicti sententiam promulgavit, mandans per litteras suas, quibus etiam tenorem apostolicarum inseruit litterarum (60), universis Ecclesiarum prælatis in terra regis Franciæ constitutis, ut eam et ipsi servarent et fa-

cerent per suas litteras observari. Quod si forsân episcoporum aliqui contra eam venire præsumerent, scirent se ab officio pontificali suspensos. Cæteris vero, cujuscunque dignitatis vel ordinis, officiorum et beneficiorum administrationem penitus interdixit. Omnes autem ad festum Ascensionis Domini (61), proxime tunc futurum, de inobedientia responsuros, ad sedem apostolicam appellavit (62).

LII. Receptis igitur litteris ejus, quidam in auditu auris obedire cœperunt, sicut canonici Senonenses, Parisiensis episcopus (63), Silvanectensis (64), Suessionensis (65), Ambianensis (66), Atrebatensis (67), et quidam alii, sententiam interdicti firmiter observantes. Alii vero distulerunt observare sententiam, sicut Remensis archiepiscopus (68), episcopus Laudunensis (69), Noviomensis (70), Antissiodorensis (71), Belvacensis (72), Morinensis (73), Meldensis (74), Carnotensis (75), Aurelianensis (76), et alii

pacem cum rege Anglorum servet; dat. ut supra.

Libri secundi : 197, *Archiepiscopis, episcopis, abbatibus, etc., per Franciam constitutis; ut regem suum hortentur ut apostolicis mandatis obtemperet, et repudiata pellice, legitimam uxorem recipiat; sine data.*

(59) Utrumque concilium confudit Rigordus (in *Gestis Philippi* ad an. 1199), et Divionensi uni tribuit omnia, quæ tum Divione, tum Viennæ gesta sunt. Guillelmus Armoricus, (apud Chesnium, *Hist. Franc. Script.*, tom. IV, pag. 80) res in utroque concilio gestas uni pariter Divionensi tribuit.

(60) Formam interdicti dedit Martenius (*Thesaur. Anecd.* tom. IV. col. 147), ex Ms. Corbeiensis. *Forma interdicti domini Petri Capuani Romanæ Ecclesiæ cardinalis, apostolicæ sedis legati, promulgata in concilio Divionensi per omnes Ecclesias regni Francorum, pro eo quod Philippus, rex Francorum, relicta legitima uxore sua domina Engelburgi filia regis Daciæ, quam solemniter desponsaverat et coronaverat ut reginam in urbe Ambianensi, alteram reginam superduxerat, nec dimittere volebat, pluries admonitione præmissa et legitime per viros idoneos.*

Omnes ecclesiæ sint clausæ, nec aliquis admittatur in eis nisi ad parvulos baptizandos, nec aliquatenus aperiantur, nisi pro luminariis accendendis, vel quando sacerdos accipiet eucharistiam et aquam benedictam ad opus infirmorum. Sustineamus missam semel in hebdomada celebrari in die Veneris summo mane pro eucharistia ad opus infirmorum, admissis uno solo clerico qui sacerdoti ministret. Prædicent sacerdotes diebus Dominicis in struis, et loco missæ disseminent Verbum Dei. Horas canonicas dicant extra ecclesias, non auditibus laicis; si dicant epistolam vel evangelium, caveant ne audiantur a laicis, nec in cœmeterio supra terram vel infra permittant corpus sepeliri. Dicant præterea laicis quod ipsi graviter peccant, et excedunt tumulando corpora in terfibus etiam non benedicta, alienum sibi officium in hac parte usurpando. Prohibeant parochianis suis intrare ecclesias apertas in terra domini regis; non benedicant peras peregrinorum nisi extra ecclesiam. In septimana paschalis non celebrent; sed usque in diem Paschæ celebrare differant, et tunc celebrent private, nullo admissis nisi uno clerico, sicut superius est expressum, nec commuicet aliquis etiam in Pascha nisi infirmis in periculo mortis. In eadem septimana vel in ramis Palmarum parochianis prædicent ut die Pascha mane conveniant ante ecclesiam, et dantur eis licentia comedendi carnes... panem benedi-

ctum diei. Firmiter prohibentur mulieres in ecclesia ad purificationem ne admittant; sed eas moveant ut die Purificationis congregatis vicinis suis orent extra ecclesiam, nec intrent ecclesiam mulieres quæ purificandæ erant, etiam ad levandos de sacro fonte parvulos baptizandos, donec post interdictum intromittantur per sacerdotem. Omni petenti dent poenitentias in porticu ecclesiæ; si tum ecclesia non habuerit porticum, sustinemus ut in limine proximioris portæ ecclesiæ quæ pro intemperie aeris et pluvie aperiri poterit et non aliter dent poenitentias, omnibus exclusis præter illum et illam quæ confitebitur, ita quod sacerdos et confitens possit audiri ab illis qui fuerint extra ecclesiam. Si tamen serenum fuerit tempus dentur poenitentia ante januas ecclesiæ clausæ. Non ponantur extra ecclesiam vasa cum aqua benedicta, nec clerici ferant aquam benedictam, cum omnia sacramenta ecclesiastica præter illa duo quæ excepta sunt, constet esse prohibita. Extremam unctionem, quæ maximum est sacramentum, non licet dare.

(61) Festum Ascensionis Domini, anno 1199, incidit in diem 18 mensis Maii. Vid. *l'Art de vérifier les dates*, nouv. édit. tom. I, pag. 24.

(62) Confer epistolam Appendicis nostri 9, N.... ut sententiam interdicti, adversus Philippum, regem Franciæ, latam, inviolabiliter observari faciat; dat. Laterani, v Idus Martii, pontificatus anno III.

(63) De Parisiensi episcopo agimus in notis ad epistolam 11 libri tertii.

(64) De Silvanectensi, ad epistolam 145 libri quinti.

(65) De Suessionensi, ad epistolam 11 libri tertii.

(66) De Ambianensi, ad epistolam 41 libri tertii.

(67) De Atrebatensi, ad epistolam 15 libri tertii.

(68) De archiepiscopo Remensi, ad epistolam 14 libri tertii.

(69) De episcopo Laudunensi, ad epistolam 141 libri quinti.

(70) De Noviomensi, ad epistolam 41 libri quinti.

(71) De Antissiodorensi, ad epistolam 20 libri tertii.

(72) De Belvacensi, ad epistolam 149 libri quinti.

(73) De Morinensi, ad epistolam 182 libri noni.

(74) De Meldensi, ad epistolam 188 libri octavi.

(75) De Carnotensi, ad epistolam 14 libri tertii.

(76) De Aurelianensi, ad epistolam 29 libri noni.

forte perpauci, nuntios suos ad sedem apostolicam destinantes, per quos quasdam excusationes, licet frivolas, prætendebant; sed promittebant, quod, illis expositis, si demum placeret summo pontifici, sententiam observarent. Cum igitur summus pontifex excusationes illas evidentissimis rationibus improbat, præcepit eisdem, ut et ipsi pariter observarent sententiam interdicti. Qui, audito præcepto, humiliter paruerunt; sicque tota terra regis Francorum arctissimo est interdicto conclusa, ita ut, clausis ecclesiis, nusquam in cœmeteriis sepelirentur corpora mortuorum; quin etiam super terram servabantur ubilibet insepulta.

LIII. Rex autem in tantam indignationem excaudit, ut episcopos et alios clericos, qui primo servaverunt interdictum, ab ecclesiis suis faceret violenter expelli, et bona omnia occupari (77). Sed, cum plebs universa clamaret, rex, jam non valens ecclesiasticæ severitatis sustinere rigorem, nuntios suos, quosdam videlicet clericos, et quosdam milites, ad summum pontificem destinavit, conquerens multipliciter de legato (78), sed tamen offerens per eosdem juratoriam cautionem, quod coram legatis vel delegatis iudicibus staret juri. Quibus prudentissimus papa respondit, quod distinguendum erat, utrum stare vellet juri dictato, vel juri dictando; si juri dictato, ut videlicet, secundum jus quod dictaverat, superinductam a suo removeret consortio, et reginam reciperet antedictam, libenter reciperet cautionem, imo sine cautione qualibet, si hoc faceret, relaxaret sententiam interdicti, dummodo prius episcopi et clerici destituti plenam fuissent restitutionem adepti. Si vero juri dictando, videlicet, ut, secundum jus quod dictaret, affinitatis decideretur articulus, cautionem oblatam reciperet ad cautelam, dummodo, superducta remota, reginam prius reciperet menoratam (79).

Hoc autem cum rex per nuntios suos, a sede apostolica revertentes, audisset, spiritus ejus cœpit multipliciter anxari, quia nec illam volebat recipere, cum habebat vehementer exosam, nec istam dimittere, quam habebat nimis acceptam. Verum, convocatis quibusdam principibus, tam ecclesiasticis quam mundanis, cœpit deliberare cum illis quid ei

A foret in hoc articulo faciendum. Quibus unanimiter respondentibus quod parendum erat apostolicæ sedis mandatis, quæsit ab avunculo suo, Remensi archiepiscopo, qui sententiam divortii promulgaverat, utrum verum esset quod sibi dominus papa scripserat, videlicet, quod illa non erat divortii dicenda sententia, sed ludibrii fabula nominanda (80). Qui cum respondisset verum esse quod scripserat summus pontifex (non enim audebat aliud respondere), statim rex intulit, dicens: « Ergo, tu es stultus et fatuus, qui tamen sententiam protulisti. »

LIV. Remissis igitur nuntiis, instabat, ut prius, quod videlicet, relaxato interdicto, cognosceretur de jure. Sed, cum nec minis, nec precibus, nec promissis animus summi pontificis flecti posset. B in fundamento justitiæ solidatus, ipsius arbitrio se remisit. Qui Octavianum, Ostiensem episcopum (81), legatum in Franciam destinavit (82), talem sibi formam prægens, ut, ante omnia, satisfactionem plenariam de damnis et injuriis, clericis et ecclesiis irrogatis, faceret exhiberi; ita, quod ii, qui propter obedientiam et reverentiam apostolicæ sedis graves perpassi fuerant contumelias et jacturas, per apostolicam sedem sibi sentirent et gauderent congrue satisfactum; deinde, superinductam præciperet a regis consortio tam carnaliter quam localiter removeri, ut non solum a regis amplexibus, verum etiam a regni finibus faceret illam excludi, et præfatam reginam ab ipso rege solemniter recipi, et regaliter pertractari, recepta publice juratoria cautione, quod eam sine iudicio Ecclesiæ non dimitteret; et sic relaxaret sententiam interdicti, reservata sibi correctione illorum qui ab initio non servaverunt interdictum. Et si, post frequentes et diligentes admonitiones et exhortationes, idem rex præfatam reginam sicut legitimam habere nollet uxorem, sed mallet matrimonium accusare, præcepit eidem legato, ut, pro termino peremptorio ad inchoandam causam, spatium sex mensium assignaret, infra quod, si præfata vellet regina, commoveretur rex Danorum, germanus ipsius, ut ad defensionem ipsius viros prudentes, cum advocatis et testibus, et aliis quibuslibet ne-

(77) Confer epistolam 15 libri tertii, *Octaviani, episcopi Ostiensis ad papam*; sine data.

(78) Confer epistolam 17 libri tertii, *Philippi, regis Francorum ad papam*; sine data; sed non eadem esse videtur.

(79) Habetur quidem, libro tertio, responsiva quædam Innocentii epistola ad regem n. 18, quæ data dicitur *Laterani*..... anno III. Sed in illa nihil de iis quæ ab auctore Gestorum exponuntur, reperre est.

(80) Confer epistolam supra citatam, in not., ad li. n. § 51.

(81) De episcopo Ostiensi agimus in notis ad epistolam 14 libri tertii.

(82) Ad illustrandam rerum, quæ hic ab auctore Gestorum, narrantur, seriem, conferendæ sunt omnino epistolæ libri tertii: 17, *Philippi regis ad papam*, qua significat se reverenter legatum apostoli-

D cum recepisse, et agit de causa divortii; sine data; — 18, *Innocentii ad regem Francorum*; qua respondet epistolæ superiori, et monet ut pareat mandatis legati apostolici; sine data; — 15, *Octaviani, episcopi Ostiensis, A. S. L. ad papam*; qua significat ei, quid super negotio divortii inter regem et reginam Francorum egerit; sine data; — 16, *Innocentii ad O. episcopum Ostiensem, A. S. L. qua respondet epistolæ superiori, et quid in ea re agendum sit, præscribit*; sine data; — 15, *Odonis, Parisiensis episcopi, ad papam, qua significat ei quid in materia divortii inter regem et reginam actum fuerit*; sine data; — 14, *Episcopi Suessionensis ad papam*; de eodem argumento; sine data; — 11, *Innocentii ad I. reginam Francorum, ubi significat, quid ab apostolicæ sedis legato agi debuerit*; dat. Laterani, xi Kal Novembris, an. III (id est 1200); — 13, *Regi Danorum*; de eodem argumento, dat. ut supra.

cessarius, sub apostolica et regia securitate dirigere competenti loco de libera voluntate partium assignato (85). Associavit autem, de libera voluntate partium, Ostiensi episcopo (84) ad examinationem et defensionem causæ ipsius, Joannem, tituli Sanctæ Priscæ presbyterum cardinalem (85), iungens eidem, ut, assidentibus sibi viris religiosis, litteratis et providis, causam ipsam sufficienter, diligenter ac patienter examinare curarent, taliter in verbis et operibus, et aliis circumstantiis se habentes, ut nulla de ipsis posset suspicio suboriri, sed, juris ordine per omnia observato, securitatem et libertatem parti sæpeditæ reginæ per omnia providentes, causam ipsam, mediante justitia, terminarent.

(86) Profectus est Ostiensis episcopus secundum hanc formam ad regem Francorum, et, tam ab ipso, quam ab ejus magnatibus honorifice ac devote receptus, fecit imprimis (87) ecclesiis et ecclesiasticis viris de damnis et injuriis satisfieri congruenter, ac deinde reginam de loco, in quo fuerat, ad quoddam regale castrum adduci, ubi, præsentibus archiepiscopis et episcopis regniq[ue] magnatibus, et tam cleri quam populi multitudine copiosa, rex, ad mandatum legati, reginam recepit, faciens in animam suam juramento firmari, quod honorifice eam ut reginam tractaret, et absque judicio Ecclesiæ non dimitteret. Et sic ipse legatus sententiam interdicti, quæ per octo menses duraverat, relaxavit cum multo gaudio et applausu (88).

Sed nonnulli sibi detraxerunt, quod, apostolici mandati forma neglecta, in quibusdam superficialiter processisset (89). Superinductam autem rex a suis separavit amplexibus; sed a regni finibus non exclusit, quia gravida erat, et partui jam vicina

A Porro, causam ipsius Dominus judicavit, quia, post partum graviter infirmata, debitum carnis exsolvit (90).

L.V. Cum igitur idem rex non posset induci ut ipsam reginam vellet maritali affectione tractare, assignati sunt certi dies et certus locus ad causam, in quo apud Suessionem, præsentibus partibus, ambo interfuere legati, coram quibus causa cœpit suo Marte tractari (91); et, licet rex plures et majores advocatos haberet, non tamen defuit qui, propter Deum; verbum faceret intrepidus pro regina. Videns vero rex quod parum proficeret, cum diebus aliquot litigasset, indignatus recessit, nolens coram ipsis legatis ulterius litigare. Summus autem pontifex, etsi nunquam potuerit regem inducere ut ipsam reginam diligeret, nunquam tamen cessabat nunc (92) blandis, nunc (92) asperis agere apud ipsum, ut eam faceret regaliter honorari, consolatorias et confortatorias (93) ei litteras sæpe transmittens (94), et per proprios nuntios eam faciens visitari, de contingentibus nihil omittens, etiamsi regi plurimum displiceret. Nam eadem regina conquirebatur se magis esse incarceratam quam restitutam; cum, etsi rex in victu et vestitu competenter ei faceret provideri, adeo tamen arcte faciebat eam apud Stampas in regio palatio custodiri, quod nec ipsa permittebatur exire, nec quisquam ad eam, nisi raro, permittebatur intrare, sicque manebat omnino solatio destituta (95).

C L.VI. Interea, vacante metropoli Senonensi, Antissiodorensis episcopus (96) ab universo capitulo unanimiter est electus, rege suum præbente consensum, missique sunt nuntii honorabiles et solemnes ad obtinendam translationem, et pallium impetrandum. Porro, summus pontifex, prudenter attendens

(83) Confer epistolam 16 libri tertii, *O. Ostiensi episcopo*, sine data, in qua pontifex mandata quæ prius dederat, et de quibus hic agitur, repetit.

(84) In codice Vallicellano, additur, ad decisionem et ad.

(85) De isto agimus in notis ad epistolam 15 libri tertii.

(86) Conferenda epistola 15 libri tertii, *Octaviani, episcopi Ostiensis, ad papam*; sine data.

(87) Quæ sequuntur, in epistola suprascripta referuntur.

(88) Hactenus in epistola 15 libri tertii. Cæterum, hæc omnia acta sunt in concilio Nigellensi, celebrato ab Octaviano, Ostiensi episcopo, mense Septembris, pridie Nativitatis B. Mariæ (*id est*, die 7 mensis Septembris), an. 1300, in quo interdictum Galliæ solum, indictumque concilium Suessionense, ubi de regio matrimonio judicaretur. Vide *Concil. Harduin.* vol. VI, part. II, col. 1963.

(89) Confer epistolam 16 libri tertii, *O. Ostiensi episcopo, A. S. legato*, sine data.

(90) Obiit circa initium anni 1201.

(91) Aprilis habitum narrat hoc concilium Rigordus; Rogerius vero et monachus Aquicinctinus, Martio: melius, si concilii spectes initia; indictum enim est post sex menses quam habitum est Nigellense, quod initio Septembris celebratum est. Deinde, Quadragesimæ tempore habitum ait Rogerius. At, hoc anno, ad Aprilem usque Quadragesima

non pervenit, cum Pascha inciderit in diem 25 Martii. Quod de ignoto clerico narrat Aquicinctinus, cum Gestis Innocentii, in quibus sic habetur: *Et, licet rex plures et majores advocatos haberet, non tamen defuit qui, propter Deum, verbum faceret intrepidus pro regina. Neque contra pugnat Rogerius, dum ait adfuisse episcopos, aliosque, missos a Canuto, Danorum rege, qui reginæ causam tulerentur. Illi enim discesserant ante Joannis adventum, coram quo ignotum illum clericum reginæ causam egisse refert Aquicinctinus.* Adnot. *Gabr. Cossarth, ad Concil. Harduini*, vol. VI, part. II, col. 1966.

(92) *Nunc...* nunt; sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *nec*.

(93) *Confortatorias*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *hortatorias*.

(94) Confer epistolas libri quinti; 49, *Remensi archiepiscopo, S. R. E. cardinali, A. S. legato*; dat. Laterani, III Non. Julii; — 50, *regi Francorum*, sine data.

(95) Confer epistolam 85 libri sexti, *Ingeburgis reginæ ad papam*, sine data.

(96) Vide epistolam 20 libri tertii, *O. Ostiensi episcopo, A. S. legato, qua Antissiodorensem episcopum a suspensionis sententiâ absolvit, rejecta tamen ipsius ad Senonensem archiepiscopum electione*; dat. Laterani, Id. Novembris, an. III (*id est* 1200). Vides etiam ea quæ ibi adnotata sunt.

quod idem Antissiodorensis episcopus unus fuerat A ex illis qui ab initio interdicti sententiam non servaverant, et Senonensis Ecclesia eam servaverat ab initio, ut discerneret inter obedientes et devotos, postulationem ipsius in publico consistorio reprobavit; cum, secundum legem divinam, non sit arandum in bove et asino (*Deut. xxii, 19*), nec quisquam debeat induere vestem de lana linoque contextam (*ibid.*, 11). Unde quidam protinus exclamavit: « Nunquam Antissiodorensis episcopus de bene cantando tantum acquireret, quantum de male cantando jam perdidit, » universis exaltantibus Deum. Præfedit autem eidem metropoli magistrum Petrum de Corbolio, cujus Parisius in sacra pagina fuerat auditor, quem jampridem in Cameracensem episcopum fecerat promoveri (97).

LVII. Quia vero summus pontifex reservaverat illi correctionem eorum, qui ab initio non servaverant sententiam interdicti, et ipsi sententiam suspensionis incurrerant, quam legatus protulerat in eos qui eandem sententiam non servarent, compulsi sunt ad apostolicam sedem personaliter laborare. Venerunt igitur Remensis archiepiscopus, Carnotensis, Aurelianensis, Meldensis, Antissiodorensis, Noviomensis et Belvacensis episcopi, et procuratores eorum, qui propter senectutem vel ægritudinem accedere nequiverunt. Similiter et quidam abbates venerunt; qui vero venire non potuerunt, procuratores idoneos destinarunt. Recepit autem ab omnibus publicæ juramentum, quod, tam super interdicti, quam suspensionis sententia non servata, mandatis apostolicis obedirent; et sic eos a vinculo suspensionis absolvit, sed mandatum facere distulit ad cautelam.

LVIII. (98) Eo tempore, tam in Oriente quam in

(97) Vide notas ad epistolam 45 libri tertii.

(98) Conferenda omnino epistola 75 libri secundi, *Archiepiscopo Compostollano, et universis episcopis, in regno Legionensi constitutis, ut per excommunicationis et interdicti sententiam, rex Legionis, et regis Castellæ filia, in gradu prohibito copulati, separantur; dat. Later. viii Kal. Junii, pontificatus anno xi.* Ipea epistolæ illius verba hic transcripsit auctor, quæ Italico caractere distinguimus.

(99) Hæc in epistola supra citata.

(100) Corradus, Guillelmi marchionis Montisferrati III filius secundo genitus, notus in instrumentis ab anno 1177, dominus Tyri an. 1187, patre defuncto an. 1188 marchio Montisferrati, regnum Hierosolymitanum una cum Guidone partitus an. 1190, Tyri occisus fuit an. 1192.

(1) Erat illa, Isabella, soror Balduini regis Hierosolymitani IV, dicti *Leprosi*, et Sibyllæ. Sibylla nupta fuerat Guillelmo Montisferrati, fratri primogenito Corradi; unde Isabella Conradum in vetito consanguinitatis gradu attingebat. Sed majus erat impedimentum, ex eo quod Isabella, non nisi vivente adhuc Humfredo de Torone, cui primum nupta fuerat, cum Conrado nuptias inierat.

(2) Henricus, comes Campaniæ II, patri suo Henrico, versus annum 1180, vel 1181, successerat. Anno 1190 in terram sanctam profectus, ibi anno 1192 a Richardo, Anglorum rege, Hierosolymitani regni administrator renunciatus est. Isabellam, Cor-

Occidente, detestabilis fuerat commissus incestus. Nam (99) in Oriente, una duobus fuit incestuosa conjuncta. In Occidente vero, unus duas præsumpsit sibi jungere per incestum. Et incestui quidem in Oriente commisso, non solum consensus, sed et auctoritas clericorum ibi consistentium intercessit. Sed, in detestabili copula in Occidente contracta, licet non absque quorundam ecclesiasticorum virorum consensu fuerat forsitan attentata, ecclesiastica tamen auctoritas nullatenus intervenit. Volens autem Deus majus peccatum vindicare celerius, et a similibus alios deterrere, tam Corradum, marchionem Montisferrati (100), qui reginæ Hierosolymitanæ prius adhæserat per incestum (1), occidit gladio, quam Henricum, Campaniæ comitem (2), qui ei et in culpa quodammodo, et in

B in pœna, successit, dejecit (3) præcipitio, utrumque vero mortis imprævisa peremit. Nondum enim (4) in hujusmodi iniquitatis auctores in Occidente suam exercuit (5) ultionem. Sed, quanto longanimius adhuc sustinet, tanto forsitan severius vindicabit. Licet autem apostolica sedes, quod super hoc fuerat in Oriente commissum, propter malitiam temporis et persecutionem urgentem dissimulare sit visa, ad vindicandum tamen quod in Occidente fuerat attentatum, rigore canonice districtiois est usa. Nam, audito quod rex Legionensis (6) consobrinam suam, filiam regis Portugalliæ (7), incestuose sibi præsumperat copulari, tam regem ipsum Portugalliæ, quam incestuose conjunctos, excommunicationis sententia innodavit, et Legionense ac Portugalliæ regna sententiæ suppositis interdicti. (8) Unde, quod illegitime factum fuerat, est penitus revocatum. Verum, dictus rex Legionensis, ad deteriora manum extendens, sicut is de quo dicit Scriptura: « Væ homini illi, qui post se trahit peccatum quasi longam retem (*Isa. v, 18, sec. LXX,*) et: « Im-

radi, de quo supra, relictam, in uxorem duxit. De obitu ejus sic Albericus, *Chronic.* pag. 411, ad an. 1197: « Apud Acram in partibus transmarinis comes Campaniensis Henricus, cum esset terræ sanctæ princeps, corruit inopinato casu de fenestra cœnaculi, ubi incaute fuit appodiat, et mortuus est. »

(3) *Dejecit.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium deest.

(4) Apud Baluzium, autem.

(5) Apud Baluzium, *exercuerat.*

D (6) Alphonsus, rex Legionensis IX, filius Ferdinandi II, patri successerat anno 1188. Theresam, Sancii, regis Portugalliæ I, filiam, quæ ipsum in vetito consanguinitatis gradu contingebat, in uxorem duxerat; sed anno 1195 eam dimittere censuris ecclesiasticis coactus fuerat. Anno 1197, cum Berangaria, alterius Alphonsi, regis Castellæ VIII, consobriini sui, nata, nuptias iniiit; quæ filium ipsi peperit, nomine Ferdinandum. Novum istud matrimonium, utpote etiam vetitum, damnavit summus pontifex, sed non nisi anno 1214 dissolutum fuit.

(7) Sancius, rex Portugalliæ I, Alfonsi et Mafaldis filius, natus an. 1154, die 11 Novembris, patri suo, defuncto an. 1185, die 6 Decembris successit. Regnavit annos 26 vel 27.

(8) Vide epistolas libri primi 92 et 93, *Fratri Rainerio, de revocandis incestis nuptiis, et serando fœdere pacis;* dat. Romæ, apud S. Petrum, xvi et xi Kal. Maii, anno 1.

pius, cum venerit in profundum vitiorum, contemnit (Prov. xviii, 3), et filiam regis Castellæ (9), consobrini sui, nephem videlicet propriam, impudenter sibi copulare præsumpsit. Quod cum ad ipsius summi pontificis pervenisset notitiam, prætius fratrem Raynerium, virum scientia et religione pariter reverendum, Deo et hominibus obtentu scientiæ et honestatis acceptum, in Hispaniam destinavit (10), ut, iuxta verbum propheticum, dissolveret colligationes impietatis, solveret fasciculos deprimentes; qui per Dei gratiam excussit ab omni munere manus suas, ita ut quod legitur, vere possit de ipso referri: Non fuit qui ditaverit Abraham (Gen. xiv, 23). Idem igitur frater Rainerius, cum in Hispaniam pervenisset, dictum regem Legionensem ainel et iterum ex parte summi pontificis commouit diligenter, ut a tam detestabili et nefanda copula resideret, universis colligationibus dissolutis, quæ fuerant pro ipsa copula consummanda contractæ. Sed, cum apud eum nihil prorsus monitis proficisset, certum ei diem assignavit et locum; et cum ipsum etiam ultra terminum expectasset, in eum se contumaciter absentantem, iuxta formam mandati apostolici, excommunicationis sententiam promulgavit, et regnum Legionense interdicto generali conclusit. In memoratum vero regem Castellæ, ac terram suam, in nullo processit, cum idem rex se mandatis ejus exponeret, et, quod reciperet filiam suam, si sibi redderetur, proponeret assertive, obligans se ad hoc per litteras suas, summo pontifici destinandas. Postmodum autem, Tolletanus archiepiscopus et episcopus Palentinensis, ex parte ipsius regis Castellæ, ac, ex parte regis Legionensis, Zamorensis episcopus, ad sedem apostolicam accedentes, postulabant a domino papa ut cum eodem rege Legionensi, et cum filia regis Castellæ dignaretur super hujusmodi copula dispensare. Propter quod, nisi specialis illa gratia, quam habebat idem dominus Innocentius ad devotionem dicti regis Castellæ, motum animi sui temperasset, in ipsos ita curasset severitatem ecclesiasticam exercere, quod nulli de cætero temporibus suis repudiatas toties et damnatas petitiones afferrent. Tandem vero intelligentes archiepiscopus et episcopi memorati quod non solum indulgentiam super hoc a summo pontifice, sed vix etiam possent audientiam impetrare, interdictum, in terram dicti regis Legionensis prolatum, a domino papa postulare remitti, asserentes quod ex eo triplex toti regno periculum imminerebat, videlicet ab hæreticis, Saracenis et Christianis. Ab hæreticis, quia, cum propter interdictum ipsum clausa essent in partibus illis ora pastorum, non poterant fideles per eos contra hæreticos instrui, et ad resistendum eis aliquatenus informari; unde, tum ex hoc, tum quia rex Legionensis, ab Ecclesia se asserens aggravatum, eis minime resistebat, inualescebant contra fideles hæretici, et in regno ipso hæreses variæ pullulabant. A Saracenis, quoniam, cum per exhortationes et remissiones Ecclesiæ, Hispaniarum populus consuevisset ad expugnationem paga-

norum inducti, cessante prædicatorum officio, populi etiam devotio tepescebat: quia, dum se cum principe suo, quoad interdictum, eidem videret pænæ subiectum, a culpa, cui vel tacendo consenserat, forte se non credebat immunem, propter quod minus circa debellationem Saracenorum serbebat, ne decederet in peccato. A Catholicis quia, cum clerici laicis spiritualia ministrare non possent, laici clericis temporalia subtrahebant, oblationes, primitias et decimas detinentes: unde, cum clerici ex his pro majori parte in partibus illis consueverint sustentari, eis subtractis, non solum mendicare, sed sapere ac servire Judæis, in Ecclesiæ ac totius Christianitatis opprobrium, cogebantur. Videbatur autem domino papæ difficile eorum petitioni annuere, ac sententiam, ex animo, et ordine, et causa, latam canonicam, sine satisfactione congrua relaxare. Ex animo siquidem quia, sicut Deus sua conscientiæ testimonium perhibebat, ad hoc non nisi iustitiæ et honestatis obtentu processerat, cum ex contrario potius contra ipsum dominum papam oriri præsumptio potuisset, si tam detestabile facinus durisaset in patientia tolerandum. Ex ordine quia dictus frater Raynerius, post commonitiones et dilationes legitimas, tandem districtione percussit ecclesiastica contumacem. Ex causa, exemplo divino, videlicet, et humano: divino quia, cum David in populi numeratione peccasset, Dominus in populam vasa sui furoris effudit; unde idem David dixisse legitur, peccatum suum Domino confitendo: Ego sum qui peccavi, ego qui iniquus egi. Isti, qui oves sunt, quid fecerunt? Avertatur, obsecro, furor tuus a populo tuo (II Reg. xxv); humano, quia esset mali exempli, videlicet, quod, si forsitan in alia regna similem eundem dominum papam contingeret sententiam promulgare, similis ab ipso gratia peteretur; quam si forsitan negaret, apud ipsum esse videretur acceptio personarum. Ex hoc etiam de ipso summo pontifice posset apud aliquos oriri suspicio, præsumptibus forte quibusdam quod ad id moveretur ex causa latenti. Licet igitur ex causis præmissis non videretur dicta petitiõ admittenda, quia tamen, ubi multitudo est in causa, detrahendum est aliquid severitati, ut majoribus malis sanandis charitas sincera subveniat, in eo, ad petitionem prædictorum archiepiscopi et episcoporum, gratiam duxit de communi fratrum suorum consilio faciendam, ex quo videbantur impedimenta expressa superius provenire. Relaxavit igitur summus pontifex, non in totum, sed in una parte solummodo, interdictum, nec perpetuo, sed ad tempus, quandiu scilicet sibi placeret, et expedire videret, ut probaret interim spiritus si essent ex Deo, et an, sicut idem archiepiscopus et episcopi affirmabant, sperata inde utilitas sequeretur; sic videlicet, ut in regno ipso divina celebrarentur officia, sed decedentium corpora ecclesiasticæ sepulturæ minime traderentur; in quo tamen clericis sectæ gratiam specialem, in eo videlicet, ut in cimiterio ecclesiastico deberent, cessante solemnitate solita, 1214.

(9) Erat is Alphonsus rex Castellæ VIII, in historia celeberrimus, qui regnavit ab anno 1158 ad annum

(10) Vide epistolas supra citatas.

tumulari. Quod licet aliquibus posset absonum forte A videri, ut, officio restituto, sepultura ecclesiastica negaretur, quia, juxta canonicas sanctiones, cui communicavimus vivo, communicare debemus et mortuo, recte tamen intelligentibus nihil ex hoc incongruitatis occurrit, cum, juxta Lateranensis instituta concilii (11), decedentes ex torneamentis, etsi per penitentiam reconcilientur Ecclesie, Christiana tamen sepultura priventur. Ut autem non remittere penam, sed commutare potius videretur, dictum regem Legionensem, memoratam filiam regis Castellæ, et omnes eorum principales consiliarios et fautores excommunicationis vinculo innodavit, mandans ut, ad quamcunque civitatem, villam, vel oppidum devenirent, nullus ibidem, eis presentibus, divina officia celebraret, Dicto autem regi Castellæ, ac reginæ, uxori ejus præcepit, ut ad dissolvendam prædictam copulam operam impenderent efficacem; alioquin, in eos et terram suam similem sententiam promulgaret. Quia

(11) Concil. Lateran. sub Alexandro PP. III, cap. 20.

(12) Hactenus in epistola supra memorata.

(13) Vide epistolas libri septimi: 67, Archiepiscopo Toletano, episcopis Burgensi et Zamorensi; ut B. natam regis Castellæ, quæ a rege Legionensi recesserat, et beneficium absolutiois posecebat, absolvent; dat. Laterani, xi Kal. Junii, an. vii (id est an. 1204); — 93, Archiepiscopo Compostellano et Toletano; episcopis Tirasonensi et Colimbriensi; ut ratam regis Castellæ inducant ad restituenda regi Legionensi oppida, quæ sive dotis titulo, sive donationis propter nuptias, ab ipso sibi assignata fuerant; dat. Laterani, xii Kal. Julii, an. vii; — 94, Archiepiscopo Compostellano, episcopis Zamorensi et Palentino; ut regem Legionensem respicientem absolvant; dat. Laterani, xiii Kal. Julii, an. vii.

(14) Ad ista pertinere videntur ea quæ leguntur apud Albertum Krantzium, *Chron. Dan. Suet. Norvag.* Sic enim auctor ille, *Norvag.* lib. vi, pag. 784; quæ quidem a Saxone de verbo ad verbum mutuavit: « In Norvania dein post aliquantum temporis intervallum novi motus consurgunt. Nam Suecus quidam, fabro patre genitus, sacerdotii (quod in Pherogia aliquandiu gesserat) partibus abductis, Norvagian petens, religionis munus militia temeravit, Osteni cujusdam ab Erlingo (*regnabat tunc temporis Erlingus in Norvania*) prostrati adductus. Cujus agmin' per deserta fugienti fortuito obvius, ducent se præbuit, resque adversum vit torēs novare coepit. Et, ne generis titulo carere videretur, originem mentitus, Haraldum Hiberniensem avum sibi vindicando, Siwardo se procreatum conlingit; cuius etiam nomen filio, quem antea patris vocabulo Una appellaverat, aptavit. Et, ut omnia prioris fortunæ monumenta subrueret, proavique vocabulum in eo representari videretur, simulatæ prosopie decus novi nominis ornamentis usurpare sustinuit, magnumque se, in argumentum generis, vocitari constituit. Quod tam imprudens mendacium, turbulento militum errore, credulaque vulgi suffragatione protectum, ad totius Norvagiæ cruentissimam stragem extremamque perniciem penetravit. Idem, cum adhuc privatus Suetiæ ducem Burgerium pelisset, sacerdoti, cujus forte hospitio usus erat, stolam, præcipuum diaconi insigne, cum libro sacerdotalia sacra continente, dono dedisse fertur. »

Res non paulo aliter, sed male habita temporum ratione, narratur apud Isaacium Pontanum (*Res Danicar. Hist.* lib. vi, pag. 260), ad annum 1178:

vero castra quadam, quæ idem rex Legionensis dictæ filia regis Castellæ tradidisse dicebatur in dotem, ita ut, si eam aliqua ratione relinqueret, ipsa cederent in jus ejus, impedimentum præstabant hujusmodi copulæ dissolvendæ, mandavit castra ipsa restitui, et ad id puellam ipsam excommunicationis sententia coarctari, decernens, ut, si ex tam incestuosa et damnabili copula susciperetur aliqua proles, spuria et illegitima penitus haberetur, quæ, secundum statuta legitima, in bonis paternis nulla ratione succedit (12).

Licet autem aliquanto tempore in sua contumacia perdurassent, demum tamen redeuntes ad cor, incestuosam copulam dissolverunt; et, cum fuissent ab invicem separati, præstato secundum formam Ecclesie juramento, meruerunt absolvi (13).

LIX. Eodem tempore, anathematizavit Suerum apostatam, qui regnum Norvagiæ per violentiam occupaverat, legitimo regni hærede preëmpto (14);

« Norvagiæ vernaculum Chronicon longe aliter hæc memorat. Ait enim, quod nec a vero abhorre videtur, Siwardo, Haraldii Gyldi filio, a matre Gunilda procreatum hunc Suerum; Gunildam vero, post obitum Siwardi, nuptam viro, cui Unas faber nomen erat; atque inde, cum Erlingus Scaccius, ejusque filius Magnus, in id incumbenter, ut regia per totam Norvagian prosapia stirpitus tolleretur, confugisse eam cum Una marito ad fratrem suum Roarem, sive Rhodium, ut alias appellant, qui tum apud Faroenses episcopatuungebatur; eumque litteris eousque imbui Suerum curasse, dum ad suscipiendum sacerdotii munus haberetur idoneus; et, id quoque cum jam ageretur, obortas matri lacrymas; earumque causam querente ac mirante Suero, præsertim, cum potius lætari ob honorem, qui sibi deferebatur, quam tritari debuisse existimaret, respondisse Gunildam: « Levis est ista, mi fili, pro illa, quæ tibi contra fas omne ac æquum denegatur, dignitas: tu enim Siwardi, Norvagiæ regis, es filius, licet id huc usque apud te restituerim; » tunc cœpisse Suerum hinc Magni regis, Erlingo pati, potentiam ac vires, inde stirpem suam Norvagorum regibus editam secum perpendere; ac matri, postquam de utroque accuratius cogitasset, ejusmodi responsum dedisse: « Ego, si veteri Norvagorum sanguine natus sum, neutiquam hodie sacerdotis insignia regis præterierim, utpote quæ mihi apud Norvagos jure debentur. »

Ita fere id Chronicon, addens deinde: « Ea etiam occasione profectum ad Norvagos Suerum; coque cum advenisset, Ostenum, qui erat ejus patruelis, regium sibi nomen atque insignia sumpsisse; Suerum vero, cum aliud non posset, amicis scilicet et affinis opem denegantibus, Erlingi militibus ascriptum, ac multa, quæ essent in rem suam, ab iisdem comperisse; posteaque, ubi occubisset in prælio Ostenus, ab agmine et copiis ejusdem dispersis, quod ex Saxone diximus, in ducem militiæ electum, ac demum adactum ab iisdem, ut regium vocabulum usurparet. Hunc militem multa dura asperaque perperam refert idem Chronicon, dum integrum fere triennium per lucos et deserta vagabundus, inter cætera, arborum cortices pedibus induit, unde et *Berkebenii* vernaculo idiomate vulgo appellabantur. Hoc ergo milite bellum aliquandiu Suerus vario eventu adversus Erlingum, ejusque filium, Magnum, Norvagiæ regem, sustinuit; donec, fuso tandem prope Nidrosiam Erlingo, Magnus in Daniam ad regem Valdemarum, sibi sanguine conjunctum, profugit; ab eoque classe et

copiis identidem adjutus, sceptrum Norvegiæ recuperat : sed, ut fieri solet, novercaute fortuna, cum Suero et Berckenii navali postremum, eoque acri congressus prælio, ubi favere victoriam Suero vidit, de puppi in profundum desiliit, sequæ fluctibus obruit. Inde, Norvegia sub Suero ejusque posteris ad usque reginam Margaretam, Valdemari III filiam, permansit, cujus deinum cum Haquino, Norvegiæ rege, connubio ad Daniæ reges pervenit, anno circiter Christi 1387, perpetuoque deinceps cum ea cohesit, sed suis legibus suoque jure usa.... »

« Addit postea idem auctor, ad an. 1195 : « Proximus anno superiori (1194) annus (*id est* 1195) abstulit apud Norvegos regem Suerum, cujus superius in rebus Valdemari prolixè meminimus. Exstatque Romani pontificis Decretalium Epistolarum liber, in quo Suerum hunc tyrannidis ac violentiæ accusat, quodque per fas et nefas Norvegiæ sceptrum arripisset. Exsecratur quoque, et anathemate ferit Bergensem episcopum, quod is, obstante archiepiscopo, cum Suero facere, eique favere videretur. Item Innocentius, ad Islandos de eodem scribens, apostatam Dei et divorum appellat. Res ejus totumque vitæ spatium, et quam mirabiliter ad imperium pervenerit, integro libro prosecutus est Carolus Jonæ abbas, ut meminit in chronologicis suis vir nobilissimus, Arnoldus Witfeldius, regni olim cancellarius & *μακαρίτης*.... Suero successit filius Haquinus : eaque in stirpe continuata regum Norvegorum successio duravit ad bina circiter sæcula ; defecitque in filio tandem Margaretæ Danorum reginæ, Olao. »

Hactenus Isaacus Pontanus ; et hæc quidem ad qualemunque rei, de qua apud auctorem mentio habetur, notitiam sufficere forsitan possent. Verum, cum in Pontani narratione ratio temporum nullatenus cum Innocentii Gestis congruat, recentiorum alterum, rerumque Norvegicarum peritiorum scriptorem, audire præstat. Thormundum Torfæum nomen, qui Norvegiæ Historiam opere in quatuor voluminibus *in-folio* divisio, prosecutus est. Nonnulla ex auctore isto excerptare, et hic lectorum oculis subjicere, operæ pretium existimavimus ; tam quia opus ejus (quod non tam facile cuivis in nostris bibliothecis obviam foret) et exactissimum, et stylo non ineleganti exaratum, multa scitu, ut nobis quidem videtur, digna exhibet ; tum quia de regionibus illis agitur quarum historia adeo apud nos huc usque neglecta fuit, ut doctissimus libri cui titulus, *l'Art de vérifier les dates*, auctor, in novissima etiam hujus nunquam satis laudati operis editione, de rebus Norvegicis, vel ut spissiori tenebrarum nube involutis, vel ut apud ipsius Norvegiæ gentis scriptores sibi minime constantibus, nihil omnino referre tutius crediderit. Attamen, Torfæus ille, jam a nobis nominatus, ea, quæ refert, et suo quæque, habita diligentissime temporum ratione, peculiari anno assignat, facta, ex authenticis satis monumentis deprompsisse videtur, nec ullam narrationis ejus partem ad dubium revocandam censuerunt viri in septentrionalis Europæ partibus eruditi. Hæc igitur apud ipsum, de *Svero*, quem semper *Sverrerem* a *Sverrir* appellat, leguntur, *Histor. rer. Norvegic.* part. III, lib. I, cap. 11, pag. 582 et seqq., quæ quidem ipse ex auctore, supra ab Isaacio Pontano laudato, nempe Carolo, Jonæ abbate, de verbo ad verbum fere deprompsisse fatetur.

« Nomen ei Sverrir, mater Gunnhildis. Imputatus, matris indicio, pater Unius pectinarius, Gunnhildis in Norvegia conjugio sibi sociatæ maritus, ibidem anno gratiæ 1151 (*imo potius* 1147, *ut sibi constat auctor ipse, ut mox videbitur*), Ingio, Eysteino et Sigurdo Broncho regibus, quadriennio ante illius (*id est*, Sigurdi) cædem, cujus se postea filium professus est, natus....

« Quinquennem mater, Vitricusque Unius, cum e

A Norvegia in Fœregas translatum, in nutricatu episcopi Hroii humanioribus litteris imbui curarunt, donec in presbyterum consecratus est.... Romam deinde Gunnhildis ad peccatorum absolutionem impetrandam, ad limina apostolorum, more sæculi, profecta (versus annum 1175), cum, eorum confessione, coram eo quem pontifex isti muneri præfecit, conscientiam exoneraret, filium sibi regio satu confessa est, quem genus suum celaverit. Quo ad pontificem delato, imperio ejus in absolutione mandatum accepit, de vero ei ortu retegendo, cum primum ad eum rediret....

« Norvegiam redux, sine mora Fœregas profecta, filio, jam viginti quatuor annos nato, rem universam pandit ; id quod illi curam ingentem iniecit.... Multa secum variis curarum æstibus volventem, somnia, eorumque interpretatio erexit.... Anna 1171, Sverrir in Norvegiam devenit.... »

Sequitur apud auctorem nostrum, prolixa narratio, de Sverrir in Norvegiam, et inde in Ostrogothiam professione, redituque in Norvegiam et Betulopedum (*at. Bercebeniorum, ut apud Pontanum ; vid. supra*) regimine ad illum delato ; de regio nomine ipsi invito imposito ; de ejus in Thrandiam imped. lissimo itinere, et direptionibus ibidem exercitis. Deinde, dicitur quo pacto Sverrir, totius Norvegiæ rex proclamatus, cum præfectis Magni regis pugnaverit, eosque fugaverit ; Uplandos subegerit ; ingens in Vorsia periculum feliciter superaverit, et varia itinera aggressus fuerit. Inde, Sverrir Erlingum, Magni patrem, ac regni administratorem, astu eludit, Kongahelam ære multat, in Vermiam secedit, transitum negantes mitigat et domat.

Alia etiam ejusdem bella narrantur ; præsertim, geminum prælium cum Magno ; victoria, quam de ipso reportavit, et conditiones ab Erlingo ipso oblatæ, quas cum respuendis censuisset Erlingus, paulo post occisus fuit, sepultusque, non ipsi Sverreri illaudatus. Nam ad defuncti exsequias Sverrir orationem in ipsius laudes fecisse traditur, hac humanitate multorum studia in se convertens, merensque oratione omnium laudes.

Anno 1180, Magnus ipse, patri Erlingo superstes, in Thrandia refugatus, cum Sverrere pugnam commisit ; victus, in Daniam discessit. Unde redux, auxiliis a rege Daniæ impetratis, rursus cum Sverrere pugnavit, feliciori nequaquam successu, et in fugam denuo conversus est. Cum tamen, novis copiis collectis, ad confligendum redisset, colloquium inter ipsum et Sverrerem factum est, sed conditiones a Sverrere oblatas Magnus improbat.

Duravit bellum, vario fortunæ eventu, usque ad annum 1185, quo Magnus ultimo tandem prælio victus et occisus fuit. Cadaver Bergis missum, ubi sepultum fuit in præsentia Sverreri, qui filium, prout antea patrem Erlingum, oratione funebri prosecutus est.

D Tunc demum Sverrir totius Norvegiæ rex pacificus dici potuit ; et anno sequenti 1186, Margaretam, S Eirici, regis Sueciæ, qui Upsalis scrinio impositus quiescit, filiam, in uxorem duxit, cujus frater Knutus Sueciæ tunc imperabat.

Sequuntur apud auctorem diversa a Sverrere in administrando regno gesta. Sed ea tantum, quæ ad Innocentii epistolarum argumentum spectant, hic delibabimus.

Anno 1187, archiepiscopus Nidrosiæ Eysteinus, qui, diu Sverreri adversatus, tandem cum ipso reconciliatus fuerat, « jam inde ab autumno æger et lecto afflux, post ferias Natalis Christi, regem Sverrerem nuntiis ad se vocat. Is cum advenisset, post varias præteriti temporis actiones mutuo repetitas sermone, Eysteinus veniam offensarum a rege in nomine Domini postulavit. Qui cum facilem se præbuisset, facta commissorum invicem gratia et animorum reconciliatione, archiepiscopus nocte, quæ festum S. Apostoli sequitur, decessit. »

Eysteini [ad Augustini], secundi Nidrosiæ archiepiscopi, mortem ad diem 26 Januarii notat *Necrologium Islando-Norvegicum vetus*, apud Langebek, *Script. rer. Danic.* tom. II, pag. 504. Ejusdem Vitam scripsit cl. Schœningius, in *Forbedringer*, pag. 410 et sqq. Obiisse an. 1188 testantur *Annales Reg. Island. membr.* Auctor *Hist. Sturlung.*, lib. III, cap. 6, statuit eum die 30 Januarii mortuum esse: sed Johannæus, *Hist. Eccles.* tom. I, pag. 225, ejus obitum ad diem 26 decembris ejusdem anni refert.

Sed, de hoc præsule, satis; ad Torfæi narrationem redeamus. Mortuo (Esteino) monumentum in sacrario ædis Christi exstructum, ipso rege in funere ejus verba in choro templi faciente; ubi, exposito novissimo, quod habuerant, colloquio, confessum archiepiscopum affirmavit, multa se in regem deliquisse, et quidem contra canones statutaque ecclesiastica, verum fuisse tamen alias rationes quibus integrum sibi non existimaverit Magnum deserere. Ipse hic deinde, Hacone, Sverreris nepote, reguante, anno nimirum 1229, albo sanctorum inscriptus est.... Vere novo, Sverrir ingenti cum exercitu Bergas regressus est, ibi in adultam ætatem commoraturus. Magna tum eo hominum frequentia: episcoporum quoque regniq. procerum ordines ad electionem archiepiscopi convenerant, tandemque communibus votis suffragiisque designatus est Eiricus episcopus Stafangriensis, auctoritate potissimum archiepiscopi Eysteini, qui, ut albi Eiricus sufficeretur, moriens suaserat. Et quavis rex ipsum, ut nimia liberalitate profusum, rebus ecclesiasticis dispensandis minus idoneum declaraverit, pervicerunt tamen plurium vota, et responsam regi, liberalitatem in archiepiscopo requiri; sufficere enim cathedram sumptibus, nec, licet magnis, facile exhauriri. Itaque Eiricus eodem anno inaugurandus e patria est profectus....

Anno 1188, archiepiscopus Eiricus, accepto pallio, Roma rediens, Nidrosiam, sedem suam jam factam, adiit. Nec diu post, regem inter et archiepiscopum simulatas quædam exorta est. Ansam huic dedere conciones, quibus in choro templi habitis archiepiscopus asperis verbis in Betulopedes invectus erat, quorum etiam offensam occurrit, licet a canonicis omni studio exceptus esset. Accedebant et aliæ res de quibus rex et archiepiscopus dissentiebant, quarum præcipua momenta hæc erant: Impositum rusticis ab Eysteino onus, comite Erlingum vel consentiente, vel connivente, loco *ekris*, vel unciz vulgaris, quæ ex recepta æstimatione, hoc nomine in multam a delinquentibus solvi solita, regi etiam pendebatur, argenteam ab episcopo, nomine quidem eodem, sed pretio duplo, signatam. Quod factum rex revocari jussit, ex legibus antiquis certo receptoque pretio multam debere solvi prætendens; neque enim Erlingum jus habuisse antiquandi S. Olafi leges, tantum ut inique cives exhauriendo lucrum faceret, unde consecrationem filia suo, successionis jure destituto, compararet, siquidem in Norvegia nunquam, vel paganismo durante, nisi regis filio regnum delatum; ab Erlingum autem leges divinas, humanas, regias, civiles, nihili habitas, et archiepiscopo, ut cives auctoritate sua opprimeret, permissum. Postulavit itaque ab Eirico rex, ut quandoquidem ipse redditus suos hoc modo in duplum auxerit, pari quoque auctoritate suos sibi intendere liceret, violatarum deinde legum, injuriarumque in cives, ipse archiepiscopus Deo populoque rationem redderet. Ad quæ satis animose Eiricus: *Jus episcopate semper ampliandum, nunquam autem minuendum esse; regi vero ex legum præscripto juramentum proprium observandum, et Deo quidem sibi que rationem ab ipso, si Deus fecerit, reddendam; nunquam enim antea in reddituum regionum solutione augmentum tale receptum....*

Anno 1191, controversiæ inter regem et archiepiscopum acris gliscere cœperunt. Regem quidem

semper, ut dictum est, leges S. Olafi, aut Fhrandito codicem, qui *Gragas* inscribitur, a Magno Bono, ejus filio, conscriptum et pronulgatum, allegante, et secundum ejus præscripta causam decidi postulante; sed archiepiscopus ad codicem alium *Gullfodr* appellatum, quem scripserat archiepiscopus Eysteinus, ut et jus canonicum Romanum, partim quoque ad litteras sibi a pontifice missas, sigilloque ejus firmatas provocabat. Inter cæteras lites de jure patronatus in Ecclesiis disputatum: nam et legibus antiquis et longo temporis usu obtinuerat, ut laicis jus esset fundandi, propriisque sumptibus ædificandi, modo vellent, templa in agris suis, quæ deinceps ipsi jure patronatus tuerentur, idoneisque ministris instruerent. Sed archiepiscopus in singulas ædes consecratas, ubi quidem sacra permissu ejus celebrabantur, idem juri sibi arrogabat. Causam igitur rex in judicium deducere voluit, renuente et declinante archiepiscopo. Ex codice itaque legum rex in foro publico recitare curavit, quanto comitatu episcopo diæcesim suam lustrare liceret, quanto comitatu triginta tantum comitibus, duodecimque clypeis, liaque omnibus albis. De his sententiam judicum rex postulabat, adjecto: *Nullis satellitibus armatis, nulla nave bellica archiepiscopum indigere; violari ab eo leges, qui, nonaginta clypeatis stipatus, nave viginti scalmorum vehatur. Nec sibi, aut Betulopedibus memoria excidisse vires archiepiscopi Eysteini, quantæ illæ tum fuerint, cum ad Bratthamras armata nave Betulopedes oppugnassent, aut cum Bergis classem Magni intercepissent; tum enim archiepiscopi satellites regis priores se invasisse. Jam vero nullam archiepiscopo, aut Ecclesiæ ejus, ab hostibus periculum imminere, quod armatis copiis accessere necessum sit. Si quis mercenariorum ei usus, saltem in excidendis rupibus aut poliendis saxis, deportandisque ad ædificationem templi, eum debere esse, nec ad aliq. opes tantas destinatas. Ad hæc archiepiscopus talibus verbis respondit: Pontifex Romanus hanc mihi Ecclesiam cum omnibus ejus opibus commisit: l.bero itaque illas, quoad vixeret, dispensabo: sunt enim Dei sanctorumque ejus. Illud vero non inficiabor, domine, plurimos probos viros male mecum quiete ac placide conversari, quam tibi maleficis litare, cum paucis jam per te tranquilla vita permittatur; nec, si mei ministri vestes aut arma elegantia gestant, illa profectus aliunde rapuerunt; pacificos enim se gerunt, neminique injuriam inferunt. Certe, mirabuntur exteri, archiepiscopo non permitti arbitrium atendi et vestiendi quos quidem voluerit; præfectos autem tuos, quos ex mendicis evexisti, catervis magnis stipari, colonosque pro libito spoliare, etiam alimenta diripera miseris, id in lucro reputantibus, quidquid ab eorum rapina reliquum habuerunt.*

Rex incolas secundum leges sententiam ferre jussit, quot stipatoribus archiepiscopo uti liceret. Mox quinque dierum induciæ datæ, intra quos famuli omnes mercenariique, quos præter leges archiepiscopus aleret, domo ejus abire jussi; si quis ultra remanserit, ejus bona fisco regio addicta; ipse damnatus proscriptusque, quovis loco impune occidendus. His promulgatis, archiepiscopus, cum toto famulitio, rebusque, quas auferre potuit, omnibus, urbe summa celeritate egressus, ad archiepiscopum (Lundensem) Absalonem in Daniam profectus est, benigneque exceptus, longo tempore ibi permansit. Tandem in morbum adeo gravem incidit, ut, orbatus visu, in posterum lucis usu caruerit....

His, quæ superius dicta sunt, Thom. Bartholinus, *Antiq. Dan.* lib. II, c. 1, pag. 247 et sqq. ex Wilhelmo Neubrig. adjicit, quod archiepiscopus, interpellatus a rege de corona sibi imponenda obsequi, renuerit, litterasque ad pontificem ea de re scriptas a præsule memorat, quarum partem exponit.

Pergit Thormundus Torfæus: « Inter hæc, archiepiscopi Eiricus et Absalon ejus hospes, nuntiis Ro-

nam missis, Svvererem apud pontificem Cælestinum III accusant, dictatis ab Eirico et asseclis ejus litteris, quibus tota series eorum quæ inter regem et ipsum agitata erant, exponebatur; quæ perlata hunc quidem effectum habuere, ut sententia pontificis Svvererem, ni archipræsuli omnia quæ jure ipse exigeret, integra rursus permitteret, excommunicandum censeret. Impetratas super hoc Romæ litteras Eiricus publice in Dania singulis diebus Dominicis in choris templorum recitari, fulmenque anathematis in eum vibrari, curavit. Verum, Svverri, ut primum hæc certa fama cognovit, in curiis sæpe ac costibus publicis est testatus: *Danorum se hic commenta, non pontificis interdicta, cognoscere. Sed nec Eiricum mendacis se regno deturbatum; nihil se ejus execrationibus et maledictis moveri, quæ, jam in ipsius oculis retorta, visu eorum orbaverint. Vim enim excommunicacionis in maxime delinquentes atque enormium criminum reos exeri. Se legitimum regem natum, suffragiis quoque populi regnum obtinere, immensis id quidem molestiis laboribusque partum, ideoque leviculis de causis minime deserendum. Integram Eirico futurum, etiamsi cæcus sit, ad cathedram suam reditum, si tamen posthac leges rēreter obseruet; se vero in ejus gratiam, si vel maxime ambobus adhuc oculis integer esset, dum mente cæcutiat, illas minime violaturum*

Elapso festo Paschatis (an. 1194), ad persequendum Sigurdum, comitis filium, reliquiasque factionis dissipandas profectus, ad limites usque regni Konghellam pervenit. Eo tunc opportune pontificis Romani legatus cum ingenti comitatu accesserat; quem rex humaniter invitatum perquam magnifice excepit, et, consecrationis ministerium sibi ut exhiberet, coronamque imponeret, oravit, quod ille quidem haud omnino abnuī. At, cum id ecclesiastici cognoscerent, legato illi insurrabant, archiepiscopum a rege violatum, et sede sua expulsum esse: ipsum regem se muneris pastoralis desertorem aperte confessum, novam uxori leg timæ conjugem induxiisse, jamque utranque duarum viventium maritum penes se habere: præter alia probra, quibus infamem eum atque invisum studebant reddere, adeo ut, cum rex de inauguratione sua legatum rursus compelleret, ille regi eam plane denegaverit, monens ut archiepiscopo reconciliaretur, cujus officii esset eum consecrare. Rex, ira commotus, talia ipsi in os fertur dixisse: *Video satis, quo proposito huc veneris, nempe quo multi alii impostores, huc ad corrodendas pecunias commeari soliti, qui, postquam abierint, regnum et gentem nostram ludibrio et deridiculo habent. Volo igitur, jubeoque, ut festinim te hinc recipias, siquidem nolim te fraudibus tuis subditos meos emungere. Tunc legatus, non amplius moratus, discessit. Rex autem ad aquilonarem Vikam profectus, episcopum Nicolaum eo ad se evocavit, graviterque cum eo expostulavit, quod doli insidiarumque omnium, quas Hallkel cum sociis struxerat, is auctor fuisset et architectus; id enim sibi certis testimoniis exploratum. Episcopo crimen negante, rex veris se eum documentis convicturum affirmat, minaturque aspera, perduellem proditoreinque appellans. Ad clementiam itaque regis exorandam episcopus conversus, nova fide se admissa correcturum spondet, eamque sacramento obligaturum; se posthac ad quævis grata regi præstanda paratissimum semper futurum; itaque non difficulter veniam impetravit. Rex, eum Bergas ducens, eo quoque Thorerem, diceceseos Stafangræ antistitem, evocat. Horum conventu actum primo de electione episcopi Bergensis in locum Pauli, nuper, ut supra dictum, demortui, electusque Martinus, genere Anglus, regis Svvereris confessionarius, vir eruditus qui, ex consilio regis, ab his quos modo memoravimus, episcopis statim consecratus est. Jamque episcopus Nicolaus, primum locum gratiæ regiæ assecutus, omnibus regis consiliis adhibebatur; et placebat tum omni-*

bus, ut rex ipse horum episcoporum ministerio coronaretur. Ista solemnitas, præside Nicolao, Bergis, festo apostolorum Petri et Pauli, quod in tertias Kalendas Julii, seu 29 diem Julii incidit, magno et splendido apparatu peracta. Inde Episcopi dimissi, multisque ac magnis muneribus, et suūma regis gratia aucti, ad sua redierunt.

Addit Torfæus: « Guillelmus Neubrigensis, qui Svvereri synchronus fuit rem omnem breviter, non qualis gesta est, sed qualem ab archiepiscopo Eirico, hostibusque Svvereris eam didicit, exponit, ad inaugurationem usque Regis narrationem extendens. *Iisdem temporibus*, etc. Cujus non alio sine verba adduxerimus, quam ut, instituta inter eum nostrosque Annales collatione, partim videret lector, quam parum cæteris fidei de rebus nostris scripturibus tribuendum sit; partim ut istius sæculi clericorum in rēges et principes, quos mendacis ulcisci ac diffamare perquam familiare ipsi erat, vel hoc exemplo clarius immotesceret. »

Huc usque Thormundus Torfæus, qui locum Guillelmi Neubrigensis integrum refert, *Hist. Norveg.* part. IV, lib. I, cap. 10, pag. 22. Hunc locum nos consulto prætermittimus, partim utpote longiorem, et quo nota nostra in nimium excresceret, partim ut cuicumque obvium, partim demum quia pauca ad res Norvegiæ ecclesiasticas, de quibus hic præcipue agitur, pertinentia continet. Cum enim cætera ad res bellicas a Svverere gestas spectent, hæc tantummodo de controversiis cum antistibus referuntur: « Sublato rege (legitimo, Magno), in ditionem tyrannicam regnum tremefactum concessit. Sverus autem sacro ordine abjurato, accepta in conjugem filia regis Gothorum, ab archiepiscopo (Nidrosiensi, nempe Eirico) terræ illius coronari voluit. Verum ille, cum esset vir magnus, et neque precibus neque minarum terroribus flecteretur, ut caput execrabile sacra unctione perfunderet, ab eodem patria pulsus est. . . . Sed virga illa furoris Domini, profligata et eliminato fere omni semine regio, atque omni hoste indigena, magnus et tremendus tandem per manum ejusdem episcopi, ad hoc intentata morte coacti, regium cum mysticâ unctione diadema sortitus est, sub incerto diu prosperantis tyrannidis exitu ex crebris successibus quasi securus. Titulus autem sigilli ejus talis fuisse dicitur:

SVERUS REX MAGNUS, FERUS UT LEO, MITIS UT
AGNUS.

Clementiam quippe in subditos ostendebat, et ecclesiis sive monasteriis reverentiam exhibebat. » GUILLELM. NEUBRIG. lib. III, cap. 6.

Verum, exstat apud Rogerium de Howeden locus alter insignis, quem a Torfæo aut ignoratum, aut sub silentio prætermissem miramur, ideoque hic referendum esse censemus. Sic ille (Rog. de Howen. ad an. 1194, edit. Savilli, p. 425): « Eodem anno (1194), Sverus, princeps Norvegiæ, contra prohibitionem domini papæ fecit se coronari in regem Norvegiæ. Quo audito, Eusthatius (leg. Eysteinus), archiepiscopus de Nidros, maluit exulare, quam illius interesse coronationi. Abiit; et prædictus Sverus, filius Siwardi quondam regis Norvegiæ, præcepit ut omnes episcopi Norvegiæ convenissent apud Berges in festo apostolorum Petri et Pauli ad coronandum eum. Erat autem inter eos quidam episcopus de Wic, qui vocabatur Nicolaus. Hic dicebat quod ipse interesse noluit illius coronationi propter absentiam archiepiscopi sui. Quo audito, Sverus fecit episcopum illum comprehendendi, et in mari supra monticulum ligari, ita quod unda maris fluens fero intravit in os ejus. Et sic episcopus ille perterritus, assensum præbuit voluntati Sveri *Birchebain*, et coronavit eum, et in regem consecravit apud Berges, in festo apostolorum Petri et Pauli, præsentibus et consentientibus Martino de Berges, et Airico de Stavangre, et Thore de Burgunde, et Absalon episcopo.

Eodem die, cum idem Sverus, rex et sacerdos, pranderet more regio cum episcopis et principibus regni, fecit amputari caput Siwardi, filii Adestani, quondam regis Norveie, et coram se et convivantibus caput illud deferri. Est autem notandum quod iste Sverus *Birkebain*, quindecim reges in quindecim navalibus præliis devicit et interfecit cum omni sequela eorum, antequam ipse coronam regni potuisset adipisci, quorum nomina hæc sunt : Magnus, Borg-her, Siwardus, Ordus, Guthron, Joannes, Belve, Zether, et alii sex, et iste Siwardus, filius Adestani. Est etiam sciendum quod consuetudo regni Norveie est usque in hodiernum diem quod omnis qui alicujus regis Norveie dignoscitur esse filius, licet sit spurius, et de ancilla genitus, tantum sibi jus vindicat in regnum Norveie, quantum filius regis conjugati, et de libera genitus; et ideo fiunt inter eos prælia indesinenter, donec unus illorum vincatur et interficiatur. »

Ad hanc Rogerii narrationem ista notavit Langehek (in not. Ad annal. Island. reg., quæ quidem leguntur *Script. rer. Danic.* tom. III, n. 73, pag. 70) : « Huic narrationi vera quædam et particularia, alibi non obvia, insunt, sed quoque dubia quædam, et haud pauci in nominibus errores. »

Torlæum denuo audiamus : « An. 1195. Quo tempore omnes regni episcopi, ad comitia convocati, Bergas convenerunt..... In concilio hoc primum quod decretum fuit, hoc erat, legatos cum litteris ad pontificem mittere. Isti negotio delecti episcopus Thorer (Hamarensis), Richardusque *Svartameistare* (seu *Nigrimagister*) dictus, quibus litteræ episcoporum cum sigillo regis datæ, ad Cælestinum pontificem perferendæ..... Inde rebus aliis compositis, rex, peculiari ad episcopos oratione usus, hortatur eos : ut demandata sibi a Deo officia industria omni et diligentia ornent, perpendantque; possessionem illorum non esse hæreditariam, nec ipsis restitutionem ab Eirico sperandam, si, consiliis ejus seducti, excidant, cum is quidem sibi ipsi succurrere nequeat; quippe qui, omnium rerum egenus, novem vel decem ministris contentus, aliena quadra victitet. Quod sibi fidem operam præsent, suamque societatem intrepide colant; se, causa eorum patrocinio suscepto, omnem ab eis injuriam prohibiturum. Grato hæc animo a se excipi episcopi, verbis ad gratiam factis, vultuque hilari ostenderunt, seque porro in ejus potestate et obsequio futuros pollicebantur..... Verum, diutius se contineri non potuit episcopus (Wilkenis) Nicolaus, quin eodem autumno in Daniam ad archiepiscopos (Nidrosensem et Ludensem) profectus, sibi eosdem reconciliaret. At, hieme quæ proxime sequebatur, Thorer episcopus Hamarensis, et Richardus Nigri-magister, Roma in Daniam una cum cardinale reversi, ibi repentina morte ambo simul sublatis sunt, adventus eorum fama non nisi tarde ad Norvegos delata. Interjecto enim aliquo tempore, Danorum quidam, regem Svrrerem accedentes, litteras papæ sigillo obsignatas tradunt, simul pecuniæ quamdam summam postulantes, quam episcopo Richardoque mutuo se dedisse hoc pignore affirmabant. Rex, reddito argento, quantum quidem voluit, litteras recepit, quas deinde in choro templi publice legi, sigillumque populo ostendi curavit. His rex regnumque a diris pontificis liberabantur, postquam inique sacris ipsi interdictum fuisse cognitum esset. Retulit deinde rex, legatos in convivio apud presbyterum quendam omnes veneno sublatis interisse..... »

Sequitur apud auctorem nostrum narratio novæ seditionis ab episcopo Nicolao, et archiepiscopo Eirico adversus Svrrerem concitæ. Hanc ad annum 1196 vel 1197 referunt *Annales Islandorum regii, loc. cit.* Concinit etiam Rogerius de Hoveden, ad an. 1197, fol. 429 : « Eodem anno, Nicolaus, epi-

scopus de Wic, in Norveia commisit prærium cum Svero Birkebain, et ab eo victus fugit, omnibus suis fere interfectis. »

Duravit plurimos annos hoc bellum, cujus varia eventa describit Torfæus. Anno 1198, missæ fuerunt ab Innocentio PP. III epistolæ illæ, de quibus hic mentio apud auctorem Gestorum. Ipsas refert Torfæus, additque : « Hinc colligitur, fulmine anathematis, ut vocant, percussum prius a Cælestino PP. III Svrrerem, idque circa annum 1193, missosque anno 1195 legatos episcopum Thorerem, et Richardum Nigri-Magistrum, nihil in usum regis impetrasse, fectasque postea a rege, vel a Danis a Svrrere corruptis, litteras pontificis, aut aliis in eorum locum substitutas, quibus rex diris liberaretur, ipsius Innocentii testimonium vult evincere, qui hæc primo sui pontificatus anno, ab archiepiscopo Eirico et episcopo Nicolao procul dubio persuasus, scripsit. Convenitque status rerum Svrreris, jam aliquantum affectus, cum verbis pontificis, qui in parte quadam Norvegie eum dominari perhibet, *Baglis* nempe (*hoc erat factionis Nicolai nomen*) prævalentibus, eo præsertim, et paucis retro annis. Liqueat præterea, missum alium quoque legatum a Svrrere ad curiam Romanam, postquam illi novissimi in Dania mortui erant. Testatur ipse pontifex, nuntios ejus, cum ad se accessissent, nihil obtinuisse... (a) »

Cætera quæ apud Torfæum prolixè narrantur usque ad mortem Svrreris, quam ad annum 1202 referendam esse ex certioribus monumentis constat, ad historiam ecclesiasticam nullatenus pertinent. Sed, quibus Svrrerem delincentis, præsertim, quoad religionis religionisque ministrorum cultum, depinxit scriptor in rebus ad Norvegiam spectantibus versatissimus, lectorum oculis subjicere operæ pretium forsitan erit. Anno igitur 1202 obiit Svrrir, princeps nullo, ait Torfæus, vitio per totam vitam notabilis; virtutibus autem iis, quæ vel privatos, vel principes imprimis decet, instructissimus: ita in eo elucebat assiduus religionis sacramentumque cultus, nec privatis quam publicis exercitiis minus frequens. Hinc tantus in eum Numinis favor, successusque et felix, et constans, rerum quoque futurarum, et in his fati instantis, haud vana præsentia fluxerunt. In necessariis insignis pietas apparebat.... Erga amicos vero liberalis et magnifica liberalitas, gratusque erga bene meritos animus.... Senserunt clementiam ejus hostes, quibus, toties perjuris et fœdifragis, veniam tamen petentibus, semper parcebat.... Omnium admirationem meruit moderatio ipsius, qua gravissimas in se suosque injurias negligere quam meminisse maluit... His virtutibus tenacissimus justitiæ cultus accessit, legumque severissima custodia, unde illæ cum archiepiscopo lites, moderatione tamen tanta exercitæ, ut causam omnem rex judicium sententiæ subiceret.... Ordinem sacrum et coercerat et honoribus dignis afficiebat, adversus summorum pontificum, qui tunc universum prope orbem concusserunt (videlicet, Cælestini tertii, qui imperatori Henrico sexto coronam, capite quam imposuerat, pede excussit; et Innocentii tertii, cujus adversum imperatorem, Philippum, Suevum, Joannem Angliæ, et Petrum II Aragoniæ reges, injuria: orbi notissimæ sunt), vim, minas fulminaque, in se concitatorum persecutiones invictus; utque paucis absolvam, moribus adeo castis castigatisque fuit, ut, jam moriturus, conscientiæ fiducia, faciem suam post mortem omnium conspectui exponi ad elevandas et eludendas pontificum diras, mandaverit. »

Hactenus Torfæus, sive potius, ut jam observavimus, Carolus, Jonæ abbas; cui quidem, quoad eorum Svrreris, concinere videtur auctor alter contemporaneus, qui Danorum itineris in terram

(a) Vid. lib. vi, epist. 214.

et Nidrosiensem archiepiscopum (15), qui perversis A idem apostata extra suam provinciam exsulare; ejus actibus consentire nolebat, cogit eum (16) qui, per apostolicæ sedis mandatum a Lundensi (17)

sanctam, versus annum 1191-1194 suscepti, descriptionem reliquit. Opus illud, jam a Kirchnanno an. 1684 editum, recudi curavit scriptorum rerum Danicarum mediæ ævi, post Langebekium, collector et editor, Petrus Fredericus Suhm (t. V, n. 123, pag. 341). Conferenda sunt omnino capita hujus libelli 10, 11, 12, 13 et 14, ubi hæc adnotavit cl. editor: « Omnia quæ hic auctor de rege Svero narrat, confirmant elogia Islandorum de eo, et refellunt mendacia, ab episcopis et aliis ecclesiasticis viris de eo in exteris regiones sparsa, a quibus noster Saxo, lib. xiv, pag. 345 et 346, et Guillelmus Neubrigensis, Anglorum scriptor, loc. cit. abrepti, convicia contra incomparabilem regem, et maximis heroibus comparandum, effuderunt. »

Luculentis hisce de Sverreris virtutibus testimoniis adde, si vis, ea quæ leguntur in libello altero, cui titulus *Hungarvaka*, sive *Historia primorum qui que Skalh. liensium in Islandia episcoporum*; ubi, in *Panti episcopi Vita* (vel, lingua vernacula, *Pals biscups Saga*), nonnulla ad rem de qua hic agitur spectantia legere est, cap. 4, pag. 157, ad an. 1194, et pag. 163, ad an. 1195; cap. 10, p. 195, ad an. 1202 et 1203; cap. 20, pag. 249.

Nec aliter sensisse videtur eruditissimus Grammius, in notis ad Meursii Historiam Danicam (METS. Oper. tom. IX, col. 325): « Multa de Svero, seu Sverrere leguntur in Guillelmi Neubrigensis, ejus regis (pariter ac Saxo fuit) *συγγραφου* (loc. cit.); sed tot calumniis falsoque narratis referta, ut perpetuam inde infamiam ad Neubrigensem redundare par fuerit. In eo autem refutando egregiam operam posuit Thomas Bartholinus, Th. f. in opere, De contemptu mortis apud Danos veteres, *Antiquitatum Septentrionalium Thesaurus*, lib. II, cap. 1, a pag. 255 ad pag. 258..... Etiam iniquus in eum fuit Saxo, quemadmodum et omnes ista ætate Dani, propter illud fœdus inter Valdemarum I et regem Norvegiæ Magnum, cujus regnum ejusque illam quoque partem in quam Valdemarus suum jus sibi vindicabat, Sverus invadebat. »

Ex his ultimis Grammii verbis habeat lector eruditus Saxonis adversus Sverrerem iniquitatis causas, de quibus consulendus etiam Torfæus, *Histor. Norveg.* part. III, lib. x. Cur eidem regi tam infensi fuerint quidam Norvegiæ antistites, qui, ab ipso exsulare coacti, et in Daniam profecti, nomini ejus infamiae labem, ita ut ex Dania in reliquis Europæ partes spargeretur, inurere conati sunt, ex his quæ supra, prolixius forsân, retulimus, facile patet. Attamen, caveat idem lector, ne recentioribus, a nobis citatis, rerum Danicarum scriptoribus, eruditissimis sane, sed erga ecclesiasticos fidei Catholicæ viros, præsertim Romanos pontifices, propter reformatæ religionis zelum, judicio nonnunquam iniquioribus, plenam, absque ulla restrictione vel cautela, fidem adhibeat. Verum, cum de auctore contemporaneo, eodemque Catholicæ fidei addictissimo, nempe Carolo Jonæ abbate, habeant ea quæ de Sverreris laudibus decantant et Torfæus, et post ipsum alii, fatendum est famosum illum Norvegiæ regem, ab inimicis apud pontificem, non propriis ac veris, sed atrocioribus justo delineamenti depictum fuisse.

(15) De archiepiscopo Nidrosiensi, de quo hic agitur, Erico, satis ac forsân superabunde, dictum in nota superiori. Verumtamen, ne aliquid diligentis nostræ defuisse videatur, quædam ex notis Sperlingii ad *Testamentum Absalonis*, Lundensis archiepiscopi, addenda videntur. Cum enim in Testamento ipso sic legatur: *Venerabili domino Erico, Nidrosiensi archiepiscopo, propter justitiam exsulanti, centum marcas argenti*, ad hæc ista adnotavit Sper-

lingius: « Archiepiscopus ille, Eiricus, dictus est *Cæcus*, quod oculorum vitio laboraret. Sponte sua exsulatum abiit in Daniam, nemine cogente, Sverro [al. *Sverrere*], magno rege Norvegiæ, æquas conditiones volente, quas cum accipere nollent nec archiepiscopus, nec episcopi, ut reges Daniæ et Sueciæ in eum concitarent, cessabant, exsilio arrepto, eo citius commotos iri reges sperantes..... Eiricus, ex Stavengriensi episcopo archiepiscopus, in catalogo episcoporum Nidrosiensium, electus ponitur ad annum 1184, Eysteno [al. *Osteino*], archiepiscopo adhuc vivente, quod ille, viribus defectus, muneri haud amplius superesse posset. Mortuo deinde Osteino, circa annum Christi 1186, durantibus adhuc seditionibus et partibus, electus mansit Eiricus, usque ad annum 1188, quando Romæ pallium petiit et impetravit. Sic constitutus archiepiscopus, cœpit Sverro se variis modis opponere; quæ cum Sverrus valde moderatus et mitis exciperet, hominemque sedare cuperet, ille tanquam oleo affuso flammis flammis addidit, et incendia incendiis, ita ut Sverro necessitas diceret acriter contraire, et hæc imperia circumscindere; quæ non ferens archiepiscopus, circa annum 1191, excessit, evasit, erupit in Daniam. Hæc illa est *justitia*, ob quam exsulare hic dicitur, et legatis archiepiscopi Absalonis non parum recreatus invenitur. Ceteri tamen, qui hic nominantur episcopi Norvegici, non cum archiepiscopo exsulatum iverunt, sed, post Sverrum coronatum 1195 aut 1196, in Daniam quoque ad archiepiscopum perrexerunt, tantumque effecerunt suis inspirationibus, ut Canutus, rex Daniæ, exercitum contra Sverrum miserit in Norvegiam, qui victor magnis calamitatibus Norvegiam attrivit, donec, ad annum 1201, cæsus adeo fuit a Sverro, ut rursus respirare non potuerit. Hæc Chronicon Norvegicum docet, et addit, pag. 530, archiepiscopum et episcopos non rediisse ad sedes suas in Norvegiam ante annum 1203, Sverro mortuo, et Haquino, ejus filio, regnante, ac cum episcopis transigente. » SPERLING. *not. ad Testam. Absal.*, *Script. rer. Danic.* t. V, n. 161, p. 435, not. 22.

Eiricum in Norvegiam anno 1202 rediisse, docent *Islandorum Annales Regii* (*ibid.*) tom. III, n. 73); nec diversa tradit ipse Thormundus Torfæus, loc. cit. lib. II, cap. 1, pag. 77. « Inde rex Hacon (filius Sverreris) episcopos omnes qui offensam patris ejus incurrerant, juxta mandatum quod a parente ultimum acceperat, litteris ad se, veniam et reconciliationem offerendo, evocat. Igitur accedebant statim archiepiscopus Eiricus Nidrosiensis, Martinus Bergensis, Niall Stafangiensis, Ivarus Hamarensis, et Nicolaus Asloensis; qui, omnes Baglorum partes secuti, jam rebus suis difflsi, vices mansionum in Dania et Svecia diviserant; tum vero, in gratiam cum rege Hacone redeuntes, arctiori quoque amicitia nexu se illi jungebant. Singulis ita in suas Ecclesias restitutis, archiepiscopus regnum anathemate solvit. Perspicuum hinc sit, non minus quam ex pontificis Innocentii tertii litteris, Sverrerem anathemate isto devotum, nec vero solutum, mortuum esse. »

Exstat Innocentii epistola libri sexti 214, *Nidrosiensi archiepiscopo, qua gaudet papa de morte regis Sveri, qui regnum usurpaverat, multosque bonos relegaverat, et de successione filii (Haconis, procul dubio,*

(16) *Eum*. Sic apud Baluzium; sic et in codice Vallicellano, s'd vacare videtur.

(17) *A Lundensi*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *gh alio*.

archiepiscopo (18) benigne receptus, in A peccato suo vitam Anivit: et sic ad Ecclesiam suam post exsilium suum remeavit (19).

LX. Audita promotione domini Innocentii, Alexius, Constantinopolitanus imperator (20), misit ad eum honorabiles nuntios, cum muneribus pretiosis, rogans, ut ipse per legatos suos ejus imperium visiteret. Qui misit (21) illuc Albertum subdiaconum, et Albertinum (22) notarium, monens per eos in litteris imperatorem prædictum, ut ad succursum intenderet terræ sanctæ, cui propter divitiarum abundantiam, vicinitatem locorum, inter omnes principes

dubio, seu Haquini) qui eos revocaverat; demum increpat valde archiepiscopum qui absolverat quos absolvere non poterat. Desunt ad hanc epistolam notæ chronologicæ. Ex loco quo in Regesto inserta legitur, nempe inter epistolas 213 et 215, quarum prima vii Kal. Februarii, an. vi, altera vero ii Kal. Februarii ejusdem anni vi, data diserte dicitur, credi facile posset, hanc etiam eodem tempore, eodem mense, id est circa initium anni juxta nostrum computandi morem, 1204, exeunte mense Januario, scriptam fuisse. V. rrum, cum rex Hacon, vel Haquinus, de quo certissime in hac pontificis epistola agitur, jam a primo anni 1204 die obiisset, (vide notas Langebekii, ad *Necrol. Islando-Norvegic.*, quod insertum legitur, tom. II *Rer. Danic. Script.*, n. 67, pag. 504) nescio an ipsam ad anteriores anni pontificatus sexti menses, id est ad annum 1203, remandare satius non foret. Certe, hoc ipso anno 1203, Eiricus Gudmundum episcopum ad Holas Nidrosiæ inaugurasse dicitur, in vetustis monumentis (*Islandor. Annal. Reg.*, loc. cit.).

Anno 1205, Thororum archiepiscopum ad sedem Nidrosiensem consecrandi consilium ipse dedit (*ibid.*); quod quidem sic indicat Torfæus (lib. III, pag. 103): « Archiepiscopus Eiricus, jam, ut supra meminimus, cæcus, cum in Norvegiam esset revocatus, inque tertium annum iterum sedisset, officio sponte abdicato, in locum suum substituerat Thororem, Gudmundi Flati filium, canonicum ad ædem S. Hallvardi, quæ Osleyæ est. Hic igitur.... Romam profectus, accepto pallio.... in patriam rediit, vir sapiens et gratosus, cui magna inde in regno auctoritas accessit. » Obitus Eirici notatur anno 1213. *Annal. Island. Reg.*, loc. cit.

(18) De Lundensi archiepiscopo, Absaloni [al. Azel.], agimus in notis ad epistolam 15 libri tertii.

(19) Confer epistolas 320 libri primi: P. Schalhollensi, et B. Holænsi episcopis, aliisque prælati per Islandiam, qua significat eis gravia quædam vitia quæ per Islandiam corrigere debeant; dat. Reate, III Kal. Augusti, an. 1 (id est 1196); — 382, Nidrosiensi archiepiscopo, episcopis, aliisque prælati, per Norvegiam; de compescendo tyranno qui eos misere exercrabat; dat. apud civitatem Castellanam, II Non. Octobris; — 383, Illustri regi Danorum; de eodem argumento, dat. ut supra; — 384, Nidrosiensi archiepiscopo, ut Bergensem episcopum, tyranni fautorem, deponat; dat. ut supra.

(20) Alexius III (dictus Angelus, de Comneno), fratri suo Isaaco (Angelo, Cursali) successerat anno 1195, die 8 Aprilis. Capta Constantinopoli urbe a Latinis, anno 1203, die 18 Julii, in fugam conversus, post diversas utriusque fortunæ vices, obiit in monasterio. Vide l'Art. de vérif. les dates, nouv. édit., tom. I, pag. 446.

(21) Confer epistolam 553 libri primi, Illustri Constantinopolitano imperatori; ut Saracenis fortiter resistat, et Græcam Ecclesiam ad Latinam, tanquam matrem, redire cogat; sine data.

(22) Albertinum. Sic in codice Vallicellano; recte

Christianos, poterat planius subvenire; sed et Græcorum Ecclesiam reduceret ad obedientiam sedis apostolicæ, matris suæ, a cujus magisterio se subtraxerat, in sua contumacia longo tempore perseverans; alioquin, pro certo cognosceret, quod non posset sub dissimulatione transire, quin super hoc suum exsequeretur officium, cum ipse acceperit justitiam judicandi.

(23) Super hoc ipse scribens patriarchæ Constantinopolitano (24), monet ut ad id imperatorem induceret memoratum.

Quid autem imperator ipse ad utrumque respon-

quidam, ut ex epistola supra citata evincitur; apud Baluzium, *Arbertum*.

(23) Confer epistolam 354 libri primi, *Patriarchæ Constantinopolitano, quod Romana Ecclesia sit mater omnium Ecclesiarum, a qua Græci nullo jure discedere possint; sine data*.

(24) Si qua operis, non semel a nobis laudati, nempe *Orientis Christiani*, auctori doctissimo fides, patriarcha iste Constantinopolitanus, cui Innocentius direxit epistolam supra, not. 19, citatum, fuerit Georgius III, cognomento Xiphilinus. Sic enim cl. Le Quien (*Or. Christ.*, tom. I, col. 275): « Dositheo (an. 1193) successor, ex diacono et magno sceuophylace (id est vasorum custode), datus fuit Georgius III, cognomento Xiphilinus. Annis sex et menses decem præclare et religiose transactis καὶ ζῆσας ἐτη 6, καὶ μῆνας 1, καλῶς καὶ θεωρητικῶς, ad Dominum migravit, et, quia peregre abierat D. Augustus, Isaacii frater, in expeditionem occidentalem, sui patriarcha thronus caruit mensibus duobus μῆνας 2, (Sic in Catalogo Leunclavii fertur, lib. IV Juris Græco-Roman.) Callistus sex quidem annos eum sedisse prohibet, at non menses decem, sed novem cum diebus 27, ἐτη 6, μῆνας 9, ἡμέρας 27. Ex quibus intelligendus venit Nicetas, in Alexio Comneno, lib. III, § 3, ubi testatur Georgium septem annis patriarchatu functum esse. Omisit eum amotum fuisse, et in monasterio Phryganorum detentum, imperante Angelo Alexio, Isaacii fratre, id quod Callistus, in Catalogo, subjunxit: Καὶ ἀπεκρίθη, ἐν τῇ μνητῶν φενογαίων, ἣν ὠποδόμησεν, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀγγέλιου Ἀλεξίου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου.

« Georgio Xiphilino Joannes, cognomento Camaterus, Constantinopolitanæ ecclesiæ chartophilax, post duorum, ut prædictum est, mensium vacationem, susceptus fuit.... Hic Ecclesiæ Byzantinæ præfuit annos quinque, menses octo, dies septem, av usque expugnatam a Francia urbem, quod contigit anno mundi 6712, Christi 1204, die 12 Aprilis, indictione XII (nonne pilius vii?), sexta hebdomade jejuniorum. Quamobrem, patriarchatum Joannes inierit anno 1199, die 23 Augusti. Etenim, una vox est Græcorum scriptorum Joannem Camaterum Byzantinum patriarchatum eo tempore gessisse, quo Constantinopolis a Francis nostris capta fuit. Nec audiendus Albericus, in Canonico (ad an. 1202 et 1204), apud quem non prorsus Joannes, sed Samson iterum atque iterum nominatur. »

Hactenus cl. Le Quien, juxta quem Joannes Camaterus, non ante finem mensis Augusti, an. 1199 patriarchatum inierit. Eodem anno 1199, sed solummodo mense Octobri, Joannem ad patriarchatum thronum evectum fuisse, disertius affirmat alter, non levioris ponderis, auctor, D. Clement. Sic enim ille (*Art de vérif. les dates*, nouv. édit., tom. I, pag. 307): 1193. « George II, surnommé Xiphilin, diacre et garde des vases sacrés de l'Eglise de Constantinople, fut donné pour successeur, vers le milieu de 1195, au patriarche Dositheé. Il tint le siège six ans et deux (ne faudrait-il pas lire, dix) mois, au bout

derit, et qualiter ad ejus responsum dominus papa A rescripserit (25) per Joannem, capellanum suum, illuc iterum destinatum, ipsius litteræ, ad eundem

imperatorem directæ, declarant : *Alexio, illustri Constantinopolitano imperatori. Multæ nobis, etc. (26). Dat. Laterani, Idibus Novembris.*

desquels il fut relégué dans un monastère vers le mois d'août 1199... — 1199. *Jean X*, surnommé *Camatère*, garde des archives de l'Eglise de Constantinople, fut substitué, dans le mois d'octobre 1199, au patriarche George Xiphilin. L'an 1204, Constantinople ayant été prise le 13 avril par les Francs, il en partit durant le pillage, monté sur un âne, n'emportant de tous ses trésors qu'une méchante tunique, et se retira à Didymotique en Thrace. L'an 1206, il abdiqua la dignité de patriarche au mois de février, et mourut au mois de juin suivant. Albéric de Trois-Fontaines l'appelle, mais mal, Samson.

Verum, ex notis chronologicis, quæ duabus, tam Innocentii, quam Alexii imperatoris (in Regesto anni III) epistolis subjectæ leguntur, difficultas magna oritur, quam et auctores supra citati, et ipse Raynaldus (*Annal. Eccles.*, tom. XIII, ad an. 1198, § 86, et ad an. 1199, § 59 *ac seq.*) neglexisse penitus videntur. Ac primum : Duas illas libri primi epistolas, quas jam in notis ad § 9 citavimus (nempe, epistolam 353, *Illustri imperatori Constantinopolitano, qua eum hortatur ad Saracenis fortiter resistendum; monet ut Græca Ecclesia ad Latinam, tanquam matrem, redire ab ipso cogatur; et nuntios Albertum Albertinumque mittit*; et epistolam 354, *Patriarchæ Constantinopolitani, quod Romana Ecclesia sit mater omnium Ecclesiarum, a qua Græci nullo jure discedere possint*), licet destitutæ sint notis chronologicis, tamen scriptas fuisse anno pontificatus I, id est an. 1198, nullus dubitandi locus. Nam 1° id diserte affirmare videtur Gestorum auctor; 2° leguntur in Regesto anni primi, non versus finem (ut inde suspicio oriri possit ipsas ad Regestum anni secundi pertinere, nec nisi per amanuensis errorem in Regesto anni primi insertas fuisse), sed in medio libri primi, et inter diversas alias epistolas, circa finem mensis Augusti et initium Septembris indubitate datas. Deinde : patriarcham Constantinopolitanum, cui pontifex primam illam epistolam libri primi 354, anno primo, id est an. 1198, quocunque mense, datam, direxerat, eundem fuisse ac ille qui papæ rescripsit responsivas et consultatorias litteras, in Regesto anni secundi, n. 208 insertas, eumque non alium fuisse quam *Joannem Camaterum*, abunde probatur, ex litterarum istarum ipsius inscriptione ac tenore. Hæc enim inscriptio : *Innocentio, sanctissimo papæ Romano, et, in Christo Domino, dilecto fratri nostro, Joannes, divina misericordia Constantinopolitanus archiepiscopus, novæ Romæ patriarcha, etc.* Tenor autem : *Scriptam a tua sanctitate per prudentissimos legatos, Albertum subdiaconum, et Albertinum notarium, nostræ humilitati (id est mihi, Joanni Camatere,) directam, quam gaudent suscepimus, etc.* Quæ cum ita sint, Joannem Camaterum jam ab anno quo pontifex prima vice ad patriarcham Constantinopolitanum rescripserat, id est anno 1198, ad patriarchalem thronum evectum fuisse dicendum videtur.

Instabit forsitan aliquis, ac objiciet : Responsivæ illæ et consultatoriæ litteræ, a Joanne Camatere scribi potuerunt; verum eo tempore quo epistola pontificis, per Albertum subdiaconum et Albertinum notarium missa, scripta fuerat, sedebat adhuc Georgius Xiphilinus, nondumque ipsi successerat Joannes Camaterus. Nec mirum si Joannes, litteris ad antecessorem suum directis, statim atque in illius locum successerit fuerit, responsum, velut ad se ipsum directæ fuissent, proprio nomine dederit. Cumque responsivæ illæ et consultatoriæ Joannis Camateri litteræ, in Regesto anni secundi insertæ, destitutæ sint notis chronologicis, nihil obstat quominus scriptæ existimentur an. 1199, post finem mensis Au-

gusti, quo tempore, juxta cl. Le Quien, vel etiam mense Octobri, quo juxta D. Cleuent, Joannes patriarcha renuntiatus fuit : quod quidem tanto facilius admitti potest, quo disertius J.annes ipse sic loquitur : « Indulge mihi, sacerrime papa, si nunc primo hunc patriarchalem sacrum thronum me ascendentem, nondum de tali hac dubitatione diligentem solutionem addiscere accidit. » Ex istis enim eruitur Joannem tunc, cum ea scribebat, nempe anno 1199, recenter patriarchales infulas adeptum fuisse.

Huic objectioni facile respondebitur. Desunt ad responsivas et consultatorias Joannis Camateri litteras notæ chronologicæ. Fatemur; verum litteras istas multo ante tempus quo, juxta D. Clement, vel etiam juxta Le Quien, patriarchatum iniisse dicitur, scriptas fuisse, firmo satis argumento probari fortasse potest. Etenim, quoad tenorem verbaque ipsa, simillimas sunt litteris Alexii imperatoris, ad papam directis, quæ in eodem anni secundi Regesto, n. 211, leguntur, et datæ dicuntur mense *Februario, die et indictione secunda*, id est die 2 *Februarii, an. 1199*. Unde facile conjicere est, litteras patriarchæ ac eodemque tempore cum litteris imperatoris, et scriptas, et ad papam delatas fuisse. Ergo, jam a mense *Februario*, anno 1199, Joannem Camaterum patriarchali munere functum fuisse asserere liceret. Adde quod amborum, imperatoris ac patriarchæ, litteris, simul, eodemque mense ac die, responsum dedit Innocentius, nempe die 12 *Novembris, anni pontificatus II*, id est an. 1199, ut patet ex notis chronologicis quæ ad responsivas papæ epistolas in Regesto anni II, n. 209 et 211, leguntur, et datæ diserte leguntur : *Laterani, II Idus Novembris*. Nec alicui negotium facessat quod, sic, tantummodo in mense *Novembri* pontifex responsum dedisset litteris, quas nos jam ab initio mensis *Februarii* ad ipsum scriptas fuisse contendimus. In istis enim litteris imperator de *difficultate ac infidelitate viæ* querebatur, et ob hoc, *hominem suum, Veneticum, Joannem Georgium, ad papam transmittere* declarabat, qui quidem nuntius, fortasse, imo verisimiliter, non nisi post longum, æque ac difficile, iter, ad papam accedere potuerit. Deinde, cum in litteris, tum imperatoris, tum patriarchæ, de maximi momenti negotiis ageretur, nempe, de revocanda ad unitatem Ecclesia Græca, de coadunando concilio, de recuperanda terra sancta, et de pluribus articulis, super quibus patriarcha summum pontificem consulebat, quid mirum, si pontifex non statim, sed tantummodo post aliquos menses, rebusque diligenter perpensis, rescripserit? Ex his igitur, quæ hic fusius forsitan declaravimus, stet, Joannem Camaterum, non tantummodo mense Augusti anni 1199, prout affirmavit Le Quien, multo magis non tantummodo mense Octobris ejusdem anni, prout scripsit doctissimus D. Clement, sed jam a fine anni 1198, quocunque mense, Georgio Xiphilino in patriarchali throno successisse.

(25) Vide epistolam 210 libri secundi, *Alexii, imperatoris Constantinopolitani, ad papam, de reverentia et officio suo erga Romanam Ecclesiam, ac de recuperanda terra sancta; ubi etiam respondet litteris papæ, ad se per Albertum et Albertinum nuntios delatis; dat. mense Februarii, die et indictione secunda (id est an. 1199); vid. notam proxime superiorum.*

(26) Vide epistolam 211 libri secundi : *Alexio, illustri Constantinopolitano imperatori, ubi respondet epistolæ supra citatæ; dat. Laterani, Idibus Novembris, an. II (id est an. 1199).*

LXI. Patriarchæ vero, qui eum super duobus articulis consulerat, rescripsit hoc modo: *Patriarchæ Constantinopolitano apostolicæ sedis primatus* (27), etc. *Dat. Laterani, 11 Id. Novembris.*

LXII. Cum autem imperator et patriarcha litteras hujusmodi recepissent, et eas sibi fecissent diligenter exponi, non minimum doluerunt de his quæ prius scripserant pœnitentes; quoniam imperator ex promissione sua cognoscebat se obligatum, quod, cum Romanus pontifex convocaret concilium generale, ipse debebat Græcorum Ecclesiam ad concilium destinare, statuta concilii recepturam. Patriarcha vero, ex responsionibus apostolicis super suis consultationibus factis, cognoscebat se, tam rationibus, quam auctoritatibus, coarctatum ad obedientiam Romano pontifici exhibendam. Imperator igitur, habito cum Græcis longo consilio, ad ultimum sic respondit, quod, si Romanus pontifex faceret in Græcia celebrari concilium, ubi quatuor antiqua concilia fuerant celebrata, illuc Græcorum Ecclesia suos mitteret responsales; et, fingens se longius ire, ad aliam materiam se convertit, mittens summo pontifici litteras in quibus nitebatur probare quod imperium sacerdotio præpollebat, ad quas ei dominus papa rescripsit hoc modo:

LXIII. *Solitæ benignitatis affectu* (28), etc.

LXIV. Post hoc autem, idem imperator summo pontifici supplicavit, ut compelleret regem Hierusalem (29) ad restitutionem Cypri, quam assererat ad Constantinopolitanum imperium pertinere. Cui dominus papa rescripsit hoc modo:

(30) *Recepimus litteras quas per dilectum filium,*

(27) Vide epistolam 208 libri secundi, *patriarchæ Constantinopolitani ad papam, de primatu et prerogativa Ecclesiæ Romanæ.*

(28) Epistola hæc in Regestis Innocentii PP. III nullatenus hodie comparet. Exstat, sed mutila quidem, in Collectionibus Decretalium, lib. 1, tit. 35, *De majoritate et obedientia*, cap. 6. Integra vero legitur in illa peculiari Innocentii PP. III Decretalium prima Collectione, quam ex tribus primis Regestorum ejus libris (id est, ex trium pontificatus ejus primorum annorum epistolis) compositam a Rainerio, diacono et monacho Pomposiano, edidit Baluzius (a). Cum ista Collectio ex tribus tantummodo primis Regestorum libris composita fuerit, epistolaque, de qua hic agitur, in duobus primis Regestorum libris, qui ad nos fere integri pervenerunt, nequaquam reperiat, ex libro tertio, cujus minimam partem habemus, de promptam fuisse verisimile videtur, proindeque ipsam tertio Innocentiani pontificatus anno adjudicandam esse existimavimus.

(29) Heimericus II de Lusignano, qui Henrici de Campania (de quo supra not. ad § 58), anno 1197 defuncti, relictam Isabellam in uxorem duxerat, ipsique Henrico in regno Hierosolymitano successor datus fuerat. Obiit anno 1205, die 1 Aprilis. *ALBERTIC. Chron.*, pag. 412. Conferendæ sunt epistolæ libri primi: 437, *Aimerico, illustri regi, et A. (pottius I.) reginæ Hierosolymitanæ; qua recipiuntur sub protectione apostolica; dat. Laterani, iv Non. Decembris, an. 1 (id est 1198):* — 438, *Comiti Tripolitano; ut regi Cypri (Aimerico eidem), contra Saracenos dimicanti, in conservando et gubernando regno*

B. priorem Pisanorum, nuntium tuum, imperatoria nobis celsitudo direxit, benignitate (31) *qua decuit, et notavimus omnia quæ curasti per eas aures apostolicis* (32) *intimare. Petebas autem, carissimum filium nostrum in Christo, regem Hierosolymorum illustrem ad restitutionem Cypri, ad Constantinopolitanum imperium pertinentis, per excommunicationis sententiam auctoritate nostra compelli, paratus magnos eidem, et tam Hospitalariis, quam Templariis, sub idonea cautione in terræ sanctæ subsidium redditus ministrare; cum eam inclytæ recordationis Richardus, rex Angliæ, violato pacis fœdere quam cum imperio tuo fecerat, invasisset; ad cujus recuperationem licet validum disposuisses stolium destinare, distulisti tamen hactenus id efficere studio pietatis, ne sanguinem Christianorum effunderes, et terræ sanctæ commedum impedires. Nos autem, deliberantes super hæc quid esset agendum, accepimus, quod predictus rex Cyprium de manu cujusdam eruerat, qui de ipsa Constantinopolitano imperio nullatenus respondebat. Præterea, occidentales nos principes rogaverunt, ut, quoniam in insula Cypri non modicum subsidium Orientali provincie ministratur, imperialem magnificentiam per nostras litteras moneremus, ne, statim terræ sanctæ pendente, regem ipsius super eadem insula molestares: quia de facili posset accidere, ut, si te, quem in factio Hierosolymitanæ provincie fautorem et defensorem se credidit invenire, sentiret forsitan inimicum, dum minus posset imperialis potentie et paganorum violentiæ pariter repugnare, neglecta sollicitudine terræ sanctæ, de qua sibi minus commodi provenit, plus laboris, ad eam se converteret*

(Hierosolymitano) auxilio sit; dat. ut supra; — 487, *Aimerico, illustri regi Hierosolymitano; qua ipsum hortatur ad pietatem et modestiam, auxiliaque sua pronittit; dat. Laterani, xii Kal. Januarii; — 518, Patriarchæ Hierosolymitano, ubi agitur de matrimonio regis Cypri (Aimerici) cum regina (Isabella) Hierosolymitana; dat. Laterani, x Kal. Januarii.*

(30) Epistola hæc in Regestis Innocentii hodie nusquam reperitur. Ex iis quæ hic ab Innocentii Gestorum scriptore dicuntur, eam non ante tertium Innocentiani pontificatus annum dari potuisse, patet. Fatendum equidem, in epistola libri secundi 251, *Illustri regi Francorum*, quædam legi, ex quibus Alexii circa res Cypri supplicationem, de qua hic Gestorum auctor, jam ad papam, eum regi Franciæ scriberet, pervenisse, inducendum fortasse videretur. Sic enim ibi Innocentius: « Quia vero Constantinopolitanus imperator adversus eundem regem (Hierosolymitanum) procedere, occasione Cypri, minatur, vel dirigere contra eum exercitum copiosum. » Verum, ex verbis, hic, in responsiva Innocentii ad Alexium epistola, mox notandis, patebit pontificem, non simplici vice ab Alexio super hac re sollicitatum fuisse, ipsumque etiam imperatori plus una vice in responsum dedisse.

(31) *Benignitate.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Regio legi, *benigne affectione.*

(32) *Auribus apostolicis.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Regio legi, *nostris auribus.*

(*) Epistola 2, tituli II. Vide hujusce novissimæ editionis tom. III, post Regesta. *EDR. PARNOL*

defensandam, ex qua plus perciperet, et quam facilius se posse crederet defensare, sicque inde pateretur religio Christiana dispendum, unde Constantinopolitana imperium nullum susciperet incrementum. Quapropter, super hoc et nos imperio tuo scripsisse meminimus (33), et Occidentales principes per litteras et nuntios sollicitè requiremus, ut ita demum petitioni tuæ certius valeamus dare responsum. Super eo vero imperialem prudentiam in Domino commendamus, quod maluit ab impugnatione cessare (34), quam sanguinem Christianorum effundere, vel Hierosolymitanum præsidium impedire; celsitudinem tuam monentes, et exhortantes attentius, quatenus ab hoc proposito non recedas, quia nos ad honorem et profectum tuum, quantum cum honestate nostra poterimus, intendemus.

LXV. Cum autem regnum Blacorum et Bulgarorum a longissimis retro temporibus se ab obedientia sedis apostolicæ subtraxisset (35), dominus Innocentius, tanquam bonus pastor, cupiens errabundas oves ad caulas reducere, direxit Dominicum, archipresbyterum Brundusinum, virum in Græca et Latina lingua peritum, ad Joannitium, dominum Blacorum et Bulgarorum, qui a Græcorum dominio se subluserat (36); per quem tales ei litteras destinavit (37): *Nobili viro Joannitio. Respexit Deus humilitatem, etc., sine data.*

LXVI. Joannitium autem, nuntios et litteras domini papæ devote recipiens, rescripsit hoc modo (38): *Venerabili et sanctissimo Patri, etc., sine data.*

LXVII. Basilius quoque, Bulgarorum archiepiscopus, hujusmodi litteras papæ transmisit (39): *Honoratissimo et sanctissimo, etc., sine data.*

LXVIII. Receptis his litteris, dominus papa transmisit ad eos Joannem, capellanum suum, cum apostolicis scriptis habentibus hunc tenorem (40): *Calojoanni, domino Blacorum et Bulgarorum. Apostolica sedes, etc. Dat. v Kal. Decembris.*

(33) Confer notam 30.

(34) Sic in codice Vallicellano; sic et apta Baluzium, qui ad marginem monet in codice Podiano addi, *malorum.*

(35) Bulgari ad fidem Christianam circa annum 861, juxta Pagium (*Crit. Hist. Chron. tom. III, pag. 651*), Ecclesiæ Græcæ paulo post se subjecerant.

(36) Bulgari, ab anno circiter 1019, usque ad annum 1186, imperatoribus Græcis paruerant. Anno 1186, regnante Isaaco Angelo, rebellaverunt, regesque Petrum [al. *Calopetrum*], Asanumque fratrem ejus elegerunt. Occiso Asano, anno 1195, mortuoque anno sequenti Petro, Joannes, [al. *Joannitius*, al. *Calojoannes*], alter Petri frater, sed qui privatus vixerat, regnum usurpavit, licet Asanus duos reliquisset filios, quibus jus patri et patruo succedendi competere videbatur, et, ad legitimandam usurpationem, protectionem Ecclesiæ Romanæ ambivit. De ipso hic agitur: Obiit Joannitius an. 1207. Vid. *Histoire ancienne des peuples de l'Europe*, tom. XII, chap. 15, pagg. 450-500. Quæ au-

LXIX. Item. *Archiepiscopo de Zagora (41). Quia nobis in beato Petro, etc., sine data.*

LXX. Ille vero (Joannes. papæ capellanus, A. S. legatus) profectus, pallicum, mitram et annulum præfato archiepiscopo assignavit, recepto ab eo juramento fidelitatis et obedientiæ summo pontifici et Ecclesiæ Romanæ in perpetuum exhibendæ. Cumque a præfato Joannitio, sive Calojoanne, domino Blacorum et Bulgarorum, fuisset honorifice ac devote susceptus, de ipsius consilio et assensu duos alios metropolitanos in illo regno constituit, videlicet Belesbulnensem (42) et Postolavensem, quos præfato Zagorensi, tanquam primati, subjecit; et apud Trinovium, nobiliorem ipsius provinciæ civitatem, constituit primatiam. His igitur bene gestis, Joannitius se ac regnum suum imperio Ecclesiæ Romanæ subjecit per privilegii paginam, aurea bulla signatam, cujus tenor talis est (43): *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, amen. Cum placuit, etc.*

LXXI. Misit præterea Blasium, Brandizuberensem episcopum, cum præfato capellano Joanne, per quem et quædam donaria in signum devotionis domino papæ transmisit, et litteras, hunc tenorem habentes (44): *Sanctissimo et dominatori et universali papæ, etc.*

LXXII. Per eundem præfatus archiepiscopus tales summo pontifici litteras destinavit (45): *Multas inclinationes et magnas preces ad Dominum, etc.*

LXXIII. Cum autem episcopus et capellanus prædicti ad sedem apostolicam pervenissent, dominus papa eos benigne suscepit, et super petitionibus sæpèfati Joannitii, per eundem episcopum præsentatis, habito diligenti tractatu, constituit eum regem Blacorum et Bulgarorum, mittens ad eum Leonem (46), tituli Sanctæ Crucis presbyterum cardinalem, apostolicæ sedis legatum, et per ipsum sceptrum regni ac regium diadema, ut eundem, vice summi pontificis, ungeret et coronaret in regem, transmisso apostolico privilegio, cujus tenor

tem habet Gangius, *Hist. Byzant.* pag. 318, § 7, *Famil. Dalm. Slav. Turc.* ea deprompsit ex epistolis Innocentii.

D (37) Vide epistolam 266 libri secundi. Desunt ad epistolam notæ chronologicæ, sed in Regesto proxima legitur epistolis datis circa initium anni 1200.

(38) Vide epistolam 115 libri quinti. Desunt etiam ad epistolam Joannitii notæ chronologicæ. Fortasse scripta fuit jam ab anno 1201.

(39) Vide epistolam 117 libri quinti.

(40) Vide epistolam 116 libri quinti.

(41) Vide epistolam 119 libri quinti.

(42) *Belesbulnensem.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Regio legi, *Belesburdiensem.*

(43) Vide epistolam 4 libri septimi.

(44) Vide epistolam 6 libri septimi.

(45) Vide epistolam 5 libri septimi.

(46) De Leone, tituli S. Crucis presbytero cardinale, agimus in notis ad epistolam 1 libri septimi.

talis est (47): *Calojoanni, illustri Bulgarorum et Alacorum regi, etc. Dat. Anagninæ, vi Kal. Martii, an. vii.*

LXXIV. Misit etiam per eundem legatum eidem regi vexillum, cum litteris habentibus hunc tenorem (48): *Ut in cruce Domini, etc., sine data.*

LXXV. Constituit etiam Trinovitano archiepiscopum primatem totius Bulgaricæ et Blaciæ, misitque illi privilegium hujusmodi per dictum legatum (49): *Archiepiscopo Trinovitano, Bulgarorum, etc. Dat. Anagninæ, vi Kal. Martii, anno vii.*

LXXVI. Quia vero, secundum consuetudinem Bulgarorum et Alacorum, nec in ordine presbyteri, nec in consecratione pontifices fuerant inuncti, fecit præfatum Brandizuberensem episcopum, per Joannem, episcopum Albanensem (50), assistentibus ei duobus episcopis, in præsentia sua dominus papa secundum morem Latinorum inungi, et man-

davit, ut tam primas, quam metropolitani et universi episcopi ac presbyteri sacram reciperent unctionem, ac deinde (51) nulli sine unctione ordinarerentur presbyteri, aut consecrarentur episcopi; assignans super his rationes in litteris, memorato primati directis; cui etiam insignia pontificalia universa per prædictum legatum liberaliter destinavit, taliter ei scribens (52): *Cum venisset ad apostolicam sedem, etc. Dat. ut supra.*

LXXVII. Misit etiam per eundem legatum duobus archiepiscopis, de novo creatis, duo pallia, assignanda illis secundum hanc formam (53): *Ad honorem Dei omnipotentis, etc.*

Præcepit etiam ut tam a primatè quam præfatis archiepiscopis reciperet hujusmodi sacramentum (54): *Ego, archiepiscopus Trinovitano, etc.*

LXXVIII. Legatus ergo, transitum faciens per Hungariam, tam a rege (55), quam a principibus

(47) Vide epistolam 1 libri septimi.

(48) Vide epistolam 12 libri septimi.

(49) Vide epistolam 2 libri septimi.

(50) De cardinale isto, vide notas ad epistolam 3 libri septimi.

(51) Deinde. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, de cætero.

(52) Vide epistolam 3 libri septimi.

(53) Vide epistolam 10 libri septimi.

(54) Vide epistolam 11 libri septimi.

(55) Erat is Emmericus, sive Einricus, vel etiam Hemmeradus. Quo mense, imo quo anno, obierit rex ille Hungaricæ; quot menses post eum filius ejus, Ladislaus pater, sub tutela Andree, patris sui, regnavit; quo tempore demum Andreas ipse in regem sublimatus fuerit, multum adhuc apud historicos ambigitur. In opere cui titulus, *M. Johannis de Thurocz Chronica Hungarorum*, part. 1, cap. 70, sic legitur (vide *Script. rer. Hungar.* t. I, pag. 148): « [Bele] successit Emmericus filius ejus, et regnavit annis viii, mensibus vii, diebus vi..... Migravit autem ad Dominum anno Domini 1200, pridie Kal. Decembris, feria tertia..... Post eum regnavit Ladislaus filius ejus, et coronatus est (vivente adhuc patre) vii Kal. Septembris, feria quinta. Regnavit autem (post obitum patris) mensibus sex, diebus quinque [at. duobus]. Migravit autem ad Dominum anno ejusdem millesimo ducentesimo primo, Nonis Maii..... Huic successit Andreas, filius Bele III, qui Andreas, coronatus est die 27, post obitum regis Ladislai, quarto Kalendas Junii, in Pentecostes..... »

Verum, iste Hungarorum annalista, in sua narratione, quoad notas chronologicas, nec cum certissimis historice monumentis congruit, nec sibimetipsi constat. Ac primum; ex certissimis, et passim obviis, historice monumentis evincitur, Emmericum tunc adiuç inter vivos versatum fuisse, cum cruce signati Jaderam, anno 1202, mense Novembri exente, expugnaverunt, nec non nisi post illam cladem, et propter illam mœrore confectum, diem oluisse supremum. Ladislaus igitur, filius ejus, nec patri successisse circa finem anni 1200, nec ipse c vivis excessisse, Nonis Maii anni 1201, prout affirmat annalista, dici potest. Deinde, Andreas, frater Emmerici, Ladislai patris, defuncto Ladislao nepote, coronatus dicitur, iv Kal. Junii (eodem anno 1201), die 27, post obitum Ladislai (id est die 27, post Nonas Maii), in Pentecostes. Atqui, nec dies iv Kal. Junii, utpote vigesimus octavus mensis Maii, numerari potest vigesimus septimus post Nonas, id est post diem quintum, ejusdem mensis;

nec, anno 1201, Pentecostes in diem iv Kal. Junii incidere potuit; cum, anno 1201, Pasche festum diei vicesimo quinto mensis Martii, ac proinde festum Pentecostes diei decimo tertio mensis Junii, assignari debeat. (Vid. *l'Art de vérif. les dates*, nouv. édit., tom. I, pag. 25).

Scriptoris Hungarici errores nec inobservavit, nec silentio prætermisit doctissimus libri, jam supra citati, auctor. Sic enim habet ille (vide *l'Art de vérif. les dates*; nouv. édit. tom. II, pag. 54): « Emeric ne fut pas heureux contre les Vénitiens, qui lui enlevèrent, à l'aide des croisés, la ville de Zara, le 24 novembre, après 14 jours de siège. Il ne survécut pas longtemps à cette perte, étant mort des suites d'une longue maladie qui l'avait empêché de venir en personne au secours de la place. On ne peut assurer si ce fut à la fin de l'an 1203, ou au commencement de l'année suivante. On voit une lettre d'Innocent III, datée du 5 novembre de la 6e année de son pontificat, c'est-à-dire, l'an 1203, par laquelle il confirme la réconciliation d'Emeric et de son frère André, procurée par les soins de G., légat du saint-siège: ce qui suffit pour réfuter les historiens hongrois, qui placent la mort d'Emeric en l'an 1200.... Ladislaus, que son père Emeric avait fait couronner de son vivant, monta sur le trône, l'an 1204, sous la tutelle d'André, son oncle. Il régna, non pas six mois (comme disent les historiens hongrois), mais fort peu de jours, une courte maladie l'ayant enlevé presque aussitôt après la mort de son père. »

Hartenus doctissimus auctor; et recte quidem, quoad annum mortis Emmerici; num etiam recte, quando addit, de Ladislao, *il régna, non pas six mois, comme disent les historiens hongrois, mais fort peu de jours*, nescimus. Nam, Ladislaus sex menses, plus minus, patri superstitem vixisse, ex ipsius Innocentii epistolâ probari potest. Venia tamen danda celeberrimo operis iterum atque iterum laudandi auctori, cum Regestorum annorum 1203, 1204, 1205, epistolæ, quas hodie edimus, tempore quo ea quæ ex ipsius opere retulimus, scribebat, nondum in lucem prodissent, et ipse Raynaldus, cui regesta evolendi copia facta fuerat, ex epistolis horum annorum, ad res Hungaricæ spectantibus, paucas admodum, easque fere ubique absque ulla notarum chronologicarum mentione citare, nullam vero integram referre, pro satis habuerit (Vid. *Annal. Eccles.* tom. XIII, pag. 127, ad an. 1204, § 46 et 47; et pag. 150, ad an. 1205, § 54 et 55). Ex pluribus enim, quas mox ideo indicabimus, anni septimi (id est an. 1204), et anni octavi (id est an.

ecclesiasticis et mundanis honorifice fuit et devote susceptus. Sed, cum ad fines jam Hungariæ pervenisset, missis post eum nuntiis rex fecit ejus transitum impediri. Super quo qualiter dominus papa processerit, ipsius litteræ manifestant, ad regem Hungariæ destinatæ (56): *Inter alios, inquit, reges catholicos, etc., sine data.*

LXXIX. Ipse vero rex quemdam militem cum litteris excusatoriis ad dominum papam direxit, per quem ei dominus papa rescripsit hoc modo (57): *Regiæ celsitudinis litteras, etc.*

LXXX. Ex illo autem verbo quod in præmissis continetur, *quale denique reputares, si nos impedire vellemus, ne filius tuus carnalis coronari posset in regem*, rex ipse valde territus fuit, quia, cum fecisset curiam congregari solemnem, ut filium suum

parvulum in regem faceret coronari, timuit vehementer ne coronationem ejus dominus papa faceret impediri. Unde, cum præfatus cardinalis ad curiam illam nuntios destinasset, tunc demum obtinuerunt a rege licentiam *Wanseundi*. Profectus ergo legatus, universa, sicut fuerant constituta, complevit; et, rediens, tales ex parte regis, et primatis Bulgarorum et Blacorum, litteras reportavit (58). *ex parte regis. A Calojoanne, rege totius Bulgaricæ et Blacicæ, etc. sine data, (ex parte primatis):*

LXXXI. (59) *Multas inclinationes et multas sanitates a me Basilio, etc.*

LXXXII. Alexius autem, filius Isachii, quondam Constantinopolitani imperatoris, de carcere fugiens, venit ad summum pontificem, gravein de patruo suo, Alexio, Constantinopolitano imperatore, que-

1205), huc usque anecdotis epistolis facile eruisset scriptor exactissimus, Emmericum, certo certius, non nisi exeunte anno 1204 e vivis excessisse; Ladislaum vero, patri superstitem, sub tutela Andreæ, patris sui, usque saltem ad mensis Maii, et forsitan usque ad mensis Julii initium, anno 1205, regnavisse; nec proinde tam gravissime errasse Hungaricos scriptores, qui orphani pueri regno sex menses assignaverint. Consulatur igitur lector eruditus, præter eas ipsas epistolas quæ hic in Gestis ipsis referantur, et ad quas in Collectione nostra eum remandamus, alias etiam istas quarum suscriptionem, argumentum et notas chronologicas ipsius oculis subjicere operæ pretium duximus; nempe epistolas libri septimi: 13, *Archiepiscopus, episcopis, abbatibus, et aliis ecclesiarum prælatis, et omnibus tam clericis quam laicis, in regno Hungariæ constitutis; super reductione Bulgarorum, et ut legatum bene tractent; sine data; — 47, Waradiensis episcopo, et abbati de Petis, Vesprimiensis dioceseos; ut inquirant an episcopatus in Ecclesiis quibusdam Græcis regni Hungariæ sit instituendus; dat. Laterani, XVI Kal. Maii, an. VII (id est an. 1204); — 56, Archiepiscopo Strigoniensi; de translatione præposituræ ejusdem; dat. Laterani, VIII Kal. Maii, an. VII; — 57, Eidem; ut coronet filium regis Hungariæ, cum ipse in terram sanctam ire proposuerit; dat. ut supra; — 58, Regi Hungarorum (Emmerico); qua explicat mandatum quod jam emiserat super præposituris regni Hungariæ; dat. ut supra; — 128, Eidem; de electione abbatis S. Egidii de Hungaria; dat. Romæ, apud S. Petrum, XVIII Kal. Octobris; — 127, Eidem; qua gratulatur, quod legato transitum concesserit, et hortatur ut ipsum benigne et honorifice tractet, dat. Romæ, apud S. Petrum; — 159, Capitulo Strigoniensi: qua vocat eos ad præsentiam suam, ut de postulatione archiepiscopi Colocensis in archiepiscopum Strigoniensem sententiam audiant; dat. Romæ, apud S. Petrum, X Kal. Decembris; — 226, Litteræ Andreæ, gubernatoris Hungariæ, ad papam, de translatione archiepiscopi Colocensis ad archiepiscopatum Strigoniensem. (Desunt notæ chronologicae, sed ex loco quo in Regesto collocatæ sunt, ipsas ad papam non nisi post initium anni 1205 pervenisse, conjicere licet.)*

Libri octavi, 36, *Duci Andreæ, regni Hungariæ gubernatori, qua respondetur litteris ejus, et Ladislaum puerum, pupillum et nepotem suum, ipsi commendat; dat. VII Kal. Maii, an. VIII (id est an. 1205); — 37, Eidem, ut pecuniam, quam defunctus rex quibusdam reliquerat, erogandam curet; dat. ut supra; — 38, Eidem; ut redditis, quos regi reginæque matri ipsius promiserat, persolvat; dat. ut supra; — 39, Eidem, et universis principibus in regno Hungariæ constitutis; ut pueri regis curam gerant, nec reatas posse-*

siones abalienare audeant; dat. ut supra; — 40, Prælati, principibus, clero et populo regni Hungariæ, ut fidem regi servent; dat. ut supra; — 41, Archiepiscopo Colocensi, et episcopo Waradiensis; ut Ladislai regis, ac reginæ, familiæ molestiam exhibentes compscant; dat. V Kal. Maii; — 42, Suffraganeis Ecclesiæ Colocensis; ut in fide regis pueri permanent; dat. VII Kal. Maii; — 88, Andreæ, domino Hungariæ; qua excusationem offert, cur ei pro postulato Colocensi archiepiscopo in Strigoniensem archiepiscopum morem non gerat, aliumque eligi jubet; dat. VIII Kal. Julii; — 107, Andreæ duci, gubernatori regni Hungariæ; qua excusationem offert, cur ejus postulatis de Papenbergensi episcopatu non annuat; sine data (sed ex loco quo legitur in Regesto, verisimiliter VI Kal. Julii); — 127, Andreæ, illustri regi Hungariæ; ut ea, quæ G. clerico episcopi Portuensis, ablata fuerant, ipsi restituere faciat; dat. XI Kal. Augusti; — 159, Præposito et capitulo Strigoniensibus; qua archiepiscopum Colocensem ipsi in archiepiscopum præficit; dat. Romæ, II Non. Octobris.

Ex tenore epistolæ 159 libri septimi patet Emmericum, an. 1204, die X Kal. Decembris, quo die data dicitur epistola, adhuc inter vivos versatum fuisse. Ex Epistola 226, Andreæ (fratris Emmerici, patris vero Ladislai) ad papam, quæ, aut exente anno 1204, aut ineunte anno 1205, scripta fuit, eruitur tunc temporis obiisse Emmericum, eique in regno, sub tutela Andreæ, jam successisse Ladislaum. Ex epistolis ejusdem libri octavi 36, 37, 38, 39, 40, 41 et 42, nullus dubitandi locus quin Ladislaus puer, anno 1205, circa finem mensis Aprilis, adhuc superstes foret. Imo, ex subscriptionibus epistolarum ejusdem libri 88 et 107, quarum prima, *Andreæ, domino Hungariæ*, altera vero disertius, *Duci Andreæ, gubernatori Hungariæ*, inscribitur, conjicere forsitan fas esset, tunc adhuc, cum scribantur epistolæ illæ, nempe, die VIII, et die etiam VI, Kal. Julii, an. 1205, Ladislaum nondum obiisse. Verum, ipsum non ultra mensem Julium vitam protraxisse, fidem facit epistola ejusdem libri octavi, data VI Kal. Augusti (an. 1205), quæ Andreæ, non jam duci, vel gubernatori, vel domino, sed illustri regi Hungariæ (utpote qui Ladislao, tunc defuncto, successerat), inscribitur.

(56) Vide epistolam 126 libri septimi.

(57) Vide epistolam 127 libri septimi, *Leoni, tituli S. Crucis presbytero cardinali, A. S. legato*, dat. Romæ, apud S. Petrum, XVII Kal. Octobris, in qua inseritur epistola, de qua hic agitur, ad regem Hungariæ directa.

(58) Vide epistolam 250 libri septimi.

(59) Vide epistolam 231 libri septimi.

relam deponens, quod videlicet patrem suum, imperatorem Isachium, quem sicut fratrem et dominum debuerat honorare, crudeliter excæcaverat, et, invadens violenter imperium, tam illum, quam ipsum Alexium, ejus filium, incarcerationaverat, ferreis vinculis compeditum, postulans de eo justitiam exercere. i. Contra quem idem imperator nuntios et litteras suas summo pontifici destinavit; quarum tenor in ipsius responsivis litteris apostolicis explicatur, et ad alia, super quibus idem imperator ei rescripserat, respondetur: (60) *Litteras et nuntios imperatorie dignitatis,* etc. *Dat. Laterani, xvi Kal. Decembris.*

LXXXIII. Cum de subventionem Hierosolymitanæ provincie, tam in Italia quam in Gallia, iugens fieret apparatus, comites Galliarum crucesignati miserunt nuntios suos in Italiam ad ducem et populum Venetorum, ut ab eis sibi conducerent navigia opportuna. Tractatum est etiam inter eos de societate pariter ineunda; et, postquam sub certis pactionibus convenerunt, communiter est provisum, ut, aliquot in Syriam destinatis, cæteri tenderent in Ægyptum, ut caperent Alexandriam et finitimas regiones, sicque terra sancta liberaretur facilius de manibus paganorum. Ubi ergo Franci et Veneti societatem hujusmodi firmaverunt, utrique simul ad sedem apostolicam nuntios destinarunt, petentes, ut summus pontifex pactiones hujusmodi inter se factas pro subsidio terræ sanctæ, auctoritate apostolica confirmaret. Ipse vero, quod futurorum esset præsagens, caute respondit quod conventiones illas ita duceret confirmandas, ut videlicet ipsi Christianos non læderent, nisi forsitan iter eorum illi nequiter impedirent, aut alia causa justa vel necessaria forsitan occurreret, propter quam aliud agere non possent, apostolicæ sedis legati consilio accedente. Veneti autem confirmationem sub hoc tenore recipere noluerunt. Unde pro certo conjicitur qualis fuerit eorum intentio, per effectum operis postea declarata. Contigit interim quod Theobaldus, comes Trecensis, qui se ad iter peregrinationis magnifice præparaverat, debitum carnis exsolvit (61). Unde cæteri comites et baro-

(60) Vide epistolam 122 libri quinti.

(61) Anno 1201, mortuus est in Campania, circa Pentecostem, Theobaldus comes, anno ætatis suæ vicesimo quinto, crucesignatus, qui comitem Rainaldum de Dampetra misit pro se in partes marinas, cum sufficientibus expensis. ALBERIC. *Chronic.* pag. 421, ad an. 1201.

(62) Defuncto, an. 1192, Conrado Montisferrati, de quo egimus supra in not. ad § 58, Bonifacium II, frater ejus, Marchio Montisferrati factus est; postea rex Thessalonicensis. Obiit an. 1207.

(63) Epistola hæc in Regestis Innocentii hodie non reperitur; multa in ipsa leguntur, quæ a duobus libri secundi epistolis repetita esse patet; eaque ideo Italico characterè exprimi curavimus. Vide epistolas 270, libri secundi, *archiepiscopo Magdeburgensi, saffraganeis ejus, aliisque.*, etc. *Dat. Laterani, ii (apud Roger. de Hoveder. vi) Kal. Januarii, an. 11.—271, Universis Christi fidelibus, per Viennensem provinciam constitutis;* *Dat. Laterani, ii Nonas Ja-*

nes, cum consilio regis Franciæ, vocaverunt Bonifacium, marchionem Montisferrati (62), et eum sic ducem Christiani exercitus præfecerunt, tradita ex majori parte pecunia, quam pro subsidio terræ sanctæ comes memoratus congregaverat. Ipse vero de Francia per Alemanniam transitum fecit; ubi cum Philippo, duce Sueviæ, qui se regem gerebat, dicebatur habuisse tractatum, ut Alexium, sororium suum, filium videlicet Isachii, quondam Constantinopolitani imperatoris, cujus sororem ipse Philippus duxerat in uxorem, ac se de captivitate ergastulo fugientem, reduci faceret ad Constantinopolim ab exercitu Christiano ad obtinendum imperium Romanicæ. De quo, cum idem marchio ad summum pontificem accessisset, cœpit agere a remotis; sed cum intellexisset ipsius animum ad hoc non esse directum, expeditis negotiis ad crucis officium pertinentibus, ad propria remeavit.

LXXXIV. Quam vero diligens et sollicitus, studiosus et promptus exstiterit ad subveniendum necessitatibus terræ sanctæ, ut ad recuperationem ipsius Christianum exercitum inflammaret, ex litteris, quas super hoc negotio destinabat, colligitur evidenter; de quibus, cum multæ sint et diversæ, hanc unam credidit præsentii paginæ inferendam (63):

« Archiepiscopis, episcopis, et aliis Ecclesiarum prælatis, in regno Franciæ constitutis. Verendum est nobis et vobis, imo etiam omnibus in sortem Domini evocatis, ne viri Ninivitæ (64) nobiscum et cum clericis nostris surgant in iudicio, et vos damnent, quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Joñæ, vos autem non solum non scidistis hactenus corda vestra, sed nec manus vestras ad mandatum nostrum sæpius repetitum voluistis hactenus aperire, ut subveniretis pauperi Jesu Christo, ad revelandum opprobrium quo ei a fidei nostræ hostibus jugiter exprobratur. Ecce etenim rursus in cruce sua crucifigitur crucifixus, rursus alapis cæditur, rursus etiam flagellatur, rursus cadunt opprobria opprobantium super eum, dicentibus inimicis: *Si Filius Dei es, salvum facias te ipsum (Matth. xxvii, 40).* Si quidem potes, libera terram nativitatis tuæ de manibus no-

nuarii. Istam de qua hic agimus, posterius datam fuisse apparet. In ea prælatis Franciæ exprobrat pontifex quod, juxta præmissionem factam in *Divionensi consilio*, certam redditum suorum partem in subsidium terræ sanctæ impendere neglexissent. Unde facile inducitur, inter Divionensis concilii celebrationem, epistolæque hujusce datam, aliquot saltem menses effluxisse. Divionense concilium circa finem anni 1199 habitum fuisse scimus. Nostra igitur epistola, non nisi post primos anni 1200 menses scripta fuisse videtur. Verum, ante mensem ejusdem anni Septembrem scriptam fuisse certo certius evincitur. In ipsa enim, de interdicti, in regem et regnum Franciæ lati, sententia, velut adhuc, cum scriberet, vigente, loquitur pontifex. Istud autem interdictum, ab Octaviano, Ostiensi episcopo, in concilio Nigellensi, mense anni 1200 Septembri, pridie Nativitatis Mariæ celebrato, solutum fuit.

(64) *Ninivitæ.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *Ninivæ.*

stris, et crucis cultoribus restitue crucem tuam. Vos autem, quod pro majori parte didicimus et dolemus, poscenti, et repositenti sæpius (65), nec poculum aquæ frigidæ ministratis; ita ut contra vos jam a laicis, quos interdum ad crucis obsequium verbis, non operibus, invitatis, illud evangelicum assumatur: *Alligant onera gravia humeris subditorum, quæ movere digito etiam nolunt ipsi* (Matth. xxiii, 4). Jam improperatur vobis a laicis quod de patrimonio Jesu Christi libentius histrionibus subvenitis quam Christo, plura in canibus et avibus pascendis consumitis, quam velitis in ejus subsidium erogare, facti prodigi aliis, ipsis parci, vel, ut verius dicamus, avari. Ecce, quomodo tribuistis ei pro omnibus quæ retribuit ipse vobis? Ecce quomodo amatis eum? Ecce qualiter multiplicibus ejus beneficiis respondetis? Sic evidentius ostendentes qualiter animas pro ovibus poneretis, qui nec etiam quadragesimam partem reddituum vestrorum pro ipso, imo ipsi, hactenus impendere noluistis; cum plures vestrum non solum quadragesimam, juxta mandati nostri tenorem, sed tricesimam, juxta promissionem suam factam in Divionensi concilio, in tam pium opus convertere tenerentur. Monemus igitur universitatem vestram, et exhortamur in Domino, et per apostolica vobis scripta mandamus, et ex parte Dei omnipotentis, in virtute Spiritus sancti, sub interminatione divini judicii, districte præcipimus, quatenus juxta priorum nostrarum litterarum tenorem, vos, et universi clerici jurisdictioni vestræ subjecti, saltem quadragesimam partem omnium ecclesiasticorum reddituum et proveniuntium vestrorum, prius tamen deductis usuris, quarum solutio vitari non possit, in terræ sanctæ subsidium convertatis, facientes vos, fratres archiepiscopi et episcopi, quadragesimam ipsam, per vestras dioceses instanter exactam et collectam fideliter, in tuto loco deponi; de qua singuli vestrum, fratres archiepiscopi et episcopi, assumptis secum duobus fratribus, uno Hierosolymitani Hospitalis, et alio militiæ Templi, de consilio nobilium virorum, Matthæi de Mallo, canonici de Bethunia, et Milonis de Brémont, ac Gualterii de Guidonivilla, et aliorum discretorum virorum, militibus vel aliis bellatoribus qui signum Dominicæ crucis assumpserint, si in suis non potuerint sumptibus transfretare, congrua de eadem summa stipendia subministrent, sufficienti ab eis cautione recepta, quod in defensionem terræ orientalis per annum vel amplius, juxta quantitatem subsidii, commorentur; et, si decesserint, quod absit! in via suscepta, subsidium non in alios usus convertant, sed restituant potius in stipendia bellatorum; qui etiam, cum redierint, non prius absolvantur a præstita cautione, quam litteras regis, vel patriarchæ, vel magistri Hospitalis, vel militiæ Templi, vel etiam

A *legati nostri vobis exhibeant, de mora ipsorum testimonium perhibentes.* Ut autem mandatum apostolicum facilius et melius compleatur, per singulas provincias, in metropolitana ecclesia, vel, si hoc ibi fieri propter hostilitatem, vel aliud evidens impedimentum non poterit, in duobus vel tribus locis provincie sine dilatione convenire curetis, et inter vos, juxta formam apostolici mandati, de ipsius terræ subventionem tractare, et, post reversionem suam, quilibet vestrum in sua diocesi concilium convocet sine mora, auctoritate nostra (66), præcipiens abbatibus et prioribus, tam exemptis quam aliis, archidiaconis et decanis, et universis omnino clericis, in sua diocesi constitutis, ut juxta veram æstimationem, proveniunt et redditus suos latent, et, infra tres menses post factam eis denuntiationem, quadragesimam partem valoris eorum, sub ipsius episcopi testimonio et aliquot religiosorum virorum, adhibitis nihilominus ad cautelam aliquibus laicis fidelibus et discretis, in locum idoneum ejusdem dioceseos non differant consignare. Ab hac autem generalitate Grandimontenses et Carthusienses eremitas, monachos Cistercienses et canonicos Præmonstratenses excipimus, quibus mandatum super hoc injungimus speciale. Ad hæc, in singulis ecclesiis truncum concavum poni præcipimus, tribus clavibus consignatum, prima penes episcopum, secunda penes ecclesiæ sacerdotem, tertia per aliquem religiosum laicum, conservandis; ut et in eo fideles quilibet, juxta quod Dominus eorum mentibus inspiraverit, suas elemosynas firmitate (67) statuta deponere in remissionem suorum peccaminum monentur, et in omnibus ecclesiis, semel in hebdomada, pro remissione peccatorum, et præsertim offerentium, certa die, quam tamen sacerdos prænuntiet populo, missa publice decantetur; singulisque diebus inter missarum solemnias, Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam (68), campanis pulsantibus, cum oratione consueta dicatur. Concedimus autem vobis, fratres archiepiscopi et episcopi, ut circa eos qui de bonis suis terræ sanctæ voluerint subvenire, de discretorum virorum consilio, qualitate personarum et rerum facultate pensatis, et considerato nihilominus devotionis affectu, opus injunctæ penitentiae commutare possitis in opus elemosynæ faciendæ. Noveritis autem, nos venerabilibus fratribus nostris, Parisiensi et Suessionensi episcopis, et dilectis filiis Vallium Sarnei et Sancti Victoris abbatibus, per apostolica scripta districte præcipiendo mandasse, ut eos qui in concilio, a dilecto filio Petro, tituli Sancti Marcelli presbytero cardinale, tunc apostolicæ sedis legato, apud Divionem collecto, tricesimam suorum reddituum in terræ sanctæ subsidium liberaliter promiserunt, saltem ad quadragesimam persolvendam, monitione præmissa, per censuram ecclesiæ-

(65) Sic apud Baluzium, recte; in codice Vallicellano, potius.

(66) Nostra. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui, ad marginem, notat in codice Podiano legi, apostolica.

(67) Firmitate. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui, ad marginem, notat in codice Regio legi, fraternitate.

(68) In hereditatem tuam. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium desunt.

sticam, appellatione remota, compellant. Porro, A quam meritorium sit crucis obsequium, quam laudabile, relictis propriis, terræ sanctæ reliquiis subvenire, satis patet ex evangelica lectione. Illi enim, qui, assumpto crucis signaculo, in terræ sanctæ subsidium non dubitant transfretare, quod in Evangelio legitur videntur ad litteram etiam adimplere : *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (Luc. ix, 23)*. Qui etiam, ut veri discipuli Christi fiant, patrem, matrem, uxorem filios, fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, juxta verbum Veritatis (*Matth. xix, 29*) oderunt. Nunquid enim patrem, matrem, uxorem, filios, fratres et sorores non videntur odiasse, qui, postposito carnis affectu, Regi regum in puritate spiritus desiderant militare? Nunquid suam animam non oderunt, qui, ut injuriam vindicent Crucifixi, animas ponere non formidant, charitatis ejus privilegio commendandi, de qua Veritas in Evangelio protestatur : *Majorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Joan. xv, 13)*. Tales quærenti Domino si calicem bibere possent quem ipse fuerat bibiturus, *Possumus*, secure cum Zebedæi filiis responderent (*Matth. xx, 22*). Tales, de Christi gratia confidentes, dicerent secure cum Petro : *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? (Matth. xix, 27)*. Nunquid enim qui regna, principatus, comitatus, et prædia reliquerunt larga, non secure uterentur hoc verbo, quo Petrus, qui navim tantum et rete reliquerat, fuit usus. Nos ergo, qui, licet indigni, locum ejus tenemus in terris, cui tales suum devotent famulatum, sanctæ recordationis Gregorii papæ, prædecessoris nostri, vestigiis inhærentes (69), præsentium auctoritate statuimus, ut *bona eorum et similibus, ex quo crucem susceperint, cum familiis suis, sub sanctæ Romanæ Ecclesiæ ac nostræ, necnon archiepiscoporum, episcoporum, et aliorum prælatorum Ecclesiæ Dei protectione consistant, et, donec de ipsorum reditu vel obitu certissime cognoscatur, integra maneant, et quieta consistant. Quod si quisquam contra præsumperit, singuli vestrum in sua diœcesi præsumptionem ipsius per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, compescant*. Volentes præterea sic super interdicti sententia, prolati in terram charissimi in Christo filii nostri, Philippi, Francorum regis illustris, cruce signatorum petitioni deferre, ut non dissolvatur nervus ecclesia-

sticæ disciplinæ, discretioni vestræ per apostolica scripta mandamus, ut, si quis ex eis officia voluerint audire divina, ea faciatis ipsis, exclusis aliis qui non fuerint cruce signati, non pulsatis campanis, voce celebrari suppressa. Si qui autem eorum, excommunicationis forsans sententia innodati, postulaverint absolvi, ab eis juratoria cautione recepta, et ipsis beneficio absolutionis impenso, non negamus quin ab eis statutum pecuniam etiam exigatis juxta terræ consuetudinem, et recipiatis exactam. Verumtamen, postquam recepta fuerit, eam ipsis pro terræ sanctæ succursu in peregrinationis subsidium conferatis, ipsum, si grave id forsitan, quod non credimus, vobis fuerit, in quadragesima, quam per vos erogari mandavimus, in eorum stipendia, qui suis non possint transfretare sumptibus, computantes. Præterea, prædecessorum nostrorum vestigiis inhærentes, ut clerici cruce signati usque ad triennium redditus suos pignori valeant obligare, concedimus, atque volumus et mandamus, ut eos super hoc nec impediatis per vos in aliquo, nec permittatis per alios impedi. Ex parte quoque nostra districtius inhibere curetis dominis cruce signatorum (70), i.e. ipsos gravent indebite, aut exactionibus præsumant insolitis molestare. Quia vero iis qui divinæ se mancipant obsequiis servitutis, et abstinendum ab illicitis, et licitis parcius est utendum (71), ne licitum fiat illicitum, si lascive vel illicenter agatur, volumus et mandamus, ut eos ex parte nostra monere diligentius et inducere procuretis, ne diebus illis quibus carnibus vesci debent, aut etiam jejuniorum diebus, præter pulmenta, pluribus ferculis quam duobus, et eis etiam moderatis, utantur; nisi forsanc comitibus, baronibus, et aliis nobilibus tertium ferculum, quod vulgo dicitur intermissum, ultra id quod exhibetur familiæ, apponatur; nec de cætero, donec votum peregrinationis adimpleant, hermineis, variis, seu griseis induantur. Ad quorum utrumque, tam clericos quam laicos, et mulieres etiam, quæ vel transfretare tenentur ex voto, vel securæ sunt in peregrinationis itinere viros suos, similiter volumus commoneri. Armigeros etiam et alios servitores diligenter et efficaciter, quantum in vobis fuerit, inducatis, ut coloratis vestibus non utantur, sed contenti sint aliis convenientibus indumentis. Cæterum, quoniam nobiles viri, Bologniæ (72) et Bellimontis (73) comites, et multi alii, sicut accepimus, ut contra votum suum licentius

(69) Vide lib. 1, epist. 356. BALUZ. not. margin. ad hunc locum.

(70) *Cruce signatorum*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *signatorum*.

(71) Vide 1, q. 1, c. 34, *Aliud*. Vide etiam lib. vii Capitulor., c. 61. BALUZ. not. margin. ad hunc locum.

(72) Rainaldus (*de Dammartin*) Idam, comitatus Bologniæ hæredem, ante annum 1191, in uxorem duxerat. Captus in prælio apud Bovinas, an. 1214, in castello Peronæ detentus fuit, ubi, mœrore confectus, anno 1227 diem obiit supremum. Rex, inquit Allericus (*Chron. ad an. 1214, pag. 483*).

fecit eum Peronam adduci, et ibi eum in turrim munitissimam includi, et cautissime custodiri, ligatum compedibus mira subtilitate perplexis et fere indissolubilibus, conjunctis invicem catena tantæ brevitatis, quod vix passum efficeret semiplenum; ejusdem catenæ medio inserta erat et alia catena longitudinis decem pedum, infixæ caput alterum cuidam trunco mobili, quod duo homines vix movere poterant, quoties comes iturus erat ad secreta naturæ.

(73) Erat is, verisimiliter, Matthæus III, Franciæ camerarius, qui Alienordim, comitissam Viromaniæ (vid. Alberic. *Chronic. ad an. 1184, pag. 365*),

veniant, vel illud differant adimplere, signum crucis, quod suis affixerant humeris, in animarum suarum pernicious abjecerunt, fraternitati vestrae, fratres archiepiscopi et episcopi, per apostolica scripta districte praecipiendo mandamus, quatenus eos, indulgentia etiam non obstante, si qua forsitan apparuerit per subreptionem obtenta, ut signum crucis recipiant, et cum aliis statuto tempore peregrinationis propositum exsequantur, monitione praemissa, per excommunicationis et in terras interdicti sententias, appellatione postposita, compellatis, et, quocumque tales devenerint, divina prohibeatis eis praesentibus officia celebrari. Quod si forsitan aliqua vobis indulgentia fuerit praesentata, quae dubia vobis vel difficilis videatur, ita quod iudicare de ipsa facile non possitis, eam ad nostram praesentiam destinetis. Parochianos quoque vestros, ne saltem usque ad quinquennium ad torneamenta convenire praesumant, monere diligentius et inducere procuretis, in personas eorum, qui contra praesumpserint, excommunicationis et in terras interdicti sententias, sublato appellationis obstaculo, proferentes, et, quocumque tales devenerint, divina (74) prohibentes ipsis praesentibus officia celebrari; nec prius latas in eos relaxetis sententias, quam torneamenta usque ad praedictum terminum solemniter abjurant. Nos autem, *de Dei misericordia, et beatorum apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, ex illa, quam Deus nobis, licet indignis, ligandi atque solvendi contulit potestate, omnibus, qui laborem hujus itineris in personis propriis subierint et expensis, plenam peccatorum suorum, de quibus cordis et oris egerint penitentiam, veniam indulgemus, et in retributione iustorum salutis aeternae pollicemur augmentum. Illis autem, qui non in personis propriis illuc accesserint, sed in suis tantum expensis, juxta qualitatem et facultatem suam, viros idoneos destinaverint, illic per annum maturatos ad minus, et illis similiter, qui, licet in alienis expensis, in propriis tamen personis assumptae peregrinationis laborem impleverint, plenam suorum veniam concedimus peccatorum. Hujus quoque remissionis volumus esse participes, juxta quantitatem subsidii, et devotionis affectum, omnes qui ad subventionem ipsius terrae de bonis suis congrue ministrabunt. Personas insuper ipsorum, et bona eorum, ex quo crucem susceperint, sub beati Petri et nostra protectione suscepimus, nec non ut sub archiepiscoporum et omnium praetatorum Ecclesiae Dei defensione consistent. Quod si quisquam contra praesumpserit, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescatur. Si qui vero proficiscentium illuc*

ad praestandas usuras juramento teneantur astricti, vos, fratres archiepiscopi et episcopi, per vestras dioceses creditores eorum, sublato appellationis obstaculo, eadem restrictione cogatis, ut, eos a sacramento penitus absolventes, ab usurarum ulterius exactione desistant. Quod si quisquam creditorum eos ad solutionem coegerit usurarum, eum ad restitutionem earum, sublato appellationis obstaculo, restrictione simili compellatis. Judaeos vero ad remittendum ipsis usuras per saecularem compelli praecipimus potestatem, et, donec eas remiserint, ab universis Christi fidelibus, tam in mercimoniis quam aliis, per excommunicationis sententiam eis jubemus communionem omnimodam denegari. Volumus etiam cruce signatorum tanto debitorum onere praegravantur, ut forte soluta non sufficiant ad expensas quas sunt in peregrinatione facturi, creditores eorum, quos rei familiaris inopia non excusat, ut usque ad triennium solutionis terminum prorogent, monere diligenter et inducere procuretis. Horum autem omnium venerabilibus fratribus nostris, Parisiensi et Suessionensi episcopis, et dilectis filiis, Vallium Sarneii (75) et Sancti Victoris (76) abbatibus, sollicitudinem delegamus, ut executores sint super capitulis illis quae fieri sub ecclesiastica restrictione mandamus, et in iis, ad quae aliquos moneri jubemus, exsequantur officium monitorum.

LXXXV. Termino igitur constituto, cruce signatorum exercitus ad partes Venetiarum accessit tam multus et fortis, devotus et timoratus, ut absque dubio crederetur quod per eum Dominus antiqua miracula innovaret, nec solummodo recuperaretur Hierosolymitana provincia, verum etiam regnum Babilonicum caperetur. Nam et Veneti tam magnifica navigia praeparaverant, ut a longis retro temporibus nedum visus, sed nec auditus fuerit tantus navalium apparatus. Misit ergo dominus papa Petram, tituli Sancti Marcelli presbyterum cardinalem (77), apostolicae sedis legatum, ad exercitum Venetiis congregatum, ut proficisceretur cum illo in nomine Redemptoris. Sed dux et consilarii Venetorum, timentes ne ipse impediret eorum propositum, quod male conceperant, de Jadera expugnanda, dixerunt quod si vellet ire cum eis, non ut legationis, sed ut praedicationis exerceret officium, ducerent illum; alioquin, rediret. Quamvis autem (78) displicuisset hoc Francis, rediit tamen inhonoratus a Venetis, pravam eorum intentionem summo pontifici expressius manifestans. Qui litteras misit universis cruce signatis, districtius prohi-

in uxorem duxerat. Conf. *Anselme*, tom VIII, cap. 13, pag. 403. Adeundus etiam D. Clement, *Art. de vérif. les dates*, nouv. édit. tom. III, pag. 708 et 709.

(74) Sic apud Baluzium, recte; in codice Vallicellano, *omnia*.

(75) De abbate Vallium Sarneii (Guidone) agimus

in notis ad epistolam 12 libri quinti.

(76) De abbate Sancti Victoris (Absalone), in notis ad epistolam 12 libri tertii.

(77) De isto jam egimus supra. Vide not. ad epist. 20 libri tertii.

(78) *Autem*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *igitur*.

bens, ne terras Christianorum infestarent, et nominatim (79) Jaderam, quam rex Hungariæ possidebat, qui similiter erat cruce signatus; alioquin, scirent se anathematis vinculo innodatos; et hanc inhibitionem (80) et excommunicationem fecit eis per abbatem de Locedio (81) certius intimari (82). Marchio vero Montisferrati, qui fuerat super hoc a domino papa viva voce prohibitus, se prudenter absentans, non processit cum illis ad Jaderam expugnandam (83).

LXXXVI. Qualiter autem illi ad Jaderam destruendam processerint, quantum super hoc dominus papa commotus fuerit, litteræ quas misit ad illos indicant manifeste (84): *Dolemus non modicum*, etc. sine data.

LXXXVII. Principes vero Francorum, suum recognoscens excessum, juraverunt in manibus episcoporum suorum quod super eo mandatis domini papæ parerent; et fecerunt se ab illis absolvi, mittentes Suessionensem episcopum (85) ad apostolicam sedem, ut commotionem summi pontificis mitigarent, et illum consulerent qualiter essent de cætero processuri.

(86) Ipse vero per litteras suas præcepit eisdem quatenus, digne de tanto pœnitentes excessu, et satisfaciētes congrue de peccato, redderent universam quæ ad eos de Jadertinorum spoliis pervenerant, et a similibus de cætero penitus abstinere. Quia vero sententiam apostolicæ sedis, præter auctoritatem ipsius, nullus potuit relaxare, quibusdam viris discretis injunxit, ut ab eis, qui nondum juraverant apostolicis stare mandatis, reciperent juramentum, a juratis autem exposcerent ut in eorum præsentia recognoscerent taliter se jurasse, ac deinde, juxta formam Ecclesiæ, munus absolutio- nis impenderent universis; injungentes comitibus et baronibus sub debito juramenti, ut per patentes litteras, tam se quam successores suos sedi apostolicæ obligarent, quod ad mandatum ejus de taxa præsumptione satisfactionem exhibere curabunt; omnibus autem præciperent in communi, ut a similibus de cætero abstinere, salvis aliis mandatis quæ super hoc duceret faciēda. Porro, comites et barones obligaverunt se, sicut fuit illis injunctum, et sic omnes absoluti fuerunt. Veneti vero, tanquam qui gloriantur cum male fecerint, et exsultant

A in rebus pessimis, nec ad pœnitentiam agendam, nec ad indulgentiam implorandam voluerunt aliqua tenus inclinari. Ad consultationes autem Francorum dominus papa rescripsit hoc modo (87): *Si vere vos pœnitet*, etc. sine data.

LXXXVIII. Præmisit (88) itaque dominus papa Soffredum, tituli Sanctæ Prædixis presbyterum cardinalem (89), in Hierosolymitanam provinciam, ut interim ibi legationis officium exerceret; et fecit ei mille ducentas libras conferri, ut eas tum in necessitates familiæ suæ, tum in utilitatem terræ sanctæ provide distribueret, sicut cognosceret expedire. Petrum vero, tituli Sancti Marcelli presbyterum cardinalem, direxit post illum, ut si posset, cruce signatis se jungeret, aut, si non posset, in Syriam transfretaret, conferens ei totidem libras propter causas eadem. Uterque vero, unus post alium in Hierosolymitanam provinciam transfretavit, per insulam Cypri transitum faciens, et in ea quæ fuerant ordinanda disponens. Soffredus ergo præcedens, Hierosolymitanum patriarcham (90) invenit in ultimis laborantem; quo post aliquot dies ex hac luce migrante, idem legatus a clero fuit in patriarcham electus, et a populo expetitus, cum regis assensu, et suffraganeorum favore. Missique sunt nuntii de communi consilio ad apostolicam sedem, ut obtinerent eum in patriarcham sibi concedi, et, post concessionem, sibi pallium destinari. Deliberavit ergo summus pontifex, ut idem legatus induceretur, si posset, sed non coegeretur, si nollet, patriarchatum recipere, mittens pallium alteri cardinali, ut illud ei, si consentiret, conferret (91). Sed ille noluit aliquatenus consentire; unde obtinuit de alterius electione tractari: et convenerunt omnes in Vercellensem episcopum (92), virum utique vita, et scientia, et fama præclarum, cui papa scripsit hoc modo (93): *Ut lapsus humani generis*, etc. *Dat. Ferentini, III Id. Augusti.*

LXXXIX. Ipse vero Vercellensis episcopus, humiliter acquiescens, ad apostolicam sedem accessit, et in patriarcham promotus, non solum pallii ornamentum accepit, verum etiam officium legationis promeruit, per quadriennium in sua provincia exercendum; Januamque profectus, inde in Syriam navigavit.

Philippus autem, sicut convenerat cum marchione

(79) *Nominatim*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui, ad marginem, notat in codice Regio legi specialiter.

(80) *Inhibitionem*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *prohibitionem*.

(81) De abbate de Locedio jam egimus in not. ad § 46.

(82) Litteræ, quibus hanc inhibitionem Innocentius expresserat, in Regestis hodie non reperiuntur.

(83) Vide Odor. Raynald. ad an 1203, p. 6. Baluz. not margin. ad hunc locum.

(84) Vide Epistolam 164 libri quinti.

(85) De Suessionensi episcopo, vide epistolam 11 libri tertii.

(86) Vide epistolas 99 et 100 libri sexti.

(87) Vide epistolam 102 libri sexti.

(88) Vide lib. I, epist. 336. Baluz. not. margin. ad hunc locum.

(89) Vide epistolas 26 et 27 libri quinti.

(90) Erat is nomine Monachus, de Florentina civitate oriundus. Cum Hierosolymam devotionis causa venisset, a patriarcha primum cancellarius, deinde archiepiscopus Cæsariensis creatus fuerat: ex qua ecclesia ad Hierosolymitanam transiit anno 1194, et obiit anno 1203. Or. Christ. tom. III, c. 1. 1252.

(91) Confer epistolam 129 libri sexti.

(92) De isto vide epistolam 38 libri tertii.

(93) Vide epistolam 222 libri septimi.

Montisferrati, misit Alexium, sororium suum, filium videlicet Isachii, quondam Constantinopolitani imperatoris; et, eodem marchione sagaciter mediante, tractatum est inter ipsum et exercitum Christianum, ut idem exercitus reduceret illum in Græciam, et juvaret ad Constantinopolitanum imperium obtinendum, ipseque pecuniam eis promissam solveret, et alia pacta cum eis inita custodiret, postquam imperium obtineret. Verum, cum hoc ad summi pontificis notitiam pervenisset (94), scripsit illis hoc modo (95): *Cum in manu valida, etc. Dat. Ferentini... an. vi.*

XC. Ipsi tamen, nihilominus in Græciam navigantes, Constantinopolim pervenerunt; ubi quid actum fuerit (96) ab ipsis, litteræ ipsorum ad dominum papam directæ declarant (97): *Quanta fecerit nobis Dominus, etc.*, sine data.

Tunc demum dux, et Veneti qui erant in Græcia, miserunt nuntios ad Petrum, tituli S. Marcelli presbyterum cardinalem, apostolicæ sedis legatum, absolutionis beneficium implorantes; qui misit ad illos cum litteris suis thesaurarium Nicosiensem de Cypro, et, recepto ab eis, secundum formam Ecclesiæ, juramento, fecit illos absolvi, quamvis adhuc in nullo satisfecerint de commisso, malens eos habere claudos quam mortuos, præsertim ne ipsorum contagium cæteros inquinaret.

XCI. Alexio igitur cum Isachio, patre suo, ad Constantinopolitanum imperium restituto, eoque sedem non servante Latinis, qualiter Constantinopolitana civitas capta fuerit, et Balduinus, comes Flandriæ, ad imperium sublimatus, ipsius litteræ, ad dominum papam transmissæ, describunt (98): *Santissimo, inquit, Patri, etc.*, sine data.

XCII. Verum, antequam Franci et Veneti ad capiendam Constantinopolim processissent, tales iniierunt ad invicem pactiones (99): *In nomine Dei æterni, amen. Nos quidem, Bonifacius, etc.*

XCIII. Attendens ergo dominus Innocentius quod in pactionibus illis multa continebantur illicita, præsertim ea quæ continebant statum Ecclesiarum et clericorum, et quod in captione Constantinopolis multa fuerant scelera perpetrata, quodque cruci signati prohibiti fuerant terras Christianorum offendere, nisi forsitan eorum nequitia iter impediretur, nec videbatur ad excusationem illorum sufficere, quod propterea licuerit eis Græcos offendere, quoniam ipsi ab obedientia sedis apostolicæ sese subtraxerant, et noluerant succurrere terræ sanctæ, licet super utroque fuerint ab eodem domino papa

A commoniti, et Alexius imperator nequiter incubaret imperio, quod inique abstulerat fratri suo, cum super his nullam desuper ulciscendi acceperint potestatem, cœpit vehementissime dubitare, quid in tanto negotio sibi foret agendum. Sed, habito diligenti tractatu, non solum cum cardinalibus, verum etiam cum archiepiscopis et episcopis, et aliis viris prudentibus, quorum tunc de diversis partibus magna erat apud sedem apostolicam multitudo, nobili viro, marchioni Montisferrati, super hoc sedem apostolicam consulenti, de communi consilio, rescripsit hoc modo (100): *Quod inter curas et occupationes, etc.*, sine data.

XCIV. Quia vero per Constantinopolitani imperii detentionem, quod divino iudicio sibi subjugavere Latini, Hierosolymitana provincia sperabatur facile liberari de manibus paganorum, ex tunc firmato proposito, dominus papa cœpit ad eorum succursum, qui Constantinopoli morabantur, intendere diligenter, scribens pro illis archiepiscopis et episcopis in hunc modum (1): *Vir unus de Ramatha duas, etc.*, *Dat. Romæ... an. viii.*

XCIV. Præfatus autem Balduinus, comes Flandriæ, postquam ad Constantinopolitanum imperium exstitit sublimatus, per nuntios et apices suos vocavit ad se præfatum Petrum, tituli Sancti Marcelli presbyterum cardinalem, apostolicæ sedis legatum, in Hierosolymitana provincia existentem, ut, accedens in Græciam, de personis et rebus ecclesiasticis auctoritate apostolica ordinaret; porro, cum sæpeditus Soffredus, tituli Sanctæ Praxedis presbyter cardinalis, similiter apostolicæ sedis legatus, nollet ibi remanere post illum, ambo pariter recedentes, Constantinopolim accesserunt, facta prius sex annorum treuga cum Saracenis; et tanta eos secuta est multitudo, non solum laicorum, sed etiam clericorum, quod alienigenæ pene omnes et indigenæ multi, Hierosolymitanam provinciam deserentes, Constantinopolim adierunt. Sed præfatus Soffredus, modicam faciens ibi moram, per Thessalonicam, ubi cum marchione Montisferrati est aliquandiu commoratus, ad sedem apostolicam est reversus. Qualiter autem dominus papa scripserit super his et aliis præfato Petro, tituli Sancti Marcelli presbytero cardinali, apud Constantinopolim existenti, ejus litteræ manifestant, quarum tenor est talis (2) *Audito jam pridem, etc. Dat. iv Id. Julii.*

XCVI. Qualiter autem fuerit ad electionem patriarchæ (3) processum, ex litteris domini papæ colligitur evidenter, in hunc modum imperatori

(94) Vide Raynaldum, ad an. 1203, § 13. Baluz. not. margin. ad hunc locum.

(95) Vide epistolam 101 libri sexti.

(96) Vide Arnold. Lubec. lib. vi, c. 19. Baluz. not. margin. ad hunc locum.

(97) Vide epistolam 211 libri sexti.

(98) Vide epistolam 152 libri septimi.

(99) Vide epistolam 205 libri septimi.

(100) Vide epistolam 133 libri octavi.

(1) Vide epistolam 69 libri octavi.

(2) Vide epistolam 126 libri octavi.

(3) Superstite licet adhuc patriarcha Constantinopolitano Græco, Joanne Camatero, de quo jam egimus supra, in not. ad § 60, qui, capta urbe a Francis et Venetis, una cum Niceta, aliisque plurimis, inde recessit, electus est anno 1204, primus ejusdem urbis patriarcha ritus Latini, Thomas Maurocenus, sive *Morosini*, nobilis Venetus. Electus quoque, electioni consentiens, cum imperialibus et ducis nuntiis pro obtinenda confirmatione Romam

directis (4) : *Postquam dextera Domini, etc. Dat. A Romæ, apud S. Petrum, XII Kal. Februarii, an. VII.*

XCVII. Quid vero duci Venetorum responderit, petenti pactiones, inter Francos et Venetos initas, confirmari, ipsius litteræ ad eum directæ demonstrant (5) : *Venientes, inquit, ad apostolicam sedem, etc. Dat. Romæ, apud Sanctum Petrum, IV Kal. Februarii, an. VII.*

XCVIII. Idem igitur dominus Innocentius præfatum Constantinopolitanum electum, Sabbato Quatuor Temporum Quadragesimæ, in diaconum ordinavit, et in Sabbato hebdomadæ mediantis in sacerdotem promovit, ac sequenti Dominica, Romæ, apud Sanctum Petrum in episcopum consecravit, ac postmodum contulit ei pallium, insigne videlicet plenitudinis pontificalis officii, de corpore beati Petri apostoli sumptum, recepto ab eo floelitatis et obedientiæ juramento, sub ea forma jurandi antiqua et approbata, secundum quam primates et metropolitani solent in susceptione pallii Romano pontifici et Ecclesiæ Romanæ jurare, privilegium sibi sub hac forma concedens (6) : *Prærogativa dilectionis et gratiæ, etc. Dat. Romæ, apud S. Petrum, III Kal. Aprilis, an. VIII.* Has etiam indulgentias eidem patriarchæ concessit (7) : *Sicut Dominus in Romanam Ecclesiam, etc. Dat. ut supra.*

XCIX. Idem igitur patriarcha Venetias est reversus, ut inde Constantinopolim navigaret; sed a Venetis est compulsus quasdam eis facere illicitas pactiones: quæ cum ad summi pontificis notitiam pervenissent, eas omnino cassavit, sicut per litteras eidem patriarchæ directas apparet (8) : *Ad hoc Deus apostolicæ sedis antistitem, etc. Dat. Ferentini, XI Kal. Junii, an. IX.*

perrexit. Hanc tamen electionem Innocentius nullam primo congressu declaravit, utpote contra canones a clericis ad id potestatem non habentibus, et a laicis factam. Thomam nihilominus sibi optime notum, precibus Balduini imperatoris motus, justasque alias ob causas, sua auctoritate renuntiavit patriarcham, ac suis manibus consecravit, anno sequenti 1205. Thomas, Roma discedens, Venetias petiit, ibique, compulsus a Venetis, certa quædam cum iis pacta iniit, juramentoque firmavit, inter quæ illud unum erat, quod beneficia ecclesiastica ipse non conferret nisi Venetis. Id porro Innocentius statim atque statim cognovit, ut injustum rescidit, anno 1206, die 21 Junii (vid. *infra in Gestis, § 99*). Constantinopolim appulsus Thomas, clericos Gallos, ipsius inthronizationi sese opposentes, ferit anathemate; sed Benedictus, Romanæ sedis legatus, dissidium compevit. Eodem anno, pacta conventa sancita sunt Balduino inter et patriarcham, quæ Innocentius rata habuit die 5 Augusti. Thomas Henricum, Balduini fratrem, qui, post-ejus decessum, in Bulgaria imperator Constantinopolitanus renuntiatus fuerat, corona imperiali anno 1206, probabiliter, ut mos erat, redimivit. Porro, dum Henricus ille, nondum creatus imperator, moderatorem imperii ageret, anno 1206, Innocentius, epistola data Nonis (id est die 5) Augusti, compositionem, factam inter ipsum ejusque barones ac populum ex una parte, et Thomam patriarcham, clerumque Constantinopolitanum ex altera, super

C. Cum igitur patriarcha Constantinopolim pervenisset, antequam civitatem intraret, nuntios et litteras destinavit ad clerum et populum universum, ut ei obviam procedentes, debito ipsum reciperent cum honore. Cleri vero Francorum noluerunt eum recipere, vel ei aliquatenus obedire, asserentes promotionem ejus per suppressionem veritatis et expressionem falsitatis ab apostolica sede fuisse subreptam, et ad eam in præsentia cardinalis unanimiter appellarunt; quorum appellationi cardinalis censuit deferendum, et ideo noluit illos compellere ad exhibendam obedientiam patriarchæ. Sed nec ipsi excommunicationis sententiam servaverunt, quam in eos idem protulit patriarcha, et sic in discordia permanserunt, donec Benedictus, tituli Sanctæ Susannæ presbyter cardinalis (9), apostolicæ sedis legatus, ad Constantinopolitanam urbem pervenit; qui tandem composuit inter eos. Hunc dominus papa constituit generalem legatum per totum imperium Romanæ, ipsum a latere suo de novo transmittens; tum quia præfatum Petrum, tituli Sancti Marcelli presbyterum cardinalem, in Hierosolymitanam provinciam remittere intendebat; tum quia, legatus a sede apostolica noviter destinatus, in majori reverentia et honore debebat haberi, sicut apparuit ex postfacto. Nam, qualiter et ipse processerit, et quid egerit in processu, ipsius litteræ, ad dominum papam directæ, demonstrant: *Memini, inquit, paternitati vestræ litteris intimasse, etc. (10).*

CI. Compositionem igitur, factam inter patriarcham et Francos super possessionibus Ecclesiarum, quæ, secundum divisionem factam inter Francos et Venetos, pervenerant ad eosdem, ad petitionem utriusque partis, dominus papa firmiter observari

divisione possessionum ac honorum temporalium Ecclesiarum, solutione decimarum, immunitate, etc., ratam habuit. Plures occurrunt epistolæ Innocentii ad hunc Thomam, vel de ipso scriptæ in Regestis, de variis negotiis, quæ hic recensere longius foret. Obiisse Thomam Thessalonicæ, anno 1211, circa mensem Junium, colligitur ex epistola 97 libri decimi quarti, data eo anno, die 5 Augusti. De hoc patriarcha sic loquitur Nicetas Choniates (vide Raynaldum, *Annal. Eccles. tom. XIII, ad an. 1206, § 6*) : « Is patrio vestitu indutus erat, qui corpus ita astringebat, ut acubus illi assutus videretur, manibus duntaxat et pectore aperto; malis ita rasis, ut, quemadmodum in impubero puero, nullum pili vestigium cerneretur. »

- (4) Vide epistolam 204 libri octavi.
- (5) Vide epistolam 206 libri septimi.
- (6) Vide epistolas 19 et seqq. libri octavi.
- (7) Vide epistolas 20, 21, 22, 23, 24 libri octavi.
- (8) Vide epistolam 150 libri noni.
- (9) De cardinale isto vide epistolam 54 libri tertii, not. Confer etiam epistolas, libri octavi, 55, *Constantinopolitano imperatori*; dat. Idib. Maii; — 56, *Universis prælatis in imperio Constantinopolitano*; — 57, *Marchioni Montisferrati*; — 62, *Benedicto, tituli S. Susannæ presbytero cardinali, A. S. legato*; dat. XIII Kal. Junii; — 63, *Clero Constantinopolitano*.
- (10) Litteræ istæ in Regestis Innocentii non reperiuntur.

præcepit hoc modo (11). *Instantia nostra quotidiana, etc. Dat. Ferentini, Non. Augusti, an. ix.*

III. Post hæc, patriarcha prædictus solemnem nuntios cum gratuitis obsequiis ad apostolicam sedem direxit super diversis articulis, querelas, consultationes et preces inculcans. Ad quæ omnia dominus papa rescripsit eidem (12) hoc modo (13): *Inter quatuor animalia, quæ in medio sedis, etc. Dat. Ferentini, iv Non. Augusti, an. ix.*

III. Interim quidam, natione Burgundio, electus in archiepiscopum Patracensem (14) super provinciam Achaïæ universam, ad apostolicam sedem accessit; pro quo nobilis vir, Guillelmus Campaniensis, princeps Achaïæ (15), et canonici Sancti Andree de Patras, humiliter supplicabant ut ipsum eis in archiepiscopum summus pontifex concedere dignaretur, remittendo ipsum confirmatum, consecratum et palliatum. Qui qualiter super hoc facto processerit, ipsius litteræ manifestant Constantinopolitano patriarchæ transmissæ (16): *Inter quatuor, inquit, animalia, quæ secundum Apocalypsim Joannis, etc. Dat. Romæ, xiiii Kal. Decembris, an. viii.*

IV. Defuncto apud Constantinopolim Henrico Dandolo, Venetorum duce, Petrus Cianus apud Venetias est promotus in ducem. Qui abbatem Sancti Felicis de Venetiis elegi fecit in archiepiscopum Jaderinum (17), et auctoritate patriarchæ Gradenensis (18) confirmari et consecrari; mittens solemnem nuntios ad summum pontificem, pro pallio impetrando, quod ei altera vice fuerat denegatum. Memor autem offensæ quam in destructione Jaderæ Venetici commiserunt, taliter eis dominus papa rescripsit (19): *Apostolica servitutis officium laudabiliter exercemus, etc. Dat. Ferentini, Non. Augusti, an. ix.*

V. Cum autem Latini jam pro majori parte Constantinopolitanum obtinuissent etiam imperium, et in omnibus eis prospere successisset, ita, ut terror eorum quasi fulgur de cælo ceciderit, non solum in Græcos, verum etiam in paganos, ipsi de prosperitate nimis insolentes effecti, post vanitates suas libere declinare cœperunt, et Deum ad iracundiam pravis operibus irritare. Unde, quid eis merito peccatorum suorum evenerit, ex litteris Henrici, fratris

A imperatoris, summo pontifici destinatis, perpendere licet manifeste (20): *Sanctissimo Patri ac domino Innocentio, Dei gratia summo pontifici, Henricus, frater imperatoris Constantinopolitani, et moderator imperii, cum debita reverentia, humiliter et devota, pedum oscula. Cum universum exercitus Christiani progressum, etc. Dat. in palatio Blackernæ, an. 1205, Non. Junii.*

CVI. Adhuc etiam manus Domini non cessavit flagellare Latinos, ut vexatio eis tribueret intellectum, sicut præfatus Henricus, frater Constantinopolitani imperatoris, et moderator imperii, domino papæ rescripsit (21).

Statum, inquit, nostrum, et rumores qualescunque, pro nuntiorum opportunitate, sanctitati vestræ dignum duximus revelare. Satis, ut credimus, vobis innotuit qualiter, peccatis nostris exigentibus, dominus noster imperator, occisa et capta magna parte suorum, quod sine cordis amaritudine et dolore maximo dicere non possum, a Comannis in bello Andrinopolitano captus fuerit. Postmodum, cum principes et barones, et milites exercitus me baillivum elegerint, egressus ex urbe regia cum exercitu Christiano, civitates et castella plurima, quæ nobis rebellia fuerant, subjugavimus (22), et, munitis marchis nostris, circa festum sancti Remigii Constantinopolim reversi fuimus. In munitione vero cujusdam civitatis, quæ Rossa dicitur, Th. de Tereramunda, virum utique strenuum et discretum, cum multis militibus et serjantis (23) reliquimus; et, dum morarentur ibidem, circa Purificationem beatæ Mariæ significatum est eis, Blacos prope Rossam castrum quoddam occupasse. Qui, de Rossa de nocte exeuntes armati, Blacos, quos illic invenerunt, occiderunt, et, castro dejecto, cum præda Blacorum et equitaturis eorum, versus civitatem supradictam redire cœperunt. Quibus redeuntibus, ex insidiis prope Rossam occurrit multitudo Blacorum et Comannorum; et, congressu facto ex utraque parte, proh dolor! ultione divina nostri fere omnes occisi sunt vel capti. Illi vero, quibus custodia civitatis deputata fuerat, circiter quadraginta milites de nocte recedentes cum serjantis, ad nos sani redire; et sic Dominus, flagellum flagello adjiciens, meritis nostris perversis idipsum exigentibus, vultum indignationis

(11) Vide epistolam 142 libri noni.

(12) *Eidem.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium deest.

(13) Vide epistolam 140 libri noni.

(14) Anno 1207 sedebat archiepiscopus Patrarum *err quidam*, cujus nomen nos latet; inopia vero ea fuit, quod, cum sua debita solvendi impos esset, Innocentius, eo anno (vid. epist. 49 libri decimi), prælatis Achaïæ mandaverit, ut ipsi charitativis studerent auxiliis subvenire, etc. De eodem in epistolis ejusdem anni 50 et 51, quas probabiliter non recepit præsul iste, mortuus eodem anno mense Aprile, vel etiam fortassis jam mense Martio, ut ex aliis Innocentii epistolis evincitur. (Vide epist. ejusd. lib. 56).

(15) De Guillelmo Campaniensi, al. *de Chanlita*, principe Achaïæ, qui obiit versus an. 1210, vid. *Hist. de Constantin.* sous les emper. franç., lib. 1, pag. 25, 26, 27 et 53.

D (16) Vide epistolam 153 libri octavi.

(17) De isto vide notas ad epistolam 189 libri noni, de qua mox.

(18) Vide epistolam 240 libri sexti, not.

(19) Vide epistolam 139 libri noni.

(20) Vide epistolam 131 libri octavi.

(21) Epistola hæc in Regestis hodie non reperitur.

(22) *Subjugavimus.* Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *imperio subjugavimus.*

(23) *Serjantis.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Regio legi, *servientibus.* *Serjantis* stare potest. *Serjantus* enim eadem notione dicitur ac *serviens*, id est *armiger*, Gallice *écuyer*, sic dictus, quod militi quodammodo servitium exhiberet et obsequium, ejus quippe scutum et arma deferebat, unde *scutifer* dictus. Qui plura velit, adeat Cangium, *Glossar.* tom. VI, col. 421.

sua nobis ostendit. Verumtamen, quia bellorum eventus fuit, est et erit semper anceps, nec fieri potest, quod semper bene cedat bellantibus, et sæpe tristia lætis miscentur, non est desperandum virtuosus viris. Nam parvo tempore mutatur fortuna, et Dominus respiciet suos, et statim reddet optata gaudia desolatis. In rebus arduis virtus comprobatur, et robustos viros ipsa reddunt pericula cautiore. Nam adversitas quæ bonis viris objicitur, non indicium reprobationis, sed probatio virtutis est. Nos ergo, in his angustiis constituti, ad vos, Patrem omnium, imo, ut verius loquamur, nostrum, in hoc facto turbationis recurrimus, vestrum implorantes auxilium et consilium; quatenus opus nostrum, a vobis misericorditer inceptum, misericordius terminetis, quoslibet bonos modos, pro facto operis nostri necessarios, adinvenientes.

CVII. Eorum igitur infortuniis dominus papa compatiens, pro liberatione imperatoris nuntium specialem ad præfatum Joannitium cum his litteris destinavit (24) : *Ex illa gratia speciali, qua te glorificavimus, etc., sine data.*

CVIII. Præfatus vero Joannitius, sive Calojoannes, rex Bulgarorum et Blacorum, respondit (25), quod ipse audita captione regis civitatis, miserat nuntios et litteras ad Latinos, ut cum eis pacem haberet; sed ipsi ei superbissime responderunt, dicentes,

(24) Vide epistolam 129 libri noni.

(25) Responsivæ illæ Joannitii sive Calojoannis litteræ in Regestis Innocentii nusquam comparent.

(26) Vide supra, § 80.

(27) Vide supra, § 74.

(28) *Carcere teneretur.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Regio legi, in carcere moraretur.

(29) De Gregorio, Armenorum catholico, agimus in notis ad epistolam 45 libri quinti.

(30) Obierat versus annum 1189 Rupinus, princeps vel rex Armeniæ. Post ejus mortem, Leo, al. Livo, consobrinus ejus, duarum, quas ille reliquerat, filiarum tutorem se gerens, regni primum administrationem sibi cepit, et paulo post integram possessionem sibi iniecit. Verum, ne legitimas regni hæredes Rupini filias, spoliare nimis injuste videretur, ipsas duobus principibus exteris nupti dare studuit, nempe Philippinam, secundo genitam, Theodoro Lascari, Constantinopolitano imperatori I; primogenitam vero Alidem, Raymundo, Boemundi Antiochiæ principis III filio primogenito. Deinde, tam ab imperatore Henrico VI quam a summo pontifice Cælestino III obtinuit, ut in legitimum Armeniæ regem, Conradi de Witelsbach, Maguntini archiepiscopi (qui tunc in transmarinis partibus versabatur), manibus consecraretur. Quod quidem versus annum 1197 contigisse tradunt historici. Defuncto brevi post suum cum Alidi matrimonium, Raymundo, qui ex ea filium unicum, nomine Rupinum, susceperat, Boemundus III, Rupini avus, ipsum in successorem suum designavit; quod quidem alterum Boemundi III filium, videlicet Boemundum, comitem Tripolitani, summopere molestavit, utpote qui et ipse patri suo, Boemundo III in principatu Antiochiæ succedere gestiebat. Quæ bella inde secuta sint, hic enarrare longius foret, sed ex ipsis Innocentii epistolis repetenda sunt, quæ ideo hic summarie indicare operæ pretium ducimus. Cæterum Leo., al. Livo, Armeniæ rex, obiit anno 1219.

Conferendæ sunt igitur epistolæ libri secundi:

quod pacem non haberent cum illo, nisi redderet terram ad Constantinopolitanum imperium pertinentem quam ipse invaserat violenter. Quibus ipse respondit: quod terra illa justius possidebatur ab ipso, quam Constantinopolis possideretur ab illis, nam ipse recuperaverat terram quam progenitores ejus amiserant, sed ipsi Constantinopolim occupaverant, quæ ad eos minime pertinebat: ipse præterea coronam regni legitime receperat a summo pontifice (26); sed ipse, qui se appellabat Constantinopolitanum basileum, coronam imperii temere usurpaverat a se ipso: quare, potius ad ipsum quam ad illum imperium pertinebat, ideoque sub uno vexillo, quod a beato Petro receperat (27), ejus clavibus insignito, pugnaret fiduciale contra illos qui falsas cruces suis humeris præferabant: provocatus igitur a Latinis, compulsus fuit ut defenderet se ab illis; deditque sibi victoriam insperatam Deus, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. vi, 6); ipsamque victoriam beato Petro apostolorum principi ascribebat: dictum autem imperatorem, ad consilium suum et mandatum summi pontificis, liberare non poterat, quia debitum carnis exsolverat cum carcere teneretur (28).

CIX. Audita fama nominis ejus, Gregorius, Armenorum catholicus (29), et Leo (30), rex mino-

217, *Litteræ fideliter interpretatæ de Armenio in Latinum, quas catholicis Armeniorum domino papæ Innocentio destinavit; ubi agitur de coronatione regis Armeniæ;* dat. (ut patet ex epistola responsiva) ante finem anni 1199; — 218, *Gregorio catholico Armeniorum; epistola responsiva ad epistolam superiorem;* dat. Laterani, ix Kal. Decembris, an. ii (id est an. 1199); — 219 *Litteræ Leonis, regis Armeniæ, ad papam Innocentium, qua petit subsidium adversus paganos;* dat. Tharsis, anno ab Incarnatione Domini 1199, hense Maio, die vicesima tertia; — 220, *Leoni illustri regi Armeniorum, qua respondetur epistolæ superiori;* dat. Laterani, viii Kal. Decembris, an. ii (id est 1199); — 252, *Litteræ Leonis, regis Armeniorum, ad papam Innocentium, qua apostolicum auxilium adversus comitem Tripolitani, magistros et conventus Templi et Hospitalis implorat; sine data (sed ante finem anni 1199, ut patet ex epistola responsiva);* — 253, *Leoni, illustri regi Armeniæ, qua respondetur epistolæ superiori;* dat. Laterani, xvi Kal. Januarii, an. ii (id est, 1199); — 254 *Pagano et Arroni, comitibus, et universis aliis baronibus, militibus et populo, in regno Leonis, regis Armeniæ; ut cum suo rege contra Saracenos fortiter se gerant;* dat. ut supra; — 255, *Leoni, regi Armeniæ; qua transmittit vexillum B. Petri quo contra crucis inimicos utatur;* dat. ut supra; — 259, *Regi Armenio; ut castrum Gaston Templariis restituat; sine data (sed an. ii, id est, versus finem anni 1199, vel initio anni 1200).*

Libri quinti: 43, *Litteræ regis Armeniæ ad papam, qua respondetur epistolis libri secundi 253 et 255;* dat. Sisi, primo die mensis Octobris (anni 1201, ut patet ex data epistolæ sequentis); — 44, *Leoni, regi Armeniæ, quod rex et regnum Armeniæ excommunicari aut interdici non possint, nisi de speciali mandato papæ;* dat. Laterani, Kal. Junii, an. v (id est an. 1202); — *Litteræ catholici Armeniorum ad papam; de primatû papæ, et de persecutionibus Ecclesiæ Armeniæ; sine data;* — *Catholico Armeniorum, qua respondetur epistolæ superiori;* sine data. — 47, *Litteræ Sisensî archiepiscopi, regis Armeniæ cancellarii, ad papam,*

ris Armeniæ, litteras et nuntios cum muneribus domino Innocentio transmiserunt (31), ad devotionem et obedientiam ejus se humiliter exponentes. Quibus dominus papa rescripsit hoc modo (32) : *Gregorio Armenorum catholico. Ex eo te radicatum, etc. Dat. Laterani, 1x Kal. Decembris.*

CX. (33) *Livoni, Armenorum regi illustri. Is Ecclesiam suam congregat ex gentibus, etc. Dat. Laterani, viii Kal. Decembris, an. 11.*

CXI. Post hæc, idem rex quemdam militem cum litteris suis ad summum pontificem destinavit (34), rogans et postulans ut, cum super injuriis quas circa successionem principatus Antiochiæ comes Tripolitanus (35) cum Hospitalariis cuidam nepoti suo, Rupino nomine, irrogaverat, ad apostolicam sedem appellasset, faceret ei justitiæ plenitudinem exhiberi. Cui dominus papa (36) per litteras suas ita respondit (37) : *Ei, a quo est omne datum optimum et omne donum, etc. Dat. Laterani, xvi Kal. Januarii, an. 11.*

CXII. Per eundem militem misit ei dominus papa vexillum quod postulaverat ab eodem, scribens in

qua mitram, pallium et indulgentiam petit; sine data; — 48, archiepiscopo Sisensi, qua respondetur epistolæ superiori; sine data.

Libri septimi : 189. — *Regi Armeniæ; ut satisfaciat de damnis per ipsum illatis fratribus militiæ Templi; dat. Romæ, apud S. Petrum, xv Kal. Februarii, an. vii (id est an. 1205).*

Libri octavi : 1, *Abbatibus de Lucedio et de Monte Thabor, et nobilibus viris, comiti Berthold, et G. de Fornivall. qua causam quæ inter regem Armeniæ et comitem Tripolitanum super Antiochiæ principatu vertebatur, judicandam ipsis committit; dat. Romæ, apud S. Petrum, iiii Non. Martii, an. viii (id est an. 1205); — 2, L. Regi Armeniorum; de eodem argumento ac in epistola superiori; dat. Romæ, ut supra; — 119, Litteræ Leonis, regis Armeniorum ad papam, quibus significat papæ, quod pax reformata est inter ipsum ac Templarios, et quædam alia; sine data; — 120, Litteræ catholici Armeniorum ad papam; de eodem argumento, et super quibusdam aliis; sine data; — 126, Petro, tituli S. Marcelli presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, qua ipsum reprehendit, quod terram sanctam deseruisset, etc., dat. . . . 1v Id. Julii.*

Libri decimi : 214, *Patriarchæ Hierosolymitano; qua committitur ei causa adversus comitem Tripolitanum; dat. Laterani, Idibus Februarii, an. x (id est an. 1208);*

Libri undecimi 9, *Eidem; de eodem argumento; dat. Laterani, 1v Non. Martii, an. xi (id est an. 1208); — 113, Eidem; qua ei legatio prorogatur in quadriennium; dat. apud S. Germanum, vii Id. Julii, an. xi; — 109, Eidem, et magistris militiæ Templi et Hospitalis; qua monentur ut invigilent custodiæ terræ sanctæ; dat. apud S. Germanum, vi Id. Julii, an. xi; — 110, Eidem; de electione patriarchæ Antiocheni; dat. apud S. Germanum, 1v Id. Julii, an. xi.*

Libri duodecimi : 8, *Eidem; de translatione episcopi Yporiensis ad patriarchatum Antiochenum, et de discordia inter regem Armeniæ, fratres militiæ Templi, et comitem Tripolitanum; dat. Laterani, iiii Non. Martii, an. xii (id est an. 1209); — 38, Decano, et magistris R. et P. canonicis Antiochenis, et universis clericis in castro Cursarii commorantibus; ut patriarcham suum suscipiant reverenter; dat. Viterbii, vii Kal. Junii; — 39, Comiti Tripolitano; de argu-*

hoc modo (38) : *Comitibus, baronibus, militibus, et populis universis in Armenia constitutis. Etri modernis temporibus apostolicæ sedis reciperetis instituta, etc. Dat. Laterani, ut supra.*

CXIII. Iterum idem rex alium militem ad sedem apostolicam destinavit, per quem talia scripta direxit (39) : *Paternitatis vestræ litteras, quas per dilectum et fidelem nuntium nostrum nobis direxistis, etc. Dat. Sisi, primo die mensis Octobris (40).*

CXIV. Ad petitionem vero regis, dominus papa tale sibi scriptum indulsit (41) : *Regiæ serenitatis devotio promeretur, etc. Dat. Laterani, Kal. Junii.*

CXV. Rescripsit (42) etiam Armenorum catholico in hunc modum (43) : *Quod die ac nocte in lege Domini mediteris, etc. Dat. ut supra.*

CXVI. Qualiter autem Petrus, tituli Sancti Marcelli presbyter cardinalis, apostolicæ sedis legatus, de Antiochia processerit in Armeniam, et quam honorifice ac devote receptus fuerit tam a rege quam a catholicis, nec non et personis ecclesiasticis et mundanis, quodque omnes ad obedientiam sedis apostolicæ se astrinxerint, litteræ regis Arme-

mento simili; dat. ut supra; — 45, Regi Armeniæ; ut treugas ineat cum comite Tripolitano; dat. Viterbii, 11 Non. Junii.

Libri decimi tertii : 119, *Magistro et fratribus Hierosolymitani Hospitalis, qua confirmatur donatio ipsius facta a rege Armeniæ (inseritur ipsum donationis instrumentum); dat. Laterani, 111 Non. Augusti, an. xiii (id est an. 1210); — 122, Catholico, archiepiscopo et episcopis per Armeniam constitutis, qua confirmantur ipsis quædam privilegia; dat. Laterani, xiiii Kal. Septembris.*

Libri decimi quarti : 64, *Patriarchæ Hierosolymitano; de excommunicatione regis Armeniæ, propter questionem de castro Gastonis, dat. Laterani, xv Kal. Junii, an. xiv (id est an. 1211); — 65, Patriarchæ Antiocheno; de eodem argumento; dat. ut supra; — 66, Joanni, regi Hierosolymitano; de eodem argumento; dat. ut supra.*

Libri decimi sexti : 2, *Regi Armeniæ; qua redarguitur de quibusdam excessibus; dat. Laterani, 11 Kal. Martii, an. xvi (id est an. 1215); — 7, Patriarchæ Hierosolymitano; de causa regis Armeniæ; sine data.*

(31) Vide Epistolas 117 et 119 libri secundi, supra citatas.

(32) Vide epistolam 118 libri secundi.

(33) Vide epistolam 220 libri ejusdem.

(34) Vide epistolam 252 libri secundi, Litteræ Leonis, regis Armeniorum ad papam; sine data.

(35) Boemundus (de quo jam dictum est supra, not. ad § 109), comes Tripolitanus IV, comitatum usurpaverat versus annum 1200, post mortem Raimundi, fratris sui. Obiit an. 1233.

(36) Papa. Sic in codice Vallicellano, apud Baluzium deest.

(37) Vide epistolam 253 ejusdem libri.

(38) Vide epistolam 254 ejusdem libri.

(39) Vide epistolam 43 libri quinti.

(40) Litteras istas, ab Armeniorum rege anno 1201 datas fuisse, patet ex responsiva Innocentii epistola, de qua mox, quæ Kal. Junii an. v (id est anno 1202), data dicitur.

(41) Vide epistolam 44, libri quinti.

(42) Litteras ad papam direxerat catholicus Armeniorum, quæ libri quinti num. 45 obtinent.

(43) Vide epistolam 46 libri quinti.

norum, ad dominum papam directæ, declarant; in quibus tamen idem rex de præfato legato domino papæ conqueritur, et, tam de facto Antiocheno quam de negotio Templariorum, multa narrantur, quæ plenius et planius ex ipsarum lectione patebunt. Rex quippe scribit hoc modo (44): *Reverendissimo in Christo Patri et domino Innocentio, Dei gratia summo pontifici et universali papæ, Leo, per eundem et Romani imperii gratiam, rex Armenorum, sanctitatis suæ devotus et obediens, cum salute grata servitii et pedum oscula. Cum constet vos, celeberrime Pater et domine, etc., sine data.*

CXVII. Catholicus vero tales litteras destinavit (45):

Reverendissimo in Christo Patri et domino Innocentio, Dei gratia summo pontifici et universali papæ, Joannes (46), per eandem humilis Armenorum catholicus, sanctitati vestræ devotus et obediens, cum debita obedientia et reverentia plena salutis gaudia. Ex ineffabili providentia Domini nostri, etc., sine data.

CXVIII. Legati vero super his domino papæ rescripserunt hoc modo (47):

Reverendissimo Patri et domino plurimum metuendo, Innocentio, Dei gratia sanctæ et universalis Ecclesiæ summo pontifici, Saffredus, permissione di-

(44) Vide epistolam 119 libri octavi.

(45) Vide epistola n° 120 libri octavi.

(46) Gregorio septimo (catholico Armeniorum, de quo supra not. ad § 109, suffectus est dominus Joannes, qui ante annum ab electione sua transactum, mortem oppetiit. Ad Armenorum primariam sedem promotus hic Joannes fuit, agente Petro illo, tituli S. Marcelli presbytero cardinale, quem ad instaurandam pacem inter Tripolitanum comitem, et Rupinum, fratris Leonis, Armenorum regis, filium, Armeniæ majoris principem Innocentius delegaverat. Gesta hæc sunt anno 1205. Verum, vix ista pacta fuerant, quando Petrus legatus Joannem catholicum interdicto supposuit, quia Antiocheno patriarchæ subiecti recusaret. Armeni vero præses, rexque Leo, datis rursus ad Innocentium litteris, legati sententiam revocare studuerunt.

(47) Litteræ istæ in Regestis non reperiuntur.

(48) Vide not. ad epistolam 6 libri quinti.

(49) Vide not. ad epistolam 20 libri tertii.

(50) Erat is verisimiliter Boemundus, filius secundogenitus Boemundi Antiochiæ principis III. Boemundus ille comitatum Tripolitanum versus annum 1200 usurpaverat, in præjudicium Raymundi Rupini, nepotis sui, cujus tutelam pater ejus, Raymundus comes Tripolitanus III, frater idem dicti Boemundi, ipse assiderat.

(51) Boemundus, de quo supra, Antiochiæ princeps III, defuncto filio suo primogenito Raymundo, in successorem suum designasse dicitur Rupinum, Raymundi filium, Livonis (qui Rupini alterius, Armenorum regis, consobrinus erat) ex Alide, al. Aliza, matre sua, nepotem, et ipsi juramentum fidelitatis a subditis exhiberi fecerat.

(52) Erat illi nomen Philippus du Plessiez: « Philippe du Plessiez, né d'une famille illustre d'Anjou, était en possession du magistère, selon du Cange, en 1201. La même année, le roi d'Arménie enlève aux Templiers le fort Gaston, situé dans la principauté d'Antioche. Le grand maître, l'an 1202, fait déployer le *Beaucéant* (l'étendard de l'ordre), pour obliger ce prince à restituer la place. On convient ensuite d'une suspension d'armes jusqu'à l'arrivée des légats. Cette convention était l'effet

A vna tituli Sanctæ Praxedis (48), et Petrus, divina providentia tituli Sancti Marcelli (49), presbyteri cardinales, licet indigni, debitam et paratam in omnibus obedientiam. Dum eo tempore, quo veni Accon ego Saffredus, treuga esset cum Saracenis, et guerra gravis inter regem Armeniæ et comitem Tripolitanum (50), et Antiochenus, pro eo quod, sicut dicebatur, idem comes Antiochiam injuste occupaverat et ejecerat, assistentibus sibi ex majori parte civibus, ex magna parte nobiles civitatis, pro eo quia sibi jurare volebant contra juramentum fidelitatis quod præstiterant filio primogenito cujusdam principis (51), requisitis ab utraque parte sapius et instanter, habito consilio non semel, sed sæpius, cum magistris Templi (52) et Hospitalis (53), iter arripui versus Antiochiam, ut ibi laborarem ad pacem, et sedandam, sicut possem, discordiam. Scripseram etiam præfato comiti et communi Antiochiæ, secundum consilium prædictorum magistrorum, ut venirent, vel mitterent honorabiles et prudentes viros, ut cum eis deliberare possem qualiter mihi esset procedendum usque in Antiochiam. Cum igitur in festo beati Martini (54) intrassem civitatem Tripolitanam, ad quem diem et locum eos vocaveram, nec mihi occurrerunt, sed nec etiam per nudas litteras respondere aliquid voluerunt. Laborans autem ultra

d'une impuissance réciproque. Le roi, dans l'inter valle, chasse tous les Templiers de son royaume, et fait saisir tous les biens qu'ils y possédaient, etc. Du Plessiez mourut l'année 1217. » *Art de vérifier les dates*, nouv. édit., tom. I, pag. 510.

(53) Quis fuerit tunc temporis Hospitalis magister, merito forsan dubitari posset. De anno enim obitus magistri, Gausfredi de Donio (*Gausfred*, ou *Godefroy de Duisson*), ac proinde de anno quo in illius locum suffectus fuerit Alphonsus de Lusitania, apud auctores ambigitur. — « Qual poi fosse la morte del Donion, accaduta, siccome pare, intorno al tempo, in cui l'armata de' nuovi crociati andava giugnendo su le rive del Bosforo Tracio, nol ridiremo, poiche mancano i documenti per dirlo con certezza. » *Memor. de' Gran Maestr. del sacr. milit. ord. Gerosol.* tom. III, pag. 218. — Alphonse de Portugal, qu'on croit issu, mais en ligne indirecte, des princes de Portugal, ne succéda que l'an 1202 au plus tôt, et non pas dès l'an 1194, comme on le croit communément, à Godefroy de Duisson. Son zèle pour la réforme, et la hauteur avec laquelle il l'exerça, lui attirèrent des contradictions, qui l'obligèrent à se démettre l'an 1204. Il retourna ensuite dans sa patrie, où l'on prétend qu'il périt longtemps après dans les guerres civiles qui s'y élevèrent. Ce qui paraît certain, c'est qu'il y mourut, suivant son épitaphe, le premier mars 1245. — Geoffroy le Rath, ou le Rat, originaire, à ce qu'on croit, de Touraine, fut substitué, l'an 1204, au grand maître Alphonse. C'était un homme vénérable par son âge et par la douceur de son caractère. Au commencement de son ministère, il se joignit au patriarche de Jérusalem pour accommoder les différends du prince d'Antioche et du roi d'Arménie, en quoi il réussit. Il mourut l'an 1207, après le mois de mai. »

Hactenus doctissimus auctor operis nunquam satis laudati, cui titulus *Art de vérifier les dates*, édit. nouv., tom. I, pag. 517. Sed, mox videbimus, num de mortis Gausfredi de Donio, Alphonsique in ejus locum suffectionis tempore aliquid certius ex nostra legatorum epistola crui possit.

(54) Die undecima mensis novembris an. 1202.

missi ad utranque partem vires venerabiles, Anteradensem (55) et Bethlehemitanum (56) episcopos. Nam hiems invaluerat, et dicebatur mihi quia jam non erat tutum intrare mare. Sed nec sic responsum aliquod habere potui usque ad festum Purificationis (57). Tunc vero venit princeps Tripolitanus, non propter me, sed ad negotia sua promovenda, prout ipsius oportunitas requirebat; cum quo colloquium in propria persona habere non potui, pro eo quia denunciatus erat excommunicatus per Hierosolymitanum (58) et Antiochenum (59) patriarchas, atque circumadjacentes episcopos, sed, sicut ipse assererat, injuste, ideoque non gerebat se pro excommunicato; per internuntium quoque mihi loqui volebat. Laboratum est autem ad concordiam inter ipsum et Hospitalarios super facto pro quo notatus erat excommunicatus; et, post multam tergiversationem, ventum est ad con-

cordiam, in qua non est passus, naberi mentionem nominis mei, quo mediante totum negotium firmatum fuerat, et sine cujus assensu Hospitalarii non poterant cum eo concordare; sicque ibidem jacui usque ad Dominicam passionis (60). Cumque, sic fatigatus et delusus, rediissem Accon (expectabam enim venturum Stolium, nec volebam in ipsius adventu abesse), accesserunt autem multi nobiles viri de Francia, et tam ipsi, quam rex Hierosolymensis, magister Templi (61), et alii nonnulli insulerunt mihi, de pedibus non modicum laboranti, ut navigarem cum ipsis Antiochiam. Nam, si ego irem cum eis, ipsi parati essent mecum venire pro concordia in Antiochia ponenda. Acquievi eis continuo, licet aeger pedibus; sicque navigamus ego et magister Templi, generalis præceptor Hospitalis (62), Stephanus de Pertico (63), comes Moncia (64) de Hungaria, et nuntius marchionis Montisferrati,

(55) Anteradensem. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, Accerradensem; legendum potius Anteradensem. Antaradus, urbs Phoeniciæ, in ora maris Syrii, quæ postea Orthosia dicta, nunc Tortosia, exstat inter Balaneam, sive Balaneas ad Boream, et Tripolim ad meridiem, inde 34, hinc 28 milliar. distat. In ruinis fere deserta jacet sub dominio Turcarum, juxta quam inest modica insula, ubi antiqua urbs Arados, quæ nunc quoque in ruinis jacet. BAUDRAND, *Geogr.* tom. I, pag. 66, col. 1. Antaradum habitatoribus vacuum repertam occuparunt cruce signati, dum, capta Antiochia, Palæstinam versus tenderent an. 1098; cessitque in sortem Willelmi Jordani, qui Bertramni, Tripolitani comitis, consanguineus erat, seque Boemundi Antiochiæ principis clientem sacramento professus est. Exinde sedi Antiochenæ addicta mansit Antaradus, licet hanc Innocentius PP. II, Tyro metropoli Hierosolymitani regis ditionis factæ suffraganeam declaraverit. Sæculo autem XIV medio, unita est sedi Famagustanæ in Cypro insula. *Or. Christ.* tom. III, col. 1171.

Quis fuerit Antaradensis episcopus, de quo hic in legatorum litteris agitur, prorsus ignoratur. Synodo Lateranensi, sub Innocentio PP. III, interfuit, Petrique, Antiocheni patriarchæ, vices gessit Petrus alter, episcopus Antaradensis. Iis fortassis episcopus fuit Antaradensis, cujus meminit præfatus Innocentius PP. III, epistola libri decimi 186, dat. an. 1208, die 9 Januarii.

(56) Bethlehem ab Hierosolymis 5 milliar. in austrum Hebron versus distat. Hanc Paschalis PP. II in sedem episcopalem erexit sub patriarcha Hierosolymitano; sed nunc excisa est, manente tantum cœnobio; ejus vero episcopatu ritus Latini constituto apud Gallos in xenodochio ad Clamecium oppidum, Nivernensis provinciæ et Antissiodorensis dioceseos, ad Icaunum fluvium. BAUDRAND, *Geogr.* tom. I, pag. 162, col. 2. Scilicet, cum oppidum Bethlehem in potestatem venisset Latinorum simul cum Hierosolymis, anno 1099, etsi illud hactenus episcopatu colonestatum non fuisset, ob ejus proximitatem ad Hierosolymam, anno tamen 1110, sub Balduino I, Godefridi de Bullonio fratre, sedes episcopalis evasit. Vide Willelm. Tyr. *Hist. lib.* xi, cap. 12. Illuc autem translata fuit sedes episcopalis Ascalonis a Saracenis tunc occupatæ, quæ nimirum anno duntaxat 1154 iis erepta fuit, et Bethlehemiticæ unita. Vid. eund. *ibid.* lib. xvii, cap. 30. Ejectis postea a Palæstina Latinis, cum Græci ecclesias hujus regionis sibi vindicassent, sedem episcopalem Ecclesiæ Bethlehem servaverunt. At præsul Latinus, ab infidelibus extorris factus, in Galliam adductus est

a Guidone, Nivernensi comite, an. 1223, et donatus Hospitali diversorio cum jure et titulo episcopali, in suburbano Clamecciaci, dioceseos Antissiodorensis, in comitatu Nivernensi. Vid. *Gall. Christ. nov.* t. XII, col. 686.

De nomine præsulis qui Ecclesiæ Bethlehemitanæ, tunc cum scriberent legati, præerat, ambigitur. Circa prinordia Innocentii PP. III, anno 1198, R. subdiaconus Romanæ Ecclesiæ, et P. canonicus Sepulcri Dominici, electi fuerant ad sedem Bethlehemitanam. Re ad pontificem delata, electionem utramque irritavit, sed præfatum R. restituendum decrevit. Vide epistolam 27 libri primi. Ughellus vero, *Ital. sacr.* tom. IV, col. 1097, in episcopis Vercellensibus, illo R. prætermissis, tradit, Alberto, Bethlehemitano episcopo, post annum 1186 defuncto, immediate successisse Petrum, sedis apostolicæ legatum, qui unus fuit ex duodecim electoribus Balduini, imperatoris I Latini Constantinopoleos, an. 1204. Adversus Ughellum allegari posset, episcopum Bethlehemitanum revera, sed, omisso ejus nomine, inter eos electores computari, tum a Balduino ipso (vide epistolam 152 libri septimi), tum ab Alberico, Chron. ad an. 1204. Verum, præfatus Ughellus, *Ital. sacr.* tom. III, col. 490, in archiepiscopis Pisanis, instrumentum quoddam exhibet, confectum anno 1205, indictione VIII, mense Septembri, cum inscriptione Rivelonis [leg. Nivelonis] Suessionensis, G. Trecensis, et P. Bethlehemitani, episcoporum.

(57) Die 2 Februarii, anno 1203.

(58) Vide quæ adnotavimus ad epistolam 38 libri tertii.

(59) Vide ad notas epistolam 52 libri noni.

(60) Id est, die 25 mensis Martii. Vide *Art de vérifier les dates*, tom. I, pag. 25.

(61) Notandum nobis videtur quod hic de magistro Templi solo, non vero una cum ipso de magistro Hospitalis, prout supra, mentionem faciat legatus. Vide supra not. 56, et infra not. sqq.

(62) Notandum etiam, quod hic non solummodo de magistro Hospitalis tacet legatus, verum etiam ipsius loco *generalem præceptorem Hospitalis* nominet. Num magisterium ac præceptoriam generalis erat una eademque dignitas?

(63) Erat is, verisimiliter, Stephanus, qui dux Philadelphicæ dictus fuit; filius quarto genitus Roderodi comitis de Pertico III, qui apud Acconem occubuit an. 1191; frater Godofredi comitis item de Pertico III.

(64) Moncia. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad margiuem notat in codice Regio legi, *Motia*.

qui venerat in terram. Applicuimus proinde, auctore A Domino, ad portum Antiochenum. Rex autem Armenie applicuerat circa pertinentias Antiochiæ. Secunda die intravimus terram Antiochiæ. Quo audito, festinanter misimus ad eum nuntium et litteras, ut, pro reverentia Romanæ sedis et nostra, differet lædere terram, usquedum loqueremur ei. Expectavit triduo. Venimus ad eum tertia die, et iterum obtinuimus dilationes ab eo per novem dies quibus expectabamus Hierusalem regem venturum. Laboravimus interim adinvenire viam pacis ante omnia. Rex Armeniæ offert sibi ad justitiam, et instanter per me, imo per vos, eam nepoti suo orphano et matri ejus viduæ instanter et humiliter postulat exhiberi. Requiritur ipse ut acquiescat judicio baronum qui venturi erant, ecce (65) proponit ipse, quia ab Ecclesia Romana requisierat B justitiam, quam vos in adventu nostro per me et collegam promiseritis exhibendam, et nostrum esset quorumcunque vellemus uti consiliis. Nam ipse non committebat se nisi in judicio nostro principaliter, imo in nobis vestro. Accessit autem spiritus iniquitatis, et eorum corda subvertit, et avertit ab unitate nostra, qui pro concordia credebatur accessisse. Ceperunt quippe dicere constanter quod hoc iudicium ad nos non pertinebat, sed neque ad Ecclesiam Romanam. Quorum consiliis innixus qui dicebatur princeps, secundum ipsum constanter proponebat; sicque facti sunt cor unum et anima una in itinere, quod dictus princeps vix aliquid vel agebat, vel respondebat, nisi illorum consilio informatus; excepto uno ex his qui C mecum venerant, qui fideliter et prudenter mihi assistit in toto negotio. Obtulerat insuper rex Armeniæ viginti millia armatorum ad servitium Christianitatis, si pro nepote suo orphano et matre ejus viduæ justitiam posset obtinere. Videbatur mihi petitio ejusdem regis justa et admittenda; oblatio quoque utilis multum et fructuosa Christianitati. Sed, cum haberem contradictores illos, quos coadjutores esse sperabam, videns me quasi solum, recessi cum illo unico qui mihi assistebat; et veni Margatum, ubi laboravi, sicut Deus voluit, usque ad mortem, usque dum venit dominus cardinalis in Cyprum, et tandem Accon (66), ubi occurri sibi, multis litteris requisitus ab ipso, licet adhuc essen multimoda debilitate infirmitatis oppressus. Dominus autem cardinalis, expeditis ali- D quibus negotiis apud Accon, ivit in Antiochiam et usque in Armeniam; ubi quid fecerit, et qualiter, malitia

(65) Ecce. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, et tunc.

(66) Petrus, tituli S. Marcelli presbyter cardinalis. Istum, ante Adventum, id est ante mensem Decembris, anno 1202, a præsentia papæ recessum, ac navem transfretaturum intravisse, pontifex ipse t. statatur in litteris ad Soffridum, tituli S. Praxedis presbyterum cardinalem, datis Ferentini, iv Id. Augusti, anno vii, id est anno Christi 1203. Vide epistolam 130, libri sexti. Petrum vero, non ante mensem Maii, imo multo tardius adhuc, Acconem appulisset, evincitur ex epistola ejusdem pontificis 48 libri sexti, ad ipsum Petrum directa, et quæ data dicitur Laterani, xi Kal. Maii. Sic enim ponti-

in partibus illis, diabolo instigante, creverit, ipse vobis prudentius enarrabit.

Ego vero, Petrus, tituli Sancti Marcelli presbyter cardinalis, insinuo paternitati vestræ, quod in superiori serie narravit sanctitati vestræ dilectus in Christo pater, dominus Soffredus, tituli Sanctæ Praxedis venerabilis cardinalis, apostolicæ Sedis legatus, ea quæ circa hoc negotium ipse inspexit, et qualiter ipse processit in eo, postquam ipse rediit a partibus Antiochiæ. Et ego cum nuper renissem ad partes Acconenses, vocatus pluries tam ab illustri rege Armenorum, quam a comite Tripolitano, seu principe Antiochiæ et civibus Antiochenis, pro discordia dicta sedanda, si datum esset desuper, ad partes Antiochiæ accessi, et circa negotium istud triplicem viam tentavi. Primo, si ex consensu partium aliqua posset provenire concordia; circa quam cum diutius laborassem, nihil profeci. Secundo, ut partes permitterent se domino cardinali et mihi, quatenus secundum justitiam et æquitatem concordaremus vel judicaremus; et, cum super hoc cum utrisque diutius laborassem, nihil profeci, etiam per tres menses. Tandem tertio, quia non videbatur necesse ut quæreremus a partibus, quatenus se nobis committerent, sed tantum ex officio nostro offerremus utrique partium si quid vellent proponere, nos esse paratos justitiam exhibere, ad exonerationem vestram Romanæ Ecclesiæ, domini cardinalis, et meam, obtuli domino regi vestras litteras, quibus domino Soffredo et mihi mandabatis, ut negotium illud terminaremus, justitia mediante, quod parati eramus, dominus cardinalis et ego, ad justitiam faciendam et exhibendam secundum mandatum, neque per nos aliquem sustineret defectum pro nepotis justitia consequenda. Ipse autem rex tunc ait, quod referebat grates de eo quod sibi satis offerebam, et vobis, et Ecclesiæ Romanæ, et nobis duobus; sed addidit quod Antiocheni inferebant ei violentiam, ideo petebat, ut prius amoveremus dictum comitem, seu principem, a possessione civitatis et principatus Antiochiæ, et postmodum deberemus ei justitiam exhibere. Cui cum respondissem quod hoc secundum justitiam facere non possemus, antequam, in judicio constitutus, proponeret, pro parte sua, hoc ipsum, et alias rationes quas vellet, aiebat ipse rex: « Vos estis vicarii apostolici, ego rex Armeniæ. Pono in vobis, domini S. et P. cardinales, negotium nepotis mei et neptis (67) meæ; et petimus a

fex: « Nisi juxta formam quam tibi per litteras alias dignoscimur expressisse, absolutionem acceperint (Veneti), etc., tu, ne illorum videaris nequitie consentire..... VERSUS HIEROSOLYMAN dirigas iter tuum..... » Conferenda est etiam epistola 209 ejusdem libri, P. tituli S. Marcelli presbytero cardinali, A. S. L., qua congratulatur ei quod Cyprum appulisset, et remittit arbitrio suo utrum debeat communicare cum Venetis; dat. Anagninæ, x Kal. Februarii, an. vi (id est an. 1204)

(67) Nepotis mei et neptis meæ. Sic in codice Vallicellano, recte quidem. Nam Alix, al. Aliza, noster Rupini, de quo hic agitur, Leonis, seu Livonis, neptis erat. Apud Baluzium, sororis, qui in notis mar-

vobis, et habere volumus talem justitiam, et consequi, qualem dominus papa nobis faceret, si essemus in presentia ejus, pro vidua et orphano, sub protectione apostolica constitutis. Videtis vim, violentiam et injustitiam quam comes affert nepoti nostro orphano, et sorori nostræ, ejus matri, viduæ. Sitis securi de Antiochia, et plenam ejus suscipientes potestatem, habeatis, ut, cuicumque partium adjudicaveritis, firmum permanent et illibatum. » Cui cum respondissem, quod ad nostrum pertineret officium super hoc providere, sed procederet, si placeret, in causa, et nos parati essemus etiam compellere partem alteram ad sistendum iudicio, super facto ipso non processit, cum tamen ego exposuerim, et continuo exponerem nos paratos ad justitiam exhibendam. Hoc etiam obtuli Antiochenis, si aliquam vellet proponere querelam. Et tandem, habitis cum utrisque infinitis contentionibus et verbis, quæ longum esset enarrare, de consilio patriarchæ (68), archiepiscopi Borsensis (69), episcoporum, capituli et abbatis Antiochenæ Ecclesiæ, nec non domini Cremonensis (70), et aliorum qui mecum aderant, utriusque parti ex parte Dei omnipotentis, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et totius Christianitatis, et nostræ, scilicet legatorum qui eramus in terra, firmiter inhibui, ne aliquo modo aliqua partium contra aliam guerram moveret, ex quo defectum justitiæ non inveniebant, et nos parati eramus ad utrisque justitiam exhibendam, ne et guerra ipsa in totius Christianitatis, maxime Orientalis terræ, dispendium proveniret. Dum vero reversus esset Accon dominus cardinalis, institit nobis comitissa Flandriæ (71), quæ advenerat, et alii peregrini, ut iterum non cessarem laborare pro jam dicta pace. Deliberatum est postmodum per nos, Hierosolymitanum regem, Templarios, Hospitalarios, et nobiles qui aderant peregrinos, ut per nuntios et litteras nostras, tam ipsi quam nos, convenire deberemus, atque citare supradictos omnes, ut absque ulla conditione se committerent iudicio nostro, postularent securitates, obsides et temimenta præstarent in manus nostras, pro reci-

ginalibus sic adnotavit: *Cod. Reg. et Pod. nepti; sic etiam paulo post.*

(68) De patriarcha Antiocheno vide quæ adnotavimus ad epistolam 52 libri noni.

(69) *Borsensis*. Sic legitur in Gestis, apud Baluzium, nec aliter in codice ms. Vallicellano, ad cujus fidem Gestorum textum hic edimus. Baluzius in editione sua, ad marginem, notat in cod. ms. Regio legi *Thorsensis*, unde ipse legendum esse opinatur *Tharsensis*. Viri summi conjecturam admittere non sinunt ea quæ leguntur in litteris quibusdam Leonis, regis Armenorum, quas non ex Innocentianis Regestis, sed ex codice ms. Vallicellano maximæ fidelitatis, retulit Raynaldus, *Ann. Eccle. t. XIII, pag. 146, ad an. 1205, § 36*. Ex istis enim litteris, quas anno 1205 datas fuisse patet, certo certius evincitur Tharsensem Ecclesiam tunc, cum res inter Armenorum regem et comitem Tripolitanum, mediante legatis, componerentur, longo tempore vacavisse; ac proinde nullus Ecclesiæ hujus archiepiscopus, tractatus, de quo hic in legatorum epistola agitur, interesse potuit. Sic enim Leo rex, in prædictis litteris: « ... Ita per Dei gratiam in paceredacta sunt omnia. Postquam vidimus dominum patriarcham (Antiochenum) fecisse iudicium et justitiam, concessimus ei restituere

A piendo et observando iudicio nostro, et quæcumque partium hoc non faceret, nos eam persequeremur, tanquam inimicam Christianitatis, et spiritualiter, et temporaliter. Misimus proinde cum litteris nostris rex Hierusalem, atque barones peregrini, venerabilem Cremonensem episcopum, qui partes, præsentis litteris nostris, moneret ad ea quæ scripsimus facienda, et quicumque hæc non faceret, ipse sententiam excommunicationis ex parte nostra promulgaret in eum. Accessit itaque ad eos, et singulis requisitis, ut prædixi, rex Armeniæ obtulit, pro reverentia vestra (72) et nostra, treugas quadraginta dierum, quæ ab altera parte non fuerunt receptæ: imò, cum nuntius qui ad nos venturus erat ex parte ipsius regis, pro faciendo mandato nostro, postulasset securitatem, quia per partes inimicorum oportebat eum transire, denegatum sibi fuit omnino. Ipse tamen, sicut Dominus voluit, illæsus ad nos usque pervenit, cum plenitudine mandati quod acceperat a domino suo. Continebatur quippe in litteris regis quod quidquid nuntius ipse faceret, rex firmum haberet, et tanquam a se factum firmiter observaret. Sicque de facto Templariorum, pro quo rex excommunicatus fuerat, et terra ejus interdicto subjecta, juravit stare mandato nostro, sicut moris est, super animam suam et regis, et mandatum quod nos juste fecimus, ipse humiliter suscepit. Tandem, de facto Antiochiæ, obtulit se facturum idem nuntius tantum pro rege, quod nos reputaremus satis esse. Et, quia comes Tripolitanus neque venit, neque misit, sed nec etiam scripserat aliquid quod pondus, ut dicebatur, haberet, postulavit a nobis excommunicari comitem; inhiberi sibi Christianorum, et maxime Templariorum et peregrinorum auxilium, qui hactenus auxilium præstiterant et favorem, longe aliter quam deceret et quam contineret statutum vestrum cum multa deliberatione factum: quod utique non esset provocare regem ad obedientiam Romanæ sedis, sed procul repellere ultro se offerentem. Ad convincendam quoque duritiam et contumaciam comitis,

Tharsensem Ecclesiam, cum omnibus rebus et tenementis suis, in qua, diu suo orbata pastore, consecratus est archiepiscopus venerabilis Cantor Antiochenus.... »

Propius forsitan veritati accedere videbimur si *Bostrensis* legere proposuerimus. Urbs enim *Bostra*, quæ in veteribus notitiis Arabiæ metropolis assignatur olim, antequam Hierosolymitano patriarchatui subiceretur, ad Antiochenum spectabat. Sed *Bostrensi*um, Latini ritus, præsulum imperfecta nihilum apud historicos series, nullius ante Danielem, qui sedebat anno 1346, archiepiscopi nomen nobis exhibet. Vide *Le Quien, Or. Christ.*, tom. III, col. 4507.

(70) Vide supra not. ad § 46.

(71) Erat ista Maria, Balduini uxor, de qua Flandriæ Annales, anno Domini 1203, tradunt illam cum Joanne Nigellano in Syriam processisse, ac, post maris superata discrimina, Ptolemaidem applicuisse, ac, dum virum ibi opperiretur, ex morbo exstinctam fuisse, iv, ut quidam notant, Kal. Septembris. *RAYNALD. Annal. tom. XIII, pag. 145, ad an. 1205, § 34.*

(72) Baluzius in notis marginalibus: *Hic d. sinit codex Regius.*

allegabat idem nuntius quod, cum venisset episcopus A Tripolitanus (73) et ex majori parte, canonici tepidissimi et remissi, et notarius ejusdem comitis ad præsentiam nostram, nulla ratione excusationem haberet, sed neque excusationis colorem, super eo quod mandatis nostris non paruerat. Nos autem respondebamus, quod difficultas hæc non proveniebat, nisi ex quodam casu inopinato, scilicet, quia eramus in procinctu recedendi de terra, et eundi Constantinopolim pro consilio et auxilio peregrinis, qui ibi pro Christianitatis servitio laborant. Cui excusationi dum ego, pro honestate Romanæ Ecclesiæ, verbo in publico consentirem (74), tandem ego Soffredus, advocatis seorsum domino cardinali, Cæsariensi archiepiscopo (75), episcopo Cremonensi, et Acconensi electo (76), firmiter proposui eis quod ego coram Deo et eis de hoc facto excusatus esse volebam, et videbatur mihi pro certo, quod instantia prædicti nuntii justa esset et admittenda; et ego paratus eram, si placeret domino cardinali, quod petebatur efficere, pro eo quod sic fuerat communi deliberatione nostra, Hierusalem regis, Templariorum, Hospitalariorum, baronum, peregrinorum qui Accone aderant, irrevocabiler statum atque firmatum, nec decebat, taliter et sic solemniter statum pro utilitate Christianitatis, inefficax esse et illusorium.

CLIX. Quia vero legati de partibus illis recesserunt, Constantinopolim accedentes (77), dominus papa causam commisit de Lucedio, de Monte Thabor abbatibus, et nobilibus viris comiti Bercoboc et G. de Furnivale, hoc modo (78): *Etsi semper inter eos odium sit mortale, qui tenentur amare proximos, etc. Dat. Romæ, apud S. Petrum, III Non. Maii, an. VIII.*

CXX. Anno septimo pontificatus domini Innocentii papæ III, mense Novembri, Petrus, rex Aragonum, ad apostolicam sedem accessit, ut ab eodem domino papa militare cingulum et regium acciperet diadema (79). Venit autem per mare cum quinque galeis, et applicuit apud insulam inter Portum et Ostiam, adducens secum Arelatensem archiepiscopum, præpositum Magalonensem, cum quibus interfuit electus Montis Majoris, et alii quidam clerici nobiles et prudentes. Proceres quoque secum adduxit Sancium, patrum suum, Hugonem de Bauccio, Rocelinum de Marsilia, Arnaldum de Fotiano, et alios multos nobiles et potentes. Missis autem ad

(73) Vide supra notas ad § 43.

(74) *Verbo in publico consentirem.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium *incumbo in publico.*

(75) Monacho (de quo supra, ad § 88, ex archiepiscopo Cæsariensi in patriarcham Hierosolymitanum, an. 1194, electo, quis Cæsarienses infulas adeptus fuerit, omnino nescimus. Vide Le Quien, *Or. Christ.* tom. III, col. 1288.

(76) Ad annum 1202, memoratur in Chronico Alberici (edit. Lips. 1698, part. II, pag. 426) quidem Joannes, episcopus Acconensis electus. Idem nondum adhuc consecratus, unus fuit ex duodecim qui Balduinum I, post captam Constantinopolim, in imperatorem elegerunt an. 1204.

(77) Jam ab anno 1201 legati de partibus Hiero-

illum equitaturis et somnariis pene ducentis, fecit eum apud Sanctum Petrum ad præsentiam suam idem dominus papa venire, mittens in occursum ipsius quosdam cardinales, senatorem Urbis, et alios multos nobiles et magnates; fecitque illum apud Sanctum Petrum in domo canonicorum honorabiliter hospitari. Tertio vero die, in festo videlicet sancti Martini, præfatus dominus papa, cum episcopis, presbyteris et diaconis cardinalibus, primicerio et cantoribus, senatore, justitiariis, iudicibus, advocatis et scriniariis, multisque nobilibus ac populo copioso, ad monasterium Sancti Pancratii martyris prope Transtiberim est profectus; ibique præfatum regem per manus Petri, Portuensis episcopi, fecit inungi, quem postmodum ipse manu propria coronavit, largiens ei regalia insignia universa, mantum videlicet et colobium, sceptrum et pomum, coronam et mitram, corporale ab eo recipiens juramentum, cujus tenor est talis:

Ego Petrus, rex Aragonum, proficeor et polliceor quod semper ero fidelis et obediens domino meo papæ Innocentio, ejusque catholicis successoribus, et Ecclesiæ Romanæ, regnumque meum in ipsius obedientia fideliter conservabo, defendens fidem catholicam, et persequens hæreticam pravitatem. Libertatem et immunitatem Ecclesiam custodiam, et earum jura defendam. In omni terra potestati meæ subjecta pacem et justitiam servare studebo. Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia.

CXXI. Deinde præfatus rex cum multo laudis præconio et favoris applausu coronatus rediit juxta dominum papam ad basilicam Sancti Petri, super cujus altare sceptrum et diadema deposuit, et de manu ejusdem domini papæ militarem ense accepit; regnumque suum beato Petro, apostolorum principi, obtulit, illudque sibi constituit censuale per privilegii paginam, quam eidem papæ tradidit super ipsum altare, cujus tenor est talis:

Cum corde credam et ore confitear, quod Romanus pontifex, qui est beati Petri successor, vicarius sit illius per quem reges regnant et principes principantur, qui dominatur in regno hominum, et cui voluerit dabit. Ego, Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barcinonæ, et dominus Montis Pessulani, cupiens principaliter (80), post Deum, beati Petri et apostolicæ sedis protectione muniri, tibi, reverendissime Pater et domine summe pontifex Innocenti, et, per te,

solymitanis recesserant, et Constantinopolim accesserant. Vide epistolas libri septimi: 102; *Ducis Venetorum ad papam*; sine data; — 207, *Papæ ad H. ducem Venetorum*; dat. Romæ, apud S. Petrum, IV Kal. Februarii, an. VII (id est an. Christi 1205); — 223, *P. tituli S. Marcelli presbytero cardinali, A. S. L.*; dat. Romæ, apud S. Petrum, XIII Kal. Martii an. VII (id est an. Christi 1205).

(78) Vide epistolam I libri octavi.

(79) Confer epistolam 229 libri septimi, et quæ ibi adnotata sunt.

(80) *Principaliter.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, nec non apud Raynaldum, *principaliter.*

sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ (81) *offerto regnum meum, illudque tibi et successoribus tuis in perpetuum, divini amoris intuitu, et pro remedio animæ meæ et progenitorum nostrorum, constituo censuale, et annuatim de camera regis ducentæ quinquaginta massenutiinæ* (82) *apostolicæ sedi reddantur, et ego ac successores mei specialiter ei fideles et obnoxii teneamur. Hoc autem lege perpetua servandum fore decernens, quia spero firmiter et confido quod tu et successores tui, me ac successores meos, et regnum prædictum auctoritate apostolica defendetis, præsertim, cum ex multo devotionis affectu, me, ad sedem apostolicam accedentem, tuis, quasi beati Petri, manibus in regem duxeris solemniter coronandum. Ut autem hæc regalis concessio inviolabilem obtineat firmitatem, de consilio procerum curiæ meæ, præsentis venerabili Patre meo, Arelatensi archiepiscopo, et Sancio patruo meo, et Hugone de Baucio, et Arnaldo de Fautiano, baronibus meis, sigilli mei feci munimine roborari. Actum Romæ, apud Sanctum Petrum, anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo quarto, tertio Idus Novembris, anno regni mei octavo.*

CXXII. His omnibus rite peractis, fecit eum dominus papa per Urbem ad ecclesiam Sancti Pauli deduci; ubi, galeas inveniens præparatas, intravit, et, apostolica benedictione munitus, ad propria meruit cum prosperitate redire. Super coronationem vero regum et reginarum Aragoniæ in posterum faciendam tale sibi privilegium dominus papa concessit (83): *Cum quanta gloria et honore, tripudio et applausu, etc. Dat. Ferentini xv Kal. Julii, an. ix.*

CXXIII. Anno decimo, celebrato festo Ascensionis (84), dominus papa Urbem exivit, et venit Viterbium, receptus a Viterbiensibus cum ingenti gaudio, gloria et honore. Statim autem cœpit videre (85) ad eliminandam Patarenorum spurcitiâ, qua Viterbiensis civitas erat vehementer infecta; ne Ecclesiæ Romanæ exprobraretur (86), quod in oculis

(81) *Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ.* Sic in codice Vallicellano, sic et apud Baluzium; apud Raynaldum vero, *apostolicæ sedi.*

(82) *Massenutiinæ.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui, in notis marginalibus ad hunc locum, legi monet in codice Podiano, et apud Raynaldum, *massemutiinæ.* — *Massemutiinæ,* idem ac *masmodina, maimodina, masmutina, massabitinus, masamutinus, masumatinus, massumatinus,* monela Saracenorum Ægyptiorum, quod *Masmodos* et *Masmatos* perpetuo vocant Hugo Falcandus, et Anonymus Casinensis. Gariellus observat, nescio quo auctore, *Masumatinos* nummos aureos, vel argenteos, singulos senis regalium æstimatos, ab Aben-Josepho Mahosumeto Miramulmino (illo forte de quo Rodericus Toletanus, in *Hist. Arabum*, cap. ult.) traxisse nomen, qui supremum in Maurois Hispanos imperium habuerat. Gariello assentit Ruffius, *Hist. Massil.* tom. I, pag. 325, edit. 1696, ubi editum *masbutina* et *Macemutina.* Vid. *Eng. Glossar.* tom. IV, col. 577.

(83) Vide epistolâs 92 libri octavi, et 101, libri noni, et quæ ibi adnotata sunt.

(84) *Die 4 mensis Junii. Art. de vérif. les dates,* nov. édit., tom. I, pag. 25.

(85) Confer epistolâs libri decimi: 105, Consult-

A suis et in patrimonio quoque suo sustineret hæreticam pravitatem, nec liberam frontem habebat super hoc alios arguendi dicentes: *Medice, cura te ipsum* (*Luc. iv, 23*). *Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc ejicies festucam de oculo fratris tui* (*Luc. vi, 42*). Patareni vero, cognito ejus adventu, omnes omnino fugerunt. Sed ipse, convocatis episcopo et clero civitatis ejusdem, fecit diligenter inquiri ac studiose describi omnes receptatores, fautores, defensores et credentes eorum; ac demum, per potestatem et consules fecit universos astringi, præstita juratoria, fidejussoria et pignoratia (87) cautione, quod suis per omnia jussionibus obedirent. Imprimis ergo fecit domos in quibus Patareni fuerant recepti, funditus demoliri; ac deinde clero et populo generaliter congregato, statutum hujusmodi solemniter promulgavit (88): *Ad eliminandam omnino de patrimonio beati Petri, etc. Data Viterbii, Kal. Octobris, an. x.*

CXXIV. Tunc etiam ad suam præsentiam convocavit episcopos et abbates, comites et barones, potestates et consules civitatum de Tuscia, Ducatu et Marchia usque Romam, ad jurisdictionem sedis apostolicæ pertinentes; et, solèmi curia congregata, primo die (89), jura Ecclesiæ Romanæ proposuit, et omnino ab universis laicis juramenta recipiens, quod ejus dominationi parerent; secundo die (90), querelas et petitiones universorum audivit; tertio die (91), pro justitia et pace servanda statuta hujusmodi promulgavit, quæ servari præcepit sub debito præstiti juramenti (92): *Quam ex officii nostri debito teneamur tam clericis quam laicis paterna sollicitudine providere, etc. Dat., ut supra.*

CXXV. (93) *Cum juratum sit a comitibus et baronibus, potestatibus et consilibus pacem et justitiam et securitatem stricte ad mandatum nostrum servare, etc. Dat., ut supra.*

CXXVI. Cum autem monasterium Sancti Martini de Monte (94) ad exterminationem devenisset *extrebus Viterbiensibus; ne quis res Patarenorum publicatas detineat; dat. Viterbii, ii Id. Augusti, an. x;— 139, Clero et populo Viterbiensibus; ut Viterbiensis Ecclesia sit deinceps cathedralis; dat. iv Id. Octobris, an. x.*

(86) *Exprobraretur.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui, in notis marginalibus ad hunc locum, legi monet in codice Pod. *improbraretur.*

(87) *Pignoratia.* Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *pignoraticia.*

(88) Vide epistolam 130 libri decimi.

(89) xi Kal. Octobris.

(90) x Kal. Octobris.

(91) ix Kal. Octobris.

(92) Vide epistolam 131 libri decimi.

(93) Vide epistolam 132 libri decimi: *Universis fidelibus nostris, per patrimonium beati Petri apostoli, constitutis.*

(94) Monasterium S. Martini de Monte Viterbii, al. in *Montibus Cimini*, antiquissimum fuisse S. Benedicti cœnobium fert opinio; de quo tamen nihil apud Mabillonium (*Annal. Benedict.*). Hoc deinde, anno 1150, redditibus atque monachis fere destitutum, Eugenius PP. III ordini Cisterciensi perpetua unione conjunxit, ut ibidem monasticus ordo resti-

nam, ita ut vix in eo tres monachi remansissent, possessionibus ejus omnino distractis, vel sub gravi fenore pignoratis, idem pontifex, ad reformationem ipsius clementer intendens, pro relictendis possessionibus mille libras exsolvit; scripsitque abbati et conventui Pontiniacensis cœnobii, quod est unum de quatuor primis præcipuis Cisterciensis ordinis monasteriis, ut ipsam ecclesiam Sancti Martini reciperent in filiam specialem, et ad ipsam dirigerent abbatem et conventum de monachis et conversis: quod ipsi libenti animo perfecerunt. Cum ergo venissent, dominus papa benedixit abbatem, et, ut

tueretur. Sed, cum inopia laborassent monachi per annos 50, ac desperassent ut ad puritatem tunc florentis religionis posset cœnobium pene collapsum reduci, ad capitulum generale Cistercii in Gallia confugerunt. Patres statuerunt ut illud ab eo ordine segregaretur, ne forte regularis observantia in deterius iret. Quod cum ad aures Innocentii PP. III delatum fuisset, adjuvantes manus apposuit, illudque voluit sub eodem ordine, et filiatione Pontiniacensis cœnobii permanere; et liberandis oppigneratis fundis, mille libras argenti, augmento dotis, ecclesiam integram donavit, ex quorum fructibus ibidem sustentaretur; additisque pluribus bonis, sub protectione apostolicæ sedis suo diplomate constabiliavit, prout hic in Gestis Innocentii legitur. — Bullæ, seu epistolæ pars habetur apud Angelum Manrique (*Annal. Cisterc.*, tom. III, pag. 469, ad an. 1206, cap. 5, § 9), qui eam, ex Nicolai PP. IV Regestis, ubi, in quadam pontificis hujus epistola, inserta reperitur, transcribendam putavit, velut, et insigne monumentum zeli Arnaldi, tunc temporis abbatis Cisterciensis (de quo vide ad epistolam 109, libri quinti), et cæterorum Patrum, qui non Cistercium ex multitudine ecclesiarum æstimandum censebant, sed ex observantia et rigore vitæ monasticæ, simul et pietatis tanti pontificis. » Ibi data dicitur, « Romæ, apud S. Petrum, per manum Johannis, S. Mariæ in Cosmedin diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, Kal. Februarii, indictione xi [leg. x], Incarnationis Dominicæ an. 1206 (id est, juxta nostrum computandi morem, 1207), pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno nono. » Quæ hic apud auctorem nostrum leguntur, ea etiam in antiquo codice membranaceo cœnobii S. Salvatoris Montis Amiati legi testatur Ughellus (*Ital. sacr.* tom. VII, in Appendice, col. 1380, nec non, t. IX, etiam in Appendice, col. 937); quod quidem confirmari addit ex alio perantiquo codice membranaceo ejusdem cœnobii, *Chronicon annorum mundi* intitulato, in quo scriptum est: « Innocentius III sedit annos xviii, menses iv, dies xxii; hic multa bona fecit; hic renovavit monasterium S. Martini de Monte Viterbii, et, anno 1207 de Pontiniaco fecit conventum venire. » M. ramur equidem nec ab Angelo Manrique, nec ab ipso Ughello mentionem factam fuisse trium epistolarum, ad rem de qua agitur spectantium, quæ in Regesto anni decimi pontificatus Innocentiani reperiuntur; tanto magis, quod ultima eadem ipsissima esse videretur ac illa, cujus partem tantummodo, ex Nicolai PP. IV epistola, vulgavit Cisterciensis annalista. Hæc vero in ipsius Innocentii Regesto integra exhibetur, sed data ibi dicitur anno decimo, non nono. Confer epistolas libri decimi: 145, *Abbati et conventui S. Martini de Monte; de revocandis alienationibus monasterii*; dat., ut in alia, id est, Corneti, iii Kal. Novembris, anno x (1207); — 162, *Episcopo et archidiacono Urbevetanis, de eodem argumento*; dat. Romæ, apud S. Petrum, v Kal. Decembris, an. x; — 205, *Pæro, abbati monasterii S. Martini de Monte, ejus-*

que fratribus, etc., de confirmatione privilegiorum ac bonorum: dat. Romæ, apud S. Petrum, per manum Joannis, S. Mariæ in Cosmedin diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, Kal. Februarii, indictione xi, Incarnationis Dominicæ anno 1206, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno decimo.

CXXVII. Interea venit ad ipsum relatio ex parte Lundensis archiepiscopi (95), quem legatum direxerat ad convertendos paganos, quod tota Livonia erat ad fidem Christi conversa, nullusque in ipsa

que fratribus, etc., de confirmatione privilegiorum ac bonorum: dat. Romæ, apud S. Petrum, per manum Joannis, S. Mariæ in Cosmedin diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, Kal. Februarii, indictione xi, Incarnationis Dominicæ anno 1206, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno decimo.

Verum, in notis chronologicis, tum apud Angelum Manrique, tum apud Baluzium, et ex ipso apud Ughellum, procul dubio mendam inest, quod quidem Angelum Manrique ac Ughellum omnino fugisse, a Baluzio vero observatum, sed male emendatum, fuisse videtur. Apud Angelum Manrique, epistola data dicitur die Kal. Februarii, anno Incarnationis 1206, pontificatus ix, indictione xi. Verum, die Kal. Februarii, anno Christi 1206 (id est, juxta nostrum computandi morem 1207), Innocentiani pontificatus ix, jam currebat indictio decima, non undecima. Legendum itaque feret, indictione x, non indictione xi. Baluzius vero, qui in Præfatione recte adnotavit, per totum decimum Innocentiani pontificatus annum hunc invaluisse errorem, ut, in epistolis hoc anno datis, indictio ix, posita fuerit pro indictione x, contendit hic in nostra epistola, contrario errore, indictione xi positum fuisse pro indictione ix. Scilicet, volebat vir doctus, ut vel ipse cancellarius, vel, qui post ipsum epistolas exscripsit, amanuensis, per totum decimum Innocentiani pontificatus annum in suo errore sibi inconstare videretur; et, cum epistola nostra in Regesto decimi anni reperitur, ac dicatur data, anno decimo, indictione etiam nona, juxta errorem supradictum, data dici debuisset. Verum, non observavit Baluzius quod et sic error alter, idemque multo gravior, inerat. Nam, dies Kal. Februarii, anni pontificatus Innocentiani x, nequaquam cum anno Incarnationis 1206 colligari potest. Etenim, cum anni pontificatus Innocentiani a die ix Kal. Martii numerentur, dies Kal. Februarii, anni decimi, cum anno Incarnationis Dominicæ, vetere stylo 1207, juxta vero nostrum computandi morem 1208, colligari debet. Ac, proinde, jam recte cancellarius, vel, post ipsum, amanuensis, errore emendato, ponere potuit et debuit indictione xi. Die enim Kal. Februarii, anno 1207-1208, currebat indictio undecima. Cæterum, litteræ illæ quas ad abbatem Pontiniacensem scripsisse hic dicitur Innocentius, non exstant in Regesto, nec de ipsis mentio ulla habetur apud auctores Novæ Galliæ Christianæ, apud quos (tum tom. IV, col. 990, ubi de Cisterciensibus abbatibus, tum tom. XII, col. 444, ubi de Pontiniacensibus abbatibus) altum de facto isto silentium. De monasterio S. Martini de Monte Viterbii qui plura velit, adeat Ughellum, loc. cit.

(95) Mortuo Absalone, al. Axel, Lundensi archiepiscopo (de quo supra ad § 59), Andreas, Sumonis de Cnardoropo filius, Albinæ familiæ, doctor S. Theologiæ, et sigilli regis Canuti VI custos, anno 1201, in locum defuncti subrogatus pronuntiatusque est Lundensis archiepiscopus: « vir (inquit Pontanus, *Rer. Danic. Hist.* lib. vi, pag. 293,

remanserat qui non recepisset sacramentum baptismatis, vicinis gentibus ad hoc ipsum ex magna parte paratis.

Cum autem inter cives Tudertinos, majores videlicet et minores, orta fuisset magna dissensio (96), ita, quod nobiliores, civitatem egressi, populum impugnabant, ex qua dissensione multa pericula jam provenerant, videlicet incendia, homicidia, prædæ, rapinæ, cædes hominum, mutilationes membrorum, vastationes segetum, destructiones domorum, et, multis sæpius mediantibus, nunquam pervenire potuissent ad pacem, dominus papa, utrisque vocatis, et receptis ab eis corporaliter juramentis, quod suo starent mandato, veram pacem inter illos composuit et firmavit; cujus formam per publicam

na. 54) claris natalibus, ipsiusque Absalonis ex fratre pronepos, quique a regibus, ut patet, una cum Eschillo (Absalonis antecessore) genus ducebat. Diu ille apud externos, in Galliis, Italia et Anglia, per omnem honestarum artium cultum ætatem transegerat, utpote qui Lutetiæ Parisiorum publice docuit, et tandem ad lares reversus, regni rebus admotus fuit. Quantum vero in studiis litterarum profecerit, ostendunt municipales Scanensium leges, quas e vernaculo Latinas fecit (in lucem prodierunt Hafniæ 1590, in-4°). Ostendunt quoque hoc ipsum et alia ingenii ejus opera, et præsertim *Hexameron*, sive *De mundi creatione*, carmen heroicum, haud inelegans, de quo nonnulla avert *Chronicon Daniæ*, editum ab Arna Magnæo, pag. 90. Hunc, anno 1195, ad agendam apud summum pontificem, Cælestinum III, Ingelburgis, Philippi Augusti conjugis, in divortio causam, una cum Guillelmo, Ebelholtensis cœnobii abbate, Romam miserat Canutus Danorum rex VI. Ambo Roma reversi, circa Divionem, dum Burgundiam transibant, detenti, ac litteris papalibus, quas plures acceperant, spoliati, opera tandem abbatum Cisterciensis et Clarævallensis dimissi fuerunt. Vide *Pontan. loc. cit.*, pag. 287, lin. 49. Vide etiam Meurs. tom. IX, *Hist. Danic.* lib. 1, col. 353. Habentur equidem, inter Guillelmi abbatis litteras (in tomo sexto *Scriptor. Rer. Danic. med. ævi*, pagg. 44 et 59), epistolæ duæ libri secundi, una, n. 15, ipsius Guillelmi ad regem Francorum; altera, n. 45, Andreæ ad Absolanem, Lundensium archiepiscopum; ex quibus rei totius seriem ediscere licet.

In Daniam redux, et, anno 1201, prout jam dictum est, archiepiscopales infulas adeptus, sedit, Woldemaro II victore rege, annos XXI. Vide *Anacephalæos. præsul. et pontif. Lund.*, ibid. n. 192, pag. 642. Ipsum Woldemarus cum exercitu, anno circiter 1205, in Esthoniâ ablegavit, quæ, ad idololatram iterum versa, fidem etiam exuerat, isque, assumptis secum fratribus, terram invadens, facile eam ad obsequium reduxit. Inde in Borussia movens, principem ejus Ladislaum bello domavit. Quibus gestis, quum in regnum rediisset, gratiæ illi publice actæ ob virtutem meritumque.

Et ista quidem tradit Meursius (*loc. cit.* col. 374 et 375), apud quem, nec non apud Pontanum (*loc. cit.*, pag. 298, lin. 13 et 40; pag. 306, lin. 33) alia ejusdem pontificis gesta legere est, quibus summam tum apud gentes laudem demeruisse dicitur. Abdicavit anno 1221, si qua libello, jam supra citato (*Anacephalæos. præsul. et pontif. Lund.*) fides; sed potius an. 1223, vel etiam 1224 (vid. Magnum Matthiæ, in *Serie episcoporum Lundens.* pag. 62), permittente Honorio PP. III (vide *Decretales*, lib. 1, tit. 10, *De electione et electi potestate*, cap. 10). De causa abdicationis apud aliquos adhuc ambigitur. Fere tamen constat quod hoc tempore, morbo

A manum redegit in scriptis, et servandam in posterum perpetua lege sancivit.

Eodem tempore discussit et diffinivit causam quæ vertebatur inter archiepiscopum Ravennatæ, et commune Faventiæ, super castro Luci Areoli et Saucti Potiti, adjudicans restitutionem eorum Ecclesiæ Ravennati (97). Porro, idem archiepiscopus (98) tanta penuria laborabat, quod etiam indumenta pontificalia non habebat: cujus dominus papa misertus, contulit ei (99) planetam, tunicam et dalmaticam de optimo exarito rubeo, aurifrigiis et granatibus decenter ornatas; amictum, albam, cingulum atque stolas.

Volens autem idem pontifex patrimonium apostolicæ sedis, in illis partibus constitutum, corporali

B quodam, sive impetigine potius, quæ haud facile curationem admitteret, implicitus, vitæque jam satur, ultro muneri cessit; indeque in insula Ifua vitam solitariam egit. (Vid. Nicol. archiep. Lundens. *Chron. episcop. Lund.* in tomo sexto *Scip. rer. Danic. med. ævi*, n. 194, pag. 625. Nec diversa tradit Pontanus *loc. cit.*, pag. 308, lin. 55.) Decessit anno 1228; Lundis in Marthæ sacello latericio juxta parietem sepulcro conditus, viii Kal. Julias (*Anacephalæos. loc. cit.* pag. 642). Huic Andreæ Saxo historicus Historiam Danicam inscripsit, in cujus præfatione eum ingentibus ornat laudibus, prout observat Nettelbladius in notis ad *Anacephalæos.*, tom. III, *Schwedisch. Bibliothec.* pag. 184. De Andreæ gestis et scriptis qui plura velit, adeat Joan. Mollerum in *Hypomnem. ad Albertum Battholin. de scriptis Danorum*, pag. 163. Ipsi successor datus fuit Petrus, Saxonis filius, qui et ipse eodem, quo Andreas, anno e vivis excessit. Cæterum, de Livonia ad Christum conversa, vide Arnold. Lubec. *Chron. Slav.* lib. vii, cap. 8; nec non Paul. Lang. *Chron. Atiz.* ad an. 1207.

(96) De hac inter cives Tudertinos dissensione, reformataque inter ipsos, studio et auctoritate pontificis, pace, an in Regestis mentio ulla habeatur, non meminimus. Apud Ughellum vero quædam leguntur quæ ad id referri possint. Sic enim scriptor ille (*Ital. sacr.* tom. I, part. signata, col. 243): « Rusticus (Tudertinus episcopus) laudatissimus præsul, singularisque prudentiæ vir, Urbevitanis, Perusinis Tudertinisque jus dixit divinum, eosdemque populos, quos varia partium studia, civilesque discordiæ abduxerant, ad suave ecclesiasticum jugum iterum compulsi, anno 1204. »

(97) Vide epistolam 116, libri decimi, *archiepiscopo Ravennatensi, de controversia inter Ecclesiam Ravennatensem et commune Faventinum*; dat. Viterbil, Kal. Septembris, an. x. Confer etiam epistolam 109, libri noni, *Episcopo Placentino*, dat. Ferentini, x Kal. Julii, an. ix; et quæ ibi adnotavimus. Adde, si vis, epistolam 30, libri decimi, *Potestati et populo Faventinis, sine data*.

(98) Alberto Auxoleto (de quo vide epistolam 6 libri quinti, not. archiepiscopo Ravennatensi, hoc ipso, in quo nunc versamur, anno 1207, defuncto, successor datus fuerat Ægidius. Huic Innocentius PP. III honoris ergo transmisit pallium, ea tamen lege ut intra unius anni spatium, obsecuturus Romano pontifici, Romani proficisceretur (vide epistolam 48, libri decimi, *Archiepiscopo Ravennatensi*, dat. Laterani, xvi Kal. Maii, an. x). Quod cum, morte præventus, absolvere non potuisset, pontificio imperio exemptus, evolavit ad superos. UGHELL. *Ital. sacr.* tom. II, col. 373.

(99) Vide epistolam 115, libri decimi, *Capitulo Ecclesiæ Ravennatensis, ut provideant archiepiscopo suo quædam pontificalia indumenta*; dat. Viterbil.

præsentia visitare, accessit ad montem Flasconem (100), ubi per duodecim dies moram fecit continuam, recipiens ibi ad ligiam fidelitatem Aldebrandinum, comitem Palatinum (1). Postea ivit Tuscanam (2), et, per octo dies in ipsa civitate moratus, accessit Cornetum (5), ubi apud Sanctum Nicolaum novum sibi fecerat ædificari palatium, requirens pariter et recipiens jura quæ fuerant a quibusdam invasa. Inde per Vetrallam (4) profectus est Sutrium (5); ubi tribus diebus moratus, cathedra-

lem ecclesiam solemniter dedicavit; et sic ad Urbem finaliter est reversus.

CXXVIII. Hic per Gregorium, Sanctæ Mariæ in Aquiro diaconum cardinalem, quem legatum in Hungaria destinavit (6), reformavit pacem inter Henricum regem, et Andream, fratrem ejus, duces, quorum guerra totum pene regnum Hungariæ devastabat.

Hic per Martinum, Camaldulensem priorem (7), virum providum et honestum, inter Mediolanenses

(100) Innocentium, ix Kal. Augusti, Viterbii adhuc decessisse, fidem facit epistola 52, libri decimi, R. tituli SS. Marcellini et Petri presbytero cardinali, Casinensi abbati, qua committuntur ei certæ causæ de usuris audiendæ; dat. Viterbii, ix Kal. Augusti. Ipsum Montem-Flasconem, triduo post, id est vi Kal. Augusti, jam adiiisse, testis epistola 111, Archidiacono et capitulo Venafranis, qua confirmantur certa jura et sententiæ latæ pro eis; dat. apud Montem-Flasconem..... vi Kal. Augusti..... an. Chr. 1207, pontificatus x.

Epistolæ ejusdem libri decimi, 98, 99, 100 et 102 datæ dicuntur apud Montem-Flasconem, iv Kal. Augusti, an. x. — Epistola 104 ejusdem libri, Consulibus et populo Viterbiensi, ut Malfitanam puellam super legitimitate sua ab aliquo molestari non permittant, data legitur, apud Montem-Flasconem, iii Non. Augusti, an. x. — Epistola 101, Potestati et populo Florentino, ut monitis sedis apostolicæ, et legati ejusdem acquiescant, data dicitur, apud Montem-Flasconem, ii Non. Augusti, anno decimo. — Epistola vero sequens, R. Casinensi abbati, qua pontifex declarat se nolle respondere litteris ejus, data fuit, Viterbii, v Id. Augusti, anno decimo.

(1) Instrumentum ipsum de homagio facto papæ a comite Ildebrandino, ex vetustissimo Regesto manuscripto Cencii camerarii depromptum, habetur apud Muratorium (*Antiq. med. ævi*, tom. I, dissert. xi, col. 614). Factum fuit anno 1207, pontificatus Innocentii an. x, indictione x, mense Julii, die ultimo, in palatio Montis-Flasconis. Non erat ille Aldobrandinus, seu Ildebrandinus, comes palatinus, de quo hic, ideam ac comes Ildebrandinus, cujus juramentum fidelitatis habetur in appendice ad librum primum Regestorum, epist. 568. Conferendus omnino Raynaldus (*Annal. Eccles.* tom. XIII, ad an. 1207, § 4, pag. 167). Cæterum, de comitibus palatinis, peculiariterque de comite Palatino in Tuscia, nec non de familia Hildebrandina, quæ hac dignitate per multos annos sæculo XIII potita esse videtur, vide Muratorium (*ibid.*, dissert. vii, col. 389).

(2) Innocentium Viterbium rediisse, ibique denuo, saltem usque ad iv Id. Octobris mansisse, fidem facit epistola 139 libri decimi, Clero et populo Viterbiensibus, ut Viterbiensis ecclesia sit deinceps cathedralis, data Viterbii, iv Id. Octobris, anno decimo. Tuscanam vero adierat ante diem xviii Kal. Novembris, et ibi adhuc erat xv Kalendas ejusdem mensis. Testes epistolæ 141, libri decimi, Universis comitibus et baronibus, per regnum Siciliæ constitutis, ut regi Siciliæ sint adjumento, dat. Tuscan. xviii Kal. Novembris, an. x et 146, Lundensi archiepiscopo, de clerico per saltum promoti, dat. Tuscan. xiv Kal. Novembris, an. x.

(3) Nulla, ante viii Kal. Novembris, data Corneti epistola in Regesto anni decimi reperitur.

(4) Vetrallam. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Raynaldum (*An. Eccles.* tom. XIII, ad an. 1207, § 4, pag. 168, col. 1); apud Baluzium vero, *Roveretillum*.

(5) Habemus epistolas libri decimi, 150, W. Episcopo S. Andree: de supplenda negligentia patronorum; dat. Sutrii, Id. Novembris, an. x; — 148,

P. archipresbytero, et canonicis S. Xisti, Viterbiensibus: de confirmatione cujusdam concordie; dat. Sutrii, xviii Kal. Decembris, an. x; — 151, Episcopo Parisiensi; qua numerus magistrorum theologorum Academiæ Parisiensis definitur; dat. etiam Sutrii, xviii Kal. Decembris; — 152, Eidem: de modo quo mandata de providendo, in executionem mitti debeant; dat., ut supra; — 153, Eidem: ne monachi singulares sint in monasteriis; dat., ut supra; — 154, Eidem: ut monachos et clericos suæ dioceseos corrigat; dat. ut supra.

(6) De ista Gregorii cardinalis in Hungariam legatione vide epistolas libri sexti 156 et 157, Nobili viro, A. duci, dat. Anagninæ, Non. Novembris, an. vi, id est, an. Christi 1205. De Gregorio ipso agimus ad epistolam 60, libri quinti, not. Observandum tamen Gregorium, qui revera primum a Clemente PP. III, tituli S. Mariæ in Aquiro diaconus, anno 1188, creatus fuerat, postea, anno 1200, ab Innocentio PP. III, tituli S. Vitalis al. [Vestine] presbyterum cardinalem renuntiatum fuisse. Ac, proinde, hic, Gregorium, non tituli S. Mariæ in Aquiro diaconum, sed tituli S. Vitalis presbyterum cardinalem, a Gestorum auctore dici debuisse videretur. Verum, cum de ista Gregorii in Hungariam legatione pauca admodum reperiantur in Regestis Innocentii, dici posset, Gregorio, forsan jam ab anno 1199, id est, priusquam titulo S. Vitalis insigniretur, legationis in Hungariam munus fuisse demandatum; ad rem diutius expendendam, otio majore opus esset.

(7) De Martino, priore Id. Camaldulensi, egimus ad epistolam 159 libri quinti, not. Quo anno ad pacem inter Mediolanenses et Papienses reformandam missus fuerit, prorsus ignoratur. Vide Mittarellum, *Annal. Camaldul.* t. IV, lib. xxxvi, ad an. 1205, pag. 201. Verum, attendendum est num ad hoc referri possent ea quæ leguntur apud Muratorium, *Annal. Ital.* t. VII, part. 1, pag. 147, ad an. 1201: « Anchenell' anno presente, con gagliardo esercito entrarono i Milanesi in Lomellina de' Pavesi, e vi diedero il guasto. Assediarono poscia l'importante castello di Vigerano, tentato già due altre volte indarno, e nel di 4 di Giugno se ne impadronirono con farvi prigioni 1200 Pavesi... Se crediamo a Galvano Fiamma (*in Manip. Flor.* cap. 234, *Script. rer. Italic.* t. XI, col. 661): Ipso anno 1201, de Mense Augusti, Papienses in manibus Philippi (Mediolanensis archiepiscopi) juraverunt perpetuo obedire mandatis civitatis Mediolani. S'egli vuol dire che seguit pace fra loro, si può credere; ma non già che i Pavesi per allora si riducessero a giurare ubbidienza e soggezione alla città di Milano.»

Certe, de eadem pace intelligi debere videntur ea quæ refert Ogerius Panis, *Annal. Genues.* (in tomo sexto *Rer. Italic. Script.* col. 384) ad annum 1201: « Eo quippe anno (1201), Mediolanenses, pro eo quod Papienses ad burgum S. Domini, ubi erant in adjutorium Parmensium, graviter Mediolanenses invaserant, castrum Veguali obsederunt, et illud præliando ceperunt, et omnino destruxerunt. Hoc facti, quidam religiosi viri se de pace inter Mediolanenses et Papienses intromiserunt; et per Dei gratiam, a quo multa bona procedunt, facta est pax

et Papienses pacis fœdera reformavit, per sex menses ad hoc studiosissime laborans; quorum antiqua discordia inter civitates Lombardiæ, quæ hinc inde disciderant se in partes, dissensionis seminarium pariebat, ex qua multoties magna provenerant et dispendia et pericula personarum.

CXXIX. Hic ad reformandam pacem, vel componendam treugam, inter Philippum, regem Francorum, et Joannem, regem Anglorum, abbatem Casemarii destinavit (8). Qui, cum ad hoc per annum integrum laborasset, de Francia ad Angliam et de Anglia ad Franciam discurrendo, videns tandem se non posse proficere, convocavit archiepiscoporum,

inter ipsas civitates in perpetuum duratura. Cæterum, pontifex ipse de ista prioris Camaldulensis, ad pacem inter Mediolanenses et alias Lombardiæ civitates reformandam, legatione luculentum profert testimonium, in epistola 189 libri decimi quinti, *Consulibus et populo Mediolanensibus, qua redarguuntur de quibusdam excessibus*, dat. Laterani, xii Kal. Novembris, an. xv (id est 1212). Ibi enim sic legitur: « Verum, vos de die in diem magis ac magis in eo (laqueo) pedes vestros irretire nitimini, qui, quasi aliæ, quas nobis intuleratis, injuriæ non sufficerent, nuper, cum dilecti filii, cives Papienses, charissimum in Christo filium nostrum, Fredericum, Siciliæ regem illustrem, de nostro mandato conducerent, imo jam conduxissent, et recessissent ab eo, vos, offensam cumulantes offensa, rupto vinculo fœderis ac pacis, quæ olim, procurante priore Camaldulensi, a nobis propter hoc specialiter destinato, inter vos et eisdem celebrata exstitit, et juramento firmata, » etc.

(8) Confer epistolas libri sexti; — 68, *Regi Francorum; ut pacem faciat cum rege Anglorum*; dat. Ferentini, vii Kal. Junii, an. vi (id est an. Chr. 1203); — 69, *Regi Anglorum; de eodem negotio*; dat., ut supra; — 70, *Prælati Franciæ, de eodem negotio*; dat. ut supra; — 76, *Regi Francorum; in qua scribit ei in favorem Inseburgis reginæ, et abbatem Casemarii legatum commendat*; dat. Ferentini, mense Junio, an. vi; — 163, *Regi Francorum; De jure feudii*; dat. Anagninæ, ii Kal. Novembris, an. vi; — 164, *Archiepiscopo Senonensi; ut publicet sententiam excommunicationis adversus moventes arma in regem Angliæ*; dat., ut supra; — 165, *Abbati Casemarii; ut se interponat pro pace, seu treuga inter reges, sin exsequi poterit, excommunicet*; dat. ut supra; — 166, *Archiepiscopo Bituricensi, et abbati Casemarii; ut de querela regum cognoscant*; dat., ut supra; — 167, *Joanni, regi Anglorum; de causa belli inter ipsum et regem Franciæ*; dat. ut supra; — 194, *Regi Anglorum; ut observet concordiam cum uxore fratris sui*; dat. Anagninæ, Non. Januarii, an. vi (id est an. Chr. 1204).

Libri septimi: 44, *Prælati Franciæ; de eodem negotio*; dat. Laterani.... an. vii (id est an. Chr. 1204); *Abbati Casemarii; qua committit ei cognitionem causæ inter reges Francorum et Angliæ*; dat. ut supra; — 154, *Prælati Franciæ; ipsos a sententia interdicti immunes pronuntiat*; dat. Laterani, vii Id. Augusti, an. vii; — 168, *Archiepiscopo Cantuariensi, aliisque; ut rex Angliæ dotem restituat uxori fratris sui*; dat. Romæ, apud S. Petrum, xvii Kal. Januarii, an. vii; — 171, *Regi Anglorum; in favorem archiepiscopi Dublinensis*; dat. ubi supra, Idib. Decembris, an. vii.

(9) De hoc Meldensi concilio nihil aliud tradunt historici præter id quod hic ab auctore nostro narratur. Vide *Act. Concilior. Harduin.* t. VI, part. II, col. 1969.

(10) De Senonensi præsele egimus ad epistolam

A et episcoporum, et abbatum concilium apud civitatem Meldensem (9), in quo præfatus rex Franciæ per eosdem archiepiscopos, episcopos et abbates fecit ab eo ad sedem apostolicam appellari. Quorum appellationi noluit ipse deferre, nisi jurasset quod in termino, quem eis præfigeret, appellationem ipsam in propriis prosequerentur personis. Sed summus pontifex ab hujusmodi juramento illos absolvit, indulgens eis de speciali gratia, ut aliquot ex parte omnium ad prosequendam appellationem venirent. Venerunt igitur in termino constituto Senonensis et Bituricensis archiepiscopi, Parisiensis, Meldensis, Catalaunensis et Nivernensis episcopi (10), et

B 45 libri tertii. De Bituricensi ad epistolas 43 libri tertii not. 52, libri quinti, not. De Parisiensi ad epistolam 11 libri tertii, not. De Meldensi ad epistolam 188 libri octavi, not. De Catalaunensi ad epistolam 137 libri quinti, not. Demum, de Nivernensi, ad epistolam 11 libri quinti.

Nunc, de ipsorum versus Romam itinere aliquid observandum. Senonensem archiepiscopum, revera post consilium Meldense Romam adisse, tradunt auctores Novæ Galliæ Christianæ (tom. XII, col. 57): « Consilio Meldis habito, anno 1204, interfuit pro restituenda Franciæ inter et Angliæ reges concordia; ibique cum episcopis sedem apostolicam appellavit, ne legatus rem definiret; Romam petiit, et pacis inter reges sequester est dictus. » Nec ex instrumentis ad præsulem istum (Petrum de Corbolio) spectantibus, quæ citant iidem auctores, nihil omnino eruitur quod obstare possit quin res quoad notas chronologicae stare possit. De Bituricensi præsele (Guillelmo de Donjeon), circa hæc, in quibus Romam petiisse potuit, tempora, tacent supra laudati auctores (t. II, col. 61). Verum, ipsum Romam anno 1204 profectum, alibi, ut mox videbitur, sed unica, velut apparet, Innocentii Gestorum scriptoris auctoritate freti, affirmant. — De Meldensi episcopo (Anselmo), sic habent (t. VIII, col. 4619): « Servos cum Henrico, abbate S. Dionysii, permutavit anno 1204. Habitum est anno eodem concilium Meldense a Joanne, abbate Casemarii, Cisterciensis ordinis, A. S. legato, ut inter Philippum Franciæ, et Joannem Angliæ reges pax et concordia restituerentur.... Ne legatus rem definiret, ad sedem apostolicam appellarunt Gallicani episcopi. Romam profecti Senonensis et Bituricensis archiepiscopi, atque Parisiensis, Meldensis, Catalaunensis et Nivernensis episcopi. Dum Romæ commemoraretur Anselmus, cancellariam Meldensem, a se anno 1201 institutam, et ex propriis redditibus dotatam, a pontifice confirmari curavit. Eodem forsitan in itinere, possessio jurisdictionis, salva proprietatis questione, in monasterio ac villa Jotrensi, adjudicata Anselmo est ab Innocentio, v Kal. Februarii, pontificatus anno viii. Blanchæ comitissæ factam venditionem a Radulfo de Moncuichet testatur mense Junio 1205. »

Hactenus doctissimi auctores. Qua instrumentorum auctoritate freti, Anselmum, dum Romæ commoratur, cancellariam Meldensem, a se anno 1201 institutam, a pontifice confirmari curavisse affirmaverint, velim nos docuissent, quandoquidem de hoc nihil apud Plessæum (*Hist. de Meaux*, t. II, pr. a pag. 85, usque ad 97), in Regestis etiam Innocentii nihil omnino reperitur. Quod autem, eodem forsitan in itinere, possessio jurisdictionis, salva proprietatis questione, in monasterio ac Villa Jotrensi, adjudicata Anselmo fuerit ab Innocentio, istud, pace tantorum virorum dixerimus, nullatenus, ex ipsorummet verbis stare potest. Sententia Pontificis, de qua hic agunt, legitur in Regesto epist. 202 libri octavi, et revera data disertè dicitur Romæ, apud S. Petrum

multi honorabiles clerici, procuratores omnium aliorum. Quibus diutius expectantibus, prænominatus rex Angliæ pro se neminem destinavit, negligens prosequi causam suam. Ex qua negligentia quantum ei damnum provenerit, satis patet, cum in brevi tempore totam Normanniam et Andegaviam, et Aquitaniam ipsam perdiderit pene totam. Prædicti vero archiepiscopi et episcopi, post expectationem diutinam, in publico consistorio sub verbo veritatis, tanquam pontifices, sunt professi, quod ipsi non appellaverant ad mandatum apostolicum eludendum; sed, quia sua interesse credebant, maxime cum crederent in hac parte suum regem justam causam habere; sed, si nec istud sufficeret, et in aliquo essent domino papæ suspecti, purgationem canonicam offerebant, quam eis dominus papa remisit.

v Kal. Februarii, pontificatus an. viii. Dies v Kal. Februarii (id est, 28 Januarii), anno Innocentiani pontificatus viii, pertinet ad annum Christi, juxta nostrum computandi morem, 1206. Auctores autem supra citati ipsi tradunt, Ansellum, jam a mense Junio, anni 1205, Meldis præsentem fuisse, quo tempore Blanchæ comitissæ factam venditionem a Radulfo de Moncuichet testatus est. Oportet igitur Ansellum ante mensem Junii, anno 1205, Romam deseruisse.

De Catalaunensi episcopo (Gerardo de Duaco), nihil habetur circa annum 1204 et 1205, Nov. Gall. Christ. t. IX, col. 884. Quoad episcopum Nivernensem (Guillelmum de S. Lazaro), æque tacent sæpefati auctores (ibid. t. XII, col. 641).

Superest episcopus Parisiensis, Odo de Sulliac, quem non inconsulto huc usque prætermisimus. Ex instrumentis enim (si qua ipsis fides), apud auctores Novæ Galliæ (t. VII, col. 82), ex Historia Ecclesiæ Parisiensis (t. II, a pag. 72 usque ad paginam 386) citatis, nec non ex Innocentii PP. epistolis, forsân erui posset quo mense Odo Romam proficisci, quo mense Parisiis idem redire debuit. Et enim, ex instrumentis, apud auctores Novæ Galliæ Christianæ :

Anno 1203, mense Octobri, ordinavit collegia canonicorum suæ diœceseos, decretaque sancivit pro electione et residentia decani et cantoris S. Germani Antissiodorensis. Eodem anno 1203 (vel potius, juxta nostrum computandi morem, anni 1204 initio), ordinationem instituit in ecclesia S. Marcelli; postea eodem anno 1204, die septima mensis ejusdem Januarii, cum se contulisset ad oppidum S. Chlodaldi, de decanis Ecclesiæ illius loci statuit. Missa damus diversa alia instrumenta, quæ ab ipso, eodem anno 1204, sed omissis mense atque die, emanata dicuntur, eodem anno 1204, mense Junio, decimam de Soiseio pro 30 libris Parisiensibus emit; ac mense eodem Junio, ejusdem anni 1204, donat capellam S. Nicolai Monialibus de Footel, ad opus infirmariæ.

Ex Epistolis vero Innocentii : Eodem anno 1204, mense Augusto, vii Id. pontifex universis prælatis Franciæ facultatem facit prosequendi appellationem, quam in concilio Meldensi interjecerant (vide epistolam, supra citatam, libri septimi 134). Tunc, sane, ab istis prælatis decretum fuerit, ut aliquot ex parte omnium ad prosequendum appellationem (prout ab auctore Gestorum Innocentii scribitur), Romam proficiscerentur. Stat ergo, Odonem, Parisiensem episcopum, non ante ultimos mensis Augusti, an. 1204, dies (quod quidem de cæteris hæc nominatis præsulibus forsân, affirmari posset),

CXXX. Sic, ad reformationem et correctionem excessum vigilantem intendens, visitatores prudentes per diversas provincias delegabat, per quos faciebat diligenter inquiri de statu et conversatione, non solum Ecclesiarum, sed etiam prælatorum; et, quos inveniebat culpabiles, a suis prælationibus protinus removebat, nolens crimina relinquere impunita. Quot enim prælatos a suis dignitatibus deposuerit, enarrare quis posset? Ipse namque, ut de multis aliquos exprimamus, deposuit in Theutonia Colontensem archiepiscopum (11); episcopum Wormaciensem, archiepiscopum Maguntinum intrusum (12); Hildesemensem et Herbipolensem episcopum, imperialis aulæ cancellarium (13); Guircensem episcopum, vicarium Salzeburgensis archiepiscopi (14); et episcopum Nurembergensem (15). In Lombardia

iter versus Romam arripere debuisset. Verum, eodem anno 1204, ante finem mensis Decembris, jam Parisiis rediisse videtur. Ipsi enim velut absentis scribit Innocentius, cum ei potestatem facit de undecim præbendis Ecclesiæ de Campellis viginti duas creandi. Exstat epistola libri septimi 1791, quæ, Odoni, Parisiensi episcopo inscripta, data diserte dicitur, Romæ apud S. Petrum, iii Kal. Januarii, an. vii (id est, die 29 Decembris, an. Ch. 1204). Concinunt litteræ ipsius Odonis super hoc negotio terminando, anno 1205 datæ, loc. cit. Hist. Eccles. Paris. tom. II, pag. 228 et sqq. Fatendum tamen, aliquam oriri difficultatem ex iis quæ ab auctore Gestorum adduntur: Quibus diutius expectantibus.... post expectationem diutinam.... Quomodo enim præsules isti, cum, iter non ante mensem Septembrem aggressi, reduces vero ante finem Decembris fuerint, diutius expectasse dici potuissent? Huic objectioni obviam ire fortasse possemus, si quæ concederet, unum, aut alterum de præsulibus deputatis, cum causam in longum nimis protrahi viderent, propriis revocatos negectis, Romam citius deseruisse, remque collegis terminandam permisisset.

(11) Confer Raynaldum, *Annal.* tom. XIII, pag. 447, ad an. 1205, § 45.

(12) De Wormaciensi episcopo (Lupoldo), in archiepiscopum Maguntinum intruso, vide quæ adnotavimus ad epistolam 14 libri quinti.

(13) Vide supra § 45.

(14) Vide quæ jam adnotavimus supra ad § 45.

(15) Nurembergensem. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium; sed veremur ne utrobique mendose. Legendum verisimiliter Bambergensem. De episcopo enim Bambergensi, al. Papembergensi, hic agi videtur. Erat is, Eckembertus, sive Erimbertus, de quo agimus in notis ad epistolam 89 libri septimi. Apud Albericum (*Chron. c.* ad an. 1208, pag. 447) vocatur Engelbertus: et Episcopus autem Bavembergensis, hujus regis Romanorum (Philippi) mortem pertractasse dicebatur, unde et Romam adiit, et papa Innocentio III fuit depositus, eo quod omnes accusarent eum, et tamen non multo post per eundem papam fuit restitutus.

Consulendæ sunt præterea epistolæ libri octavi, 107, *Andræ duci, gubernatori Ungariæ*; quæ excusationem affert, cur ejus postulatis de Papembergensi (idem enim ac Bambergensi) Episcopo non annuat; sine data, sed versus mensem Junii, an. viii (id est 1205);

Libri noni: 14, *Episcopo Bambergensi qua datæ ei terminus veniendi ad recipiendam absolutionem; sine data, sed initio anni ix (id est 1206)*; — 15, In-

induxit, vel coegit ad cessionem Mediolanensem archiepiscopum (16), Astensem et Yporiensem episcopos (17), et multos abbates. In Provincia vero dejecit Tolosanum (18), Biterrensem (19),

strumentum, quo Eckembertus, Papenbergensis [al. Bambergensis] episcopus promissam domino papæ fidelitatem et obedientiam se servaturum chirographo obtestatur; sine data; — 177, Episcopo Bambergensi; ut redeat ad regem Hungariæ, et exponat gaudium conceptum per papam de susceptione filii; dat. Romæ, apud S. Petrum, III Kal. Decembris;

Libri De negotio imperii, post Regesta; epist. 139, Salzbergensi archiepiscopo; qua respondetur ad diversa capitula, et inter ea agitur de negotio episcopi Papenbergensis; sine data; — 183, Hugolino, Ostiensi episcopo, et Leoni, tituli S. Crucis presbytero cardinali, apostolicæ sedis legatis, qua committit eis negotium episcopi Papenbergensis, et informationem, an de nece Philippi, Ducis Sueriæ, culpabilis sit; dat. Later. XVII Kal. Februarii, an. XI (id est an. 1209);

Libri undecimi Regestorum: epist. 220, Regi Ungariæ; de negotio episcopi Bambergensis, et archiepiscopi Colocensis; dat. Laterani, XII Kal. Februarii, an. XI;

Libri decimi quinti: 223, Eidem; qua archiepiscopo Magutino committitur inquisitio de negotio episcopi Bambergensis; dat. Laterani, III Non. Februarii, an. XV (id est an. 1213).

(16) Videndum num spectet ad epistolas libri decimi quinti 115, Episcopo, et abbati S. Johannis, et archidiacono Parmensibus; de electione archiepiscopi Mediolanensis; dat. Laterani, VII Id. Junii, an. XV; et libri decimi sexti 141, Capitulo Mediolanensi, qua, cassata triplici electione, Henricum, cimiliarcham Ecclesiæ Mediolanensis, in pastorem ipsis concedit; dat. Laterani, VII Id. Novembris, an. XVI.

(17) De Astensi et Yporiensi episcopis vide quæ adnotavimus ad epistolam 200 libri octavi, Vercellensi episcopo, abbati de Tiletto, et presbytero Alberto Mantuano, qualiter et quomodo procedere debuerint adversus Novariensem et Yporiensem episcopos; agitur etiam de cessione episcoporum Astensis et Veronensis; dat. IV Kal. Februarii, an. VIII (id est 1206).

(18) Vide quæ adnotata sunt ad epistolas libri octavi 115, R. quondam episcopo, qua conceditur, ut, licet resignaverit administrationem Ecclesiæ Tolosanae, valeat, sine præjudicio alterius, episcopale officium exercere; dat. III Non. Julii; et 116, Abbati Cisterciensis R. et P. monachis Fontis-Frigidi, A. S. L. ut Mascaronem a præpositura Tolosana amoveant; dat. II Non. Julii, an. VIII (id est 1205).

(19) Confer quæ adnotavimus ad epistolam libri sexti, 242, Episcopo Agathensi, et abbati S. Pontii, qua sententia suspensionis, in episcopum Biterrensem (Guillelmum IV de Roquesello) ab A. S. legatis lata, confirmatur; dat. Anagninæ, X Kal. Martii, an. VI (id est 1204).

(20) Vide epistolam 84 libri septimi, Archiepiscopo Ebredunensi, et abbati Boscaudunensi, ut de excessibus episcopi Venciensis (Petri Grimaldi) diligenter inquirent; dat. Laterani, VI Id. Junii, an. VII (id est 1204).

(21) De isto agitur epistola 209 libri septimi, Capitulo Vivariensi, de cessione facta ab eorum episcopo, et de nova electione facienda; dat. Romæ, apud S. Petrum, XIII Kal. Februarii, an. VII (id est 1205); ubi vide quæ adnotavimus; quis enim tunc fuerit episcopus Vivariensis, multum ambigitur.

(22) Erat is, vcrisimiliter, Hilduinus de Vandœuvre, de quo egimus in not. ad epistolam 141 libri quinti. Sed conferenda etiam ea quæ de ipso referuntur apud auctores Novæ Galliæ Christianæ, tom. IV. col. 594.

(23) Habetur libro decimo sub num. 89, Epistola

A Venciensem (20) et Vivariensem (21) episcopos, et alios multos præsules et abbates. In regno Franciæ destituit Lingonensem episcopum (22) et abbates de Viziliaco (23), de Burgolio (24), de Cul-

Episcopis Antissiodorensi, et Trecenti, et abbati S. Benigni, data qua committitur ipsis inquisitio adversus abbatem (Hugonem I) et monachos Vezeliacenses; dat. Viterbii, XIV Kal. Augusti, an. X. Vid. Gall. Christ. nov. tom. IV, col. 472.

(24) Abbas ille Burguliensis monasterii, quem hic destituisse dicitur Innocentius, erat procul dubio Hilarius, de quo pauca hæc habentur apud Sammarthanos, Gall. Christ. vet. t. IV, pag. 206: « XVII. Hilarius, anno 1188. Bartholomæus, Turonensis Metropolitæ, ei confirmat Ecclesiæ in suo archiepiscopatu spectantes ad cœnobium Burguliense, Turonis, per manum Petri, cancellarii Ecclesiæ suæ. Testis reperitur, 1191, in Charta Nivelonis, Fayz domini, concedentis decimam de Prischay, ad quem etiam exstat Cælestini bulla, Laterani scripta, XV Kal. Julii, pontificatus an. VI. Sedebat adhuc Hilarius an. 1205. — XVIII. Lucas an. 1208. Cui dirigit summus pontifex bullam, e chartophylacio depromptam, quæ sic incipit.... dat. Soræ, an. Incarn. 1208, Pontificatus Innoc. PP. III an. XI. » Hactenus Sammarthani, apud quos de Hilarii destitutione, nihil omnino; de anno quo sedere desinit, nihil certi. Verum, destitutionem istam ante annum 1207 contigisse certiores nos faciunt epistolæ Innocentii libri decimi; 14, Lucæ abbati et conventui Burguliensibus; qua datur certus modus vivendi, et regendi monasterium, ad relationem nonnullorum, quibus correctio exstiterat commissa; dat. Laterani, VII Id. Martii, an. X (id est an. 1207); — 20, Turonensi archiepiscopo, et abbatibus de Chaloccio, et de Oratorio; ut Hilarium, quondam abbatem Burguliensem, ad residendum in monasterio S. Jovini inducant et compellant; pro fructuosa penitentia injuncta in eo peragenda; dat. Laterani, XVI Kal. Aprilis, an. X. — 21, abbati (Lucæ), et conventui Burguliensibus; qua mandatur et indulgetur, ut concessionem et pensiones, per Hilarium, quondam eorum abbatem, illicite factas, revocare possint; dat. ut supra: — 22, Turonensi archiepiscopo, et abbatibus de Oratorio et de Chaloccio; ut de debitis per contractum legitimum tempore Hilarii, quondam abbatis Burguliensis, conquerentibus, exhibere faciant justitiæ complementum; dat., ut supra: — 24, Abbati (Lucæ), et conventui Burguliensibus; ut nonnullos monachos dicti Monasterii, complices Hilarii, quondam abbatis ejusdem monasterii, castigent, et ad eorum obedientiam advocent, nec permittant monasterium perturbare; dat. Laterani, XVI Kal. Aprilis, an. X: — 25, Abbatibus, Majoris Monasterii, S. Juliani, et S. Florentii, Turonensis et Andegavensis dioceseon; ut Hilarium, quondam abbatem Burguliensem, ad claustrum, sibi assignatum ad penitentium, reverti compellant; dat. Laterani, XIV Kal. Aprilis, an. X: — 26, Archiepiscopo Turonensi, episcopo Andegavensi, et abbati de Oratorio; de eodem argumento; dat., ut supra: — 27, Turonensi archiepiscopo, et episcopis Pictavensi et Andegavensi; ut contra incendiarios ejusdem grangiæ, Hilarii, quondam abbatis Burguliensis complices et factores, procedant; dat. Laterani, XII Kal. Aprilis an. X.

C Ex istis epistolis habemus destitutionis epocham (saltem quoad annum), causam et effectum. Mirum quidem in Regestis anni VIII et IX nihil de eadem reperiri. Epistola vero Lucæ, abbati Burguliensi, an. Innocentii XI, directa, quam ex Cartophylacio in lucem emiserunt Sammarthani, est 145 libri undecimi, Lucæ, abbati monasterii Burguliensis, ejusque fratribus, etc., de confirmatione privilegiorum; dat. Soræ, per manum Joannis, S. Marci in Cosmæ diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, XI Kal. Octobris, indictione XII, Incarnationis Dominicæ

tra (25) et de Carasca (26); in regno Siciliae, Trojana episcopum, in archiepiscopum Panormitanum assumptum (27).

CXXXI. Licet beatus Thomas archiepiscopus animam suam pro ecclesiastica posuerit libertate, nulla tamen utilitas quoad hoc in sanguine ejus erat, quoniam Anglicana Ecclesia per principum insolentiam in profundo servitutis ancillata jacebat, ita ut apostolicum quoque mandatum in Anglia jam quasi precarium haberetur, et electiones praelatorum nusquam libere fierent, ut de cæteris abusibus taceatur (28). Contigit autem ut, defuncto Huberto, Cantuariensi archiepiscopo, controversia oriretur de jure ac potestate eligendi archiepiscopum, inter suffraganeos, et monachos Cantuariensis metropoleos; illis assentibus quod consueverant et debebant interesse cum monachis ad eligendum archiepiscopum; istis econtrario affirmantibus quod metropolitani electio ad suffraganeos minime pertinebat. Rex vero favebat suffraganeis contra monachos, suum nihilominus fovere nitens abusum. Cumque, propter timorem ipsius, monachi non auderent liberam electionem publice celebrare, subpriorem suum sub simulatione quadam occulte in capitulo elegerunt, et, ad ipsius regis instantiam, cui resistere non audebant in publico, elegerunt episcopum Norvicensem, quem et ob regis gratiam suffraganei elegerunt. Utraque igitur questione ad apostolicæ sedis examen ab utroque perlata, et ea quæ de jure eligendi archiepiscopum, adjudicavit conventui monachorum, perpetuum imponens silentium suffraganeis in hac causa. Utramque autem electionem, justitia exigente, cassavit; munera (29) omnino detestans, de quibus dicebatur quod plus quam undecim millia marcarum propter hanc causam parati

anno 1208, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno undecimo.

Lucam abbatem de dilapidatione, sed falso accusatum fuisse, et, ut correctioni ipse subiceretur, litteras apostolicas suppositas fuisse, docet epistola, ejusdem libri undecimi 144, *Abbatibus, Vindocinensi, Carnotensis dioceseos, et S. Juliani, ac priori Majoris Monasterii Turonen., qua ipsi reprehenduntur, quod litteris, de correctione monasterii Burguliensis, manifesto falsis, quæ eis præsentatæ fuerant, fidem leviter adhibuissent*; dat. Soræ, xii Kal. Octobris, pontificatus an. xi.

(25) Confer epistolam 160, libri octavi, *abbati et conventui de Cultura, qua irritantur pensiones omnes factæ vel promissæ per R. quondam abbatem*, dat. Romæ, ii Kal. Decembris, an. viii. Vide etiam quæ ibi adnotavimus.

A fuerant elargiri. Ne vero, si monachi ad celebrandum electionem remitterentur in Angliam, novissimus error fieret pejor priore, præcavens summus pontifex huic malo, mandaverat conventui monachorum, ut potestatem eligendi archiepiscopum committerent quindecim ex fratribus suis, ad apostolicam sedem destinandis, si forte contingeret utramque illarum electionum de jure cassari, hoc idem insinuans ipsi regi. Cum igitur monachi paruisent apostolicæ jussioni, dominus papa, post cassationem prædictarum electionum, injunxit quindecim illis (30) monachis, ut in præsentia sua electionem canonicam de persona celebrarent, et, examinatis voluntatibus singulorum, inventi sunt plures in magistrum Stephanum de Languetone, presbyterum cardinalem tituli Sancti Chrysogoni, convenire, virum utique vita, scientia et fama præclarum, de Anglia oriundum, quem dominus papa eodem anno de cathedra magistrali, quam regebat Parisiis, assumpserat in presbyterum cardinalem; in quem tandem omnes monachi pariter consenserunt, nuntiis regis hoc moleste ferentibus, et multis modis laborantibus impedire. Quod cum per eos ad regis notitiam pervenisset, rex in tantam indignationem exarsit, licet ei dominus papa scribens postulasset, exhortans ut suum impenderet huic facto favorem, ut, nuntiis ad ipsum remissis, non dubitaverit ei mandare per litteras quod id nullatenus pateretur. Porro dominus papa, sicut erat fortis et constans, præfatum electum propriis manibus consecravit, et, palæo sibi dato, transmisit illum ad gerendam sollicitudinem pastorem, districte præcipiens suffraganeis universis, ut, nisi rex, diligenter communitus, acquiesceret, totum regnum Angliæ subicerent interdictioni ecclesiastico. Quod sicut mandavit denique factum est, Deo mirabiliter operante, ut per totum regnum Angliæ simul ac semel curreret interdictum; quod tam districte servabatur ubique (31), ut, præter penitentiam morientium, et baptismam parvulorum, nusquam celebraretur divinum officium, aut exhiberetur ecclesiasticum sacramentum; ita, quod non solum clericorum et monachorum, aut quorumlibet regularium, sed etiam episcoporum cadavera servarentur extra cœmeterium inha-

(26) Quæ sit, aut unquam fuerit, abbatia de Carasca, sive, ut in cod. Pod. legi monet Baluzius, de Tarasca, prorsus ignorare fatemur.

(27) Confer ea quæ adnotavimus ad epistolam 59 libri quinti.

(28) Conferendæ sunt omnino epistolæ libri octavi 161, 163; libri noni 34, 35, 36, 37, 205, 206, 207; libri decimi 113, 159, 160, 161; libri undecimi 89, 90, 91, 102, 141, 210, 213, 214, 215, 220; libri decimi quinti 233, 234; libri decimi sexti 76.

(29) *Cassavit; munera*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *cassavit et munera*.

(30) *Illis*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium deest.

(31) *Ubique*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Podiano legi *inibi*.

mata. Quod demum rex, propter generalem clamorem, sustinere non prævalens, satisfactionem obtulit per nuntios et litteras suas; quam archiepiscopo in Flandria exspectanti denunciavit hoc modo (32):

CXXXII *Charissimus in Christo filius noster, Joannes, rex Anglorum illustris, nuper nobis, etc. Dat. Anagninæ, vi Kal. Junii, an. xi.*

CXXXIII. Quia vero virtutis aurum (33) in persecutionis fornace probatur, volens Deus præfati præsulis patientiam inter adversa probari eum quasi signum exposuit ad sagittas, permittens ipsum a suis civibus multis tentationibus exerceri; sed, sicut in Psalmo legitur: Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum, et pro nihilo habentur contra eum linguæ ipsorum (*Psal. lxxii, 9*). Cum enim Romanum populum ad vassallagium recepisset (34), quidam,

A qui ex discordia quam seminare solebant inter summum pontificem et Romanum populum, suos questus augebant, intelligentes quod non poterant in aqua clara piscari, cœperunt aquam turbare, ut in ea melius piscarentur. Inter quos principales et præcipui exstiterunt Joannes Petri Leonis Raynerii (35), et Joannes Capotius (36), qui ex facundia sua multum obtinuerat in populi favorem. Hi ergo hanc primam turbandi materiam invenerunt, dicentes in populo quod dominus papa spoliaverat Urbem omnibus tenementis, sicut anceps deplumat avem omnibus pennis, pro eo quod ipse Sabiniam et Maritimam ad manum Ecclesiæ revocaverat, et recuperaverat Urbis senatum (37). Sed, cum hoc modo minime profecissent, occasionem aliquam confinxerunt, B asserentes quod ipse senatum non faciebat cominu-

(32) Vide epistolam 90, libri undecimi *Cantuariensi archiepiscopo, S. R. E. cardinali.*

(33) *Virtutis aurum.* Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *virtus auri.*

(34) Vide supra, § 8.

(35) De Joanne Petri Leonis, senatoris Urbis, mentio habetur in epistola 239, libri secundi, *Stephano, abbati, et conventui S. Sylvestri, de causa, quæ inter ecclesiam S. Mariæ in Via Lata, et J. de Atteia vertebatur*, dat. Laterani, v Kal. Decembris. Ex ista vero epistola eruitur, Joannem Petri Leonis, non nisi post B. Carosomi (de quo vide supra not. ad § 8), etiamque ante obitum Cœlestini PP. III, senatoria dignitate potitum fuisse.

(36) Floruisse Romæ circa hæc, in quibus versamur, tempora Capotianam gentem, testis auctor non contemendus, Ricordanus Malespina, qui de se ipso narrat, se anno Christi 1200 Romam profectum, apud Cappocios, *nobiles cives Romanos, affines suos*, in vetustissimas historias incidisse. — E' io sopraddetto Ricordano, ebbi in parte le sopraddette iscritture da un nobile Cittadino Romano, il cui nome fù Fiorello di Liello Capocci; il quale Fiorello ebbe le dette iscritture di suoi antecessori.... il detto Fiorello fù uno de' detti Cappocci, il quale si diletto molto di scrivere cose passate, ed eziandio anche molto si diletto di cose di strologia... Poi al tempo di Carlo Magno, fù un nobile vomo di Roma, il quale fù della sopraddetta schiatta de Capocci, ed ebbe nome Africo Capocci, e l'ebbe nonne Africo Cappocci... Ed io sopraddetto Ricordano, fui per femmina, cioè l'aveva mia, della detta casa de' Capocci di Roma, e negli anni di Cristo mille dugento, capitai in Roma in casa a' detti miei parenti, e quivi trovai le sopraddette iscritture.... e a Roma stetti da di due di Agosto, anni mille dugento, in fino a di undici d'Aprile anni (*deest numerus*).... E ritornato ch' io fui, etc. » *Istor. Fiorentin.* di Ricord. Malesp. cap. 41, *Rer. Italic. Script.* tom. VIII, col. 906. Joannes Capotius reperitur inter ostiarios, constitutos in Lateranensi palatio, qui anno 1188 sacramentum præstitisse dicuntur, in charta, quam e Regesto manuscripto Cencii Camerarii descriptam evulgavit Muratorius, *Antiq. med. ævi*, tom. I, dissert. iv, col. 121.

(37) Hiis quæ jam adnotavimus supra ad §§ 8 et 153, quædam adjungere lubet. Ac primo hic referre liceat notam quæ reperitur in doctissimo opere cui titulus *Del Primecero della S. sede apostolica* (Append. de' Documenti, instrument. 51, pag. 306, not. « Varie furono le ribellioni de' Romani contro de' pontefici loro legittimi sovrani. Ma la piu strepitosa fu quella che avvenne nell' ultimo anno d'Innocenzo II, cioè nel 1145, allorchè i lacii, già inquieti, e feroci di loro indole, infetti altresì dell'

eresia di Arnaldo da Brescia, entrarono nei pazzo pensiero di restaurare l'antica gloria de' Romani, con remettere in piedi il senato, per l'amministrazione civile di Roma, contro tutti i diritti che vi aveva il Romano pontefice. Trenta ne furono allora eletti, e tanti furono pure sotto Clemente III incominciarono dal sudetto anno 1145, a segnare gli anni di questa rinovazione di senato. Nel pontificato poi di Celestino III, un certo Benedetto si arrogò tutta l'autorità senatoria, facendo a gara con Arrigo IV imperadore, d'invadere le ragioni della Chiesa, come si raccoglie dalle gesta d'Innocenzo PP. III. Benedetto tolse Marittima e la Sabina ponendovi i suoi guistizieri, mentre esso Arrigo avea occupata la Sicilia, e tutto il patrimonio di S. Pietro, eccettuata la Campagna. Innocenzo seppe reprimere l'audacia di si fatto Senatore, eleggendone egli un' altro a suo modo, ma per contentare l'inquieto popolo istituiti nell' anno 1208 cinquanta sei senatori, predicendo gli però che grande sconcerto ne sarebbe tornato alla Città, come di fatti avvenne, ondè a petizione dello stesso popolo bisognò rimettere un solo senatore. »

Hactenus clarissimus auctor (Galetti) loco supra citato.... Pace vero ejus dixerimus, non absque restrictione aliqua accipienda sunt ipsius verba: *Innocenzo seppe reprimere l'audacia di si fatto senatore eleggendo ne un altro a sua modo.* Nequam enim, prout jam ex Innocentii epistola quadam probari observavimus, (vide supra not. ad § 8). Benedictus sub ipso Innocentio, sed circa initia Cœlestini PP. III, senatoria dignitate potitus est. Nec de alio forsàn intelligenda sunt ea quæ leguntur in *Chronico Altissiodorensi* (ad an. 1191, pag. 93, r°): « Per hos dies Romæ quidam, nomine Benedictus, vir in rebus sæculi experientissimus, cum videret Urbem rapinis, et furtis, et cædibus diversisque injuriis expositam, primo sibi paucorum omnium conciliat, dehinc pluribus aggregatis eligitur, ut totius Urbis obtineat potentatum. Cœpit itaque in malefactores districtus ultor existere, sibi que adversantes comprimere; sicque in brevi malorum violentiis moribusque compressis, intra Urbem et circa, tuta omnia efficit et quietam.... » Et mox, ad an. 1193, pag. 94 r°, quod quidem notatu dignissimum: « Benedictus Romæ, dum se magnificentius ageret, invidiam contra se excitat Romanorum, eorumque factione in Capitolio obsidetur et capitus, captusque diu in custodia detinetur. »

Ad ista vero, *Ma per contentare l'inquieto popolo istituiti nell' anno 1208 cinquanta sei senatori predicendo gli però che grande sconcerto ne sarebbe tornato alla Città, come di fatti avvenne, unde a petizione dello stesso popolo, bisogno rimettere un solo senatore,* conferendæ sunt infra notæ ad § 141.

nem, sed eum in senatorem eligi faciebat, qui suis propitius, et aliis esset infestus. Quamvis autem multifarie multisque modis populum subvertere niterentur, et sepe scandala suscitassent, non tamen eum adhuc plene seducere potuerunt, ad hoc præcipue intendentes, ut, sicut soliti fuerant, a summo pontifice pecuniam extorquerent. Verum, ipse, cupiens hanc pessimam consuetudinem abolere, noluit se ab illis redimere, ut a sua persecutione cessarent. Unde ipsi, contempti, cœperunt ad persecutionem ipsius amplius inflammari; et, quia videbant se solos non posse sufficere, multos sibi abstrahere studuerunt, insimul conjurantes. Sic ergo longam restem fecerunt, dum quosdam simplicitate seductos, alios tractos invidia, nonnullos cupiditate illectos, ad suum inclinavere consensum.

Accedit interim ut Viterbienses in tantum opprimerent Viterclanum, nolentes homines ipsius castris alio modo recipere, nisi, salvis personis et rebus, castrum ipsum eis traderent destruendum, quod ipsi, summa necessitate compulsi, mittentes nuntios ad Romanos, se simul cum castro eorum dominationi subjiciendos offerrent, ut imminens possent periculum evitare. Tunc præfati schismatiarchæ arbitrati sunt se turbationis invenisse materiam, per quam possent Romanum populum contra summum pontificem commovere, dicentes: « Faciamus Viterclanum recipi a Romanis contra Viterbienses tuendum; et, si papa noluerit Romanis auxilium impertiri, tunc Romanus populus commovebitur contra ipsum, si vero auxilia illis impenderit, Viterbienses cum fautoribus suis ab ejus fidelitate recedent; et sic suscitabitur guerra, per quam melius poterimus in aqua turbata piscari. » Licet igitur sanis et sapientibus hujusmodi consilium displiceret, prævaluit tamen consilium istud in plebe, quæ Viterbienses habet exosos, et receptum est Viterclanum ab Urbe contra Viterbienses defendendum. Cum autem Viterbienses nollent, ad mandatum Romanorum, ab impugnatione Viterclani cessare, diffidati sunt a Romanis (38); et, cum isti congregarent exercitum contra illos, illi, convocatis rectoribus societatis Tusciæ in auxilium contra istos, cœperunt ad resistendum se viriliter præparare. Rectoribus ergo Tusciæ societatis cum valida manu in auxilium Viterbiensium accedentibus, Romani, dubitantes procedere, murmurare cœperunt adversus eos qui

(38) Conferenda est epistola 207, libri secundi, *potestati, consulibus et justitiariis Viterbiensibus, ut concordiam cum Romanis initam conservent*. Desunt notæ chronologicæ, sed ex loco quo in Regesto colorata legitur, patet, circa mensem Novembrem, an. 1199, datam fuisse: Ibi de negotio castris Viterclani agit pontifex.

(39) *Nisi*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *ausi*.

(40) « Anno Domini 1200, Romani, Viterbiensibus devictis, campanam communicatis Romanis, inde in Capitolium transtulerunt, quæ ideo Viterbiensis vocata, et catenam portæ Salsicini abstulerunt, quam reposerunt in arcu S. Viti, juxta S.

consilium dederant ut acciperent Viterclanum; et sic præfati schismatiarchæ visi sunt incidere in foveam quam nisi (39) sunt aliis præparare. Quid ergo facerent ignorantes, recurrerunt tandem ad summum pontificem, ipsius auxilium humiliter implorantes. Ipse vero, non tam propter illorum instantiam, quam propter Viterbiensium insolentiam, qui, super negotio Viterclani sæpius requisiti, nunquam voluerunt ipsius acquiescere monitis et mandatis, imo etiam contra ipsum Narnienses in rebellionem sua præstiterunt auxilium et favorem, mandavit eisdem, ut a molestatione Viterclani desisterent, vel in curia sua justitiam exhiberent, promittens eis in veniendo, porando, et redeundo plenariam securitatem præstare. Quod cum ipsi facere noluissent, eos pro contumacia sua disfidavit, et interdicto subjecit, injungens rectoribus societatis Tusciæ, qui jam in eorum auxilium usque Urbevetaurum pervenerant, ut eis contra Romanos auxilium non præstarent. Qui respondentes dixerunt, quod, cum eos ratione societatis tenerentur juvare, non poterant eis sine perjurii reatu deesse. Quibus per honorabiles nuntios dominus papa rescripsit, quod, cum ipsi societatem ad honorem Ecclesiæ Romanæ jurassent, ipsius honorem procul dubio non servarent, si Viterbiensibus, contemnentibus ad mandatum ejus facere rationem, et ob hoc justo judicio diffidatis et interdictis, auxilium exhiberent. Unde ipsi rectores cum exercitu suo ad propria redierunt, et Romani, cum fidelibus domini papæ ad mandatum ipsius undique congregatis, adierunt fiducialiter Viterclanum, illudque victualibus et aliis necessariis munientes, usque Viterbium processerunt, et, castrametantes ex opposito civitatis, circa vesperam periclitati certamine, pugnaverunt cum illis, et in eo congressu sunt superiores effecti (40); sed, summo diluculo, non expectantes ad propria redierunt, usque adeo in laudem summi pontificis conclamantes, ut quidam, qui consueverant in contradictionem domini papæ ora laxare, publice dicebant quod ita jam erant ipsorum linguæ, quod nunquam de cætero contra summum pontificem loquerentur.

D CXXXIV. Hoc autem parvissimo tempore servaverunt. Nam, cum nobiles viri, Lando Collis de Medio, et fratres ejus (41), deposuissent domino

Mariam Majorem, ubi nunc conspicitur. CIACON. tom. II, col. 8. Sed vide infra not. ad § 154.

(41) *Lando Collis de Medio*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *Landus de Colle medio*. Lectioni codicis Vallicellani suffragatur epistola 5 libri duodecimi, *Ricardo, germano papæ, qua ipsi confirmatur castrum Soranum*, dat. Laterani, vi Kal. Martii, pontificatus an. XII (*id est an. 1209*). Ibi enim testes subscripti reperiuntur, dominus *Lando de Colle-medio*, dominus *Guido de Colle-medio*, iidem, ut conjicere est, ac *Lando Collis de Medio*, qui hic ab auctore Gestorum, et G. *filius ejus*, qui in epistola 98 libri decimi quinti, nominantur. Epistola hæc directæ dicitur *Lando Collis de medio*, et

papæ querelam de Bartholomæo (42) et Jonatha, A cominis Varniæ et Gabriani, quod partem terræ spectantem ad ipsos per violentiam detinerent, et peterent sibi justitiam exhiberi, qui, sæpe citati, justitiam sub ejus examine facere noluerunt, fecit illos per peremptorium edictum, per marescalcum suum, in possessionem rerum petitarum induci. Quam illi temere perturbantes, accesserunt ad præfatos Joannem Leonis (43) Rainerii, et Joannem Capotium, et eis simulato contractu terram suam titulo pignoris obligarunt, eam se ab ipsis tenere simulantes. Illi vero apud dominum papam instare cœperunt, ut eis terram illam in pace dimitteret. Quorum fraudem dominus papa cognoscens, præfatos nobiles coarctari nihilominus faciebat per vastationem segetum, incisionem arborum, fractionem molendinorum, et abductionem prædaram. Quanquam præfati schismatici clamarent contra dominum papam in populo, quod ipse libertates, et consuetudines, et rationes Romanorum infringeret et auferret, satagentes contra eum scandalum populi suscitare; quod ipse tandem, congregato populo, exposita veritate, sedavit; et, adhuc eis minantibus et renitentibus, coegit nobiles antedictos, ut, pignoris contractu rescisso, mandatis ipsius se per omnia parituros juramento et fidejussoribus promiserint. Et sic demum inter istos et illos controversia finem per transactionem accepit.

Viterbienses vero, impugnantés Viterclanum, et illud nimium coarctantes, Viterclanenses Romanorum auxilium implorarunt, asserentes, quod, nisi quantocius illis succurrerent, tanta laborabant penuria victualium, quod non poterant ulterius se tenere. Senator igitur, Urbem egressus, in prato Sancti Petri sedit tentoribus, mandans Romanis ut post ipsum exirent, et vicinos amicos Urbis in expeditione convocans universos. Romani vero pauci, et cum tædio exeuntes, vix tandem senator usque ad civitatem Castellanam processit. Viterbienses autem, adjuncto comite Ildebrandino, quem sibi Po-

G. filio ejus; et in ea profertur sententia in causa quadam, quæ vertebatur inter ipsos, ac nobiles viros, Philippum et Jordanum de Insula, super quibusdam partibus castri quæ dicitur Prun. Dat. Laterani, iv kal. Junii, pontificatus an. xv (id est an. 1212). Ibi Lando positum videtur per abbreviationem pro Landoni.

(42) *Bartholomæo*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Podiano legi, *Plolomæo*.

(43) *Leonis*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium; legendum vero videtur *Petri-Leonis*, prout supra et infra passim.

(44) Hæc ante initium anni 1202 gesta fuisse ex mox dicendis affirmare licet. Concinere videtur Muratorius, apud quem sic legitur, *Annal.* tom. VII, part. 1, pag. 144, ad annum 1200: « Cercavano anche i Romani di dilatare il loro distretto; e però con tutte le loro forze, a bandiere spiegate andarono in questo anno adosso a Viterbo, e talmente strinsero, e combatterono quella città, che fu stretta a sottomettersi alla lor signoria, o sia a quella del papa. » Hactenus Muratorius, ex *Manip. Flor.* cap. 253. Verum, hoc spectare potius videtur ad ea quæ leguntur supra § 153.

A testatam præfecerant, et, tam per ipsum quam per alios amicos suos magno exercitu congregato, multis nihilominus militibus et arcariis mercede conductis, se contra Romanos viriliter præpararunt (44). Romani ergo, cum essent pauci, audito illorum multiplici apparatu, quid agerent dubitare cœperunt, quia eis ignominiosum redire, et periculosum procedere videbatur. Sed hoc consilium inierunt, ut senator a potentioribus Urbis pecuniam mutuo postularet, ex qua conducirer milites et arcarios opportunos. Qui cum nullam, vel modicam, ab aliis potuisset habere, Richardus, domini papæ germanus, mille libras (45) eis in tanto necessitatis articulo mutuavit; ex qua conductis militibus et arcariis, processerunt, ut inferrent victualia Viterclano.

B Sed Viterbienses, eis obviam venientes, cœperunt dimicare cum ipsis ipso die Epiphaniæ (46), cum dominus papa, missarum solemniam celebrans in ecclesia Sancti Petri, exhortaretur populum ut pro fratribus in exercitu commorantibus supplicarent, ut Deus eos cum prosperitate reduceret et honore: ipsoque die Viterbienses, terga vertentes, fugati sunt a Romanis, multis in bello vulneratis, occisis et captis. Sicque, Romanis cum gloria revertentibus, senator cum sæpèfato Joanne Petri-Leonis Rainerii, et multis aliis, ad summum pontificem accedentes, prostraverunt se ad pedes ipsius, et, eos humiliter osculantes, innumeras ei gratias retulerunt.

C Senator autem universos captivos misit in Canapariam (47) multis miseris macerandos; inter quos duo erant majores, videlicet Neapolion, vicecomes Campiliæ, et Burgundio, protonotarius Viterbi; quibus dominus papa compatiens, fecit illos educi de Canaparia, et in palatio suo aliquandiu detineri, ac demum apud Larianum honorifice custodiri; cæterorumque misertus, inter Romanos et Viterbienses cœpit de pace tractare (48).

CXXXV. Præfato vero Neapolione per fugam el-

(45) *Mille libras*. Hæc desunt apud Baluzium; suppeditavit codex Vallicellanus.

(46) Verisimiliter anni 1202. Vide infra et notam 48.

D (47) *Canapariam*. Sic in codice Vallicellano, sic et apud Baluzium, sic etiam in epistola mox citanda (vid. not. seq.). Idem verisimiliter ac *Canovarum*, nostris *une chenevière*, ager ubi canabis crescit, prout in charta an. 1029 apud Perardum, pag. 177, legi testatur Cangius (*Gloss.* tom. II, col. 129). Cæterum, Canapariæ situm Romanarum mediæ ævi antiquitatum studiosis investigare, et forsàn pro certo statuere, licebit, ex bulla quadam Anacleti PP. II, quam doctissima dissertatione illustravit Franciscus Valesius. Vide *Raccolta d'Opuscoli scientifici. et filolog. del P. Calogera*, tom. XX, pag. 102 et seqq.

(48) Conferenda est omnino epistola 158 libri quinti, *Clusino episcopo*; O.... *Radicofanensi castellano*, *Acolyotho*, et magistro P. scriptori papæ; ubi scribitur de Neapolione et Pepone, in guerra Romanos inter et Viterbienses carceri mancipatis, deque custodia eorum in arce Lariani; dat. Laterani, 17 Id. Januarii, an. v (id est initio anni Christi 1205).

psa, sæpèfatî schismatici cœperunt contra dominum A papam ora laxare, obloquentes et blasphemantes, ut contra eum populum concitarent : et quidem malignis eorum suggestionibus populus nimis est concitatus. Quorum furorem dominus papa blande deliniens, usque adeo in pacis tractatu processit, quod inter eos, salva in omnibus fidelitate Romani pontificis et Ecclesiæ Romanæ, composuit, et sic omnes captivi sunt liberati; præcipiens Viterbiensibus, ut portas æreas, quas de basilica Sancti Petri, et pateres (49) æreos, quos de cantharo (50) ante basilicam dicebantur extulisse, vel confregisse, tempore Frederici imperatoris, facerent restaurari.

Licet hanc pacem de voluntate fecerit Romanorum, nihilominus tamen aliqui oblatrabant, dicentes quod eam ob commodum fecerit speciale. Ad has B malignitates et nequitiâs exercendas incentores et auctores fuerunt filii Ursi, quondam Cœlestini papæ

Verum, quæ hic apud auctorem nostrum referuntur, antèrius contigisse ex notis sequentibus patet.

(49) *Pateres*. Sic apud Baluzium. Cangius vero legendum censet *crateres* (*Glossar. med. et inf. Latin.* tom. II, col. 193). In codice Vallicellano legitur *paones*.

(50) « *Canthari*, aquarum receptacula, unde aquæ erumpunt. Ulpiano; nostris *bassins*; qui in mediis Ecclesiarum atrii, seu propylæis exstrui solebant. » Cangius, *ibid.*

(51) Ad ista quædam referre lubet ex Muratorio de prompta (*Antiq. med. ævi*, dissert. XLII *De cognominum origine*, tom. III, col. 783) : « Non ab alio fonte quam a nomine parentis in cognomentum converso, complures Neapolitanæ et Florentinæ familiæ olim gentilitiam appellationem traxisse videntur.... Neque omnes recensere oportet, uti neque in aliis Italiæ civitatibus ejus rei exempla perquirere.... Mea equidem sententia, non ab Ursinis sub Romana republica florentibus, neque ab urso in eorum vexillis picto, sed ab Urso quodam, nobili viro, Ursina gens appellationem suam traxit, nomine illius sensim in cognomen converso. Proinde antiquis temporibus, de filiis Ursi eorum progenies appellabatur. Ex hac familia primus in Romanum pontificem adlectus est, an. 1191, Hyacinthus, tituli S. Mariæ in Cosmedin diaconus cardinalis, qui Cœlestini III nomen assumpsit. Diu atque ab ipso Baronio ignoratum est, hunc ex Ursina gente procreatum fuisse, quod in antiquis catalogis duntaxat appelletur *filius Petri Bobonis*. Sed nunc res extra controversiam posita est. Audi auctorem Vitæ Innocentii III, quem Cœlestinus habuit successorem. Narrat ille seditiones anno 1208 Romæ excitatas, quarum incentores et auctores fuerunt *filius Ursi*, quondam *Cœlestini papæ III nepotes*... Addit, quod ipsi *ex domo Petri Bobonis* per patrem (scilicet *Ursum*) descenderant. *Ursus* igitur ac ipse *Cœlestinus PP. III*, erant *filius Petri Bobonis*. » Hactenus Muratorius, *loc. cit.*

Natus erat Hyacinthus, *Petri Bobonis* filius, verus annus 1118, utpote qui initio anni 1198 prope octogenarius obiisse dicitur (Vid. Baronium et Oldoinum ad *Ciacon.* tom. I, col. 1154). Anno 1157, de *Oddone Bobonis* (seu *Bobonis*), de *patre suo*, *fratribus suis germanis*, et *consobrinis*, et *patrui* et *avunculis suis*, mentio habetur in instrumento permutationis castrorum quorundam inter Adrianum PP. IV, et Landulfum ac Landonem fratres de Aquino (apud Murator., *ibid.*, pag. 792). Item, *Bobo*, frater Hyacinthi (postea Cœlestini PP. III) cardinalis, præsens nominatur in privilegio Fernandi, regis Hispania-

nepotes de bonis Ecclesiæ Romanæ ditati; hac occasione duntaxat, quod inter domum Petri Bobonis (51), ex qua ipsi per patrem descenderant, et domum Romani de Scorta (52), ex qua dominus papa per matrem descendit, veteres æmulationes fuerunt. Unde, timebant ne ipse vellet eos opprimere, præsertim super terram quam nomine pignoris ab Ecclesia Romana tenebant, videlicet Viconario (53), Burdella (54) et Cantalupo, quamvis nihil tale facto, verbo, vel signo percipere potuissent. Nitebantur igitur sub nomine communitatis populi sibi captare favorem, et inter ipsum et Ecclesiam scandalum suscitare, ut dominus papa, molestatus a populo, eos molestare non posset, et, si vellet, se contra ipsum favore populi tuerentur. In tantum igitur eorum processit malitia, ut, absentia domini papæ captata, cum apud Velletrum æstivo tempore moraretur (55), ipsi, paratis insidiis, ex improvise in

rum, Romanæ Ecclesiæ facto, anno 1172, super donatione castri Thoraph; *facta charta, in Zamorra, septimo Idus Julii, æra millesima ducentesima decima, regnante rege domino Fernando, rege Legionensi, Estrematuræ, Gallicia, et Asturiis*: eo anno quo familiarissimus atque pius dominus cardinalis Hyacinthus, apostolicæ sedi legatus, venit in Hispania (apud eumd. *ibid.* col. 789).

Guido Bobonis reperitur inter senatores qui subscripti leguntur in instrumento concordia inter Clementem PP. III, et senatores populumque Romanum, super regalibus et aliis dignitatibus urbis, an. 1188. *Ibid.* col. 785. Patruus fortasse fuit Cœlestini PP. III, cui, ut vidimus, pater fuit Petrus Bobonis.

Petri, filii *Bobonis Stellæ*, mentis habetur in chartula, super tenementis Tusculani, quam fecit senatus et populus domino papæ et Romanæ Ecclesiæ, an. 1191, an. *senatus XLVII, indictionis nona, mense Aprilis die 19* (apud eumd. *ibid.* col. 788); qui ad eandem Ursinorum familiam forsan referendus est.

Paulus Petri Bobonis, testis subscriptus reperitur in instrumento quodam, quo *Joannes de Monte-Albano Constantiæ, Abbatissæ SS. Cyriaci et Nicolai, concecit mediam partem villarum suarum et vassalorum, anno II Pontificatus Innocentii PP. III, Indictione II, mensis Junii die 15, id est an. Chr. 1199.* (Vid. del *Primicero della S. Sede apostolica; append. de Documentis*, pag. 350, instr. LXVI.

Demum de *S. Bobonis de Maximo*, mentio habetur in Epistola (in *Collectione nostra*, T. II, pag. 456) Libri septimi XV, ELIENSI EPISCOPO, ET ABBATI S. EDMUNDI; ut *mercatoribus Romanis, super pecunia ipsis a Rogiero de S. Edmundo debita, satisfieri curent*; dat. Anagninæ, VI Non. Martii, an. VII (*id est* 1204).

(52) *De Scorta*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium. Legendum tamen potius *de Scotta*.

(53) *Viconario*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *Vicoano*; num potius *Vicovario*? Conf. epistolam 120 libri decimi quinti, *Abbatî S. Cosmæ de Vicovario, et fratribus ejus, qua recipiuntur sub protectione B. Petri*; dat. Laterani, Idib. Junii, an. XV (*id est* 1212). Ibi enim inter bona ad monasterium S. Cosmæ de *Vicovario*, al. *Vicovaro*, Ecclesia S. Mariæ de *Cantalupo* (de qua hic etiam) enumeratur.

(54) *Burdella*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *Burdella*.

(55) Innocentius, anno Christi 1202, pontificatus sui v, apud Velletrum moratus est, a die saltem 14

Romanum de Scorta, et filios Johannis Odolinæ (56), A consanguineos ipsius domini papæ, violenter irruerint, et eos ac uxores eorum de domibus suis egerint. Quod cum ad audientiam summi pontificis pervenisset, indoluit vehementer, non tam propter illatam (57) injuriam, quam propter futurum periculum quod timebat; et ideo ad reditum festinavit. Ad cujus præsentiam præfati malefactores, videlicet filii Ursi, cum consanguineis et amicis suis protinus accesserunt, ipsius se mandatis per omnia exponentes; et, recepto ab eis corporaliter juramento, quod universis mandatis ejus absque reservatione cum timore parerent; ab aliis quoque simile juramentum recepit; et, fidejussoribus insuper utrinque receptis, pacem inter eos componere intendebat.

CXXXVI. Porro, Pandulphus de Subuxa, senator Urbis, qui per omnia domino papæ favebat, his non contentus, utrosque in sua mandata jurare coegit, et, fidejussoribus ab utrisque receptis, eorumque turres accepit, compellens eos urbem exire; illosque apud Sanctum Petrum, istosque apud Sanctum Paulum manere præcepit, ut, eis absentibus, vindictam liberius exerceret, cæpitque quamdam turrim filiorum Ursi diruere (58), propter injuriam perpetratam.

CXXXVII. Interim autem, Theobaldus (59) Benedicti Odonis, consobrinus filiorum Ursi, ad Sanctum Paulum frequenter accedens, cum præfato Romano de Scorta, genere suo, securius loquebatur. Quod cum filii Joannis Odolinæ perpenderent, et scirent eum totius mali fuisse principalem auctorem, præsumentes quod contra eos male (60) tractaret, irruerunt in ipsum, maligno spiritu concitati, et in via inter Sanctum Paulum et Urbem eum nequiter occiderunt.

Quod cum ad filiorum Ursi notitiam pervenisset, subito revertentes in Urbem, favore plebis propter sceleris immanitatem adjuti, utrasque turres, quas tenebat senator, nihil tale suspicans, occuparunt, et tam turres quam domos illorum funditus destruxe-

Septembris, ad diem saltem 6 Octobris, prout crui-
tur ex diversis libri quinti epistolis; vide epistolas
84, quæ data dicitur *Velletri xviii Kal. Octobris*,
et sequentes, datas *ibid.*, usque ad epistolam 95, quæ
data dicitur *ibidem*, vii Id. Octobris. Epistola vero
sequens 96, data dicitur *Laterani, iv Non. Novembris*.

(56) *Joannis Odolinæ*. Sic in codice Vallicellano, sic et apud Baluzium, hic et infra; verum, nonne legendum esset *Joannis Oddonis*? Vide epistolam 102 libri septimi, directam *nobili viro, Joanni Oddonis, consobrino papæ, qua Montorii, alteriusque castris, cui Caminaras nomen, de Urbanorum judicium consilio, dominium tribuitur*; dat. *Laterani, viii Kal. Julii, an. vii*.

(57) *Illatam*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *illam*.

(58) *Diruers*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium *deest*.

(59) *Theobaldus*. Sic apud Baluzium, qui ad marginem notat legi in codice Rodiano, *Tebaldus*.

(60) *Male*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium *deest*.

runt, reportantes ad domum cadaver occisi, et cogitantes illud non solum ante domum Richardi, germani domini papæ, verum etiam ante palatium summi pontificis cum funebri luctu deponere, ut contra eos furorem populi concitarent; sed, impediti, quod cogitaverunt perficere nequiverunt.

Ex tunc conspirationibus et conjurationibus ardentius intendentes, quæcunque poterant excogitabant iniqua, machinantes qualiter possent dominum papam offendere, saltem in suis consanguineis et amicis, et ex eo materiam assumpserunt, (61) quod [*Oddo de Polo* (62), *vivente adhuc Gregorio, patre suo, ac post ejus decessum, de* (63) *conjugali copula contrahenda, inter filium suum et neptem domini papæ, filiam videlicet præfati Richardi, cæpit habere tractatum, et, multis pactis intercedentibus, tandem mediante Octaviano, Ostiensi episcopo* (64), *patro suo, ad invicem convenerunt. Cumque præscriptam terram, quam ipse Odo ac progenitores ipsius multis debitis obligaverant, prædictus Richardus a debitorum onere liberasset, ipse Odo, ac fratres ejus, qui, cum terra subjaceret debitis obligata, viz poterant ex ea tenuem ducere vitam, cæperunt ad eam anxius aspirare. Verum, cum suam contra præfatum Richardum querelam proponerent coram summo pontifice, respondit sæpissime idem Richardus, quod paratus erat sub examine domini papæ, vel fratrum suorum* (65), *aut judicum, vel etiam ad arbitrium bonorum hominum, seu communium personarum, plenariam eis justitiam exhibere, idem dominus papa præfato* (66) *O. et fratribus necessarios sumptus in litem promisit misericorditer largiri. Sed ipsi, pravo ducti consilio, cæperunt non solum contra Richardum, verum etiam contra dominum papam multa confingere falsa, ut, quasi sub specie pietatis, clamorem populi concitarent, ita, quod nudati per Urbem frequenter cum crucibus ad arculas discurrerant; et licet prohibiti fuissent a Domino papa, ne contra ipsum tale quid attentarent, ab incepto tamen desistere noluerunt, sed, pejora prioribus attententes, secunda feria post Pascha* (67), *tumultum et seditionem populi concita-*

(61) Conferenda omnino epistola 133 libri septimi, *Riccardo, Germano papæ*, dat. Romæ, apud S. Petrum, vii Id. Octobris. In ea repetuntur ipsissima verba, quibus rem narrat Innocentii Gestorum auctor, ideoque verba illa inter uncas posuimus. Rem gestam fuisse initio anni 1205 ex narrationis serie evidenter eruitur. Vide notas sequentes.

(62) Num erat ille idem ac Oddo de Polo, qui anno 1157 totam terram suam in proprietatem Romanæ Ecclesiæ et papæ tradiderat? Instrumentum habetur, ex codice manuscripto Cencii Camerarii, apud Muratorium (*Antiq. med. ævi*, dissert. xii, tom. I, col. 675); ibi dicitur, *factum anno Domini Incarnationis 1157 anno vero iii pontificatus domini Adriani IV papæ. indictione v, mense Januario, die 17*.

(63) *De*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *super*.

(64) Vide notas ad epistolam 14 libri tertii.

(65) Id est cardinalium.

(66) *Præfato*. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, *præfatis*.

(67) Id est die 8 Aprilis. Pascha enim festum,

runt, ita, quod, blasphemis clamoribus incessanter emissis, in ipsa Beati Petri basilica divinum officium perturbarunt. Et cum de more ipse summus pontifex coronatus reverenter per Urbem incederet, insidias et injurias multas sustinuit atque magnas (68). Ipse vero, placido vultu procedebat intrepidus, nullum pavoris aut commotionis signum ostendens, quia conscientiam habebat liberam et securam. [(69) Porro, nec his contenti, sed ut (70) fieret error novissimus pejor priore, cum Romanus populus esset coram senatore in Capitolio (71) congregatus, sæpeditam terram, ad proprietatem sedis apostolicæ pertinentem, verbo, quia facto non poterant, et scripto, quia jure nequibant, senatui populoque Romano, quantum in eis erat, concedere, præsumperunt. Sed ipse dominus papa incontinenti jus suum, convocato populo, per quosdam fratrum suorum fecit publice protestari; et ne jus Ecclesiæ deperiret, præcepit sæpeditam Richardo, ut, terram ipsam per Romanam Ecclesiam recognoscens, eam defenderet et muniret.] (72) Adhuc in tantum processit eorum audacia, quod præfatum senatorem, nolentem, suis perversitatibus consentire, infra palatium Capitolii obsederunt, eum illic expugnare putantes. Quod cum facere nequivissent, [(73) falsis commentis (74) contra præfatum senatorem Romanum populum seducentes, ipsum adversus eum adeo commoverunt, ut, armis ad confictum assumptis, turrem ipsius, igne appposito, acriter expugnarent, ita, quod eam, ipso vix tandem per fugam liberato, ceperunt, multis tam sibi quam adiutoribus suis damnis et injuriis irrogatis.] (75) Videns ergo dominus papa quod furor erat in cursu, cessit currenti furori, et, Urbem egressus, in Campaniam declinavit (76). Cumque apud Ferentinam per totam ætatem demoratus fuisset (77), ubi fieri fecit optimum et pulcherrimum fontem, circa

anno Christi 1203, cum die 6 mensis Aprilis concurrebat. Vide l'Art de vérifier les dates, nouv. édit., t. I, pag. 25. Quod autem hæc anno 1203 contigerint, inferius demonstrabitur.

(68) Hactenus in epistola supra citata.

(69) Rursus in epistola.

(70) Nec his contenti, sed ut. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium vero, ne his conceptis; et in edit. Tolos., nec his contenti, sed et error.

(71) In Capitolio. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat legi in codice Podiano, Capitolio.

(72) Quæ sequuntur in epistola non leguntur.

(73) Rursus in epistola; sed quæ hic de senatore, in ea de Riccardo ipso dicuntur.

(74) Commentis. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat legi in codice Podiano, conviciis.

(75) Cætera in epistola differunt.

(76) Innocentium, die tertia mensis Maii, jam Præneste adiasse, evincitur ex epistola 55, libri sexti: Striioniensi archiepiscopo, data Præneste, in Non. Maii.

(77) Ferentinum pontifex adiit, die 5 mensis Maii, si qua Chronici Fossæ-Novæ auctori fides; apud quem sic legitur: « Nonis Maii, indignatione Romanorum, Dominus papa venit Ferentinum. » (Vid. Chron. Fossæ-Novæ, Rer. Ital. Script. tom. VII, col. 661, ad an. 1203.) Ferentini moratus est saltem usque ad diem 15 mensis Septembris. Vide quæ jam adnotavimus ad § 37.

finem Septembris venit Anagninam; ubi cum tam gravis ægritudo pervasit, ut de ipsius liberatione pene nulla spes esset, ita ut per ipsam civitatem sæpius insonerit quod diem clausisset extremum.

CXXXVIII. Tempus interim imminere quo renovari debebat in Urbe senatus. Fecerunt nuntios destinari, qui ad eligendum peterent medianos (78). Suggesterant enim populo, ut non unicum, sed quinquaginta sex senatores vellent habere, quatenus, inter multos, aliquos ipsi fautores haberent. Et, quia pars eorum nimium invaluerat, cum ab his, qui, ægrotante summo pontifice, negotia Ecclesiæ procurabant, duodecim mediani fuissent populo assignati, pene omnes capi fecerunt, et in trullo Joannis de Stacio (79) violenter includi, cogentes eos jurare ut singuli saltem duos de fautoribus suis eligerent senatores. Quo facto, præfatus senator assignavit et tradidit capitolium illis duntaxat qui domino papæ savebant. Et, cum ipsi juramentum regiminis secundum antiquam et consuetam formam intrassent, hoc audito, quod de terra, quæ fuerat Gregorii de Polo, nihil contra Urbis justitiam ordinarent, alii jurarunt quod de terra illa nullum facerent omnino contractum, nisi Urbs prius haberet tenutam; et ad hoc populum suis machinationibus induxerunt, ut pene omnes clamarent, quod ipsius terræ prius Urbi traderetur possessio, et tunc demum inter Ecclesiam, et Richardum, et Urbem cognosceretur de jure, quod quam absurdum (80) esset et iniquum, pene nullus ignorat. Cum ergo senatores illi non possent in voto concordare cum aliis, nec in uno loco potuerunt remanere cum illis, sed descenderunt apud monasterium Dominæ Rosæ (81), juxta domum Joannis de Stacio qui eis omnino savebat; et, sic diviso senatu, pax et justitia nunquam inveniebantur in

(78) Medianos. Id est, ut conjicere licet, compromissarios electores, quibus eligendi facultas daretur, et qui ad id deligerentur a partibus. Medianus, vox non aliunde seve cognita, nisi ex hoc Innocentii Gestorum loco. Reperitur tamen in instrumento quodam, quo Sasso, episcopus Aprutinus, seu Interamnenis civibus, libertates et immunitates confirmat, aliaque elargitur, anno 1207. Vide apud Ughellum, Ital. sac. tom. I, col. 598.

(79) Joannis de Stacio. Sic apud Baluzium, qui in cod. Pod. legi monet, Joannis de Staton; in codice Vallicellano habetur, Joannis de Staçon.

(80) Absurdum. Sic apud Baluzium; in codice Vallicellano, absonum.

(81) In libro cui titulus, Accurata e succinta descrizione topografica e istorica di Roma moderna dell' abate Ridolfino Venuti, pag. 357, sic legitur: « Non molto distante da S. Angiolo in Pescheria, truovasi la chiezza di Santa Caterina de' Funari, la quale fù detta della Rosa ne' tempi trascorsi, da un' altra chiesuola già dedicata a S. Rosa di Viterbo, che visse al tempo d' Alessandro IV (legendum d' Innocenzo IV), di cui si veggono i vestigj nell' annesso monastero. » Verum, hic agi videtur de alia quadam ecclesia, dicta S. Mariæ dominæ Rosæ, hodie diruta, de qua mentio habetur in bulla Cælestini PP. III, data anno 1192. (Vide Collect. Bullar. Basil. Vatic. tom. I, pag. 74.)

Urbe. Cœpit ergo paulatim populus murmurare propter maleficia quæ committebantur impune, multis dolentibus, quibus erat mens sana, de his quæ propter invidiam nequiter agebantur. Et, licet multoties solemnēs nuntii missi fuissent ad dominum papam, ut rediret ad Urbem, et ipse redire noluisse, quia nondum res exigere videbatur, missi sunt tamen ad ultimum majores et plures, qui eum, jam plene restitutum per Salvatoris gratiam sanitati, ex parte populi ad reditum invitarunt. Rediit igitur (82), ne populum contemnere videretur, et cum ingenti fuit honore susceptus.

CXXXIX. Licet autem multorum commotio quiescere jam cœpisset, nondum tamen ita refriguit (83) indignatio perversorum, ut, quantumcunque dominus papa benigne ac placide loqueretur, justitiam sibi fieri postulando, cum ipse paratus esset justitiam exhibere, verbum ejus acceptaretur ab illis. Consultum est ergo summo pontifici, ut, convocato populo, assignari eis faceret medianum qui unum eligeret senatorem. Ipse vero, ne contra personam mediani quidquam objici posset, fecit eis assignari pro mediano nobilem virum, Joannem Petri-Leonis, qui ab universo populo approbatus, juramento secundum morem exhibito, Gregorium Petri-Leonis Rainerii senatorem elegit; cujus electio satis visa est populo complacere. Sed præfati schismatici, convenientes post nonam cum fautoribus suis apud monasterium Domine Rosæ, tenorem pacis, quæ inter Ecclesiam et urbem per privilegium confirmata fuerat, temere violantes, suos, non senatores, sed seductores eligere præsumperunt, viros infames et criminosos, quia bonos et honestos habere nequibant; et sic factus est error novissimus pejor priore: hoc ad excusationem solummodo prætendentes, quod dominus papa privilegium mœruerit amittere, quia permissa sibi abusus fuerat potestate. Præfatus autem Gregorius Petri-Leonis Rainerii, qui legitime fuerat electus senator, vir erat fidelis, benignus et mitis sed non ita virtuosus, strenuus et astutus, sicut temporis malitia requirebat. Omnibus ergo confusis, licebat unicuique quod libebat. Unde, Joannes Capotius, opportunitatem temporis se invenisse cognoscens, quod suum posset desiderium adimplere, juxta domum suam turrinam cœ-

pit ædificare de novo. Quod cum præfato Pandulpho, et aliis ejus æmulis displiceret, cogitare cœperunt quomodo possent ejus propositum impedire, miseruntque nuntios ad eum, ut a turris ædificatione cessaret. Qui, prohibitionem eorum contemnens, cœpit ædificationi fortius inminere, quanquam multi sibi consulerent ne causam quasi communem faceret specialem, quia procul dubio favorem communitatis amitteret, et, si dominus papa vellet illis favere, resistere non valeret. Sed ipse, sicut erat arrogans, talibus consiliis nullatenus acquievit, præsentia tantum considerans, non futura. Cœperunt igitur utrinque se ad bella præparare, ita, quod ipsa die Paschæ (84), Joannes Capotius, per urbem discurrens, populum ad auxilium convocabat, affirmans quod eo die plenam sumeret de universis inimicis vicioriam. Æstimabat enim, quod non possent ante faciem ejus subsistere, quin eos in momento deleteret. Præfatus vero Pandulphus se in montem supra domum suam qui Ballea (85) Neapolis dicitur, recepit, ne locus ipse occuparetur ab illis. Ad quem cum Joannes Capotius armatus cum suis fautoribus accessisset, Pandulphus, cum paucis illos aggressus, convertit in fugam, et usque ad sanctum Quiricum eos insecutus est, crebris percussioibus affligendo. Cumque diversis locis ea die pugnatum fuisset hinc inde, parti Pandulphi melius cessit, multis laudantibus Deum, quod humiliasset superbum, qui nec diei sancto dedit honorem. Ex tunc pars illa deficere cœpit, et Pandulphus roborari. Nam Richardus, germanus domini papæ, subveniebat ei magnifice in expensis, feceruntque turres ligneas, ubi lapideas non habebant, aggeres et fossata, munientes thernas, incastellantes ecclesias, die noctuque pugnantes, non solum milites et pedites super terram, verum etiam custodes et servientes per turres, de alto lapides et sagittas emittentes Erexerant enim petrarias, et mangonelles (86), conducebant balistarios et arcarios (87); et tam acriter dimicabant, ut, præter cædes et strages et domos destruere, et incendia perpetrarent. Verum, cum Joannes Capotius nec sic a turris ædificatione cessaret, Pandulphus cœpit ædificare fagiolum (88) super quoddam monumentum antiquum, quod illius domui adeo erat vicinum, ut æ

(82) Innocentium Anagninæ usque ad diem saltem 4 mensis Martii, an. 1204, pontificatus vii, moratum fuisse, evincitur ex epistola 19, libri septimi, *priorisæ et mentalibus de Ruesperra, qua recipiuntur sub protectione*, et quæ data diserte dicitur, *Anagninæ, ii Non. Martii*, an. vii (*id est an. 1204*), nec non ex epistola ejusdem libri septimi data eodem mense et die. Romam redierat jam a die 2 ejusdem mensis Martii. Testis epistola 17 ejusdem libri septimi, *Episcopo Olerensi, abbatibus de Plana Sylva, et S. Severi, ut archiepiscopo Auxitano, morbo caduco laboranti, coadjutorem assignent*, dat. Laterani, iii Id. Martii, an. vii.

(83) *Refriguit*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *restinxit*.

(84) Die 20 Aprilis, si factum istud ad annum 1204 pertinet; die vero 10 ejusdem mensis, si ad annum 1205. Vide *l'Art de vérifier les dates*, nouv. édit., pag. 23.

(85) *Ballea*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium. Legendum esse *balnea*, probari forsitan potest ex instrumento infra citando in not. ad § 144.

(86) *Mangonellos*. *Mangonellus*, idem quod *Mangonella*; hoc est minor machina jaculatoria. *CANG. Gloss.* tom IV, col. 410.

(87) *Arcarios*. Hoc est *sagittarios*. *Id. ibid.* tom. I, col. 637.

(88) *Fagiotum*. Sic in codice Vallicellano, sic et apud Baluzium. Verum, hujus vocis veram significationem assequi non adeo facile est. Sic de ea *Cangius, Glossar.* tom. III, col. 305; *FAGIOLUM*. *Gesta Innocentii PP. III § 139: Pandulphus cœpit ædificare fagiotum super quoddam monumentum antiquum, quod illius domui adeo erat vicinum, ut a fundibulariis de hoc in illam jacerentur.* — 2. *FAGIA*. non silva ex *fagis*, sed alia notione in statut. *Mediolanens.* part. II, cap. 272: *Teneatur iudex stratarum bis in anno visi-*

fundibulariis (89) de hac in illam lapides jacerentur. Indoluit vehementer Joannes Capotius, quia, cum sagiolum perfecisset in altum, ex jactu lapidum homines ante domum non poterant remanere. Sed et filii Petri Alexii, fautores Pandulphi, supra prædictum montem turrim ædificaverunt excelsam, et Gilido Carbonis, similiter adjumento ipsius, tres turre

tarè stratas maestras, et sagias, et pontes super eas existentes, etc. Adde cap. 284, ubi *sagia* molem significare videtur, qua continetur aqua. Cæterum, *sagotaille* vocant in Bressia quiddam moti muniendæ inservit, quod ex fascibus, vulgo *sagots*, sæpissime id fiat.

(89) *Fundibulariis*. Qui fundibula utuntur in bellis, ut apud Baldricum Dolensem (*Hist. Hierosol.* pag. 95). Ugitio: « *Fundibulus*, cum funda jaciens et emittens. Dicitur quoque fundibularius in eodem sensu. » Fundibula vero (idem ac *fundibla*, seu *fundabulum*, seu *funda*, est machina oppugnatoria, qua jactantur lapides; Gallice, *sondeste* ut apud veterem interpretem Ægidii de Roma, *De regimine princip.* Monstrelletum, vol. I, cap. 29 143; et Anonymum, in *Diario obsidionis Aurelian.* pag. 6. Vide Cangium, *Gloss.* tom. III, col. 746.

(90) *Petrus Anibaldi, sororius papæ*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium. Habetur quidem in libro quinto epistola, num. 127, quæ directa dicitur *Petro de Stiubala*, sororio, et *senescalco papæ qua Mons-maximus et fiduciario jure conceditur*, dat. Laterani, Non. Decembris. Verum hic recte legi *Petrus Anibaldi*, ex mox dicendis not. 92 fortasse patebit. Conferenda etiam epistola 86 libri decimi quarti *Petro Anibaldi senescalco papæ qua conceditur ei dominium et regimen castri Corani*, dat. Laterani, xi Kal. Augusti, an. xiv, id est an. 1211. Videant autem rerum ad recentiorum Romanarum familiarum genealogiam pertinentium peritiores, num de isto Petro Anibaldi agatur, in his quæ leguntur apud Jacobum de Vitriaco (*epistola 3, ad Honor. PP. III*, in *Thes. vet. Anecd. Mart.* tom. III, col. 294): « Novem vero naves cum domino Petro Hannibal, et quibusdam aliis Romanis, in hebdomada post festum S. Bartholomæi, in portu Damiatæ applicuerunt... Dat. in exercitu Damiatæ 8, die post exaltationem S. Crucis (anno 1218).

(91) *Pontes omnes juxta Colossæum*. Sic apud Baluzium, qui in cod. Pod. pro *pontes* legi monet *portus*. Quidam inesse patet. In codice Vallicellano legitur *præsentis*.

(92) *Turrem ex opposito cœpit constituere*. Videndum num huic loco lumen aliquod afferat, id quod legitur apud Albertum Mussatum, *Gest. Henr. imper. VII*, lib. viii, nempe, quod Annibaldus de Annibaldis, una cum aliis Romanis proceribus ab Henrico imperatore VII convivio exceptus, ac retentus, non prius dimissus est quam *Militiarum palatia, turrim S. Marci et Collisæum, quorum possessor erat*, redderet.

(93) Erat is, verisimiliter, unus e quinque filiis Oddonis II, ad quos direxit Innocentius epistolam 206 libri sexti. Vide *Zazzera Della nobilita dell' Italia*, part. II, *della famiglia Frangipani*.

(94) *Raimonis*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium vero, *Naionis*; forsân utrobique mendose; legendum potius *Raimonis*. Nec enim de *Raimone*, aut *Naione*, Fracijanibus, mentio ulla habetur in monumentis historicis apud Zazzera, in opera jam supra laudata *Della nobilita dell' Italia*. Verum *Raimonem* memorat, quem vixisse refert circa annum 1140, filium *Roberti*, patrem *Obicionis*, avum *Graziati*. *Raimo* idem *Fracijanis*, nobilis Romanorum consul, testis subscriptus reperitur in instrumento quodam quo Nicolaus, abbas S. Mariæ Cryptæ Ferratæ, præsentibus Anastasio PP. IV, et cardinali-

bus, Ubaldo, tituli S. Praxedis presbytero cardinali, cleroque ejus, concedit tertiam partem tenetæ S. Primi et lacum Burrani, anno Dominicæ Incarnationis 1153 anno 1 D. Anastasii IV papæ, indictione 1, mensis Augusti die 28. (Vide *del primicero della S. sede apostolica, Append. de docum.* pag. 310 instrum. 59.)

(95) Colossæum jam ab uno sæculo sub ditione Fracijanæ gentis tenebatur. Vide *Stor. dell' art. del Disegno di Winkelm.* tom III, *Dissert. dell' abbate Fea, sulle rovine di Roma*, pag. 598: Forse prima di questo tempo (il secolo XII) giane (del Colosseo) era in possesso la famiglia Frangipane, che lo tenne per molto tempo appresso, secondo le notizie raccolte dal Panvino, nel libro III, cap. 5, del Storia (scritta in Latino e conservata monoscritta nell' archivio di quella nobilissima casa), e, secondo anche il Zazzera (*Della nobilita dell' Ital.* part. II, *samig. Frangipane*), i Frangipane, avevano occupato il Colosseo prima che Innocenzo PP. II, favorito da loro vi si rifugiassero nel 1130, sul fine del cui pontificato ne furono cacciati i Frangipane, siccome anche delle altre loro torri, e case, nel tumulto suscitato dal popolo per rimettere il senato, e poi vi rientrarono poco dopo. si ritirò nel Colosseo anche Alessandro nel 1165. All' anno 1244 (scrive il Marangoni dopo il Panvino), abbiamo le seguenti notizie; Frederico imperatore II, che perseguitò tutti i pontefici, e la chiesa, e più volte pose in iscompioglio la città di Roma, trovandosi in Acquapendente, fatti chiamare a se Enrico Frangipane, e Giacomo di lui figliuolo, li costrinse a cedere ad Annibaldo, suo favorevole, per titolo di permuta, la metà dei Colosseo, col loro contiguo palazzo, e tutte le pertinenze all' uno e all' altro spettanti.... Ma, essendo poscia eletto pontefice Innocenzo IV, gli stessi Frangipane.... ne ritornarono al primo possesso, e quanto alle abtazioni (segue a dire il Marangoni) fatte dai Frangipane dentro il Colosseo, i riconoscono fino al presente le muraglie, che occupano, e dividono fra gli archi esteriori, e gl' interiori, sopra le antiche scalinate, al numero di tredici, verso il Laterano, onde il circuito era molto considerabile: ed e credersi che fossero anche similmente chiusi quelli dell' ordine inferiore corrispondenti.... Huc usque ipsa cl. abbat. Fea verba (*ex dissert. sup. cit.*) referre nos non piguit, tum quia aliquod lumen his, quæ ab auctore Gestorum dicuntur, asserre possunt; tum quia agitur de nobilissimo Urbis, imo forsân totius orbis terrarum, ædificio, cujus stupenda moles, quamvis semirutâ, peregrinorum oculos tanta adhuc majestate perstringit, ut jure dixisse videatur poeta,

*Aspice murorum moles, præruptaque saxa,
Obrutaque ingenti vasta theatra situ.*

*Hæc sunt Roma: vident' velut alta cad. vera tanta
Urbi, adhuc spirant imperiosa minas;*

tum denique, quia Innocentii Gestorum narrationem neglexit supra laudatus abbas, quæ tamen (pace cl. auctoris dixerim) apprime confacere videtur, tum ad illustrandam ipsius Colossæi historiam, tum ad asserendum jus illud, quod in celeberrimum ædificium gens Fracijana, vel per usurpationem, vel rex Romanorum Pontificum spontanea concessione, olim, prout ipse probare nititur, asserta est.

dictas oppositiones ab ædificio non cessabat.

CXL. Joannes vero Capotius, anxius, cogitabat quomodo posset fagiolum occupare; tantumque sagit, quod illud multo studio ac labore in festo sancti Laurentii occupavit, et post occupationem ejus tantum invaluit mox, quod, Lateranum accedens, domos Pandulphi, quæ ibi erant, universas evertit, et formam (96), quam ibi habebat, accepit. Sed et turricellam, quam prope Colossæum, juxta Sanctorum Quadraginta Martyrum ecclesiam (97), Pandulphus (98) munierat, violenter invasit, tantisque terror irruit in Pandulphum et fautores ipsius, quod jam pene desperabant. Modum autem in prosperitate non servans, contra Petrum Anibaldum, sororium domini papæ, processit cœpitque adversus illum pugnare, putans et ipsum omnino delere. Sed multi, qui sequebantur eundem, ab illo sunt ad istum conversi, quia eum plurimum diligebant; et, sic illi fortiter resistentes, eum viriliter propulerunt. Ex tunc Petrus Anibaldi negotium cœpit facere suum, et per hoc pars ista viribus innovata usque adeo cœpit invalescere contra illum, quod infra modicum tempus violenter ceperunt turrem munitam, quæ vulgariter *Gallina alba* vocatur, et turrem Gregorii Serraverii (99), sed et Sanctum Quiricum, quem illi totis viribus defendebant, succedentes, et di-

(96) *Formam*. Id est *arcum*, seu *fornicem*, ut apud Spartianum, in *Severo*. Ejus denique etiam januæ in Transiberina regione ad portam nominis sui quarum forma intercidens statim usum publicum invidit. Vide Cang., *Gloss.* tom. III, col. 629.

(97) Notandum illud quod hic dicitur de *ecclesia SS. Quadraginta Martyrum*, nempe eam fuisse vicinam Colossæo.

(98) *Pandulphus*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium deest.

(99) *Gregorii Serraverii*. Sic apud Baluzium, qui in cod. Pod. legi *Gregorii Raverii* nos monet in codice Vallicellano *Gregorii Sancti Rainerii* legitur.

(100) Ea quæ hic narrantur, Raynaldus (qua auctoritate fretus non indicans) anno 1208, Innocentii pontificatus xi, assignat. Vide Rayn. *Annal. eccles.*, tom. XIII, pag. 174, ad an. 1208, § 6 et 7. Concipiunt ea quæ leguntur in Chronico Andreasi ad eundem annum 1208, apud Dacherium (*Spicileg.* tom. II, edit. in-folio, pag. 842), ubi ea quæ ipse viderat suctor Chronici testis ocularis retulit: Romam itaque (an. 1208) ante festum S. Michaelis cursu prospero advenimus, excepto quod quemdam de pueris nostris, qui nimis avide ficus et uvas, et alios fructus autumnales prægustaverat, et ob hoc in dysenteriam lapsus fuerat, ibidem languentem reliquimus, et postea circa festum S. Martini eum in claustrum Lateranensi honorifice tumulavimus. domino autem papa calores æstivos, Romæ præcipue nocivos, jam pridem fugiente, et adhuc in Campania, quæ specialis ejus est terra, moram faciente, apud urbem fertilem Ferentinam ad eum accessimus, et, eo humiliter salutato, et negotio, pro quo advenimus, verbis brevibus ei exposito, in osculo pacis ab eo recepti, et ejus benedictione confortati, quinque hebdomadas in ejus curia, nihil negotii facientes, continuavimus. Postea, Omnium Sanctorum festivitate transacta, tota Romana nobilitas dominum papam ad celebrandam Lateranensis ecclesiæ dedicationem, quæ est in festo

A ruentes domos adversariorum undique per circuitum. Turris quoque quam ædificaverat Baroncellus, præcipuus fautor Joannis Capotii, funditus corruit per se ipsam; adeoque virtus eorum invaluit contra illos, ut jam vires illorum quasi deficerent enervatæ. Nam adjutores eorum, longo tempore gravati laboribus et expensis, eis deesse cœperunt, et ipsi sibi sufficere non valebant. Populus quoque adversus illos jam ex majori parte clamabat, ipsis, ut suum palliarent defectum, dicentibus, quod contra eos pecunia domini papæ pugnabat.

CXLI. (100) Licet autem plerique consulerent domino papæ, ut permitteret eos usque ad extremam exinanitionem quassari, nolens tamen eis respondere pro meritis, quibusdam ad se benigne vocatis, talem formam pacis proposuit: *Eligantur quatuor boni viri super discordia et divisione quæ vertitur inter ipsos, et illos qui se nominant bonos homines de communi, et Richardum, germanum meum, qui jurent, nec amore, nec odio, nec prece, nec pretio, nec timore, sed bona fide ac sine fraude, cognoscere et dicere super his, infra sex menses, quod intelligent esse justum; nisi forsitan interim possent voluntariam concordiam reformare. Sed electi jurati ante omnia dicant de facto senatus, salvo tenore finis inter Ecclesiam Romanam et Urbem, sicut apparet per privilegium. Et*

Theari martyris, humiliter invitat. Senatorem Urbis, qui quasi ipso invito dominium tenuerat, sponte cessurum denuntiat; quemcunque de nobilitate Urbis ad illud officium voluerit institui, eum tota Urbs lætabunda expetit et expectat. Imminente dedicationis die, dominum papam Romam tendentem prosequimur; obviantes ei militum catervas, nobilium purpura et bysso cocco et serico amictorum, et equis pretiosis et multipliciter faleratis invectorum, vidimus et mirati fuimus; ad ultimum, solemnem processionem extra mœnia Urbis, tam ex Hebræis quam Christianis, ex omnibus collegiis Urbis condunatis, eidem domino papæ occurrentem, et, secundum uniuscujusque ordinem, laudem et gloriam ei exhibentem, ecclesiam Salvatoris sui que præcursoris ipsum cum cardinalibus primo intrantem, et vestigio persecuti sumus. Hactenus Andreus Chronici scriptor seu redactor, nempe Guillelmus, monasterii S. Salvatoris et S. Rotrudis octavus abbas de quo vide *Gall. Christ. nov.*, tom. X, col. 1606. Narrationi ejus concipiunt apprime notæ chronologicæ diversis Innocentii epistolis subjectæ, in Regesto anni pontificatus ejus xi, id est 1208. Ex illis enim evincitur pontificem hoc anno 1208, Soræ usque saltem ad diem x Kal. Octobris mansisse, Ferentinum vero adiisse saltem ante diem iv Non. Octobris, ibi degisse usque ad diem ii Non. Novembris, Romæ vero fuisse die xi Id. Novembris, Confer epistolas libri undecimi: 146, *Rectoribus Romanæ fraternitatis, qua respondetur ad eorum consulta*; dat. Soræ, x Kal. Octobris, an xi (*id est* 1208); 149, *Capitulo Turonensi; qua Joannis de Faya in archiepiscopum Turonensem electionem confirmat*; dat. Ferentini, iv Non Octobris, an. xi: 173, *Lundensi archiepiscopo; de electione episcopi Slewicensis*; dat. Ferentini, ii Non. Novembris, an. xi; 172, *Pontio, abbati monasterii S. Egidii, de confirmatione privilegiorum*; dat. Laterani, per manum Joannis, S. Mariæ in Cosmedin diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, ii Id. Novembris, indictione xii, Incarnationis Dominicæ 1208, pontificatus vero domini Innocentii papæ III an. xi.

nos, pro bono pacis, ex gratia procedemus hoc anno in facto senatus, secundum eorum consilium; ita, ut hoc non possit nobis in posterum impedimentum aut præjudicium generare. Placuit quidem illis hæc forma, tanquam qui nimis ex guerra gravati eam subterfugere affectabant (1). Verumtanien, ut suum scelestum propositum occultarent, Joannes Capotius, convocato populo, et exposita forma pacis, inter cætera ita dixit: *Non consuevit Urbs in aliqua contentione succumbere, quam contra Ecclesiam assumpserit, neque justitia, sed potentia vincere consuevit. Sed ecce nunc omnino succumbit; quia et tenutam terræ, contra populi decretum, et juramentum senatorum, illi dimittit, et senatum illi confirmat. Et si nos, qui tot sumus et tanti, defcimus, quis ei de cætero se opponet? Nunquam tam turpem pacem audiui factam pro Urbe, nec ego tam turpi paci volo præbere consensum.* Audiens autem Joannes Petri-Leonis Rainerii, quod is, qui pacem illam præ cæteris affectabat, eam propter favorem populi penitus reprobasset, et ipse, assumpta parabola (2), cœpit eam modis omnibus improbare; sicque tractatus pacis ea die non potuit habere processum. Sed, cum guerrarum aculeis pungerentur, jam vero non rogati, sed rogantes, faciebant pacem hujusmodi postulari; et, de communi omnium voluntate quatuor sunt electi, qui secundum præscriptam formam, jurarunt, statimque dixerunt, quod ad summum pontificem pertinebat creare senatum. Sed, quoniam unus inveniri non poterat qui esset utrique parti communis, consulebant domino papæ, ut concederet populo quinquaginta sex senatores. Qui, prædicens illis quod per tot senatores Urbs commode regi non poterat, quoniam ad invicem discordarent, pro instanti tamen necessitate annuit postulatis. Electi sunt igitur quinquaginta sex (3) senatores, qui omnes juraverunt domino papæ fidelitatem, aut fidem, et inter prædictos discordantes qualem qualem pacem fecerunt, cœpitque Urbs a bellorum strepitu paululum respirare, ac prædicti schismatici contra dominum papam et Romanam Ecclesiam obloqui cessaverunt. In tantum (4) ergo virtus et constantia domini papæ profecit, qui statum Ecclesiæ quasi de servitute ad libertatem reduxit, ut non oporteret eam semper a persecutoribus se redimere, torquentibus tantum ut extorqueretur. Nam et omnium una vox erat et eadem sententia, quod iste pontifex flecti non poterat injuriis vel offensis, sed obsequio et honore.

Interea, dum guerra ferret, duo fratres, habitatores Laterani, contempta prohibitione summi pontificis, ædificaverunt turrim munitam ante Lateranum

(1) *Affectabant.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, non ferebant.

(2) *Parabola.* Id est verbo, sermone; Gallice, parole. Vide Cang. Gloss., tom. V, col. 148.

(3) *Quinquaginta sex.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium desunt.

(4) *In tantum.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, multum.

A palatium, secundum (5) formam antiquam, quam postea requisiti domino papæ humiliter tradiderunt, ipsius se jussionibus per omnia submittentes. Qui, cum eam fecisset aliquandiu custodiri, tandem eam demoliri præcepit, ne quis de cætero simile attentaret; et sic penitus fuit destructa.

CXLII. Præfatus vero Joannes Petri-Leonis Rainerii quamdam partem invaserat de territorio Tusculani; quam cum dominus papa repeteret, assebat eam a Cœlestino papa sibi fuisse concessam. Sed, cum id non ostenderet, dominus papa, post monitiones multiplices, comminatus est ei, quod ipsum excommunicationis laqueo innodaret. Ipse autem, hoc audiens, indignatus est vehementer; et sicut erat arrogans et superbus, intonuit quod non auderet in eum, quod nullus prædecessorum suorum ausus fuerat, attentare; nam et tale sibi propter hoc impedimentum opponeret, de quo non posset leviter expediri: et hoc fuit causa præcipua, quare ipse memoratum scandalum contra summum pontificem suscitavit. Sed idem magnanimus pontifex, ne videretur esse canis mutus non valens latrare, in dedicatione (6) basilicæ Beati Petri, coram innumera multitudine solemniter ipsum excommunicavit. Porro, quamvis murmuraret, juravit tamen stare mandatis ipsius, et sic exstitit absolutus. Cumque postmodum infirmaretur ad mortem, quia nondum fuerat satisfactum, denunciavit hæredibus suis, quod, nisi et ipsi mandatis ejus obedire jurarent, sepulturam illi, cum moreretur, interdiceret Christianam. Quibus jurantibus, et fidejussores præbentibus, permisit ecclesiastico more sepelire defunctum.

Senatores autem, sicut dominus papa prædixerat, tam male in officio regiminis se gesserunt, ut a quolibet, tam intra Urbem quam extra, maleficia committerentur impune, pace ac justitia penitus relegatis. Unde populus cœpit adeo execrari ut oportuerit dominum papam ad communem populi petitionem unum eis senatorem concedere, quantumcunque præfatis schismaticis displiceret, quiurbationis tempore jactitabant, quod nunquam de cætero dominus papa posset in Urbe unicum constituere senatorem. Senator ergo, per summum pontificem substitutus, pacem et justitiam protinus reduxit in Urbem, comprimens rebelles et præsumptores; nullusque contra illum audebat mutire, potentiam summi pontificis reformidans.

CXLIII. Interea, dominus Innocentius, suum jactans in Domino cogitatum, operibus pietatis plenius insistebat. Nam, valida cum famis invaluisset inedia, ita ut rublum (7) frumenti a viginti usque ad triginta solidos venderetur, et tunc ipse moraretur

(5) *Secundum.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, super. Fatendum tamen stare etiam posse super; sed tunc exponendum foret formam eodem sensu quo supra not. ad § 140.

(6) *In dedicatione.* Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, declinatione.

(7) *Rublum.* Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui in editione Tolosana Tublium

Anagninæ, protinus remeavit ad Urbem, et cœpit necessarias eleemosynas indigenti populo liberaliter erogare (8). Sic autem fecit illas distribui, ut

A qui verecundabantur publice mendicare, pecuniam occulte reciperent, de qua sustentarentur per singulas septimanas; illi vero qui publice mea-

legi monet. *Rubrum*, idem ac *rubus*, est mensuræ frumentariæ species apud Italos. Vid. *Cang. Gloss.* tom. V, col. 1526 et 1530. Nec aliter idem auctor, in *Tublium*, *ibid.* tom. VI, col. 1331. Fortasse legendum foret *rubium*, quod sic exponitur apud Italicum auctorem: « Sorte di misura che contiene più staja di grano, e al presente si pratica in Romagna. — La Crusca di tal voce non fa alcuna ricordanza. » HUBERT. BENVOLIENT, *Not. ad stat. Pistoriens.*, apud Murator. *Antiquit. med. ævi*, tom. IV, col. 551.

(8) Quo anno factum istud contigerit pro certo statuere non aggrediar. Forsan cum anno 1201, vel potius etiam cum anno 1202, non infeliciter colligaretur. Etenim, si diversas Innocentii, per diversos pontificatus sui annos, extra Romam peregrinationes dinumerare voluerimus, nullus forte, præter annum 1201 vel 1202, annus inveniretur, cui factum, de quo hic agitur, assignari posset. In nullo, cujus Regestum integrum ad nos usque pervenerit, anno, pontifex *Anagninam profectus*, inde subito, ac protinus, Romam reversus fuisse videtur. Ex notis chronologicis ac topicis, quæ ad diversas annorum, quorum integra supersunt Regesta, epistolas subiectæ leguntur, probari potest, per annos istos pontificem aut Anagninam omnino non adisse, aut, si Anagninam adierit, inde, non protinus, sed tantummodo post alia quædam itinera, Romam rediisse. Ergo inter annos, quorum Regesta aut mutila tantum supersunt (velut Regesta annorum 1200 et 1202, pontificatus III et V), aut omnino perire (velut Regesta annorum 1201, 1214, 1215, 1216, pontificatus IV, XVII, XVIII et XIX), quærendus est annus, ad quem factum, de quo hic agitur, pertinere posset.

Ne ad ultimos annos 1214, 1215, 1216 remandatur, obstant Gestorum narrationis limites; eam enim auctor noster non ultra undecimum vel duodecimum Innocentiani pontificatus annum produxisse, et, morte forsâ præventus, mancam reliquisse creditur. Nec de anno 1200, pontificatus III, magis dubitari potest. Magnam equidem hujus anni 1200, pontificatus III, epistolarum partem periisse legimus. Sed, ex istis quæ ad nos usque pervenerunt, etiamsi paucissimis, epistolis, certo certius evincitur Innocentium per totum hujus anni 1200, pontificatus III, decursum, Anagninam non adisse. Habemus enim diversas, per unumquemque decurrentis anni 1200, ac etiam anni 1201 ineuntis, mensem, epistolas, datas Romæ, apud S. Petrum, vel Laterani; scilicet ab epistola 270 libri secundi quæ data dicitur *Laterani*, II Kal. Januarii, anno secundo, id est die 31 mensis Decembris, anno 1199, usque ad epistolam 15 Appendicis primæ (post libros Regestorum) datam *Laterani*, *Kalendas Martii*, an. IV, id est die prima mensis Martii anni 1201.

Supersunt igitur anni 1201 (pontificatus IV), et 1202 (pontificatus V), de quibus ambigi potest. Certe Innocentius, anno 1201, pontificatus IV, versus autumnum, saltem ante initium Novembris, Anagninam adiit. Sed ibi duos saltem vel tres menses, plus minus, moratus est, Romamque non nisi versus saltem finem mensis Januarii, et forsân paulo adhuc tardius, rediisse videtur; id colligitur ex aliquibus anni quarti epistolis, quas nobis non invidiavit temporis edacitas. Conferat lector epistolas Appendicis primæ: 16, *Abbatibus S. Petri, S. Mariæ, et de Tenebach*; ut, *sententiam in favorem monachorum de Cella Vilmari latam, observari faciant*; dat. *Signinæ*, XI Non. Septembris, pontificatus anno quarto (id est 1201); — 17, *Universis archiepi-*

scopis, per Franciam constitutis; de legitimatione liberorum Philippi regis Francorum II; dat. *Anagninæ*, IV Non. Novembris, pontificatus anno quarto, anno gratiæ millesimo ducentesimo primo.

Apud Ughellum (*Ital. sacr.* tom. VII, col. 53): *Andreas, Acheruntino archiepiscopo, ejusque successoribus, etc., de confirmatione jurium et privilegiorum*; dat. *Anagninæ*, per manum Blasii, S. R. E. subdiaconi et notarii, IV Id. Decembris, indictione quinta, Incarnationis Dominicæ anno millesimo ducentesimo primo, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno quarto.

Ibid. tom. VI, col. 707: *Thadæo, abbati in monasterio de Ferrara, ejusque fratribus, etc., de argumento simili*; dat. *Anagninæ*, per manum Blasii, S. R. E. subdiaconi et notarii, decimo Kal. Januarii, indictione quinta, Incarnationis Dominicæ anno millesimo ducentesimo primo, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno quarto.

Rursus in appendice nostra priori, epist. 18, *Universis archiepiscopis, episcopis, etc., per Franciam constitutis; de privilegiis monasterii Fulniacensis*; dat. *Anagninæ*, XVI Kal. Februarii, pontificatus nostri anno quarto (id est 1202); — 19, *Abbatibus et canonicis S. Genovesæ Parisiensibus; qua confirmatur compositio inter ipsos et ecclesiam S. Victoris super aqua Beviria*; dat. *Anagninæ*, X Kal. Februarii, pontificatus nostri anno quarto.

Regestorum libri quinti epist. 1, *Episcopo Pistoriensi; de absolutione monialium excommunicatarum*; dat. *Laterani*, III Kal. Martii, pontificatus nostri anno quinto (id est 1202).

Cum igitur anno pontificatus quarto pontifex tam diu Anagninæ moratus fuerit, nullatenus Gestorum narratio cum ipsius in hac urbe, anno illo, mansione congruere videtur. E contra, in Regesto anni quinti, etiamsi mutilo, evidens, nostro quidem iudicio, exstat indicium, ex quo inferri posset Innocentium hoc anno Anagninam adisse, ibique paucissimos, dies moratum, Romam subito repetisse. Exstat epistola libri quinti 16, *Cabilonensi episcopo, et abbati Cisterciensi, directa, quæ data diserte dicitur, Laterani v Id. Aprilis, anno quinto* (id est 1202). Paulo post reperitur epistola ejusdem libri 22, *Archiepiscopis, episcopis, aliisque per Apuliam, qua providetur gubernationi Apuliæ et Terræ-Labris*; dat. *Anagninæ*, X Kal. Maii, an. V. Mox habentur epistolæ ejusdem libri quinti 24, *episcopo Wigornensi, ubi declaratur quod interdum non sit deferendum appellationibus*; — 25, *decano et capitulo Catalaunensibus, de electione episcopi Catalaunensis*; datæ (ambo) *Laterani*, VIII Kal. Maii, an. V. Hinc colligere fas est pontificem in spatio 15 et fortasse pauciorum dierum, scilicet a die decima usque diem vicesimam quartam mensis Aprilis, Anagninam se contulisse, ac inde Romam reversum fuisse, quod apprime cum auctoris nostri narratione congruit.

Concinere videtur et scriptor Chronici Fossæ-Novæ (*Rer. Ital. Script.* tom. VII, col. 886), apud quem sic legitur: « 1202, indictione quinta. Hoc anno, tertio Kal. Januarii, fuit nimia tempestas ventorum, quæ arbores eradicavit innumeras, ædificia diruit, domos evertit, atque eversione domorum et allisione plurimos interemit. Hic annus ab omnibus dictus est *annus famis*; mensura grani de Ceccano assidue vendebatur pro sedecim solidis proven. Et hæc inopia fuit per totam Lombardiam, et Tusciam, Romaniam, et Campaniam, per regnum Apuliæ et Terræ-Laboris. » Nec negotium alicui facessat, quod in Chronico, initio paragraphi, legitur an. 1202, tert. Kal. Januarii, quod quidem

dicabant, singulis diebus panem acciperent ad sufficientiam universi (quorum tanta erat promiscua (9) multitudo, ut excederet numerum octo millium personarum); alii autem in eleemosynaria domo reciperent alimenta. Et sic famelicum populum ab imminente periculo liberavit, exhortans divites et potentes verbis pariter et exemplis ad eleemosynas largiendas. Quantam vero pecuniam in hoc opus expenderit, novit ille qui nihil ignorat. Ab initio quippe promotionis suæ, ad eleemosynas deputavit universos proventus ad se pertinentes de oblationibus basilicæ Sancti Petri. Præterea, de cunctis proventibus suis faciebat integram decimam in opus eleemosynæ separari, et de residuo, licet occultas, sæpissime tamen largas eleemosynas impendebat. Universales oblationes, provenientes ad pedes ipsius, secundum antiquam consuetudinem accipiebat eleemosynarius erogandas. Faciebat ergo famelicos refici, nudos vestiri, virgines pauperulas maritari, parvulos expositos nutrir. Subveniebat frequenter monachis et monialibus indigentibus, et reclusis et eremitis. Domos etiam religiosas visitabat multo-

factum, de quo hic auctor Chronici, ad finem anni 1202, remandare videretur. Nam idem auctor factum istud disertius *Indictioni quintæ* assignat. Indictio autem quinta, quæ jam ab ultimis mensibus anni 1201 numerari coeperat, in ultimis mensibus anni 1202 *indictioni sextæ* locum cesserat; unde patet, verba hæc *tertio Kal. Januarii* intelligenda esse de die 30 mensis Decembris anni, juxta nostrum computandi morem, 1201, famemque illam tam gravem, ex qua totus annus 1202, cum quo maxima ex parte currebat indictio quinta, dictus fuerit *annus famis*, jam a primis anni hujus 1202 mensibus, ingruisse. Et sic facile intelligitur quo pacto, versus finem mensis Aprilis, pontifex, *operibus pietatis plenius insistens* (ut Gestorum scriptoris verbis utamur, cum *valida famis invaluisset inedia, et tunc ipse moraretur Anagninæ, protinus remeaverit ad Urbem, et cepit necessarias eleemosynas indigenti populo liberaliter erogare, etc.* Veruntamen alia difficultas inest, quam, ex ingenuitate nostra, sub silentio prætermittere nequimus. Epistola illa, supra citata, libri quinti 22, cui subjecta legitur nota chronologica et topica, dat. *Anagninæ, x Kal. Maii, an. v.*, et in qua quidem nititur tota nostra argumentatio, epistola, inquam, illa, unica ac sola est in Regesto anni quinti, quæ, tum apud Baluzium, tum in Apographo Conti (cujus varias lectiones nos aut in editione nostra secuti sumus, aut in notis exhibuimus) hanc chronologicam notam exhibeat. E contra, in Apographo Conti duæ reperiuntur epistolæ, quæ datæ dicuntur etiam *x Kal. Maii, sed Laterani, non Anagninæ*, nempe epistola 21, *G. fratri militie Templi, etc., qua irritantur facta a W. de Plear*; et epistola 23, *Episcopo Wigornienſi, de facultate appellandi*. Ergo, cum in notis unius vel alterius ex istis epistolis amanuensem erravisse pateat, ipsum in notando loco erravisse credi potest; tanto magis, quod, nobis ipsis confessantibus, in Apographo Conti datæ epistolæ datæ *Laterani, x Kal. Maii*, una tantum *Anagninæ x Kal. Maii*, reperiuntur.

Hinc difficultati sic obviam iri posse credimus. 1º Amanuensem in notandis numeris erravisse, ac x pro v, aut alio quolibet numero, posuisse, facillime credi potest. Eundem, in notando loco, *Anagninæ pro Laterani* posuisse, non æque faciliter crederetur. 2º Epistola illa 21, quæ in Apographo

ties, et a debitis liberabat. Circuibat et investigabat diligenter eleemosynarius ejus pauperes ac debiles, maxime nobiles, dabatque illis sigilla, ut per eos, qui ipsa referrent, singulis hebdomadibus pecuniam acciperent ad victum; et sæpissime talibus quindecim libras per hebdomadem impendebat, exceptis illis qui quotidie recipiebant aut cibos, aut nummos, aut vestes. Permitebat etiam idem benignissimus pontifex pauperculos pueros (10) ante mensam suam post finem refectionis venire, ipsisque de his quæ coram eo remanserant, victualia exhiberi. Sabbatis quoque faciebat mandatum, lavans ac tergens et osculans pedes duodecim pauperum, et singulis duodecim nummos impendens, faciens refectionem omnibus ministrari.

B CXLIV. Fecit et propriis sumptibus ad opus infirmorum et pauperum hospitale Sancti Spiritus apud Sanctam Mariam in Saxia, in strata publica juxta Tiberim, ante basilicam Sancti Petri; quod quantum ditaverit et dotaverit beneficiis, possessionibus, redditibus, thesauris, ornamentis, libris et privilegiis, per se satis apparet (11), et ut religiosus

Conti data legitur *Laterani, x Kal. Maii*, apud Baluzium data legitur *Laterani, v Kal. Maii*. In nota igitur *chronologica*, non in nota *topica*, erravit amanuensis. 3º Epistola 23, *Episcopo Wigornienſi*, apud Baluzium æque ac in Apographo Conti, datæ diserte legitur *Laterani, x Kal. Maii*; fatemur. Verum, observandum est quod epistola subsequens, quæ tam in Apographo quam apud Baluzium, datæ diserte legitur *viii Kal. Maii*, ad eundem *episcopum Wigornienſem* directæ est. Innumera autem occurrunt in Regestis exempla litterarum sic seriatim dispositarum, quæ ad unum eumdemque prælatum directæ sunt. Quod si quis confessus fuerit, facile forsitan etiam fatebitur conjiciendum esse epistolas illas, de quibus hic agitur, ambas uno eodemque die datas fuisse, et Amanuensem in unius vel alterius nota chronologica, non in nota topica, erravisse videri, ac proinde in epistola 23, legendum esse *viii*, non *x Kal. Maii*. Sic evanuerit omnis difficultas.

(9) *Promiscua*. Sic in codice Vallicellano, sic etiam in cod. Pod., ut monet Baluzius, apud quem *præ miseria*; quod quidem stare posset.

(10) *Pueros*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *parvos*.

(11) Non desunt auctores qui hospitale S. Spiritus apud S. Mariam in Saxia, piaculi causa ab Innocentio ædificatum fuisse affirmant. In opere Ricobaldi Ferrariensis, cui titulus *Historia imperatorum* (vide apud Muratorium, *Res. Italic. Script.*, tom. IX, col. 126), sic legitur: « Hic (Innocentius) ædificari fecit, ut aiunt, turrim mirabilem Romæ, quæ nunc dicitur *Turris comitis Joannis Pauli*, sumptibus Ecclesiæ, ob cujus satisfactionem construi fecit hospitale S. Spiritus Romæ. » Eademque, iisdem fere verbis, repetit idem auctor, in altero libello, *De historia Roman. pontificum* (apud eundem, *ibid.*, col. 479). — In Chronico F. Francisci Pipini, lib. II, cap. 6 (apud eundem, *ibid.*, col. 632), hæc etiam habentur: « Hospitale S. Spiritus construxit in Roma. » Ad quæ Muratorius infra paginam hæc adnotavit: « In margine (codicis) antiqua manu adnotatum: *Fertur hunc Innocentium suis exhibuisse pecuniam, qua constructa est turris sublimis Romæ, quæ dicitur comitis Joannis Pauli*; pro cujus rei piaculo construxit Hospitale jam dictum. » Concinit Ptolomæus Lucensis, *Hist. ecclles.* lib. XXI,

cultus et hospitalitatis gratia, quæ nunc vigent ibidem, semper abundant. Instituit autem apud hospitale prædictum stationem solemnem Dominica post

A octavas Epiphaniz, in qua populus illic confluit Christianus ad videndum et venerandum sudarium Salvatoris, quod cum hymnis et canticis, psalmis et

cap. 10 (apud eundem, tom. XI, co. 1127): « Fertur Innocentius PP. III fecisse hospitale S. Spiritus, pro alendis et hospitandis pauperibus, et peregrinis excipiendis; quod quidem magnis dotavit divitiis, et ampliavit possessionibus; quod et adhuc hodie in bona perseverat hospitalitate. Fecit et aliam eleemosynam; quia universis ecclesiis Urbis unam libram argenti tradidit pro calicibus faciendis, quod ascendit ultra quadringentas libras, mandans omnibus sacerdotibus dictarum ecclesiarum, ut in dictis calicibus celebrarent, nec possent aliquo modo a dictis ecclesiis alienari. Hic etiam renovavit ecclesiam S. Sixti. Quæ omnia dicitur fecisse, quia reprehensus fuerat de quodam ædificio quod in Urbe fecerat ad sui tuitionem, quæ *Turris Comitum* vocatur, cuius altitudinem omnem turrim transcendit. » Et ea quidem idem auctor repetit in *Annal.* ad an. 1198 (ap. eumd. *ibid.*, col. 1276). Hanc turrim anno 1203 ædificatam fuisse, diserte dicitur in *Historia Miscellanea Bononiensi* (apud eundem, tom. XVIII, col. 247): « 1203. In questo anno papa Innocenzo III fece fare in Roma una bellissima e grandissima torre, laquale al presente è chiamata la Torre del Conte Giovan Paolo. »

His consentanea admodum in scriptis suis retulerunt Blondus. Platina ac Volaterranus, qui sæculo xv florere. Blondus enim hæc habet (*Hist. Decad.* 2, lib. III, pag. 276, Oper. edit. Fraben.): « Opera (Innocentii PP. III) duo, utilitate et usu longe distantia, hospitale S. Spiritus, alterum turris, appellata Comitum Ursini (*hæc in mendo cubant*); quæ, muro omnium totius Urbis rarissimo, sublimitate surgit eximia; et que ad forum Nervæ, ad veteris Suburræ principium, quæ per ætatem nostram, et diu ante, inhabitata, nulli omnino usui est, aut fiti. Legimus vero ipsum pontificem, cum talis tantæque argueretur impensæ, ecclesiam S. Sixti, quæ exstat in Aventino celebris, tunc dirutam instaurasse. » — Apud Platinam vero (in *Innoc. III*, pag. 163, edit. Venet. 1562), sic legitur: « Hoc ideo factum (loquitur auctor de sacris ædibus ab Innocentio PP. III instauratis) ab eo, ut male dicti dicebant, ne omnem impensam in turrim quandam, nunc Comitum appellatam, cognomento familie suæ, transtulisse videretur. » Nec aliter prorsus Volaterranus (lib. xxii, Antuerp., pag. 508, edit. Tral.): « Turrim, quam nunc Comitum vocant, excitavit (Innocentius PP. III), non sine nota ambitionis ac impensæ supervacuz, inter tot hominis virtutes hac tantum ei ascripta. »

Hos, et alios etiam huiusmodi auctores, recentiores omnes sequuntur, inter quos unum indicare forsitan sufficeret, doctissimum Bernardum Montfauconium (*Iter. Italic.* cap. 14 et 207). Verum, Farniani Nardini testimonium hic apponere lubet, quia quædam addit de quibus siluerunt auctores supra citati. Sic igitur ille (*Rom. Antic.* lib. III, cap. 15, edit. in-8°, 1771, tom. I, pag. 390): « La torre, detta de' Conti, ha faccia di fabrica assai antica. Fù molto bella ed alta ancor a tempo nostro, somigliante in tutto l'altra ch'è sul Quirinale, detta delle Milizie, e creduta da molti fabbrica di Trajano, fatta per guardia del suo Foro, che gli soggiaceva. Mà, la verità si è, che l'una e l'altra furon fatte da Innocenzo terzo, della nobilissima famiglia de' Conti; e questa, perchè minacciava rovina, fù in tempo di Urbano ottavo diroccata. »

Ad exstruenda, tam hospitalis S. Spiritus apud S. Mariam in Saxia, ejusdem ecclesiaz, quam ipsius turris Comitum, ædificia, aliaque in Urbe monumenta, Innocentium Marchionis architecti opera usum fuisse, tradidit Vasarius (*Vit. de' più eccell.*

pitt., scult. ed archit. edit. di Liv. 1767, tom. I, part. 1, pag. 249): « Questo Innocenzo terzo, il quale sedette anni 19, e si dilettò molto di fabbricare, fece molti edifizii, e particolarmente, col disegno di Marchionne Aretino, architetto e scultore, la torre de' Conti, così nominata dal cognome di lui, che era di quella famiglia..... Dicesi, che Marchionne fece in Roma per il medesimo papa, Innocenzo terzo, in Borgo vecchio, l'edifizio antico dello spedale e chieza di S. Spirito in Sassia, dove si vede anche qualche cosa del vecchio, ed a giorni nostri era in piede la chiesa antica, quando fù rifatta alla moderna con maggiore ornamento e disegno da papa Paolo terzo, di casa Farnese. » Qua auctoritate fretus ista narraverit Vasarius, nescimus. Verum, ut ante nos observavit cl. Tiraboschius (*Stor. della Letter. Ital.*, ediz. nov. tom. IV, pag. 429), viro, in historia artium liberalium doctissimo, etiamsi auctores non citaverit, plena tamen adhibenda fides. Nec aliter prorsus censuisse videtur scriptor alter, recentior quidem, sed et ipse magnæ in hisce auctoritatis, nempe D. Franc. Milizia, qui in sua laudatissima opera, cui titulus: *Memoria degli architetti antichi e moderni*, terz. edit. Parma, 1781, tom. I, pag. 126, eadem ac Vasarius, refert. Vasarium quoque, procul dubio, sequebatur et Alexander Donatus, quando et ipse asserebat (*Rom. vet. ac rec.* lib. IV, cap. 8, edit. Rom. pag. 49): « Innocentium turrim, dictam Comitum, ædificasse, Marchione, insigni tunc architecto, opus dirigente, non ad securitatem tantum, sed, uti mos illorum temporum ferebat, ad ostentandam familie potentiam ac claritatem. »

Certe, turrim, mole et apparatu insignem, aut ab ipsomet Innocentio, aut ab agnatis ejus (ipso opes tantummodo et auspacia præbente), exstructam fuisse, post tot et tanta testimonia, inficias iri nequaquam potest. Verum, supracitatos auctores in multis erravisse, etiam fatendum est. Ac primo: mendum esse in Blondi verbis, quis dubitare potest? Quid enim sibi velint illa, *Turris appellata Comitum, Ursini operis*, non assequimur. Anne Ursinos aliquam opem in ea construenda præstitisse credi possit? Atqui, aperte refert Innocentii Gestorum scriptor (vid. supra, § 135), inter Comitum et Ursinorum familias, eo tempore, similitates viguisse. Præterea, eundem Blondum, cum de hac turri scripsit, quod nulli omnino usui fuerit, lapsam memoria fuisse. certissimis argumentis probari posset. Etenim, Stephanus de Comitibus, S. Adriani cardinalis, Innocentii, ex Ricardo fratre, nepos, arbiter electus ad tollendas controversias inter Joannem et Paulum, fratres suos, exhortans, ita sententiam pronuntiavit, die 3 Maii 1226 (vid. FELIC. CONTELORE. *Geneal. fam. Comitum*, pag. 5, n° 5): « Præcipio ad præsens reparari de bonis communibus domos monasterii Balnei Neapolis, et domos et Turrim Urbis, tam id quod fuit a cancellario destructum, quam id quod fuit destructum per Parentium. » — Denique; nec ipsi forsitan Farniano Nardino fides, absque ulla restrictione, adhibenda, quando asserit, non solummodo turrim dictam Comitum, sed et alteram, dictam Militiarum, ab Innocentio exstructam fuisse. Turris enim dicta Militiarum non nisi a Gregorio PP. IX, ejusdem Comitum gentis, pontifice electo anno 1227, ædificata fuit (vid. FEL. CONTEL. *loc. sup. citato*). De utraque autem ita cecinit Andreas Fulvius (*Antiq. Urb.* lib. 1):

*Ad Fora deducor, quondam pulcherrima, Nervæ,
Turris ubi assurgit Comitum sublimis ad auras.*

faculis, a basilica Sancti Petri ad locum illum processionaliter deportant, et ad audiendum et intelligendum sermonem exhortatorium, quem ibi facere debet Romanus pontifex de operibus pietatis, et ad promerendam et obtinendam indulgentiam peccatorum, quam exercentibus se ad opera misericordiæ pollicetur: ad quæ ut alios non solum verbis provocet, sed exemplis, egenibus omnibus, ad illas spirituales nuptias concurrentibus, panes, carnes, et denarios constituit elargiri: quorum omnium rationem idem prudentissimus præsul exposuit in homilia quam super illius diei evangelium exaravit (12).

CXLV. Quantum vero munificus et studiosus extiterit circa cultum et ornamentum ecclesiarum, frequentia dona (13) manifestant. Basilicæ ergo Salvatoris, quæ Constantiniana vocatur, contulit in territorio Tusculano ecclesiam de Frascati (14),

Quas modo distantes modico discrimine turres Pontifices summi, Comitum de gente Latina, Edificaverunt, ambas decus et monumenta suorum. Altera, quæ major, Comitum cognomine dicta est; Altera, Militiæ, quæ surgit ad æthera, turris.

Cæterum, cum Innocentii Gestorum scriptor, auctor synchronus, nullam de hac turri Comitum mentionem faciat, dum ædificia, ab eodem pontifice qua exstructa, qua instaurata recenset, facile putaverimus, Riccardum, Soræ comitem, Innocentii fratrem, ab eo potentia divitiisque auctum, hanc turrim magna opum jactura condidisse; unde, ut sunt homines ad obreptionem proni, ideo Innocentius in invidiam adductus. Nec mirum, si ex eo Innocentius in invidiam adductus fuerit, cum lege fere cautum fuerit, præsertim hoc sæculo, ne turres certam quamdam altitudinem superarent. « Le torri aveano le loro misure; e, per fuggire l'invidia non si potevano passare una certa altezza. Queste non si potevano fabricare, se non da' nobili, e Siena una volta n'era piena: marca d'onore conceduta a que' nobili, che vittoriosi erano ritornati dalle guerre sacre. » HUBERT. BENOGLIANT. *Not. ad Stat. Pistorien.*, apud Muratorium, *Antiq. med. ævi*. tom. IV, col. 555. Turris illius partem cecidisse, anno 1349, gravissimo terræmotu, quo multæ Urbis ecclesiæ et ædificia corruerunt, testis Petrarcha, in epistola ad Socratem (vid. *Mém. pour la vie de Fr. Pétrar.* tom. III, lib. iv, pag. 35): « Ecce Roma ipsa insolito tremore concussa est: tam graviter, ut, ab eadem Urbe condita, supra duo annorum millia, tale nihil acciderit. Cecidit ædificiorum veterum, neglecta civibus, stupenda peregrinis moles. Turris illa, toto orbe unica, quæ Comitum dicebatur, ingentibus rimis laxata, dissiluit, et nunc, velut trunca caput, superbi verticis horrorem solo effusum despicit..... »

Hactenus et nos de istis celeberrimis ædificiis, quorum adhuc in Urbe supersunt reliquiæ, ingens antiquitatum studiosis disputandi argumentum. Qui plura velit, adeat Franciscum Valesium Romanum (*Dissert. de Turri Comitum*), in libro cui titulus: *Raccolta d'opuscoli scientifici et filologici*, tom. XXVIII, pag. 31.

(12) Conferenda ad hunc locum epistola 95 libri septimi. *Guidoni, magistro hospitalis S. Mariæ in Saxia, ejusque fratribus, etc., qua hospitale S. Mariæ in Saxia Romæ fundatur, et cum hospitale S. Spiritus Montis-Pessul. unitur*; dat. Laterani, xiv Kal. Junii, anno vii (id est 1204). Præterea, conferendæ sunt epistolæ libri primi: 95, *Universis archiepiscopis, episcopis aliisque Ecclesiarum prælatis; ut religiosos, in hospitale S. Spiritus Montis-Pessul.*

A cum tenimentis suis, sicuti infra distinctos terminos continetur, et pretiosam vestem de exaero rubeo (15) deauratam, undique cooperientem altare, habentem ab anteriori parte imaginem Salvatoris, et imagines beatæ Virginis, Joannis Baptistæ, Principis apostolorum, et imperatoris, mirabiliter insignitas, et dalmaticam deauratam nobilem; monasterium Sancti Andree in Silice, cum omnibus pertinentiis suis; hospitali ejus, possessiones in territorio Tusculano. Item, eidem basilicæ, optimam crucem auratam, nobiliter operatam cum lapidibus pretiosis, et pedem pro eadem cruce argenteum deauratum septem marcarum, et unum calicem aureum decem et septem unciarum et dimidiæ, et unum cochlear aureum duarum unciarum et unius (16) tarenii (17).

(18) Basilicæ Sancti Petri, quartam partem obla-

deservientes, nec ipsi perturbant, nec perturbantes foveant; dat. Romæ, apud S. Petrum, x Kal. Maii, Pontif. an. 1 (id est 1198); — 97, *Guidoni, fundatori hospitalis S. Spiritus Montis-Pessul., ejusque fratribus, etc., de confirmatione et privilegiis hospitalis ejus*; dat. Romæ, apud S. Petrum, ix Kal. Maii, an. 1;

In appendice ad librum undecimum, epist. 223, *Decano et capitulo Carnotensibus; de prebenda in ipsorum ecclesia, hospitali S. Mariæ in Saxia assignanda*; dat. Anagninæ, iii Id. Novembris, an. iv (id est an. 1201);

Libri noni, epist. 16, *Turonensi archiepiscopo; magistro et fratribus hospitalis S. Spiritus in Saxia; qua adjungitur hospitali eorum fundum de Fontemoron*; dat. Romæ, apud S. Petrum, viii Id. Martii, pontificatus anno nono;

Libri decimi, epist. 179, *Rectori et fratribus hospitalis S. Mariæ in Saxia; qua dantur eis indulgentiæ et privilegia*; dat. Romæ, apud S. Petrum, iii Non. Januarii, an. x (id est 1208);

Libri undecimi, epist. 69, *Abbati S. Michaelis, Cisterciensis ordinis, de annuo censu duarum marcarum puri argenti hospitali S. Mariæ in Saxia, ab hospitale S. Spiritus Halberstadensis, solvendo*; dat. Laterani, ii Kal. Maii, an. xi (id est an. 1208); — 104, *Fratribus hospitalium (S. Mariæ) S. Spiritus apud Urbem et Montem-Pessulanum; ut caput ordinis S. Spiritus sit in Urbe Roma*; dat. Anagninæ, vi Id. Junii, an. xi. — 169, *Gerardo, fundatori capellæ in suburbio Viennæ ad honorem S. Spiritus et B. Antonii constitutæ; qua suscipitur sub protectione, cum annuo censu unius marcæ argenti, hospitali (S. Mariæ) S. Spiritus in Saxia solvendo*; dat. Ferentini, ii Kal. Novembris, an. xi.

(13) *Frequentia dona*. Sic in codice Vallicellano; sic et apud Baluzium, qui ad marginem notat in codice Podiano legi, *sequentia dona*.

(14) *Frascati*. Sic in codice Vallicellano; apud Baluzium, *Frascati*.

(15) Id est panno holoserico.

(16) Vide supra, not. ad § 23.

(17) Hactenus in editione Baluziana, nec non in Muratoriana (*Rer. Italic. script.* tom. III, part. 1, pag. 558). Quæ sequuntur in hac nostra editione, deponissimus ex codice Vallicellano. Quædam ex eodem

(18) De donis quæ Innocentius diversis Romæ ecclesiis contulit, sic habetur apud Ricobaldum Ferrariensem, *Hist. Roman. pontific.* ad an. 1197: « Singulis ecclesiis Romæ, unam libram argenti contulit pro calicibus faciendis, ea conditione, quod eos vendere non liceat. » *Rer. Italic. script.* tom. IX, col. 179.

tionum de omnibus ministeriis, potestatem insignia planetam de examito viridi bene paratas, et unam magnam purpura et auro contextam, et unum amplum mantile; item, eidem basilicæ, nobilem pannum cum imaginibus aurea textura mirabiliter insignitum ad opus altaris, et unam ampullam auri viginti quatuor unciarum, et quarti, ac dimidiæ, ornatam undique lapidibus pretiosis. Item, pro musivo ejusdem basilicæ, centum libras et decem et septem uncias auri; concessit eidem basilicæ Montem-Porcium (29) in territorio Tusculani.

Basilicæ Sanctæ Mariæ Majoris, vestem rubeam cum pavonibus aureis, pallam altaris, ampullas, unam argenteam, et aliam crystallinam, ad ministerium sacrificii, et viginti libras ad reparationem tecti, et unum gutium (30) argenteum deauratum sex marcarum minus duarum unciarum, et unum calicem decem et septem unciarum, et dimidiæ auri, cum lapidibus pretiosis, et smaltis, et unam tunicam, et unam dalmaticam.

Basilicæ Sancti Laurentii foris muros, vestem rubeam cum pavonibus aureis, et pallam altaris. Item, eidem basilicæ, centum libras prov. (31), et unum pluviale de examito rubeo cum aurifrigio, et unum calicem auri decem et sex unciarum et dimidiæ, et unum par bocalium [ed. Mai, bacillum] argenti, octo marcarum, minus dimidiæ uncie; et iterum eidem basilicæ, centum libras pro ecclesia Sanctæ Agnetis (31*), purpuram ad altare, et vas argenti trium marcarum, et septuaginta librarum proventus (32), pro reparatione basilicæ Sanctæ Constantiæ, et porticus ecclesiæ Sanctæ Agnetis.

Ratorium quoque Sancti Joannis ad Fontes reparari fecit et tectis (28).

Basilicæ Sancti Pauli, tunicam, dalmaticam et

ex eodem codice jam excerpterat olim Raynaldus, prout ipse profitetur (*Annal. eccles. tom. XIII, ad an. 1216, § 15, pag. 252*): « Singulare vero modestiæ exemplum in comprimendo luxu præbuit (Innocentius), quo cæteros Ecclesiæ præsules ad abjiciendum fastium, atque ad rerum caducarum despicentiam adduceret. Hæc enim memoria dignissima Vitæ illius auctor (*in margine adnotatur* ms. bibl. Vallicell.) prodidit, quæ in cuspis ejus Vitæ Gestis, una cum nonnullis aliis desiderantur. Quia vero, etc. » Quæ apud Raynaldum leguntur, infra notare curabimus. — Hoc Gestorum Innocentii supplementum nuper edidit cardinalis Angelo Mai, *Spiegel. Rom.* tom. VI, pag. 300, ex vetusto codice Vaticano. Lectionum varietatem notabimus. EDIT. PATR.

(19) *Planeta*, vestis sacerdotalis quæ vulgo *casula*, Gallice *chasuble*.

(20) *Pluviale*, seu *cappa*, Gallice *chape*.

(21) Hodie, *La chiesa di S. Giacomo, in Settimitana, o sotto Giano, perchè è vicina alla porta di simil nome, o perchè resta sotto il monte Gianicolo, antica sede di Giano*. VENUT. *Rom. modern. part. II, pag. 412*.

(22) Hodie, *La chiesa de' SS. Leonardo e Romualdo, alla Longara, da Gregorio XIII concessa a' Camaldolesi riformati di monte Corona*. Id. *ibid.*, pag. 410.

(23) Id est prope montem Gianiculum. Septimianus dicitur locus ille ex diversis ædificiis vel monumentis ibi a Septimio Severo imperatore extractis. Vid. Bernard. Oricellar. *Comment. in Publ. Victor. De regionibus Urbis*, pag. 1126.

(24) Sic in codice Vallicellano. — *Transpadina Mai*.

planetam de examito viridi bene paratas, et unam magnam purpura et auro contextam, et unum amplum mantile; item, eidem basilicæ, nobilem pannum cum imaginibus aurea textura mirabiliter insignitum ad opus altaris, et unam ampullam auri viginti quatuor unciarum, et quarti, ac dimidiæ, ornatam undique lapidibus pretiosis. Item, pro musivo ejusdem basilicæ, centum libras et decem et septem uncias auri; concessit eidem basilicæ Montem-Porcium (29) in territorio Tusculani.

Basilicæ Sanctæ Mariæ Majoris, vestem rubeam cum pavonibus aureis, pallam altaris, ampullas, unam argenteam, et aliam crystallinam, ad ministerium sacrificii, et viginti libras ad reparationem tecti, et unum gutium (30) argenteum deauratum sex marcarum minus duarum unciarum, et unum calicem decem et septem unciarum, et dimidiæ auri, cum lapidibus pretiosis, et smaltis, et unam tunicam, et unam dalmaticam.

Basilicæ Sancti Laurentii foris muros, vestem rubeam cum pavonibus aureis, et pallam altaris. Item, eidem basilicæ, centum libras prov. (31), et unum pluviale de examito rubeo cum aurifrigio, et unum calicem auri decem et sex unciarum et dimidiæ, et unum par bocalium [ed. Mai, bacillum] argenti, octo marcarum, minus dimidiæ uncie; et iterum eidem basilicæ, centum libras pro ecclesia Sanctæ Agnetis (31*), purpuram ad altare, et vas argenti trium marcarum, et septuaginta librarum proventus (32), pro reparatione basilicæ Sanctæ Constantiæ, et porticus ecclesiæ Sanctæ Agnetis.

(25) *Toalleam*. Sic in codice Vallicellano; vox incognita Cangio, nec non Carpenterio; sed quæ idem sonat ac aliæ, ejusdem generis, prope innumeræ, quæ apud eosdem exponuntur. Gallice *touaille*.

(26) *Aurifrigii boni delati*. Sic in codice Vallicellano; sed aliquid deesse videtur. — *Et lasi Mai*.

(27) *Mosibus*. Vox incognita Cangio et Carpenterio; idem ac *musivis*.

(28) *Et tectis*. Sic in codice Vallicellano; sed aliquid deesse videtur; legendum forsans, *parietibus et tecto*.

(29) *Montem-Porcium*. Sic in codice Vallicellano.

Conferenda est epistola 67 libri sexti, *Abbati et conventui S. Pauli, qua montem Porcium* (sic ibi) *in agro Tusculano, monasterio S. Pauli, extra Urbem via Ostiensi, assignat et confirmat*. Sine data.

(30) Sic legitur in codice Vallicellano. — *Gutium Mai*.

(31) *Prov*. Sic in codice Vallicellano, per abbreviationem; al., ut infra legitur diserte, *proventus*. Num legendum foret *Provincienses*, seu *Pruvinienses*, aliquando dubitavimus. De *libris* enim *Pruviniensibus*, vel *Provinciensibus*, mentio sæpius habetur in Regestis; de qua moneta vide Cangium, *Glossar. tom. V, col. 937 et 943*, vel potius, tom. IV, col. 986. Verum, ex sequentibus patebit legendum revera esse *proventus* vel *proventum*.

(31*) Ergo jam tum S. Agnes ecclesia sub jurisdictione erat, ut nunc etiam, basilicæ S. Laurentii. MAI.

(32) Vide supra not. 31.

Basilicæ Sancti Laurentii infra Palatium, cappam aurifrigiatam de rubeo examito, et cappam [ed. *Mai*, cupam] duarum marcarum argenti.

Monasterio Sancti Gregorii in clivo Scauri, cappam aurifrigiatam de examito rubeo, purpuram et baldachinum, et pallam ad opus altaris, et annulum aureum cum lapidibus pretiosis.

Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in Aventino, planetas duas, de examito videlicet rubeo et violaceo, aurifrigio decenter ornatas, et centum libras proventus (33), pro molendino emendo. Item, alia vice pro eodem, triginta libras proventus (34); et unum magnum pannum de seta [ed. *Mai*, sericum] auro contextum.

Monasterio Sancti Alexii, purpuram deauratam ad opus altaris.

Ecclesiæ Sanctorum Sergii et Bacchi, quam deformem, et minantem ruinam in diaconatu refecit parietibus et tecto (35), pectoralibus, et altari cum gradibus, in pontificatu, fecit fieri porticum columnarum, dando ei cappam de violaceo examito cum aurifrigio; baldachinum et pallam ad opus altaris; cassam eburneam; corporalia; et pyxidem pro eucharistia; basilicam de factura Lemovica (36), et Libras xx. Item, eidem, naviculam argenteam, et unum cochlear argenteum septem unciarum et dimidiæ, et unam planetam examiti rubei cum aurifrigio, et unum aurifrigium, pro amictu, et unum amplum mantile cum aurifrigiis et simbriis sericis, ad opus altaris, et unum calicem deauratum decem et octo unciarum argenti. Item, eidem centum libras proventuum (37).

Ecclesiæ Sancti Marci, thuribulum argenti, centum mascemutinas (38), et totidem solidos, vestem sericam deauratam, ad opus altaris. Item, eidem centum libras proventuum, et unam candelam argenti quinque marcarum, et duas uncias cum duodecim obolis aureis. Item, eidem viginti obolos aureos, et, alia vice, centum libras.

Ecclesiæ Sancti Laurentii in Damaso, vestem rubeam cum pavonibus aureis, cappam de rubeo examito, cum aurifrigio et centum libras.

Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Rotundæ, planetam, et dossa (39) cum aurifrigio decenter ornatam.

(35) Vide supra not. 31.

(34) Vide ibidem.

(35) Conferenda ad hunc locum ea quæ leguntur supra, § 4. Vide etiam quæ ibi adnotavimus.

(36) *Basilicam de factura Lemovica*. Sic in codice Vallicellano (ita quoque cod. *Mai*). Quid autem hæc sibi velit exponere, non adeo facile nobis est. Certe vox *basilicam* hic accipienda videtur eodem sensu quo *capsa* argentea, vel aurea, quæ *basilicæ*, seu *ædiculæ*, fornax retulerit. Verum, quid sit *de factura Lemovica*, juxta ignorantes scire nos fateamur. Num eo sæculo fama vigeant Lemovicenses aurifices? hoc quidem nobis alio properantibus investigare non libet.

(37) Vide supra, not. 31.

(38) Vide supra not. ad § 121.

(39) *Dossa*. Sic legitur in codice Vallicellano; num potius *dorsalia*? — *Dorsale Mai*.

Ecclesiæ Sancti Thomæ de Hispanis, planetam, et cappam de examito rubeo cum aurifrigio, vestem deauratam pro altari, et pallam, et decem libras.

Ecclesiæ Sancti Andreæ de Unda, planetam de rubeo examito.

Ecclesiæ Sancti Stephani in Laterano, planetam de examito rubeo aurifrigio decenter ornatam.

Ecclesiæ Sancti Stephani de Schola Cantorum, cappam examiti rubei cum aurifrigio decoratam.

Ecclesiæ Sanctæ Pudentiænæ, tres libras pro reparatione ipsius.

Ecclesiæ Sancti Thomæ de Forma, viginti libras pro recolligenda quadam terra ejusdem.

Ecclesiæ Sancti Martini de Montibus (40), unam vestem rubeam cum listris aureis pro altari.

Ecclesiæ Sancti Marcelli, unam vestem nigram cum aureis avibus pro altari.

Ecclesiæ Sancti Stephani in Celio monte, vestem nigram cum aureis avibus ad opus altaris.

Ecclesiæ Fossæ-Novæ, pro consummatione ædificii ejusdem ecclesiæ, libras centum.

Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Roscillo juxta Gambinianum, unam planetam examiti rubei cum aurifrigio; et, apud Signiam, concessit ei ecclesiam Sancti Simeonis cum tenimentis suis.

Monasterio Casemarii, pro fabrica ipsius, ducentum unciarum auri; possessionem (41) vero pro una grangia juxta Castrum.

Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Rundenario (42), sitæ in episcopatu Cumano, unam planetam de purpura rubea, et aliam de nigra purpura, et unam dalmaticam rubeam, croceo colore guttatam, et unam tunicam rubeam, insignitam quibusdam opusculis aureis, et aurifrigio decenter ornatam, et unam stolam sericam cum aurifrigio apparatu.

Ecclesiæ Ortanæ (43), unam planetam de examito rubeo cum aurifrigio decenter ornatam, tunicam de limite cælesti (44), unam dalmaticam, et unum aurifrigium.

Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Campitolio, unam pla-

(40) Confer ea quæ adnotavimus supra ad § 126.

(41) *Possessionem*. Sic in codice Vallicellano.

(42) Conferenda epistola 38 libri tertii, *Præposito de Rundenario, aliisque, etc. Qua pontifex hortatur ipsos, ut, cum proposito religionis vivant, regulas conficiant, easque ad sedem apostolicam mittant. Dat. Laterani.*

(43) Urbem Ortam adiit Innocentius anno 1 pontificatus sui, mense Octobri. Vide supra not. ad § 10.

(44) *Limite cælesti*. Ad hæc verba sic Cangius: *« Limes cælestis, pannus cæruleus; sed quare sic dictus? Gesta mss. Innocentii PP. III, ab illustr. Fontanino laudata, ad calcem antiquæ Ortæ, p. 401. Dono dedit ecclesiæ Ortanæ unam planetam de examito rubeo, cum aurifrigio decenter ornatam; tunicam de limite cælesti, etc. Quæ verba desunt in editione Baluzii, »*

netam de examito rubeo aurifrigio laudabiliter decoratam.

Ecclesie Sanctæ Crucis, unam planetam de purpura.

Ecclesie Anagninæ, unum catassamitum (45) cum listris aureis, et unum bacile argenti.

Ecclesie Sanctæ Mariæ de Anagnia, unum pallium deauratum.

Ecclesie Viterbiensi, cappam de examito rubeo aurifrigiatam, et annulum pontificalem.

Misit patriarchæ Bulgarorum planetam, dalmaticam et tunicam examiti albi, cum aurifrigio convenienter ornatas, et magnum annulum cum quinque topatiis, quem ad suum usum habuerat; mitram aurifrigio insignatam, camisum, amictum, stolam, manuale, cinctorium, caligas, sandalia, chirotecas et alia ornamenta quæ conveniunt patriarchæ (46).

Episcopo etiam Brandizuberensi [*ed. Mai*, Branduorbensi], qui ad præsentiam domini papæ accessit, unum annulum aureum cum guicerardo (47), et mitram cum aurifrigio decenter apposito.

Ecclesie Sanctæ Mariæ in Saxia, unum pallium ad usum altaris, unam toallem de opere Alamannico cum aurifrigio integro ibidem decenter apposito, unam planetam aurifrigiatam examiti rubei, unum pluviale de examito rubeo aurifrigiatum, unum calicem argenteum deauratum, unam ampullam argenteam pro vino, aliam ampullam crystallinam pro aqua, unum par candelaborum argenti quinque marcarum, et unum par bacilium argenti quinque marcarum, unum thuribulum argenti quinque marcarum et quinque unciarum, unam toallem pro servitio altaris. Item, aliam planetam, camisum, amictum, et stolas, capsam argenteam marc. (sic) habentem in fronte crucem auream unciarum, in cuius medio erat lapis onychinus habens sculpturam Christi spoliantis infernum, et in extremitatibus extensi brachii duos sapphiros, et in summitatibus erecti brachii duos granatos, in singulis [*ed. Mai*, angulis] autem hyacinthum, amethystum, chalcedonium, et sapphirum.

Monasterio Sublacensi, unam planetam de

(45) *Catassamitum*. Sic in codice Vallicellano legitur; mendose, ut videtur.

(46) Confer epistolam 3 libri septimi, *B. archiepiscopo Trinitano, Bulgarorum ac Blacorum primati*. Dal. Anagninæ.... vi Kal. Martii, an. vii. — De his numeribus ad Bulgaros missis confer supra § 77. *Mai*.

(47) *Guicerardo*. Sic in codice Vallicellano. Quid sit nescire fatemur. — *Smaragdo Mai*.

(48) Vide supra quæ adnotavimus ad § 10. Quibus adde, si vis, ea quæ leguntur apud Ughellum (*Ital. sacr.* tom. I, part. sign. col. 113). « Cum sparsisset fama Adenulphum (Reatinum episcopum), in S. Eleutherii templo ejusdem sancti corpus una cum sanctissimæ Antix matris reliquiis invenisse, Innocentius PP. III, humiliter a Reatinis exoratus, ut celebrandæ translationi interesse dignaretur, eo se contulit, inventumque thesaurum solemniter transtulit, recondiditque eodem in loco ubi repertum fuerat, ut sequens inscriptio in lamina, una cum sacris lipsanis inventa, fidem fa-

et unam examiti rubei, cum aurifrigio decenter ornatas, et triginta libras proventuum.

Rectoribus Romanæ fraternitatis, unum dorsale, et unam amplam toallem, de opere Alamannico. Item, eidem, pannum sericum cum stellis aureis, quia consecravit altare in eadem ecclesia ad honorem Virginis Mariæ, ad cujus etiam opus dedit optimam toallem de opere Alamannico.

Ecclesie Sanctæ Sabinæ, unum par bacilium marcarum argenti [*ed. Mai*, bacilium argenti duarum marcarum], et quinque unciarum argenti.

Pro restauratione ecclesie Sancti Pantaleonis, quæ combusta fuit, tres libras.

Ecclesie Sancti Salvatoris de Monte Amiato juxta Radicophanum, unam planetam de examito rubeo aurifrigiatam.

Ecclesie Sancti Elutherii [*ed. Mai*, Lotharii] Reatinensis, cujus altare domnus papa consecravit (48), unum pallium cum leonibus.

Ecclesie Sancti Joannis Reatinensis, unum pallium sericum cum pannis [*ed. Mai*, parvis] leopardis.

Ecclesie Sanctæ Mariæ de Spoleto, cujus altare consecravit (49), unum pallium sericum.

Ferentinensi ecclesie, unam planetam de examito rubeo aurifrigiatam.

Basilicæ Duodecim Apostolorum, triginta libras ad reparationem ipsius.

Fecit etiam inquiri per omnes Urbis ecclesias, quæ calices argenteos non haberent, et singulis non habentibus contulit calices, pro reverentia sancti mysterii corporis et sanguinis Jesu Christi. Numerus autem eorum fuit centum triginta trium, pondus vero centum marcarum argenti.

In capella sua vasa auri posuit universa, cruces videlicet et candelabra, calicem, et thuribula, ampullas, et perfusoria, capsulas, et bacilia, et cætera quæ ad usum altaris sunt opportuna; sed et annulos aureos in omni specie lapidum pretiosos; indumenta quoque pontificalia de universis coloribus multiplicia, ornata ex auro et margaritis, ut adeo dives capella visa non fuerit tam in materia quam in forma. [*Ed. Mai*, margaritis et gemmis,

cit: † *In nomine Domini, Amen. Anno Dominicæ Incarnationis 1198, mense Aug. die 13, temporibus Innocentii PP. III, ipso assistente in civitate Reat., hic recondita sunt ossa sanctorum martyrum Eleutherii et Antix matris ejus, in presentia domini Sofr. presb. card. tit. S. Prax. et Mag. Petri, diaconi card. S. Mariæ in Via Lata, et Adenulphi, episcopi Reat. quæ reperta sunt sub hoc altari, sicut antiquus repertus tit. histor. et fama publica indicavit. Petro quidem Compostellano, archiepiscopo presente.* Præterea, instrumentum quo Reatini jura ab ipsis Romanæ Ecclesie solvenda recognoscunt, ex codice msto Cencii Camerarii, habetur apud Muratorium, *Antiq. med. æri.* tom. II, col. 17, dissert. 19. Factum dicitur, anno *Incar. millesimo centesimo nonagesimo octavo, indictione prima, anno primo pontificatus domini Innocentii III papæ, mensis Augusti die 14.*

(49) Vide supra notas ad § 10.

mitras insuper pretiosissimas et pulcherrimas ex smalto cum perlis subtiliter operatas, chirotecas similiter et sandalia, ut, etc.]

CXLVI. Quia vero non tam honorabile, sed utile censuit, ut summus pontifex apud Sanctum Petrum palatium dignum haberet, fecit ibi fieri domos istas de novo: capellaniam, cameram et capellam, panattariam (50), buccellariam, coquinam et marescalliam; domos cancellarii, camerarii, et elemosynarii; aulam autem confirmari præcepit, ac refectlogiam, totumque palatium claudi muris, et super portas erigi turres; emit etiam domum inter clausuram palatii, quam ad habitationem medici (51) deputavit. Apud Lateranum autem fecit præparari palatium, quod est supra capellaniam, in quo nonnumquam Romanus pontifex habitaverat, tabulatam super camera, et caminum in camera faciens, cameram æstivam, et camerulam super absidam, et undique circa palatium ad firmatum ipsius cossas (52) altas et amplas, quas vulgariter scontros (53) appellant. Fecit etiam apud domum elec-

(50) De Panetiario papæ mentio habetur in epistola 207 libri secundi, *Potestati, consulibus et iustitiariis Viterbiensibus, ut concordiam cum Romanis in vitam conservent*, ibi enim sic legitur: « Propter quod dictum subdiaconum (G. archipresbyterum S. Angeli, de quo egerat supra), et dilectum filium, Hugonem, panetiarium nostrum, ad vos duximus destinandos, etc. »

(51) Duo fuere temporibus Innocentii PP. III medici pontificii, quorum memoriam reperire est in antiquis historiæ monumentis; unus, de quo dubitari nullatenus potest, Joannes Castellomata, qui testis subscriptus legitur ad finem testamenti Mariæ reginæ Aragonum, anno 1213, die 20 mensis Aprilis (vid. apud Dacher. *Spicileg.* tom. III, p. 176); alter, paulo anterior, Romualdus nomine, et schola Saternitana, cui Ægidius Corboliensis, canonicus Ecclesiæ Parisiensis, et archiater Philippi regis Francorum II, opus suum dedicavit, *De compositorum medicaminum virtutibus*, quod 6000 versibus hexametris complexus est, uti docet Bulæus (*Histor. Universit. Paris.* tom. II, pag. 718). Poematis hujus majorem partem, et codice Gudiano in Bibliotheca Guelpherbytana, vulgavit Polycarpus Leyserus (*Hist. poetar. med. ævi*, pag. 500 et sequentibus). In Præfatione hæc leguntur:

*Nos physicæ antistes, quos Ægidiana libellos
Sanctio produxit, digno Romualdus honore
Consecrat et celebret; qui, ne penetrabilis auræ
Solvatur radiis, populo mirante, per æstum
Obnubit caput, et triplici domat astra galero;
In physica celebrem quem Justiniana favore
Divitis eloquii prudentia tempore longo
Detinuit; sed eum Romanæ curia sedis
Nunc colit, auctorem physicæ, viteque patronum.
Ipse novo faveat operi, nec Parisianas
Æstimet indignum physicam resonare Camænas, etc.*

Ubi cum ad marginem adnotatum sit, an. 1198, circa hoc tempus vixisse videtur Romualdus ille, non aliunde notus, qui perinde Cælestini PP. III, ac verisimiliter etiam Innocentii PP. III, archiater fuerit. Ad hæc vero,

*qui, ne penetrabilis auræ
Solvatur radiis. populo mirante, per æstum
Obnubit caput, et triplici domat astra galero:*
ista notavit doctissimus abbas Gaet. Marinus (*De gli archiatri pontif.*, vol. I, p. 11): « Se Egidio poi

mosynariam fieri duas cameras terminatas; item, cameram juxta capellam, et oraculum ante speculum, et domum pro clibano concistorisensis fecit [ed. Mai, clibano. Consistorium fecit] pavimentari, et gradus marmoreos ad ejusdem ascensum.

CXLVII. (54) [Circa familiares suos liberalissimus exstitit, conferendo illis beneficia et honores. Nam de capellanis suis hos promovit ad dignitates: Hugolinum, in diaconum cardinalem Sancti Eustachii (55), quem præterea fecit (56) episcopum Ostiensem; Leonem, in presbyterum cardinalem Sanctæ Crucis (57): Joannem, in presbyterum cardinalem Sanctæ Mariæ in Cosmedin (58), quem postea fecit Romanæ Ecclesiæ cancellarium; Petrum, in presbyterum cardinalem Sanctæ Pudentianæ (59); Nicolaum, in episcopum Tusculanum (60); Joannem, in diaconum cardinalem Sanctæ Mariæ in Via Lata (61); Octavianum, in diaconum cardinalem Sanctorum Sergii et Bacchi (62); Joannem, in diaconum cardinalem Sanctorum Cosmæ et Damiani (63); Paulum in Orta-

ci narra il vero, fu colui (Romoaldi) uomo dotto, e dato da principio, e per molto tempo, allo studio della giurisprudenza, ed un solenne ipococondriaco, se per istar difeso dal caldo se ne andava per città con tre berrette, o cappelli..... Cæterum Innocentium PP. III, præter alia multifariæ doctrinæ genera (quibus ipsum imbutum fuisse apud cunctos in confesso est, et fidem faciunt ipsius opera), artem etiam medicam coluisse credendum est, « nel supposto (pergit auctor modo supra citatus *ibid.*), nel supposto, che sia veramente sua una ricetta, o *confezione al viso*, di cui lo fa autore un bel codice in membrana del secolo xv, posseduto dal eruditissimo sig. conte Carlo Simonetti, il qual contiene il volgarizzamento dell' opera di maestro Aldobrandino, ed altre cose mediche. »

(52) *Cossas*. Num potius *costas*? quocunque modo legi debeat vox ista, eo saltem quo hic accipienda videtur sensu, incognita fuit Cangio, nec non Carpenterio.

(53) *Scontros*. Sic legitur in codice Vallicellano, de qua voce idem dixerimus ac in nota superiori.

(54) Quæ hic uncis includuntur, apud Raynaldum leguntur, *Annal. eccles.* tom. XIII, ad anno 1216, § 14, pag. 252.

(55) Vide ad epistolam 29 libri quinti.

(56) Anno 1207, pontificatus x, Romæ, mense Decembri. *Oldoin. ad Ciacon.* tom. II, col. 28.

(57) Vide ad epistolam 4 libri septimi.

(58) Vide ad epistolam 27 libri septimi.

(59) Vide supra not. ad § 29.

(60) Nicolaus de Romanis, Romanus, Innocentii PP. III a sacrificiis, ab eodem, anno 1204, pontificatus vii, mense Martio, juxta Panvinium, vel, juxta Ciaconium, mense Decembri, episcopum cardinalis Tusculanus renuntiatus fuit. Legationem in Angliam suscepit versum annum 1214, et pluribus aliis etiam functus est. Obiit sub Honorio PP. III, anno 1219. *Oldoin. ad Ciacon.* tom. II, col. 22.

(61) Vide ad epistolam 184 libri septimi.

(62) Octavianus, ex comitibus Segniæ, Anagninus, Herculicus, Innocentii PP. III consobrinus, ex pontificii sacelli sacerdote, ac ex canonico S. Petri,

(63) Joannes, ex pontificii sacelli sacerdote, tituli SS. Cosmæ et Damiani diaconus cardinalis, ab Innocentio PP. III, Romæ, anno 1205, pontificatus vii, mense Decembri, renuntiatus est. Obiit sub Honorio PP. III. *Id.*, *ibid.*, col. 27.

num episcopum (64); Benedictum, in episcopum (65) Fundanum;] Rainerium, in episcopum Tuscanum (66); Joannem, in episcopum Furconensem, quem postea transtulit in episcopum Perusinum (67); Ægidium, in episcopum Cajeta-

num (68), Albertum, in episcopum Ferentinum (69); Petrum [ed. Mai, Ægidium in episcopum Ferentinum, Petrum, etc.], in episcopum Militensem (70); Saxonensem (71), in episcopum Apruntinum; Raynaldum, in archiepiscopum Capuanum (72); Bar-

tri, S. R. E. camerarius, et tituli SS. Sergii et Bacchi diaconus cardinalis, ab eodem Innocentio PP. III, Romæ, anno 1205 pontificatus VIII, mense Decembris, renuntiatus est. Hunc adhuc subdiaconum, cum Jordano, in Picenum Innocentius legaverat, ut eam provinciam, ejecto Marcualeo invasore, Ecclesie Romanæ redderet. Innocentius, in epistola ad episcopos regni Sicilia scripta, Octavianum consobrinum suum vocat. Interfuit comitiis, in quibus Honorius III et Gregorius IX Romani pontifices electi fuerunt. Vitam produxit usque ad annum 1229. Sub Gregorio PP. IX lucis usuram amisit, ejusque obitus memoratur IV Non. Februarii in Necrologio. *Ordoin. ad Ciacon.* tom. II, col. 28.

(64) De isto hæc tantummodo habet Ughellus, (*Ital. sacr.* tom. I, col. 780): « XVI. Paulus Paulo alteri successit, ab Innocentio PP. III Orbanus electus episcopus, circa annum 1200, cum ejusdem pontificis familiaris esset ac capellanus. Ex Vita ejusdem pontificis ms. in bibliotheca Vaticana » Vitam non produxit ultra annum 1222.

(65) Idem *ibid.*, col. 780: « XIV. Benedictus, episcopus Fundanus adlectus est ab Innocentio PP. III, an. 1199, ex Vita ejusdem pontificis, ms. in bibliotheca Vaticana. » Obiit ante annum 1201.

(66) Hic agi videtur de Raynerio, hujus nominis secundo, de quo sic apud Ughellum, in episcoporum Viterbiensium serie (*Ital. sacr.* tom. I, part. sign. col. 310): « Raynerius, hujus nominis secundus, Viterbiensi Ecclesie præfuit anno 1199. Huic antistiti Viterbienses consules Bagnaia castellum donarunt anno 1202, die 15 mensis Octobris, ut prodit publicum ea de re instrumentum. Hic item Raynerius, ut erat egregie pius, ecclesiam S. Francisci Tuscanellæ monachis S. Salvatoris Ammiatini montis restituit: exstatque ejusdem memoria in dictæ Ecclesie monumentis, publicisque scripturis, usque ad annum 1221. » Vide etiam quæ nos adnotavimus ad epistolas libri quinti 93, libri octavi 105 et 128, libri noni 255. Conferendæ sunt insuper epistolæ 139 libri decimi: *Clero et populo Viterbiensibus*; ut *Viterbiensis ecclesia sit deinceps cathedralis*; dat. Viterbii IV Id. Octobris, a. x (id est 1207); — 142, *Clero et populo Tuscanensibus*; de confirmatione privilegiorum episcopatus Tuscanensis; dat. Corneti, IV Kal. Novembris, anno x; — 143, *Archipresbytero et canonicis S. Xisti Viterbiensis*; de confirmatione cujusdam concordie, inter ipsos et Raynerium, episcopum Viterbiensem; dat. Sutrii, XVIII Kal. Decembris, anno x. — Adde, si vis, quod ex monumentis patet, Raynerium modo Tuscanensis, modo Viterbiensis episcopi nomine designatum fuisse. Etenim, interfuit sub nomine Tuscanensis, seu Tuscani episcopi, solemnii dedicationi ecclesie S. Mariæ a Castello, in urbe Cornetana, cum novem aliis episcopis, anno 1208, prout fides facit inscripto marmorea, quæ in ea ecclesia ad parietes legitur.

(67) De isto vide ad epistolam 100 libri septimi.

(68) Post obitum Petri, Cajetani episcopi XXVII, quem obiisse ante annum 1191 ex instrumentis comperitur, Ægidius, jam ab anno 1191, electus reperitur in documentis Ecclesie Cajetanæ, prout monuit Ughellus (*Ital. sacr.* tom. V, in Appendice, col. 1512). Postea, ab Innocentio, cujus amicissimus erat, consecratus fuit circa annum 1200, pridie Kal. Decembris. Hic Ægidius e xenodochio corpus S. Theodori martyris, qui a Constantinopoli Cajetam olim fuerat delatum, a Petro, tit. S. Marcelli cardinale, in Orientem legato, in ecclesiam

cathedralem transtulit (circa annum 1206-1207) Paucis post eam translationem annis superstes fuit Ægidius. *ib.*, tom. I, col. 584. Successor ejus Ricardus, jam ab anno 1208, ab Ughello memoratur (*ibid.*, tom. V, in appendice, col. 1512).

(69) « XIX. Albertus Longus, canonicus Anagninus, familiaris intimusque amicus Innocentii PP. III, dum privata fortuna uteretur, ab eodem pontifice, tum meritorum, tum amicitie ergo, Ferentinus episcopus (*post Berardum, de quo vide ad epistolam 77 libri quinti*) adlectus est II Kal. Junii an. 1203. » Hactenus Ughellus, *Ital. Sacr.* tom. I, col. 726. De eodem quædam alia leguntur in Chronico Fossæ-Novæ (*Rev. Italic. Script.* tom. VII, col. 886 et sequentibus) quæ hic exscribere nos non pigebit. « An. 1203, indictione sexta, undecimo Kalendas Februarii, Berardus, episcopus Ferentinus, obiit. Nonas Maii, indignatione Romanorum, dominus papa venit Ferentinum. Undecima Kalendas Junii, fecit ibi et consecravit dominum Albertum Longium, canonicum Anagninum, episcopum de Ferentino... — An. 1206, indictione nona.... secundo Idus Maii, dominus papa Innocentius Ferentinum venit, et ab Ecclesiis fodrum recipere noluit dicens quod ultra modum Ecclesie gravarentur.... — An. 1208, alio die (id est decimo Kalendas Octobris), dominus papa ivit Ferentinum et mansit ibi per mensem, et ab episcopo Alberto, noluit recipere fodrum, dicens: Ego scio statum Ecclesiarum; episcopi autem si tot et tantis vicibus, quantis ego Ferentinum venio, a vobis fodrum recipere vellent, ecclesie vestre ultra modum gravarentur; ob hoc recipere nolo... — An. 1209 (*ex instrumento*). Anno Dominicæ Incarnationis 1209, pontificatus domini Innocentii tertii papæ anno duodecimo, Kalendas Maii. Hac die consecratum est altare ecclesie beati Jacobi apostoli, quæ posita est juxta pontem Ceccanum, per manus domini Alberti, venerabilis episcopi Ferentini.... »

Quo tempore obierit Albertus nescimus. Post ipsum, sed anno tantummodo 1276, Jacobum memorat Ughellus, *loc. cit.*

(70) « X. Petrus, Innocentii tertii familiaris, ab eodem renuntiatur episcopus (Militensis, in Calabria) anno 1200, ut habetur in Vita ejusdem pontificis, in codice Vaticano; ad quem exstant ejusdem pontificis litteræ, ut abbatem Militensis monasterii, a prædecessore suo electum, sed manu mutilatum, deponeret. Huic, anno 1213, mulier devota, Venetia, uxor quondam Alexandri de Seminaria, possessionem quamdam donavit, quæ adhuc a Militensi Ecclesia possidetur. » Quænam sint litteræ illæ quas Ughellus ab Innocentio scriptas fuisse memorat, et num in Registis hodie reperiantur, non meminimus. Verum exstat epistola libri decimi 112, *Archiepiscopo Cusentino, et episcopo Marturanensi*; ut Petrum, episcopum Militensem, adversus comitem Amfium tueantur ac protegant; dat. Viterbii VIII Kal. Septembris, an. x. Successor ejus Rogerius notatur an. 1222.

(71) Saxonensem. Sic in codice Vallicellano ubi per abbreviationem scriptum est *Saxonen. Sassonem* legendum esse videtur. Sic enim apud Ughellum. (*Ital. sacr.*, tom. I, col. 597: « XIV. Sasso, Innocentii

tertii
(72) De tempore electionis Raynaldi in archiepiscopum Capuanum, vide quæ jam adnotavimus supra ad § 23. Adde, si vis, ea quæ leguntur

tholomæum, in archiepiscopum Tranensem (73); A Blasium, in archiepiscopum Turritanum (74); Ray-

terti familiaris, electus est ab eo episcopus (Apruntinus) anno 1204. Hic laborem Interami civium, tam in aggeribus quam in ædificiis novæ civitatis, pia consideratione animadvertens, libertatem et immunitates, a suis antecessoribus concessas, non solum confirmavit, verum plura alia elargitus est,

lum (*Ital. sacr.*, tom. VI, col. 410): Raynaldus primus ob defectum ætatis datus est Ecclesiæ Capuanæ procurator. Fuit ergo electus et confirmatus ab Innocentio, non consecratus. Ideo, in documento anni 1204, et in alio anni 1205, dicitur electus, ejusdemque inscriptio subscriptio litteris rubeis exarata, et signum in hunc modum in circulo † *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. In medio: Sanctus Stephanus. Raynaldus, Capuanus electus*; anno vero 1210, jam consecratus subscribitur, diciturque archiepiscopus. Interfuit Raynaldus translationi S. Andreæ a Petro Campano, cardinale, Amalfi celebratæ anno 1206, et apostoli digitum obtinuit, quem in thesauro Capuano reposuit.

Hucusque Ughellus: Verum, Raynaldum, jam ab anno 1208, ante mensem Augusti, consecratum fuisse, archiepiscopumque dictum, evincitur ex epistolis libri undecimi: 125, *Raynaldo, Campuano archiepiscopo, ejusque successoribus canonicè substituentis in perpetuum; ad confirmationem privilegiorum*; dat. apud S. Germanum, per manum Joannis S. Mariæ in Cosmedin. diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, x Kal. Augusti, indictione xi, Incarnationis Dominicæ an. 1208, pontificatus vero domini Innocentii PP. III an. undecimo: 26, *Raynaldo, Capuano archiepiscopo, qua confirmatur sententia ab Alexandro PP. III, lata in favorem archiepiscopi Capuani, adversus abbatissam monasterii S. Mariæ Capuensis*; dat. apud S. Germanum, xii Kal. Augusti, an. xi.

Verum, Raynaldus, anno 1207, mense Julio, adhuc electus a pontifice vocatur. Vide epistolam 91, libri decimi: *Archidiacono et capitulo Venafranis; qua confirmantur certa jura et sententiæ pro ipsis latae*; dat. apud Montem-Flasconem, per manum Johannis, S. Mariæ in Cosmedin. diaconi cardinalis, S. R. E. cancellarii, vi Kal. Augusti, indictione ix (*leg. xi. vid. Baluz. præfat.*) Incarnationis Dominicæ an. 1207, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno decimo. Ibi enim sic diserte legitur: «Sane, cum olim Yserniensis Ecclesiæ nuntii ad nostram præsentiam accessissent, et humiliter postularent, ut eorum Ecclesiæ desolatæ paternam dignaremur sollicitudine providere, ac finem imponere quæstioni, dilectis filiis R. Capuano electo et magistro Ph. notario nostro, tunc Beneventano rectori, dedimus in mandatis, etc... » Et infra... « Sed quia idem electus examinationi causæ non potuit interesse, commisit eidem notario vices suas... »

Addit Ughellus (*ibid.*, col. 410): Raynaldus memoratur, an. 1. Honorii PP. III, in Regesto Vaticano, epist. 97, dat. 13 Kal. Maii. Paulo post oportet obisse, tametsi sunt qui illum referant, ad an. 1221, confundentes illum cum alio ejusdem nominis successore.)

(73) *Tranensem*. In codice Vallicellano, scriptum videtur *Trojanum*; sed legendum absque ullo dubio, *Tranensem de Trojano*; enim archiepiscopatu, nullibi, quod sciamus, mentio. E contra, de Bartholomæo, *Tranensi archiepiscopo*, sic apud Ughellum (*Ital. sacr.* tom. XV, col. 1229): « VII. Bartholomæus, Innocentii PP. III familiaris, eo mandante, Tranensis archiepiscopus consecratur, circa annum Domini 1206, de quo in vita ejusdem pontificis, ms. Vatic. biblioth. mentio habetur; ad quem etiam idem scribit Innocentius, Non. Julii an. viii, epist. 175, f. 36. » Epistola hæc de qua hic Ughellus est 118 libri octavi. De eodem Bartholomæo, archiepiscopo

anno 1207, ut ex monumento et archivio ejusdem ecclesiæ deprompto, liquide patet. » Hactenus. Ughellus, *loc. cit.*, qui postea, curis secundis, monet (tom. V, in Append., col. 1494), Sassonem non nisi anno 1205, in episcopum adlectum fuisse.

Tranensi, simul ac apostolicæ sedis legato, agitur in epistola 135 libri noni, *Barensi inter archiepiscopo, et episcopo Salpensi; ut causam quæ archiepiscopos Tranensem et Acheruntinum vertebatur, examinetur et dijudicent*; dat. Ferentini, vi Kal. Augusti, an. ix. De tempore ipsius electionis conferendæ sunt epistolæ libri quinti 69, *Bisuntino episcopo, et Marsicano, subdiacono, et capellano papæ, de electione archiepiscopi Tranensis*; dat. Laterani, viii Kal. Julii, an. v (*id est 1202*); 88, *Capitulo Tranensi; de eodem argumento*; dat. Velletri, xvi Kal. Octobris, an. v. Ibi vide quæ nos adnotavimus. Quando obiit Bartholomæus, pro incomperato habuit Ughellus. Post Bartholomæum, sed non nisi anno 1268, Nicolaus archiepiscopus Tranensis, apud ipsum memoratur.

(74) Blasius, S. R. E. subdiaconus et notarius, ac etiam (post Raynaldum, de quo mox, in nota sequenti, agemus) *procellarij munere fungens*, diversis Innocentii PP. epistolis subscriptus reperitur, ab initio saltem mensis Novembris, anno Incarnationis 1200, Innocentiani vero pontificatus iii, usque saltem ad finem mensis Aprilis, anni Incarnationis 1202, Innocentiani pontificatus V. Vide epistolas apud Ughellum, *Ital. sacr.*, tom. VI, in appendice ad finem: *Pantaleoni, Ecclesiæ Compasana archiepiscopo; de conservatione et confirmatione jurium et episcoporum*; dat. Laterani, per manum Blasii, S. R. E. subdiaconi et notarii, iii id. Novembris, indictione iv, Incarnat. Dom. an. 1200, pontificatus vero domini Innocentii papæ III an. iii.

Epistolas libri quinti Registorum: 9, *Waltero prapósito S. Petri de Monte Sereno, ejusque fratribus*, etc. *De confirmatione privilegiorum*; dat. Laterani, per manum Blasii, S. R. E. subdiaconi et notarii xii Kal. Aprilis, indictione v (*id est*, anno 1202, pontificatus v).

Imo, Blasius, initio mensis Octobris, ejusdem anni Incarnationis 1202, Innocentiani pontificatus v, nondum in archiepiscopum Turitanum electus fuerat. Testis bulla Innocentii, apud Mittarellum (*Annal. Cantadul.*, tom. IV, in appendice, col. 246, instrum.) 153: *Joanni, priori monasterii S. Vigilii Senensis ejusque fratribus*, etc., *qua recipiuntur sub protectione B. Petri*; dat. Velletri, per manum Blasii, S. R. E. subdiaconi et notarii, iii Non. Octobris, Indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus autem Domini Innocentii PP. III anno v. Observat Mittarellum in hac bulla indictionem vi cum die tertia mensis Octobris anni Innocentiani pontificatus v, Incarnationis 1202, colligari, ideoque addit, in notulæ speciem, *mutata nimirum* (indictione) *mense Septembris*. Scimus, a nonnullis auctoribus id traditum fuisse, nempe, quod temporibus Innocentii PP. III, constanti fere usu, indictiones novæ, aut a mense Januario, aut multo sæpius a mense Septembri sumerentur; et in hanc sententiam pedibus ire visi sunt novæ Diplomaticæ auctores, quando sic scripserunt (*Nov. Traité de diplom.*, tom. V, pag. 288): « A l'égard de l'indiction, les bulles d'Innocent III la prennent du 1er janvier, et plus souvent encore du 1er septembre. » Verum in firmo satis argumento hoc asseveratum fuerit, nescimus. Etenim, inter tot ac tantas, quæ adhuc supersunt, Innocentii PP. III bullas, quas dicunt consistoriales, paucaæ admodum occurrunt in quibus indictio, aut a

mense Septembri, aut a mense Januario numerata sit; multo plures reperiuntur, ex quibus indictionem aliquando, vel ab Octobris, vel a Novembris, vel a Decembris mense, sumptam fuisse probari potest. Sed de hoc alibi fusius. Nunc ad Blasium redeamus.

Blasius, a pontifice, jam ante diem primam mensis Decembris, anni Incarnationis 1202, in archiepiscopum Turritanum electus, aliquandiu adhuc S. R. E. subdiaconi et notarii, simul ac Turritani electi nomine, pontificii bullis subscriptus reperitur. Vide epistolam 130, libri quinti, *Agneti, abbatissæ Jovirensis monasterii, ejusque successoribus, etc. De confirmatione privilegiorum*; dat. Laterani per manum Blasii; S. R. E. subdiaconi et notarii, Turritani electi, Kal. Decembris, indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus vero domini Innocentii PP. III, anno quinto. Nec non circa idem tempus, pontifex iste de Blasio loquens, ipsum eisdem duobus titulis designabat. Vide epistolam 131 ejusdem libri, *episcopo Nivernensi; ut beneficium trium marcarum ab ejus prædecessore, magistro, Blasio, subdiacono papæ et notario, nunc Turritano electo, olim concessum, dicti Blasii nepoti nunc conferat*; dat. Laterani. Ibi sic legitur: «Quantum dilectus filius, magister Blasius, subdiaconus et notarius noster, Turritanus electus, utilis fuerit Ecclesiæ Nivernensi, et quam fideliter ejus apud nos negotia studuerit promovere, per experientiam te credimus didicisse. Ne igitur apud eandem Ecclesiam obsequiorum ejus memoriam deperiret, si, eo in archiepiscoporum Turritanum assumpto, tuæ devotionis affectus effectui devotionis ipsius non curaret, saltem in suis liberaliter respondere, beneficium trium marcarum argenti ad pondus Trecense, quod bonæ memoriæ J. prædecessor tuus, in censu suo Nivernensi propria ei liberalitate concessit, dilecto filio (P. ut ex epistola mox citata eruitur) nepoti ejus, sub tenore quo habuit, duximus conferendum. Monemus igitur, etc.» et illa quidem Innocentii, ex epistola citata, verba hic referre libuit, eo quod ex illis erui potest Blasium, aut e nostra Gallia oriundum (quod hic investigare nobis alio properantibus non licet), aut saltem Gallis addictum fuisse; quod etiam ex epistola mox citanda confirmabitur. Paulo post, id est die 13 mensis Januarii, anni pontificatus Innocentiani V, id est anni Incarnationis juxta nostrum computandi morem, 1203, Blasius Turritanus electus tantummodo, non jam S. R. E. vel papæ, subdiaconus et notarius, a pontifice vocabatur. Confer epistolam 142 ejusdem libri quinti. *Abbati Dolensi, N... subdiacono papæ.*

Priori de Leproso; ut episcopum Nivernensem, præbendam P. nepoti Turritani electi, juxta mandatum papæ assignare cogant. Dat. Laterani, Idib. Januarii, an. v. Sic enim ibi Pontifex: «Olim pro B. de S. Portiano, paupere clerico, venerabili fratri nostro, Nivernensi episcopo, apostolicas curavimus litteras destinare, ut, quoniam ab eo fuerat ordinatus, ei tandiu provideret in necessariis, donec sibi beneficium ecclesiasticum assignaret. Postmodum vero, cum per ipsum non fuisset mandato super hoc apostolico satisfactum, ipso ad nostram præsentiam redeunte, donationem primo vacaturæ præbendæ nobis duximus retinendam, denuntiantes irritum et inane, si de ipsa forsitan aliquid ordinaret; quam vacare postmodum nobis suis litteris intimavit, et quod super ea expectaret nostræ beneplacitum voluntatis. Licet autem annuum beneficium trium marcarum, quod dilectus filius, magister Blasius, Turritanus electus, percipiebat in redditibus ipsius episcopi, P. nepoti ejusdem electi, in partibus illis studentium, mandaverimus assignari, quia tamen idem B. (de S. Portiano) de medio est sublatus, et eidem episcopo etiam expedit provisione hujus modi non teneri, prædictam præben-

dam eidem P. (nepoti Turritani electi) duximus conferendam, ut incepto litterarum studio liberius valeat imminere. Unde ipsi episcopo, et dilectis filiis, decano et capitulo Nivernensibus, per scripta nostra præcipiendo mandavimus, ut eidem P. vel ejus procuratori, omni contradictione, dilatione et appellatione cessantibus, præbendam ipsam cum stallo chori, et loco capituli, assignare procurant, ita quod ex hoc idem electus, qui jam sibi multipliciter utilis exstitit, sicut novit et existere poterit in futuro, ad obsequium ejus fortius invitetur, et nos devotionem suam possimus non immerito commendare. Quo circa, etc. Dat. Laterani, ibid. Januarii, an. v (id est 1203). *Ad calcem*, scriptum est super hoc prædictis, episcopo, decano et capitulo Nivernensibus.»

Blasius, Turritanus electus, sed nondum archiepiscopus (id est nondum consecratus), diversis pontificis epistolis seu bullis usque saltem ad diem 25 Februarii, anni (juxta nostrum computandi morem) 1203, subscriptus reperitur in Regesto anni pontificatus Innocentiani VI; vide epistolas, libri sexti; 3, *Abbati S. Lupi Trecensis, ejusque fratribus, etc., de confirmatione privilegiorum*; dat. Laterani, per manum Blasii, Turritani electi, x Kal. Martii, indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno v (recte v, *etiamsi inserta sit epistola in Regesto anni vi*); 4, *Joanni, priori, et fratribus juxta specum Beati Benedicti, etc., qua concedit eis pontifex sex monetæ libras ex annuo censu Castri Portiani*; dat. Laterani, per manum Blasii, Turritani electi, vi Kal. Martii, indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus vero domini Innocentii papæ III anno vi (recte etiam hic vi, nam die vi Kal. Martii, jam numerabatur annus Innocentiani pontificatus vi); 10, *Adelfonso, Auriensi episcopo, ejusque successoribus, etc., de confirmatione bonorum et privilegiorum*; dat. Laterani, per manum Blasii, Turritani electi, v Kal. Martii, indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus vero domini Innocentii PP. III, anno vi.

Verum, Blasius in archiepiscopum consecratus fuit ante diem quintum mensis Martii ejusdem anni. Id evincitur ex bulla, apud Ughellum (*Ital. sacr. tom. I, col. 917*): *Gualtero Lunensi episcopo, de confirmatione omnium jurium et bonorum Lunensis Ecclesiæ*; dat. Laterani, per manum Blasii, archiepiscopi Turritani, Non. Martii indictione vi, Incarnationis Dominicæ anno 1202, pontificatus vero domini Innocentii papæ III, anno vi. Quoad Blasii in archiepiscopum consecrationis tempus concinere videntur epistolæ duæ libri sexti 19 et 20, quæ datæ dicuntur eisdem vi Id. Maii, sed quas, ex loco ubi in Regesto insertæ sunt (nempe inter epistolam 18, datam vi Id. Martii, et epistolam 21, datam v Id. Martii), conjicere fas est datas etiam fuisse vi Id. Martii, non vero Maii. Vide epistolas (*loc. cit.*) libri supra dicti; 19, *Abbati Dolensi*; E. *subdiacono papæ, priori de leproso; ut, nonobstante episcopi Nivernensis morte, præbendam in Ecclesia Nivernensi P. nepoti archiepiscopi Turritani, juxta tenorem mandati apostolici, de hoc ad dictum quandam episcopum Nivernensem directi, faciant assignari.* Dat. Laterani, v id. Maii (potius, ut supra observavimus, Martii) an. vi; 20, *Abbati Dolensi; de argumento simili; in favorem L. (alterius nepotis Blasii, archiepiscopi Turritani) pro præbenda in Ecclesia Liniacensi*; dat. ut supra.

Ex his duobus epistolis diversa eruere est quæ hic adnotare pretium operæ duximus, tanto magis, quod ex hinc erroris cujusdam chronologici simul ac necrologici, in quem post Baluzium novæque Galliarum Christianarum auctores incidimus, emendandi ansa forsan præbebitur. 1° In epistola 19, sic loquitur pontifex: «Bonæ memoriæ episcopo, et dilectis filiis, capitulo, Nivernensibus scripsisse ro-

colimus, ut dilectum filium, P. nepotem *venerabilis fratris nostri, archiepiscopi Turritani*, in possessionem præbendæ vacantis quondam nostræ donationi servatæ, obtentu B. de S. Porciano, qui viam est universæ carnis ingressus, inducere procurarent, vobis super hoc executoribus assignatis eidem. Unde, præfatis canonicis præcipiendo mandavimus, ut, non obstante quod prædictus episcopus Nivernensis interim fuit ab hac luce subtractus, mandatæ apostolicæ exsequi non postponant. Quo circa, etc... Dat. Laterani, v. Id. Maii (*potius Martii*), an vi. Litteræ istæ, quas *episcopo, et dilectis filiis capitulo Nivernensibus*, a se directas fuisse hic meminit Innocentius, certo certius sunt litteræ illæ quæ ad calcem epistolæ supra citatæ, libri quinti, 142, datæ *Laterani, Idib. Januarii, an. v.*, memorantur his verbis: *Scriptum est super hoc, eodemque die, prædictis episcopo decano et capitulo Nivernensibus*. Episcopus autem Nivernensis, ad quem dirigebantur, procul dubio erat adhuc Galterus, idem ac ille ad quem pontifex, paulo ante, sed die incerto, alteram, quam pariter supra citavimus, epistolam ejusdem libri quinti 131, *de assignando P. nepoti Blasii, beneficio trium marcharum*, direxerat; idem etiam ac ille, quem pontifex, de ipso verba faciens, in epistola libri sexti 19, dat. v. Id. Martii an vi. seu 1203, jam *bonæ memoriæ episcopum* vocat. Nam, nec de prædecessore ejus, Joanne I, ad quem nunquam scribere potuerat Innocentius, utpote jam ab anno 1196, defuncto, ultima hæc verba *bonæ memoriæ episcopum*, accipi possunt, nec de successore, Guillelmo de S. Lazaro, quem sedisse usque ad annum 1221 compertum est. (Vide *nov. Gall. Christ.* tom. XII., col. 64.) Attamen, nos, in notis nostris ad epistolam libri quinti 131, datam versus finem anni 1202, illam, non Galtero, sed ipsius successoris Guillelmo de S. Lazaro directam fuisse existimavimus, idemque a fortiori de epistola posteriore 142, data die 13 mensis Januarii anni 1203, asserere non dubitavimus. Scilicet, in hoc *novæ Gall. Christ.* scriptorum auctoritati deferendum putabamus. Apud eos enim (*loc. cit.*) sic legeramus: « Galterus mense *Januario* an. 1202, ad instar Petri, Senonensis archiepiscopi, et aliorum episcoporum compvincialium, scripsit pro recipienda bulla Innocentii data in gratiam liberorum quos Philippus Augustus ex Agnete suscepit. Obiit anno *eodem 2 Januarii*. » Et hæc quidem verba *mense Januario anni 1202 scripsit*, ac, *obiit anno eodem 2 Januarii*, de anno Incarnationis (juxta nostrum computandi morem) 1202, Innocentiani vero pontificatus anno exeunte, iv, intelligenda esse nobis videbantur. Etenim, bulla de legitimatione liberorum Philippi Augusti, a pontifice, *Agagnie, die 4 Non. Novembris, anno Incarnationis 1201, pontificatus vero iv*, emissa, sequenti mense Januario, id est ineunte anno Incarnationis (juxta nostrum computandi morem) 1202, exeunte vero anno Innocentiani pontificatus iv, non post alterum annum integrum, a præsulibus Galliæ recipi et confirmari debuit. Remque sic gestam fuisse evincitur ex epistola mox citanda. Ac proinde, si admittendum foret, Galterum uno eodemque anno, mense Januario, et bullæ istius receptioni subscripsisse, et fato functum fuisse, id procul dubio de mense Januario anni Incarnationis (juxta nostrum computandi morem) 1202, Innocentiani vero pontificatus quarto exeunte, intelligendum esset. Et sic episcopus ille ad quem directæ fuerant epistolæ, libri quinti, 131, *dat. versus finem anni hujus 1202*, et 142, *dat. ineunte anno 1203*, fuerit non Galterus ipse, qui jam ab initio anni 1202 fato functus esse debuisset, sed successor ipsius Guillelmus de S. Lazaro. Nunc vero, re diligentius pensata, comparatissime attente inter se epistolis illis libri quinti 131 et 142, ac epistola libri sexti 19, concludere evidenter debemus, Galterum, non nisi ineunte anno 1203 diem

A obiisse supremum, ac proinde ad ipsum, non ad successorem ipsius Guillelmum de S. Lazaro, directas fuisse duas tam sæpe citatas libri quinti epistolæ 131 et 142. Nec per id obstabit quominus quoad mensem (non vero quoad annum), in quo obiit Galterus, stare possit auctorum *novæ Galliæ Christianæ* sententia. Cum enim, juxta ipsos, Galterus non obierit ante diem 2 mensis Januarii, mors ejus, die 13 ejusdem mensis, quo data fuit epistola 142, in curia romana adhuc ignorari debuit. Verum, paulo post, morte ejus Romæ comperta, pontifex, jam ab initio mensis Martii sequentis (quo tempore datam fuisse existimavimus epistolam libri sexti 19), de Galtero verba faciens, ipsum *bonæ memoriæ episcopum Nivernensem* vocabat:

Hic vero difficultas quædam, nec ipsa adeo levis, oritur. Litteræ, quibus Odo, Parisiensis episcopus, Innocentii bullam de legitimatione liberorum Philippi regis approbavit, editæ sunt a Baluzio ad calcem appendicis primæ libri quinti; ibi datæ diserte dicuntur *publice, Senonis anno gratiæ 1201, mense Januario* (id est *mense Januario anni*, juxta nostrum computandi morem, 1202, tertio scilicet mense, post emissam ab Innocentio legitimationis bullam.) Et hoc quidem sententiæ nostræ concinit. Verum ad calcem litterarum ipsarum ista leguntur apud Baluzium: *In eundem modum* (scripserunt) *Petrus, archiepiscopus Senonensis; Garnerius, episcopus Trecentis; Ansellus, Meldensis; Guillelmus, Nivernensis; Hugo, Aurelianensis; Hugo, Antissiodorensis; ita quod unusquisque seorsim; Datum ut supra* (id est anno gratiæ 1201, mense Januario). *In eundem modum Guillelmus, archiepiscopus Bituricensis; et Robertus, episcopus Claromontensis: ita quod unusquisque seorsim; datum Biturigi, anno 1201, mense Januario. In eundem modum, Robertus, episcopus Laudunensis; Philippus, Bellovacensis; Stephanus, Noviomensis; Lambertus, Morinensis; et Aymatus, Suessionensis, ita quod unusquisque seorsim, datum Remis, anno 1210, mense Februario* (id est anno, juxta nostrum computandi morem, 1211.) » Certe, si huic testimonio plena foret adhibenda fides, tota rueret argumentatio nostra. Nam ex istis subscriptionibus asserendum esset et Guillelmum de S. Lazaro, Nivernensem episcopum, jam mense Januario anni juxta nostrum computandi morem 1202 sedisse, et legitimationis bullam, a pluribus aliis Galliarum præsulibus, non nisi post decem annos confirmatam fuisse. Undenam litteras istas excerpserit Baluzius, ignorare fateamur; nec nobis otium superest requirendi, num ex originali autentico, num tantummodo ex aliquo cujuscunque fidei apographo ipsas ediderit; id tamen pronuntiare forsitan audebimus, diversos hic deprehendi errores, quos emendare obiter tentabimus.

Ac primum: in exscribendo, seu potius supplendo, episcopi Nivernensis nomine, *Guillelmus* positum fuisse dicimus pro *Galterus*, lapsu quidem facillimo, cum verisimiliter, in archetypo, præsul iste sola initiali G, ut mos est, designatus fuerit. Et huic nostræ assertioni facile suffragabitur, quicumque attenderit ad ea quæ paulo sequuntur apud Baluzium: « *In eundem modum* ROBERTUS, episcopus Laudunensis; Stephanus Noviomensis; LAMBERTUS, MORINENSIS; *dat. Remis, anno 1210.* » Ex his enim ultimis manifestissimum emergit erroris indicium. Lambertus, Morinensis episcopus, litteras hujusmodi, anno 1210 nullatenus scribere potuit, utpote qui, jam ab anno 1207, mense Junio, fato functus erat, successoremque habuerat Joannem, ad anno 1208, ex instrumentis, diversisque Innocentii epistolis, notum (Vide *nov. Gall. Christ.*, tom. X, col. 1552). Inde patet hic aut in exscribendo nomine *Lambertus* erratum fuisse, ac legendum esse *Joannes*, aut in nota chronica pro anno 1210 reponendum esse anno 1201. Hoc quidem ultimum verius putamus. Nam, quis facile credat bullam istam de legitimatione

aldum, in archiepiscopum Acheruntinum (75), Odonem, in episcopum Valvenssem (75); Joannem, in

liberorum Philippi Augusti, quæ ab episcopis provincie Senonensis et provincie Bituricensis, aliisque quampluribus (prout legitur in historia), licet repugnantibus, anno juxta nostrum computandi morem 1202, confirmata fuerat, a solis Remensis provincie episcopis non nisi post-decem annos receptam fuisse? præsertim cum de hac discrepantia altum sit apud historicos silentium.

Instabat forsân aliquis, dicendo: Atqui, inter provincie Remensis episcopos, qui bullæ de qua agitur serius subscripsisse, hic diserte dicuntur, recensentur, Robertus Laudunensis, Aymarusque Suessionensis antistites. Aymarus autem, sive Haimardus, non ante annum 1208 Suessionenses infulus adeptus est, Robertus vero, non nisi anno juxta veterem styllum 1210, mense Junio, Laudunensi Ecclesie præfuit (Vid. *nov. Gall. Christ.*, tom. IX, col. 365 et 536). Ergo, nec unus nec alter litteras confirmationis, mense Januario vel Febuario, anni, juxta veterem styllum 1201, juxta nostrum computandi morem 1202, scripsit; peculiariterque ab episcopo Laudunensi Roberto, non ante annum 1210 aut etiam potius 1211, prout apud Baluzium datæ diserte leguntur, litteræ istæ scribi potuerunt. Huic objectioni facile respondebitur; imo ex ipsa forsân novum sententiæ nostræ robur accedere videbitur. Hic enim idem fortasse ac supra nobis asserere licet, nempe, in sup- plando tam Laudunensis quam Suessionensis episcopi nomine, pariter eodemque lapsu, ac in supplendo nomine episcopi Nivernensis, erratum fuisse. Laudunensis enim episcopus qui initio anni, juxta nostrum computandi morem, 1202 sedebat, sive is fuerit Rogerius, sive Reginaldus (nam de alterutro adhuc ambigitur; vid. *nov. Gall. Christ.*, tom. IX, col. 535 et 536), eadem prorsus ac Robertus littera initiali R., episcopus vero Suessionensis, qui tunc etiam sedebat, Nivelon, littera N., quoad formam initiali nominis *Aymari*, vel *Haimardi* (qui Niveloni successit) litteræ admodum consimili, in autographo vel archetypo, designari poterunt. Unde, cum amanuensis, vel etiam fortasse per oscitantiam ipse Baluzius, in nota chronica, inaccurate, lapsuque etiam valde proclivi, anno 1210, pro anno 1201 legisset, idemque nomina episcoporum supplere vellet, ac litteras initiales Laudunensis et Suessionensis antistitium ad diversa æque nomina pertinere posse observaret. Præsumit qui anno 1210 sedebant nomina selegit. Quod si Morinensem episcopum, Lambertum, jam anno 1207 defunctum, non expunxit, nec ipsi successorem ejus Joannem suffecit, id forsân contigit, ut conjecturari licet, vel quia Lamberti nomen diserte expressum erat, vel quia littera initialis L accuratius formata, non nisi Lamberti nomini accomodari posse ipsi videbatur, vel, demum, quia de anno quo Lambertus obiit nihil certi ad manum habebat.

Hac igitur (fusiori forsân) disputatione prævia, locum, ex quo tota nascebatur difficultas, sic in autographo scriptum ac legendum fuisse existimaverimus:

In eundem modum, P. (pro Petrus) archiepiscopus Senonensis; G. (Garnerius) episcopus Trecentis; A. (Ansellus) Meldensis; G. (Gallerus) Nivernensis; H. (Hugo) Aurelianensis; H. (Hugo) Antissiodorensis; ita quod unusquisque seorsim; datum ut supra (id est anno gratiæ 1201, juxta nostrum computandi morem, 1202), mense Januario.

In eundem modum, G. (Guillelmus) Bituricensis archiepiscopus; et R. (Robertus) episcopus Claromontensis; ita quod unusquisque seorsim; datum Biturigis, anno 1201, mense Januario.

In eundem modum R. (Rogerius, vel Reginaldus, non vero Robertus) episcopus Laudunensis; P. (Philippus) episcopus Belloracensis; S. (Stephanus) Noviom-

ensis; L. (Lambertus) Morinensis; et N. (Nivelo) Suessionensis; ita quod unusquisque seorsim; datum Remis anno 1201 (non 1210), mense Febuario.

Sed de his satis superque, ad ea quæ de Blasio adnotanda diximus redeundum.

2° Altera libri sexti supra citata epistola, nempe epistola 20, nos docet Blasio alterum fuisse nepotem, initiali littera L designatum, quem etiam, intuitu sane patris vel avunculi, pontifex circa eadem tempora variis honoribus et beneficiis augebat; novum quidem argumentum ex quo inducere licet, Blasium aut in Gallia nostra vitæ exordium sumpsisse, aut Gallis nostris stricte admodum addictum fuisse. Blasius, statim atque in archiepiscopum fuit consecratus, aut saltem paulo post, ad sedem suam perrexisse videtur. Nam exstant in Regesto libri sex i epistolæ, 27, 28, 29, 30 et 31, notis equidem chronologicis destitutæ, sed ex loco ubi sunt insertæ evidenter ante initium mensis Aprilis datæ, ex quibus conicere fas est ipsum tunc in Sardiniam jam transvectum fuisse. Nec deinde ulla in eodem Regesto comparet bulla consistorialis ad quam ipsius nomen subscriptum legitur; cum, e contra, ad hoc tempore multæ ibidem reperiantur epistolæ, ad ipsum velut in Sardinia commorantem directæ. Post ipsum, bullas subscriptis Joannes, primum S. R. E. subdiaconus et notarius, deinceps S. Mariæ in Via Lata diaconus cardinalis, cujus nomen, in Regesto anni vi, prima vice, ad calcem epistolæ 76 datæ *Ferentini*, vi Kal. Junii, subscriptum legitur.

(75) c. XIX. Raynaldus, longo tempore in Romana curia nutritus, et fortassis Romanus patria, egregii animi vir, literatura et rerum experientia clarus, potens in opere et sermone, præcipuaque gratia apud Innocentium PP. III pollens, ex procancellario ac notario Romanæ Ecclesiæ, electus est Acheruntinus archiepiscopus, et consecratus ab eodem pontifice mense Martio an. 1198. Hunc, in solatium, Acheruntinæ Ecclesiæ, tunc temporis pene desolata, Innocentius dedit archipræsulem, illumque suffraganeis Acheruntinis commendavit epistola illa, quæ cum aliis ejusdem pontificis excusa est libro II Decretalium, in eaque ruinas ac desolationem deplorat. Epistola digna visa est quæ hic iterum typis mandetur, excerpta ex ipso Vaticano Regesto: *Suffraganeis Acheruntinæ Ecclesiæ. Quantum honoris et gratiæ*, etc. Quanta vero fuerit Raynaldi virtus, et apud Innocentium existimatio, docet ejusdem epistola ad capitulum Anglonense, eodem die (vide infra), scripta, qua commendatum eundem ut illum reverenter excipiant, atque benigne tractent: *Capitulum Anglonensi. Quantum honoris*, etc. Aliam scripsit Innocentius epistolam ad Raynaldum, significans eidem ecclesiam Sancti Petri de Matera ad mensam archiepiscopi Acheruntini per antecessores suos illicitè in feudatam, eidem mensæ per sententiam latam restitutam esse, ex qua dilucide videtur Matera tunc temporis Acheruntino archipræsuli obnoxia eidem fuisse. Epistola exstat in lib. II Decret. epistolarum Innocentii, et in Regesto Vaticano, num. 158, f° 151, an. 2, a quo illam exscripsimus. *Acheruntino archiepiscopo. Ad audientiam*, etc... *dat Laterani*, vi Id. Augusti. Eodem die ad eundem de decimis Ecclesiæ persolvendis scripsit Innocentius aliam epistolam, quæ exstat in eodem Decretalium libro ex Regesto ejusdem. Hæc pauca de Raynaldo optimo Acheruntino archiepiscopo habentur, cum vix archiepiscopali infula decoratus elatus est ad sepulcrum, et in ipsa D. Canonis ecclesia cathedrali tumulatus an. 1200.

Hactenus

(75) Oddo seu Otto, Innocentii PP. III capellanus, ab ipso, anno 1207 (potius 1206), de plenitudine

abbatem Sanctæ Euphemie (76). Porro, Petrum A Hismaelem, qui fuerat doctor ejus in Urbe, fecit

Hactenus quidem Ughellus (*Ital. sacr.* tom. VII, col. 8); qui cum inaccurata admodum de Raynaldo scripserit, quædam hic subiungere libet ex Regestis Innocentii de prompta.

1° Raynaldum, statim atque Innocentius in pontificem consecratus fuit, notarii papæ, ac S. R. E. procancellarii munere decoratum fuisse, colligere est ex epistola 296 libri primi quæ data dicitur. « Laterani, per manum Raynaldi, domini papæ notarii, vicem agentis cancellarii, in *Id. Martii, indictione prima*, Incarnationis Dominicæ anno millesimo 197 (*id est juxta nostrum computandi morem*, 1198), pontificat vero domini Innocentii PP. III, an. 1. »

2° Falsus esse videtur Ughellus, quando affirmat Raynaldum in archiepiscopum Acheruntinum ab Innocentio electum fuisse et consecratum, *mense Martio*, an. 1198 (*id est juxta nostrum computandi morem*, 1199). Raynaldus enim, adhuc *domini papæ notarius et cancellarii vicem agens*, die viii Kal. Junii, an. 1199, dicebatur. Vide epistolam 76 libri secundi quæ data diserte dicitur « Laterani, per manum Raynaldi, domini papæ notarii, cancellarii vicem agentis, viii Kal. Junii, indictione secunda, Incarnationis Dominicæ 1199, pontificatus vero domini Innocentii PP. III an. secundo. »

3° Paulo post, id est versus initium mensis Junii, in archiepiscopum Acheruntinum *electus*, sed non statim consecratus fuit; quod quidem colligitur ex epistola 98, ejusdem libri secundi quæ data dicitur « Laterani per manum Raynaldi domini papæ notarii, *Acheruntini electi*, cancellarii vicem agentis, xiii Kal. Julii, indictione secunda Incarnat. Dom. an. 1199, pontific. vero domini Innocentii PP. III an. ii. »

4° Verum, inter *electionem et consecrationem* ipsius non multum interluit. Etenim, qui die viii Kal. Junii *notarius*, postea die xiii Kal. Julii *electus Acheruntinus*, ut vidimus, dicebatur, idem die xi Kal. ejusdem mensis Julii *archiepiscopus* dictus jam reperitur. Hoc quidem colligimus ex epistola (*ibid.* pag. 404), ejusdem libri secundi, ubi in notis chronologicis mendium inest typographicum, quod hic obiter emendabimus. Data enim dicitur « Laterani per manum Raynaldi, *Acheruntini archiepiscopi*, cancellarii vicem agentis xi Kalendas Junii, indictione ii, Incarnationis Dominicæ anno 1199, pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno secundo. » Ex supra dictis patet legendum esse xi *Kalendas Julii*, non *Junii*. Quod abunde confirmatur tum ex loco quo epistola illa inserta est in Regestis, nempe post epistolas 98 et 99, datas die xiii Kal. Julii, et ante epistolas 101 et 102, quarum uno die ipsa Kal. Julii, altera die vi Non. Julii, data dicitur; tum ex tribus epistolis datis ante Kal. Junii, nempe epistolis 69, dat. die xiii Kal. Junii 74, et 76, dat. die viii Kal. Junii, ubi Raynaldus constanter *notarius*, non *electus*, aut *archiepiscopus Acheruntinus*, nominatur; e contra, cum in epistola 98, data diserte die xiii Kal. Julii, *electus*, in epistola vero 102, data absque dubio vi Non. Julii, et in aliis sequentibus, deinceps *archiepiscopus* constanter dicatur, nullus dubitandi superest locus, quin etiam in epistola 100, ubi etiam *archiepiscopi* titulo designatur, legendum sit xi *Kal. Julii*, non xi *Kal. Junii*.

5° Epistolæ illas quæ retulit Ughellus, et inter Decretales insertas fuisse asserit, num hodie in Decretalium collectionibus reperire sit, nescimus. Eas quidem habemus in Regesto, n. 159, 160, 164 et 165 libri secundi, et ibi quædam aliæ leguntur, tum ad ipsum Raynaldum (nempe epistola 161), tum de ipso ad alios (scilicet epistolæ 162 et 163) directæ.

dine apostolicæ potestatis, electus est episcopus Valvensis (*seu Salmonensis*), cum inter se non convenissent canonici. Exstant apud Ughellum duæ In-

(76) Vide epistolam 254 libri sexti.

6° Epistola, ab Ughello citata, et apud nos libri secundi, *Suffraganeis Acheruntinæ* directa, nullis insignitur notis chronologicis, præter *dat. ut supra*; ex quo inferri debet datam fuisse die ii Kal. Augusti, qua die et epistola 158 data legitur. In hac epistola 159, pontifex suffraganeis Ecclesiæ Acheruntinæ spondebat archiepiscopum (quem jam a mense Maio *electum*, a mense Junio *consecratum*, sed adhuc exeunte mense Julio Roma degentem ac vicecancellarii officio fungentem vidimus) brevi ad ipsos iturum, et a se liberet dimittendum fore. Idemque excusare se quodammodo velle videtur quod nondum Raynaldum ad sedem suam remandavisset, accusans videlicet et aeris inclementiam, et difficultatem viarum (fervebat ejusdem tunc cum scribebat pontifex, et ætatis intemperies, et bellum in Campania et Apulia adversus Marquardum): « et licet propter inclementiam aeris, et tempus impactum, obsequiis nostris detentus, nondum ad gerendam ejusdem Ecclesiæ (Acheruntinæ) sollicitudinem, ob difficultatem itineris et viarum discrimina fuerit subire permissus, etc. » Verum, non tam cito Romam, et vicecancellarii officium, deseruit Raynaldus; nam in libro ii Regestorum habetur epistola sub num. 304, ubi Raynaldus, die viii Id. Novembris anni 1199 adhuc subscriptus legitur.

« Dat. Laterani, per manum Raynaldi *Acheruntini archiepiscopi*, cancellarii vicem agentis, viii Idus Novembris, indictione secunda, Incarnat. Dom. an. 1199, pontific. vero domini Innocentii PP. III an. ii. »

Imo, ipsum initio anni 1200 Romæ adhuc degisse, ac vicecancellarii munere functum fuisse, abunde probatur ex epistola 274, ejusdem libri secundi quæ diserte data dicitur: « Laterani, per manum Raynaldi, Acheruntini archiepiscopi, cancellarii vicem agentis xiv Kal. Februarii, indictione iii, Incarnationis Dominicæ anno millesimo centesimo nonagesimo pontificatus vero domini Innocentii PP. III anno secundo (*id est* 1200). »

7° Quo mense demum ad sedem suam perrexerit Raynaldus, prorsus ignoramus. Nulla de ipso in Regestis post epistolam supra citatam, dat. xiv Kal. Februarii 1299, in Regesto anni hujus 1199, id est pontificatus ii, mentio reperitur. Nec inter paucas illas quæ de Regesto anni 1200, id est pontificatus iii, supersunt, litteras, ulla versus initium reperitur quæ nec melius docere possit, quando in officio vicecancellarii successor ipsi datus fuerit. Verum, id non ante finem mensis Augusti contigisse, evincitur ex bulla quæ habetur in tomo tertio Operum diplomaticorum Miræi, pag. 69. Hugoni, abbati Formisellensis Ecclesiæ, ejusque fratris, etc., *qua Innocentius fundationem, donationemque variorum pontificum, episcoporum, ac Flandriæ comitum, nec non altaria concessa abbati Wormesellensi juxta Ipras confirmat*. Data enim dicitur hæc bulla, « Laterani, per manum Raynaldi Acheruntensis archiepiscopi, vicem gerentis cancellarii, quarto nonas Augusti, indictione... Incarnationis Dominicæ anno 1200, pontific. vero domini Innocentii PP. III an. iii. »

8° Denique, adnotandum nobis videtur, quod ex notis chronologicis huic ultimæ a nobis citatæ epistolæ subjectis viii Id. Novembris indictione secunda, an. 1199, colligi potest non per a mense Septembri, indictione novas, in cancellaria Romana, temporibus Innocentii PP. III, numeratas fuisse. Aliter enim dies viii Id. Novembris, anno 1199, cum indictione *tertias*, non cum indictione *secunda*, hic colliganda fuisset. Sed de hoc alibi fusius forsitan disserendi locus erit.

nocentii epistolæ quæ hodie in Regestis non reperiuntur, una, data Romæ, apud S. Petrum xiii Kal. Maii an. viii (*id est* 1205), qua canonicis Salmonensibus

Nutrinum episcopum (77), et Petrum de Corbolio, A qui fuerat doctor ejus Parisiis, fecit Cameracensem episcopum; et postea promovit eum in archiepiscopum Senonensem (78).

Circa clericos autem honestos et litteratos, maxime pauperes, adeo munificus fuit, ut absque dubio pluribus ipse fecerit ubique per orbem in ecclesiasticis beneficiis provideri, quam a quadraginta retro annis per suos fuerat prædecessores provisum.

CLXVIII. (79) [Quia vero superfuitas multa nimis abundat in sæculo, maxime in prælatis, ut eos corrumpere posset liberius, et corrigere, illius exemplo, qui cepit facere et docere, ad talem se mediocritatem reduxit, quod vasa aurea et argentea in lignea et vitrea commutavit, pelles armellinas

albus et Valvensis jubet ut, defuncto Guillelmo B episcopo, successores infra mensem eligant; altera, data Ferentini iii Non. Junii an. ix (idest 1206), qua Oddonem a se auctoritate apostolica in episcopum electum capitulis supradictis commendat. Oddo memoratur in instrumentis usque ad annum 1224. Vide Ughell., *Ital. sacr.* tom. I, part. sign. col. 266.

(77) Anno 1202, deposito N. (Sutrinus episcopo, de quo vide supra not. ad § 15, Petrus Hismael, doctor celeberrimus, ab eodem pontifice Sutrinus episcopus declaratus est. Vid. Ughell. *Ital. sacr.* tom. I, part. sign. col. 171. Quo anno obierit Petrus, non indicat Ughellus, *loco cit.* Verum, ipsum usque ad annum saltem 1210 pervenisse, fidei facit inscriptio quædam que apud civitatem Castellanam reperta est (vide apud eundem, tom. I, col. 657). In ea vocatur *Petrus Hismaelis*, a quo consecratum fuisse dicitur altare in ecclesia B. Cæsarii martyris, anno 1210, mense Martii, die quartæ, indictione XIII. Petrum, antequam in episcopum Sutrinum eligeretur, abbatem fuisse monasterii S. Andreae, eruimus ex epistola 145 libri decimi.

(78) Vide notas ad epistolam 45 libri tertii.

(79) Rursus hæc apud Raynaldum.

(79*) Quæ sequuntur sic legit codex Vatic. in edit. Maii: « Mille libras proventus erogavit in subsidium Terræ sanctæ. 54. Centum libras proventus in auro monialibus Aconensibus: 55. Pro emendis possessionibus ad opus hospitalis Sancti Spiritus in Saxia mille marcas argenti, ex quibus sexcentæ marcæ fuerant in vasis, et quadringentæ in placitis auri. 56. Ad construenda ædificia Sancti Sixti ad opus monialium quingentas uncias auri regis. 57. Et mille centum libras proventus ecclesiæ Sanctæ Agnetis. 58. Centum libras proventus pro reparatione ecclesiæ Sancti Quirici. 59. Centum libras proventus monasterio Sancti Anastasii. 60. Ducentas libras monasterio Sancti Gualgani de Tuscia. 61. Centum libras monasterio Fallensi (a) de denariis, quos ei mutuaverat dominus papa remisit. 62. Centum libras monasterio Sancti Paneratii. 63. Quinquaginta libras proventus monasterio Sancti Bartholomæi de Trisulto pro ædificiis. 64. Centum libras monasterio Fossæ Novæ. 65. Centum libras proventus monasterio Casemarii. 66. Centum libras proventus monasterio Mammosoli. 67. Centum libras proventus ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Aventino. 68. Centum libras proventus ecclesiæ Sancti Basilii. 69. Centum libras proventus monasterio Ferrariæ. 70. Decem uncias auri regis ecclesiæ Sancti Sebastiani. 71. Quinquaginta libras proventus hospitali-

bus de Urbe. 72. Quinquaginta libras proventus pro opere Sancti Viti de Macello. 73. Decem libras proventus fratri Guidoni rectori hospitalis Sancti Spiritus. 74. Centum libras proventus eremitis de Albano. 75. Quinquaginta solidos monialibus de Butrino juxta Viterbium. 76. Decem libras Senenses monialibus Sancti Leonardi de Terreto. 77. Decem libras Senenses hospitali de Rigo sanguinario. 78. Quadraginta solidos Senenses monasterio Sancti Martini de Monte juxta Viterbium. 79. Mille libras Senenses ecclesiæ Sancti Nicolai de Corneto. 80. Centum libras Senenses ecclesiæ Vetrallæ. 81. Decem libras Senenses fratri Guillelmo procuratori Sancti Spiritus in Saxia.

CLXIX. Quendam moderatam summam de thesauro Ecclesiæ separavit, et in sequestro deposuit pro urgente necessitate, si qua forsitan immineret. Reliquum vero thesaurum pene totum erogavit hoc modo:] (79*) mille libras proventus in auro monialibus Aconensibus, pro emendis possessionibus;

« 82. Ducentas libras proventus ecclesiæ Sancti Petri et vestem pretiosissimam cum perlis et auro, et unam magnam toalleam auriphrygiatam cum perlis. 83. Ecclesiæ Sancti Joannis de Insula unam planetam de examito rubeo. 84. Ecclesiæ Sanctorum Joannis et Pauli de Ferentino unam planetam de examito rubeo, et unam toalleam auriphrygiatam. 85. Ecclesiæ Sancti Angeli de Spatha Viterbiensi unum pluviale de examito rubeo. 86. Ecclesiæ Sancti Sixti unam planetam de examito rubeo. 87. Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Novæ Viterbiensi unum pluviale de examito rubeo. 88. Ecclesiæ Tuscanæ dimidium pallium et unam toalleam ad opus altaris. 89. Ecclesiæ Sancti Nicolai de Corneto unam planetam de purpura. 90. Ecclesiæ Sutrinæ dimidium pallium et unam toalleam. 91. Ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Juliano unam planetam de examito rubeo auriphrygiatam. 92. Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in Saxia duas magnas toalleas Alamannicas. 93. Monasterio Casinensi unum amplum dorsale ad opus altaris. 94. Portuensi episcopo unam planetam de examito viridi. 95. Ostiensi episcopo unum baldachinum. 96. Joanni de Columna Sanctorum Cosmæ et Damiani diacono cardinali unam planetam de examito nigro, et unam dalmaticam de diaspro. 97. Archiepiscopo Ravennati camisum, amictum, tunicam, dalmaticam, et planetam de examito rubeo auriphrygiato, cum stola et manipulo. 98. Ecclesiæ Lateranensi unum magnum calicem auri cum patena ponderantem LXII uncias auri. 99. Monasterio Fossæ Novæ unam cuppam auream XLII unciarum et dimidiæ, quando ipsius consecravit altare. 100. Ecclesiæ Sanctæ Resitutæ apud Soram pluviale de examito rubeo auriphrygiatum. 101. Ecclesiæ cathedrali civitatis ejusdem purpuram auro textam. 102. Pro viduis et orphanis maritandis mille libras. 103. Nobilibus filios, quos valettos appellant, ab aula sua prorsus amovit, dans singulis summam pecuniæ, de qua cingulo militari possent honorabiliter insigniri, quæ usque ad mille libras ascendit.

(a) Num Farenst, aut Farenst?

ad opus hospitalis Sancti Spiritus in Saxia mille marcas argenti, ex quibus sexcentæ marcæ fuerant in vasis, et quadragintæ in plastris auri; ad constituendum ædificia Sancti Sixti, ad opus monialium, quingentas uncias auri regis (80), et mille centum libras proventuum; ecclesiæ Sanctæ Agnetis, centum libras proventuum; pro reparatione ecclesiæ Sancti Quirici, centum librarum proventuum; monasterio Sancti Anastasii, ducentum libras; monasterio Sancti Gualgani de Tuscia, centum libras; monasterio Fallensi de denariis, quos ei mutuaverat domnus papa, remisit centum libras; monasterio Sancti Pancratii, quinquaginta libras proventuum; monasterio Sancti Bartholomæi de Trisulto, pro ædificiis, centum libras; monasterio Fossæ Novæ, centum libras proventuum; monasterio Casæmarii, centum libras proventuum; monasterio Mamosoli, centum libras proventuum; ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Aventino, centum libras proventuum; ecclesiæ Sancti Basilii, centum libras proventuum; monasterio Ferrariæ, decem uncias auri de Rege; ecclesiæ Sancti Sebastiani, quinquaginta libras proventuum; hospitalibus de Urbe, quinquaginta libras proventuum; pro opere Sancti Viti de Macello, decem libras proventuum; fratri Guidoni, rectori hospitalis Sancti Spiritus, centum libras proventuum; eremitis de Albano, quinquaginta solidos; monialibus de Butrino, juxta Viterbium, decem libras Senenses; monialibus Sancti Leopardi de Tereto, decem libras Senenses; hospitali de Rigo Saginario (81), quadraginta solidos Senenses; monasterio Sancti Martini de Monte, juxta Viterbium, mille libras Senenses (82); ecclesiæ Sancti Nicolai de Corneto (83), centum libras Senenses; ecclesiæ de Vetralla (84), decem libras Senenses; fratri Guillelmo, procuratori Sancti Spiritus in Saxia, ducentum libras proventuum: ecclesiæ Sancti Petri, vestem pretiosissimam cum pernis, et auro, et unam magnam toalleam aurifrigiatam cum pernis; ecclesiæ Sancti Joannis de Insula, unam planetam de examito rubeo; ecclesiæ Sanctorum

Joannis et Pauli de Ferentino, unam planetam de examito rubeo; ecclesiæ Sancti Laurentii Viterbiensi, unam planetam de examito rubeo, et unam toalleam aurifrigiatam; ecclesiæ Sancti Angeli de Spata Viterbiensi, unum pluviale de examito rubeo; ecclesiæ Sancti Sixti, unam planetam de examito rubeo; ecclesiæ Sanctæ Mariæ Novæ Viterbiensi, unum pluviale de examito rubeo; ecclesiæ Tuscanæ, dimidium palleum, et unam toalleam ad opus altaris; ecclesiæ Sancti Nicolai de Corneto, unam planetam de purpura; ecclesiæ Sutrinæ, dimidium pallium, et unam toalleam; ecclesiæ Sanctæ Mariæ de Juliano, unam planetam de examito rubeo aurifrigiatam; ecclesiæ sanctæ Mariæ in Saxia, duas magnas toalleas Alamannicas; monasterio Cassinensi unum amplum dorsale ad opus altaris; Portuensi episcopo (85), unam planetam de examito viridi; Ostiensi (86) episcopo, unum baldachinum; Joanni de Columna Sanctorum Cosmæ et Damiani diacono cardinali (87), unam planetam de examito nigro, et unam dalmaticam de diaspro; archiepiscopo Ravennati (88), camisum, amictum, tunicam, dalmaticam, et planetam de examito rubeo aurifrigiato, cum stola, et manipulo; ecclesiæ Lateranensi, unum magnum calicem auri cum patena, ponderantem sexaginta duas uncias auri; monasterio Fossæ Novæ, unam cappam auream quadraginta duas uncias et dimidiam, quando ipsius consecravit altare; ecclesiæ Sanctæ Restitutæ apud Soram, pluviale de examito rubeo aurifrigiatum; ecclesiæ cathedrali civitatis ejusdem, purpuram auro textam, pro viduis et orphanis maritandis mille libras.

CL. Nobilium filios, quos valettos appellant, ad aula sua prorsus amovit, dans singulis summam pecuniæ, de qua cingulo militari possent honorabiliter insigniri, quæ usque ad mille libras ascendit.

Non solum autem orphanis et viduis pauperibus et infirmis eleemosynam tribuit, verum etiam ad domesticos et propinquos, tam clericos quam laicos, hujusmodi liberalitatem ostendit, quam summam in quatuor millium librarum excessit.

104. Non solum autem orphanis et viduis, pauperibus et infirmis eleemosynam tribuit, verum etiam ad domesticos et propinquos, tam clericos, quam laicos hujusmodi liberalitatem extendit, quæ summa quatuor millia librarum excessit.

Sic desinit opus in codice archii pontificii.

(80) *Auri regis.* De auro regis nihil apud Cangium. Verum eodem sensu accipiendum videtur quo *argentum regis*, seu *argentum finum*, de quibus vide *Glossar.* tom. I, col. 686 et 687. Exstat apud Muratorium (*Antiq. Ital. med. ævi*, tom. II, col. 815) charta quædam, data an. 1232, in qua mentio habetur de *centum et octo unciis auri regis et dimidia ad pondus Romanum.*

(81) *De Rigo Saginario.* Sic in codice Vallicellano scriptum esse videtur. Verum, nonne potius legendum foret, de *Rivo Cenerario*, vel *Rivicerarii*? habetur equidem epistola in libro VII Regestorum

sub num. 146, quæ directa dicitur *Joanni presbytero, rectori et fratribus hospitalis Rivicerarii* (al. ut apud Raynaldum *Annal. eccles.* tom. XIII, ad. an. 1204, § 81, *Rivicerarii*).

(82) Confer Ughellum, *Ital. sacr.* tom. VII, in Appendice, col. 1382, qui in antiquo codice membranæ hujus monasterii S. Martini de Monte scriptum esse testatur: « Innocentius III... multa bona fecit; hic renovavit monasterium S. Martini de Monte Viterhii, et anno 1207 de Pontiniaco fecit conventum ibi venire. » Vide quæ nos adnotavimus supra ad § 126.

(83) Vide supra not. ad § 128.

(84) Vide supra not. ad § 127.

(85) Verisimiliter Petro de Gallocia, de quo vide not. ad epistolam 69 libri quinti.

(86) Vide not. ad epistolam 29 libri quinti.

(87) Vide supra not. ad § 147.

(88) Vide quæ adnotavimus supra ad § 127.